

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Логіка і право

Матеріали
VII регіональної науково-практичної
конференції

*Правове регулювання релігійного життя:
історія, сучасність, перспективи*

Матеріали VII міжнародного круглого столу

Харків
2015

ББК 87.4

Друкується за рішенням оргкомітету VII Регіональної науково-практичної конференції «Логіка і право» та VII Міжнародного круглого столу «Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи».

○

Редакційна колегія:

*Юркевич О. М., зав. каф. логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, д-р філос. наук, проф., (голова редакційної колегії);
Барабаш О. В., – канд. філос. н., доц.;
Зархіна С. Е., канд. юрид. наук, доц.;
Качурова С. В., канд. філос. н., доц.;
Невельська-Гордєєва О. П., канд. філос. наук, доц.;
Павленко Ж. О., канд. юрид. наук, доц.;
Войтенко Д. О., канд. юрид. наук, ас.;
Шестопал С. С., канд. юрид. наук, ас.*

○

Логіка і право. Матеріали VII Регіональної науково-практичної конференції «Логіка і право» та VII Міжнародного круглого столу «Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи». Харків, 15 травня 2015 р. / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. О. М. Юркевич. – Х.: Видавництво «ФО-П Корецька Л. О.», 2015. – 227 с.

Збірник містить наукові дослідження, присвячені логіко-правовій тематиці. Розглядаються питання мови права, логічних нормативів правових визначень, доведення в юридичній практиці, формалізованих виводів в юриспруденції, досліджується специфіка юридичної аргументації, логіка спору, уточнюється значення логічної культури для формування професійної компетенції юристів.

Матеріали круглого столу присвячені дослідженню проблем правового розуміння та законодавчого забезпечення релігійного життя. Зокрема, розглядаються особливості правового регулювання взаємовідносин держави і релігійних організацій в історії та в сучасному світі, актуальні питання зі свободи совісті та віросповідань, та ін.

ББК 87.4

© Юркевич О. М. та ін., 2015

ПЕРЕДМОВА

З давніх часів право і логіка взаємодіють. Специфічні особливості юридичної аргументації відрізняються від властивостей формально-логічної. Як справедливо зауважував Х. Перельман, якщо б аргументація в праві відбувалась виключно за законами логіки, то працю судді краще виконував би комп'ютер. Однак цього не відбувається, бо юристи мусять у своїх рішеннях керуватися не тільки логічними, а й соціальними та ціннісними критеріями політичної доцільності, або корпоративної солідарності, або ситуативно оціненого суспільного блага тощо. Часто й логіки не досить адекватно сприймають специфіку правових відносин і відповідного нормативного регулювання, і тому пропонують або надто складні для практичного вжитку, або надто спрощені моделі раціонального рішення правових проблем.

Між тим, погляд на взаємодію юристів і логіків досить оптимістичний. Зокрема, поряд зі вже досить звичними розділами логіки, що безпосередньо стосуються права (теорія визначень і класифікацій, модальна логіка, силогістика, теорія доведення та спростування, теорія побудови слідчих та судових версій) все більшого значення набувають теорії аргументації та інтерпретації. Хоча питаннями аргументації та інтерпретації займалися ще «батьки-засновники» юридичної логіки Аристотель і Цицерон, новий імпульс у розвиток цих теорій був отриманий лише у другій половині ХХ ст. завдяки працям таких юристів і логіків, як бельгієць Х. Перельман, англієць С. Тулмін, американець Р. Дворкін, німець Р. Алексі, голандці Ф. ван Емерен і Р. Гроотендорст, аргентинець Е. Булігін та ін. Вплив цих теорій помітний і у матеріалах, наданих учасниками нашої конференції.

Рівень робіт, представлених учасниками конференції, дозволяє сподіватися на подальше поглиблення інтересу до питань взаємодії логіки і юриспруденції, подальшого розширення досліджень теоретичних проблем юридичної аргументації і практичного застосування отриманих результатів.

Дослідження релігійної ситуації, її всебічний та об'єктивний аналіз та оцінка можуть слугувати підставою для інформаційного забезпечення державно-конфесійних відносин, для реалізації принципів віросповідної політики держави в практичній діяльності органів власті та управління.

*Проректор з наукової роботи Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор
кафедри екологічного права, академік АПрН України
А. П. ГЕТЬМАН*

ЛОГІКА І ПРАВО

*Невельська-Гордєєва О. П.,
доцент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Опанування логічних навиків як «зона найближчого розвитку» особи в умовах модернізації вищої освіти

Психологічне поняття «зона найближчого розвитку», введене Л. С. Виготським, є ключовим для концепції розвиваючого навчання. Зона найближчого розвитку дозволяє виявити потенційний рівень розвитку мислення учня, а не лише актуальний (досягнутий). Опора на припущення Л. С. Виготського, що рівень мислення у дитини буде вищим у разі освоєння наукових понять, а не прикладних або спонтанних (життєвих) понять, дозволило в руслі концепції розвиваючого вчення отримати високі показники розумової діяльності учнів. В. В. Репкін, проводячи в Харкові з вчителями методичні заняття по освоєнню новаторської концепції, говорив: «Мені не турбує, чи навчиться дитина рахувати і вирішувати завдання, головне для мене, щоб у учнів розвивалося мислення». Ця фраза шокувала вчителів, проте В. В. Репкін далі пояснював: «Якщо у учня розвинене мислення, якщо робиться акцент саме на розвиток мислення, то все інше – рахувати, вирішувати завдання, писати твори, він зможе легко і швидко саме завдяки своєму мисленню». Таким чином, якщо основна педагогічна ідея зони найближчого розвитку направлена на найбільш адекватну оцінку перспектив розвитку освітніх можливостей дітей, то психологічна ідея пов'язана з перспективами розвитку розумовій діяльності особи. Традиційно «зону найближчого розвитку» застосовують тільки у шкільному навчання, але, на наш погляд, є сенс перенести її на навчання у вищій школі.

У ХХІ столітті спостерігається обґрунтований сплеск інтересу до логічних знань. Діагностується цей підйом навіть не стільки масовим введенням курсів логіки на різних спеціальностях у вищих учбових закладах, не стільки стрімким зростанням випуску підручників з логіки, і не лише масовим введенням нових курсів для бакалаврів, таких як аргументація, еристика, критичне мислення, заснованих на логічному фундаменті, скільки з цікавістю самої особи протистояти розумовим маніпуляціям. На форумах в Інтернеті популярні питання типу: «Лише мені видна логічна помилка в цій цитаті?», «В

чому суть логічної помилки *Circulus vitiosus?*», і тому подібне. Якщо аргументація будується з логічними помилками, то свідомістю людини легко маніпулювати. Побачити помилки, зрозуміти, в чому їх суть, – означає запобігти маніпуляціям. Сьогодні логічну правильність мислення школяри несвідомо схоплюють на уроках математики і літератури, проте, без вивчення логічної техніки зрозуміти, з якою помилкою стикаємося, і знайти шлях подолання останньої, украй складно. Розглянемо декілька конкретних прикладів.

Перший приклад пов'язаний з реалізацією одного з принципів аргументації: щоб з'ясувати, чи вірний висновок, необхідно побудувати міркування до повної його форми.

1. У публіцистичних і наукових текстах, у доповідях, у промовах допустимо використовувати скорочені силлогізми: ентимеми, епіхейреми. Ось так звучить остання фраза міркувань доктора політичних наук В. Б. Пастухова: «Право на повстання є одним з фундаментальних конституційних прав, але його мають лише ті, хто пропонує щось нове замість знищеного старого» [1]. У цій фразі сполучено відразу два скорочених силлогізми (у логіці такий висновок, обидва засновки якого є ентимемами, тобто скороченими силлогізмами, називається епіхейремою), тому розберемо наведений висновок з статті детальніше. Отже, якщо право конституційне, то, за визначенням, воно поширюється на всіх громадян держави, і кожен може їм скористатися. Раніше, у своїй лекції 2011 року в Києві В. Б. Пастухов підкреслював, що неможливість застосувати свої права – це нонсенс, і приводив на підтримку цієї думки наступне: «Є такий популярний в адвокатському середовищі старовинний анекдот. Прискіпливий клієнт приходив до адвоката і запитує: «Пробачте, скажіть, я маю право?». Адвокат відповідає: «Так, безумовно, право Ви маєте». Клієнт, проте, продовжує наполягати і зав'язується діалог: «Я хочу знати, я маю право?». «Так, абсолютно». «Але ви мене не дослухали, я можу?». «Ні, не можете!» (сміх в залі)» [2].

Проте автор звужує обсяг поняття і стверджує: ні, не всі його мають (тобто, це право не поширюється на всіх громадян, отже, таке звуження об'єму приводить до протиріччя з першою думкою – значить, воно не є конституційним). Таким чином, порушується перший основний принцип логіки – закон тотожності. Тепер вибудовуємо висновок: 1. Право на повстання є одним з фундаментальних конституційних прав. 2. Деякі громадяни його мають. Отже, лише на деяких громадян поширюється фундаментальне конституційне право. Перед нами категоричний силлогізм I фігури модус DARII. Якщо один з засновків – судження часткове, то і висновок з категоричного силлогізму може бути лише частковим судженням.

І далі: 1. Деякі громадяни мають фундаментальне конституційне право. 2. «Але його мають лише ті, хто пропонує щось нове замість знищеного старого», тобто «Деякі громадяни пропонують щось нове замість знищеного старого». Висновок: «Деякі з тих, хто пропонує щось нове замість знищеного старого, мають фундаментальне конституційне право».

Читачеві, незнайомому з логікою, може здатися, що все вірно. Насправді, відновлення міркування до повного показує, що висновок зроблений за III фігурою категоричного силогізму, яка побудована з грубою помилкою – з двох часткових засновків висновок неможливий; середній термін нерозподілений в обох засновках (дивимось загальні правила категоричного силогізму). Таким чином, приведена завершальна фраза з статті В. Б. Пастухова є неправильною епіхейремою, оскільки побудована з грубими логічними помилками, проте виявити їх без знання логіки не представляється можливим.

2. І у публіцистиці, і в дискусіях одна з найпопулярніших логічних помилок – це «некоректна дихотомія»: у розділово-категоричному силогізмі диз'юнктивна думка містить не всі можливі диз'юнкти, а лише деякі, як правило – гранично крайні, унаслідок чого і неможливо отримати дійсної думки у висновку. Цю помилку неодноразово розкривав в своїх статтях С. Л. Худієв, називаючи її простим – і дуже ефективним – методом маніпуляції: нам пропонують альтернативу і вимагають вибрати: «Ти з нами або ти з ними? Так чи ні? Ти за непристойну соромливість або ти за беззаконні вбивства? При цьому створюється атмосфера емоційної напруги і тиск, щоб не дати вам задатися простим питанням «а чому я взагалі повинен вибрати? ... такий вибір – помилковий» – стверджує С. Л. Худієв [3].

Тут має сенс привести для роз'яснення помилки схожий розділово-категоричний силогізм, лише на простішому, зрозумілішому кожному, матеріалі. Студент на іспиті може отримати або «відмінно», або «добре», або «задовільно». Відомо, що він не отримав ані «відмінно», ані «задовільно». Звідси випливає, що на іспиті студент отримав «добре». Помилка зрозуміла: у першому засновку, серед можливих оцінок – «відмінно», «добре», «задовільно», – втрачена ще одна альтернатива – «незадовільно». Тому-то й висновок неадекватний – заперечуючи «відмінну» і «задовільну» оцінки, стверджується, що студент отримав «добре», тоді як він міг отримати і «незадовільно». Точно так часто поступають і автори публікацій: пропонують дві крайні, полярні альтернативи, пропускаючи середні можливості між ними, що дозволяє у висновку отримати вигідну авторові думку, не дивлячись на те, що висновок явно суперечить істині [4].

Таким чином, знання логіки розглядається нами як найважливіший фундамент правильної побудови не лише наукових і науково-публіцистичних міркувань, що гарантують істинність висновку, але й практичних, і побутових думок. Знання правил логічного висновку дозволяє легко добудовувати скорочені міркування. У контексті зони найближчого розвитку свідоме освоєння логічних прийомів мислення відкриває значну перспективу розумового розвитку особи; опанування правил умовиводів дозволяє при навчанні легко схоплювати процес розгортання думки, що забезпечує ефективність навчання за будь-якою галуззю знань у вищій школі.

Література:

1. Пастухов В. Б. Государство и революция 2.0. // «Новая газета». 05-04-2013. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/politics/57468.html>

2. Пастухов В. Б. Владимир Пастухов о российском правосудии. Текст лекции. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2011/03/01/russianlaw/>
3. Худиев С. Л. Вы за убийство или за похабство? – Портал «Православие и мир». 09 января 2015. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.pravmir.ru/vyi-za-ubiystvo-ili-za-pohabstvo/>
4. Невельская-Гордеева Е. П. Логика в журналистской аргументации // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Том 24 (63). 2011. № 3-4. С. 375-380.

*Павленко Ж. О.,
канд. юрид. наук, доц.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

Юридичний дискурс в контексті діалектичного підходу до юридичної аргументації: особливості і функції

В статті проаналізовано поняття юридичного дискурсу як інтелектуальної діяльності з певною логічною структурою в рамках комунікативної концепції права. Охарактеризовано функції юридичного дискурсу.

***Ключові слова:** юридичний дискурс, комунікативна концепція права, точка зору в юридичному дискурсі.*

Останнім часом інтерес вчених переключився з суто логічного і риторичного підходів до дослідження юридичної аргументації на діалектичний підхід, в якому поєднуються логічні, риторичні та комунікативні аспекти. Ключовим поняттям в діалектичному підході є поняття точки зору.

Так як аргументація в праві нерозривно пов'язана з юридичним міркуванням, системами переконань, обґрунтувань, зі способами комунікативної дії суб'єктів права, то для аналізу точки зору в юридичній аргументації доцільно звернутися до проблем дискурсу і дискурсивності. Дискурс приймає різні форми і проявляється на всіх стадіях правового регулювання, його можна трактувати як вираження властивостей права в процесі комунікації.

Дискурс – в широкому сенсі означає те ж, що і міркування, проте сучасна логічна рефлексія над дискурсом виявила його специфічні особливості. Дискурс можна представити як складне багатофакторне явище, що включає учасників комунікації, ситуацію спілкування і його результат у вербальному (знаковому) вигляді. В процесі даної комунікації відбувається взаємодія учасників, що розглядається з позиції їх належності до тієї чи іншої соціальної групи і стосовно тієї чи іншої типової мовноповедінкової ситуації. На думку дослідників, ідеалом, до якого слід прагнути в процесі комунікації, є максимальна відповідність між дискурсом як абстрактною системою правил і дискурсом як конкретним вербальним втіленням даних правил.

Однією з головних особливостей дискурсу виділяють його раціональність, тобто він припускає осмисленість, доцільність, чітку

постановку проблем, які обговорюють, використання певних методів для обґрунтування тези. Найпоширеніша точка зору серед дослідників на дискурс полягає в тому, що його визначають як сенсопороджуючу категорію, вважаючи, що необхідно розглядати його комплексно, осмислювати дискурс як мовомислення, занурене в життя. Дискурс відображає залежність його учасників від значної кількості обставин – знань про світ, думок, установок і конкретних цілей мовця. У комунікативному аспекті дискурс постає монологом і діалогом суб'єктів, в процесі яких шукають взаєморозуміння, намагаються знайти співчуття і моральну допомогу.

Іншою особливістю дискурсу є його історичність, тобто просторово-часовий вимір дискурсу. Соціально-культурні чинники, що змінюються в часі, зумовлюють особливості ведення певного дискурсу. Історично в життєдіяльності людей дискурс набуває нових властивостей і змістовних характеристик, а також породжує певні феномени і ефекти.

Кожному виду дискурсу притаманні такі властивості: він завжди має предмет обговорення; ведеться особливою мовою міркування залежно від сфери (філософський, науковий, юридичний, політичний, дипломатичний і т. д.); використовує методи аргументації. Контекст дискурсу – ситуація конкретного міркування, акта комунікації, коли суб'єкти з'ясовують для себе або для інших сенс і значення термінів, висловлювань, промов, текстів. Контекст дискурсу визначає специфіку міркувань, їх глибинний сенс, зв'язок з реальним життям людей.

Звернімося до аналізу юридичного дискурсу як до комунікативної діяльності, спрямованої на регулювання соціальних відносин через стійку систему правових норм.

Юридичний дискурс представляє інтелектуальну діяльність в сфері права з логічною структурою, яка може бути розгорнута таким чином: мета – метод – результат. Мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб'єктів аргументації, тобто те, заради чого вони ведуть юридичний дискурс – пошук істини, вирішення певних проблем, розв'язання спірних питань, досягнення консенсусу тощо. Методом є прийоми і способи, які використовують суб'єкти дискурсу для досягнення мети. Результатом юридичного дискурсу є, власне, досягнення мети або, навпаки, її не досягнення.

Точне визначення мети аргументації ще не означає її досягнення, оскільки для вирішення цього завдання потрібно використовувати ефективні методи. Яким чином точно визначити мету аргументації і вибрати методи, які використовуються для визначення цієї мети? Відповідь на це питання залежить значною мірою від того, який з теоретичних підходів ми застосовуємо при аналізі аргументації.

Поняття «дискурс» використовується рядом гуманітарних наук, в першу чергу тими, предмет вивчення яких так чи інакше пов'язаний з міркуванням. Проблематика юридичного дискурсу неодноразово привертала до себе увагу дослідників з різних галузей знань. Зокрема, детально описані типи логічних суджень, властивих юридичному дискурсу (В. К. Бабаєв, А. Є. Конверський, Г. І. Манов, Д. Мейер, І. В. Хоменко, А. Ф. Черданцев, А. А. Ференс-

Сороцький, Л. Фуллер та ін.); до даних питань звертаються вчені в дослідженнях, присвячених проблемам юридичної аргументації (А. А. Волков, В. В. Мельник, В. А. Новицький, А. Пріор, Х. Перельман, Д. Раз, О. Ю. Щербина, та ін.); розкриті особливості комунікативної поведінки суб'єктів судового дискурсу (Т. В. Дубровська, О. В. Красовська та ін.); вивчені психолого-прагматичні особливості комунікативної практики учасників юридичного дискурсу (Л. Адам, В. І. Батов, В. А. Варламов, С. М. Вул, Н. І. Гаврилова, А. І. Єлістратов, Г. А. Зорін, А. А. Леонт'єв, О. Ліпманн, А. Р. Ратінов, А. М. Шахнарович, І. К. Шахріманьян, та ін.), також отримало розвиток міждисциплінарний напрямок – юрислінгвістика (Н. Д. Голєв, А. Н. Баранов, К. І. Брін, Є. І. Галяшина, М. Р. Желтухина, Г. В. Кусов та ін.).

Юридичний дискурс реалізується в рамках дискурсивного співтовариства інституціонального типу, що виконує діяльність в сфері права (парламент, суд, поліція, прокуратура, адвокатура, нотаріат і т. д.). Дискурсивне співтовариство являє собою комунікативну спільність, яка об'єднана своїми юридичними цілями, такими як: укладення договору, захист в суді, тлумачення закону тощо. При цьому агент може бути індивідуальним, груповим і навіть нейтральним. Якщо в першому і другому випадках під дискурсом розуміється особливий вид комунікації, який має на меті обґрунтування понять і дій суб'єктів права в процесі правової комунікації, то в третьому мається на увазі не тільки те, як інтерпретується право (різні концепції праворозуміння), але і те, як право проявляє себе в комунікативних формах. З цих позицій юридичний дискурс – форма передачі змісту в праві.

Залежно від комунікативних цілей можна виділити наступні види юридичного дискурсу: законодавчий, судовий, дискурс загального нагляду та контролю, слідчо-дознавальний, поліцейський, пенітенціарний, нотаріальний, правозахисний тощо.

Традиційно виділювані типи юридичного дискурсу, які в свою чергу класифікуються на підвиди, наприклад, в судовому дискурсі виділяють дискурс кримінального, цивільного, адміністративного, господарського судочинства, характеризуються спільністю базових принципів побудови. Це обумовлено існуванням єдиної ціннісної основи, яка визначає інтенціональну домінанту дискурсу, його спрямованість на правові ситуації, що характеризуються виниклим дисбалансом в суспільних відносинах і в силу закону вимагають правового розв'язання аж до прийняття судового рішення; поділом функцій його учасників (держави і особистості) і модальністю взаємовідносин між ними, а також універсальними когнітивними законами дискурсивних практик (насамперед, доказової діяльності і прийняття рішень).

Диференціація різновидів юридичного дискурсу обумовлена специфікою цілей і функцій комунікативної спільності в інституційній системі і виявляється в притаманних йому вербальних формах, інституціональній символіці, ритуалах і поведінкових стереотипах. Разом з тим, юридичний дискурс – явище цілісне і не зводиться до його різновидів, позначає єдину, логічно вибудовану систему, частини якої вбирають в себе характеристики цілого [див. 3].

Юридичний дискурс є видом інституційного дискурсу. Основною ознакою інституційного дискурсу як особливого типу спілкування є виконання соціальної потреби суспільства організувати свої соціальні зв'язки, впорядковувати їх, регулювати і керувати ними. В процесі юридичного дискурсу відбувається статусно-орієнтована взаємодія його учасників відповідно до системи рольових приписів і норм поведінки в визначених правом ситуаціях інституціонального спілкування. Особливості права як регулятивного явища визначають функції юридичного дискурсу та особливості дій його учасників [7]. У процесі юридичного аргументування людина реалізує себе як особистість, демонструючи свою комунікативну, правову і вербальну компетенцію. Задіяними виявляються її когнітивні механізми, знання, уявлення, здоровий глузд, ціннісна система, її епістемічний, емоційний стан. Головними функціями, які виконує юридичний дискурс є: регулятивна, інформативна і комунікативна.

Регулятивна функція полягає у встановленні і збереженні норм і цінностей, що обумовлюють взаємні дії між інститутом і суспільством, між учасниками всередині інституту та іншими інститутами.

Регулятивна функція юридичного дискурсу пов'язана з адресатом нормативного висловлювання, який знаходиться в ситуації правового регулювання. Адресат нормативного висловлювання здатний на певну поведінку і знаходиться в ситуації вибору між приписуваними йому законом можливою дією і дією забороненою.

В процесі юридичного дискурсу аргументатор створює і організовує факти у свідомості його учасників відповідно до ціннісно-нормативних доміант, які визначають картину юридичного світу. Зв'язок між фактами нормативно обумовлений і вибудовується в формі імплікативного судження «якщо ..., то ...».

Якщо діями певного учасника юридичного дискурсу створений факт Y , то для даного учасника має (або може) послідувати факт $Y1$. Встановлюючи зв'язки між фактами, норма створює формулу дій, а також формулу ідентифікації дій. «Якщо учасник юридичного дискурсу робить дію Y , то вона повинна мати сукупність ознак $A1, A2, \dots, AN$ »; «Якщо є ознаки $A1, A2, \dots, AN$, то це дія Y ». Факти і зв'язки між ними можуть носити фікціональний («Якщо C , то Y вважати як якби не Y ») або «Якщо C , то не- Y вважати неначебто Y ») і презумптивний («Якщо C , то X передбачається Y , поки не доведено не- C ») характер, сприяючи створенню «автономної» реальності. У даних типах висловлювань встановлення фактів відбувається не шляхом їх достовірного пізнання, а за допомогою умовного визнання того чи іншого положення. В судовому дискурсі встановлюються і зв'язуються факти конкретної справи відповідно до ознак і зв'язків юридичних фактів, що окреслюються нормами права. У зв'язку з цим, величезну роль в практичному дискурсі відіграє презентаційна форма нормативних висловлювань.

Структура правової норми висловлює специфічні якості права, що відрізняють його від інших соціальних регуляторів. В деонтичній логіці розрізняються власне зміст правової норми (правило поведінки) і джерело,

імператив, яким норма встановлена і (або) охороняється від порушень [2, с. 14–15, 55–62; 5, с. 80–87]. Найбільш поширеною точкою зору на структуру правової норми є та, що її структура існує об'єктивно як нерозривний зв'язок правила поведінки (диспозиції) з умовами та межами його застосування (гіпотези) і способом охорони від порушень (санкції) і може бути представлена формулою «якщо ..., то ..., інакше ...» [1, с. 105–106]. Конкретизація цього положення стосовно до окремих норм дає можливість визначити, хто і за яких умов повинен слідувати нормі, що саме потрібно зробити для її реалізації, якими заходами державного примусу вона охороняється від порушення. Гіпотеза правової норми визначає можливі, типові і в разі спору доказові обставини, при яких реалізується норма; гіпотеза і диспозиція адресовані розуму і волі учасників суспільних відносин і розраховані на ситуації, коли можливий вибір різних варіантів поведінки, і визначають (у диспозиції) той варіант, який відповідає державній волі, що виражена в праві. Нарешті, санкція повинна виражати здатність держави примушувати до дотримання норми, припиняти її порушення, відновлювати порушене право. Якщо гіпотеза визначає межі (обсяг) дії та застосування норми, а диспозиція – спосіб її регулюючого впливу на поведінку людей і суспільні відносини, то в санкції виражений спосіб охорони правової норми від порушень шляхом визначення заходів державного примусу, що застосовуються в разі правопорушення і містять його підсумкову правову оцінку.

Реалізація регулятивної функції юридичного дискурсу здійснюється за допомогою юридичних імперативів, що містяться в ціннісно-нормативних висловлюваннях, які закріплюють логічно взаємопов'язані між собою стандарти поведінки правових суб'єктів. Імперативи права характеризують конституйоване правовою нормою відношення між суб'єктом права, який знаходиться в обумовлених правом обставинах, і його правовою поведінкою. Це відношення визначається типом модальності. У розгорнутому вигляді логічну структуру юридичного імперативу можна представити таким чином:

$SC - Q - A, R, de$

S – суб'єкт права, C – обумовлені правом обставини; Q – правова модальність, A – правова поведінка; R – санкція.

Суб'єкт права – адресат правової інформації, учасник правовідносин, що характеризується правовою поведінкою. У правовідносинах він наділяється суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Наприклад, сукупними суб'єктами судового дискурсу, які виступають управляючими центрами комунікативних практик, є судові установи, які різняться між собою предметною компетенцією та обсягом судової влади.

Якщо ті чи інші ситуації не бажані законодавцем, то правові норми формулюються таким чином, що відповідні форми поведінки, що ведуть до створення таких ситуацій, отримують оцінку «неправомірно» і викликають правові норми охоронного характеру, які в нереалізованому вигляді виконують функцію застережень (превентивів) при виборі варіантів поведінки. Авторитарність імперативу, таким чином, підкріплюється можливою реакцією – санкцією, яка передбачає порушення вищевказаних елементів і, отже,

формування нової норми, яка спрямована на запобігання порушення вихідної [Див. 6, с.9].

Основні типи юридичних імперативів, що припускають відповідні форми звернення до адресата, можна звести до формул категоричних суджень: «Суб'єкту S в ситуації C забороняється здійснювати поведінку A» і «Суб'єкт S в ситуації C повинен здійснити поведінку A», які відображають очікування інших осіб щодо поведінки суб'єкта. Більш м'якими по регулятивній силі є судження, побудовані за формулою: «Суб'єкт S в ситуації C має право здійснювати поведінку A», яке відображає очікування самого суб'єкта, звернені до інших, а також огорожує його від їх впливів.

Інформативна функція складається у генеруванні, трансляції і ретрансляції повідомлень, що входять в предметну область регулятивних процесів інституційної діяльності. З точки зору теорії інформації правове регулювання являє собою рух інформації [9, с. 353], при якому інформація створюється, об'єктивується. Право – це інформація, яка передається, сприймається суб'єктами, переробляється ними, в результаті чого виникає нова інформація. Отже, дія права, його життя проявляються не в однозначній формулі «норма – поведінка», а в процесі, в рамках певного дискурсу. Це властиво для будь-якої правової системи. Оскільки передача правової інформації здійснюється вербально (у знаковій формі), то як формування, так і практична реалізація права здійснюються в рамках юридичного дискурсу. Тобто, юридичний дискурс можна розуміти як процес інформаційного впливу суб'єктів права в сфері правового спілкування, основною метою якого є формування правовідносин.

В останні роки з'явилися роботи, в яких пропонуються нові підходи до аналізу сутності та змісту права, узагальнені концепції праворозуміння. Зокрема, комунікативна концепція права [див. 8] спирається на феноменологічну соціологію і герменевтику, вважаючи, що всебічне пізнання права можливо тільки в рамках його інтегративної концепції. На думку вчених, які здійснюють дослідження в рамках даного підходу, право неможливо без соціальної комунікації. Умовою правогенезу є не виникнення держави, а формування психосоціокультурних реалій, які мають комунікативну спрямованість, в якій знаходять свою об'єктивацію правові тексти, правові норми і правові відносини, які породжуються інтерсуб'єктивною (комунікативною) діяльністю членів соціуму [4, с. 13]. У широкому сенсі дискурс відображає загальні особливості даного дискурсивного співтовариства, особливі умови комунікації його конкретних учасників.

Перераховані три функції є конститутивними, їх взаємозв'язок відображає базову для юридичного дискурсу дихотомію норма – факт. В якості похідних функцій юридичного дискурсу можна виділити наступні: інтерпретативну, яка полягає в інтерпретації змісту комунікативних дій в інституційній реальності; кумулятивну, яка полягає в формуванні «інституціональної пам'яті»; презентативну (символічну і ритуальну), що полягає у створенні іміджу (привабливості для суспільства) інституту та його агентів, а також авторитету права; стратегічну, що полягає у виборі юридично

релевантних комунікативних вчинків при досягненні інституційних цілей; кодову, що полягає в створенні спеціальної мови, ефективною для виконання цілей інституційної діяльності, а також у встановленні кордону між агентами і клієнтами дискурсу [6, с. 8].

Аналіз правових явищ в рамках комунікативної теорії дає можливість виділити властивість дискурсивності права. Дана властивість може бути представлена як якісний стан комунікативно побудованого правового спілкування, яке визначається природою права і впливає з комунікативної функції правового регулювання.

Література:

1. Александров Н. Г. Сущность социалистического государства и права / Н. Г. Александров. – М.: Знание, 1969. – 128 с.
2. Ивин А. А. Логика норм / А. А. Ивин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 163 с.
3. Колесникова Л. В. Юридический дискурс как результат категоризации и концептуализации действительности / Л. В. Колесникова: дис. ... канд. филол. наук. – Ставрополь, 2007 – 166 с.
4. Коммуникативная концепция права: вопросы теории: Обсуждение монографии А. В. Полякова / Вступ. слово А. В. Полякова. – СПб: Питер, юридический факультет СПбГУ, 2003 – 160 с.
5. Кудрявцев Ю. В. Нормы права как социальная информация / Ю. В. Кудрявцев. – М.: Юридическая литература, 1981. – 144 с.
6. Палашевская И. В. Судебный дискурс: функции, структура, нарративность : автореферат дис. ... доктора филологических наук : 10.02.19 / И. В. Палашевская. – Волгоград, 2012. – 40 с.
7. Палашевская И. В. Функции юридического дискурса и действия его участников / И. В. Палашевская. – [Электронный ресурс] <http://www.academia.edu/4961554/> – Электрон. дан. <http://www.academia.edu/4961554/> – Назва з екрана.
8. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекций / А. В. Поляков. – СПб.: Издательский Дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – 864 с.
9. Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учебник / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 1999. – 429 с.

*Шестопал С. С.,
ассистент кафедры логики Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Особенности дефиниций в правовом поле

Значение определений в юриспруденции тяжело недооценить. Нет ни одной такой другой сферы человеческой жизнедеятельности, где так часто приходилось бы использовать определения. Юридические дефиниции, определяя предмет правового регулирования, имеют не только теоретическое значение, но и колоссальное практическое значение. Определения в правовом поле, устанавливая понятийный аппарат, формируют общеобязательные нормативные предписания. Вся история развития правовой науки связана с

проблематикой определений, вокруг которой продолжается логико-правовой дискурс.

Определение является универсальной логической операцией, использование которой обуславливается необходимостью установления квалифицирующих признаков предмета или введения новых терминов. Без четко сформулированного определения человек не может сформировать научного понятия, и вынужден обходиться абстрактными представлениями, допускающими множественные произвольные субъективные толкования. Вопросы определений в нормативном поле во второй половине XX – в начале XXI столетий занимались К. Айдукевич, С. С. Алексеев, В. Г. Антропов, В. К. Бабаев, В. Ф. Берков, А. А. Ивин, Д. А. Керимов, В. Кнапп, А. А. Козловский, Х. Перельман, К. Попа, В. М. Сырых, А. А. Тер-Акопов, В. Д. Титов, I. В. Хоменко и другие.

Изучение юридической терминологии показывает распространенность различных толкований в разных отраслях права или же отсутствие общепринятых определений в современной правовой системе таких понятий, как «терроризм», «коррупция», «сепаратизм», «ответственность», «налог», «сбор», «неустойка» и многих других. Часто возникают нечеткости и расхождения определений тех же самых понятий не только в рамках различных правовых систем, но и на внутринациональных уровнях.

Юриспруденция имеет исключительную возможность опираться на авторитет юридического закона, а следовательно, и на авторитет нормативного определения. Любая система законодательства содержит различные специализированные нормы – нормы-начала, установочные нормы, нормы-принципы, нормы-дефиниции. Именно нормы-дефиниции предназначены для определения понятийного аппарата юридической системы, преобладавая в общих частях соответствующих отраслевых кодексов – уголовном, гражданском, семейном, трудовом, процессуальных кодексах и прочих, где даются определения ключевых понятий, используемых в данной отрасли права. Такой подход формирует систему нормативных определений – *definitio legis*, лежащих в основе всей романо-германской правовой семьи и широко применяемых в англо-саксонской правовой системе. Тем не менее, в ряде стран признается авторитет судебных дефиниций и доктринальные определения ученых-правоведов – *definitio juris*. Равнозначное положение *definitio juris* в правовом поле Украины законодательно не закреплено. Закрепление судебных дефиниций в качестве источников права ознаменовал бы признание легитимности прецедентного права, а дополненное официальной легитимностью доктринальных определений посягнуло бы на монополию законодательной ветви власти в формулировании определений и исключительное право высших судов на толкование законов.

Нормативные определения, в большинстве случаев, разрабатываются учеными-юристами на основе сложившейся судебной практики, а многие судьи в высших судов имеют не только ученые степени в правовой отрасли, но и богатый опыт практической работы. Однако, зачастую случается, что самые взвешенные, юридически и логически продуманные и выверенные проекты

определений, в процессе принятия того или иного нормативно-правового акта в парламенте, видоизменяются до такой степени (в виду конъюнктурной игры политических идей и экономических интересов), что от них не остается ни первоначальной формы, ни содержания. Таким образом, зачастую, конечная форма определения зависит не только от теоретической и практической разработанности того или иного юридического термина, но от логической и философской культуры обыденного парламентария, а также его познаний в сфере юридической техники.

Даже самый совершенный юридический закон не может предусмотреть все возможные варианты поведения заранее. Кроме того, в некоторых юридически значимых ситуациях, некоторые термины не поддаются точному определению, однако, требуют юридической оценки и соответствующей формулировки исходя из текущих обстоятельств. В подобных случаях целесообразно пользоваться критерием «определяемости» (или, соответственно, «неопределяемости») тех или иных понятий, тогда как предмет мысли еще не может быть однозначно сформулирован для определения в виду его уникальности или редкости, либо из-за их принципиальной новизны. В таких случаях Аристотель рекомендовал: «Когда ... нельзя дать точного определения, а между тем необходимо издать законодательное постановление, в таких случаях следует употреблять общие выражения».

Сталкиваясь с разнородным теоретическим материалом, мы имеем дело с целым рядом философско-методологических проблем – общая теория права и отраслевые теории с неизбежностью оперируют философскими, социологическим, политологическими, этическими («общество», «государство», «нация», «справедливость», «свобода», «обязанность») и другими подобными категориями. Многие из них не имеют однозначной философско-правовой интерпретации в соответствующих отраслях права и используются либо интуитивные представления об их соответствиях, либо неявные контекстуальные определения, заданные содержанием соответствующих правовых теорий и нормативно-правовых актов.

Таким образом, мы сталкиваемся с необходимостью выведения на официальный уровень *definitio juris*, о которых писал Казимир Айдукевич и предложил называть принимаемые таким способом определения – арбитражными. Эти определения особенны тем, что должны приниматься авторитетным научным сообществом правоведов как общеобязательные, вне зависимости от доктринальных или конъюнктурных предпочтений национальных законодателей и юристов. Разработка и принятие на официальном уровне таких определений с их дальнейшим признанием источниками права может быть возложена на особые терминологические комиссии при международных организациях, решения которых имеют наднациональный характер. Систематизация и унификация юридических дефиниций на международно-правовом уровне может послужить юридическим эталоном для соответствия современным мировым тенденциям к интеграции и

унификации национальных законодательств в рамках мировых интеграционных процессов.

*Шутенко О. В.,
кандидат юридических наук
доцент кафедры гражданского процесса
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Логика баланса системы правосудия

*Может случиться так, что
будущая физика включит как
первичное, простейшее явление
«способность сходную с ощущением»
и на ее основе будет объяснять
многое другое.*

(академик Вавилов С. И., 1935 год)

Познание людьми истины основывается не только на интеллекте. Оно опирается на целостный опыт, в основе которого лежат чувства. И игнорировать их нельзя. Истина постигается не только в процессе познания, но и в процессе созерцания, понимаемого как тождественность Я и не-Я, когда Я – это всеобщее, единичное, неизменное, а не-Я – это существующий мир, в котором Я действует.

Мыслители Востока были убеждены, что истина многогранна, она никогда не может быть выражена полностью, различные воззрения на нее представляют лишь ее различные стороны. Отсюда они делали вывод, что имеются разные пути к совершенству и любой из них может быть принят в соответствии с внутренней склонностью индивида [1].

Данные судебной статистики свидетельствуют о том, что большинство решений судов первой инстанции, которые обжалуются в апелляционном порядке, отменяются с постановлением новых решений по существу спора. Однако по результатам кассационного пересмотра большинство таких решений отменяется с оставлением в силе ошибочно отмененных решений судов первой инстанции. В предыдущих публикациях автора данная проблема получила название нерелевантности судебных решений [2].

Существование данной проблемы не может не вызывать беспокойства состоянием системы правосудия по гражданским делам и служит сигналом юридической общественности для поиска причин и способов минимизации нерелевантности судебных решений.

Данная статья представляет собой попытку автора предложить последовательное и комплексное исследование феномена «Правосудие по гражданским делам», основываясь на методологии теории систем.

— Попробуем представить правосудие по гражданским делам в виде системы таких элементов:

- 1) заинтересованные в осуществлении правосудия по конкретному делу лица (истец и другие лица, участвующие в деле);
- 2) информация (об обстоятельствах дела, доказательства);
- 3) право (нормы материального и процессуального права);
- 4) суд (судебная система, включающая суды первой инстанции, апелляционной и кассационной, судьи, решение суда);
- 5) исполнение решения.

— Замыкается данная система, при эффективном её функционировании, первым пунктом, а именно, ликвидацией юридической заинтересованности субъектов – инициаторов конкретного дела.

— Каждый из элементов этой системы представляет собой подсистему.

— Лица, имеющие юридическую заинтересованность в осуществлении правосудия по конкретному делу, – это субъекты, взаимосвязь которых обусловлена досудебными правоотношениями и наличием конфликта либо другой правовой неопределенности, возникшей в этих отношениях. Очень часто конфликт носит не только правовой характер, но и психологический. В таком случае, судебное разбирательство становится уже не способом защиты нарушенного права, а сведением счётов, способом наказания обидчика за причиненное зло, а это, в свою очередь, выходит за рамки целей гражданского судопроизводства. Поэтому возникает ситуация, когда даже на стадии исполнения решения стороны продолжают конфликтовать и решение остается неисполненным.

В соответствии со ст. 3 ГПК, любое лицо имеет право в порядке, установленном Кодексом, обратиться в суд за защитой своих нарушенных, непризнанных или оспариваемых прав, свобод или интересов. Статья 119 ГПК, устанавливающая требования к форме и содержанию искового заявления, не содержит обязанности ссылаться на нарушенную норму права и закон при составлении искового заявления. Исходя из приведенных положений, можно сделать вывод, что для обращения за судебной защитой истцу достаточно лишь собственного предположения, уверенности, убеждения в том, что его право нарушено. Переживание права – это психо-эмоциональный процесс. Следует согласиться с профессором Л. И. Петражицким, который исходил из того, что право коренится в психике индивида. Юрист поступит ошибочно, утверждал он, если станет отыскивать правовой феномен «где-то в пространстве над или между людьми, в "социальной среде" и т. п., между тем как этот феномен происходит у него самого, в голове, в его же психике, и только там». Интерпретация права с позиции психологии индивида, считал Л. И. Петражицкий, позволяет поставить юридическую науку на почву достоверных знаний, полученных путем самонаблюдения (методом интроспекции) либо наблюдений за поступками других лиц.

Источником права, по убеждению теоретика, выступают эмоции человека. Свою концепцию Л. И. Петражицкий называл «эмоциональная теория» и противопоставлял ее иным психологическим трактовкам права,

исходившим из таких понятий, как воля или коллективные переживания в сознании индивидов. Эмоции служат главным побудительным («моторным») элементом психики. Именно они заставляют людей совершать поступки. Л. И. Петражицкий различал два вида эмоций, определяющих отношения между людьми: моральные и правовые. Моральные эмоции являются односторонними и связанными с осознанием человеком своей обязанности, или долга. Нормы морали – это внутренние императивы. Если мы подаем из чувства долга милостыню, приводил пример Петражицкий, то у нас не возникает представлений, что нищий вправе требовать какие-то деньги. Совершенно иное дело – правовые эмоции. Чувство долга (обязанности) сопровождается в них представлением о правомочиях других лиц, и наоборот. «Наше право есть не что иное, как закрепленный за нами, принадлежащий нам – как наше добро – долг другого лица». Правовые эмоции являются двусторонними, а возникающие из них правовые нормы носят атрибутивно-императивный (предоставительно-обязывающий) характер [3].

Таким образом, именно переживание права позволяет ощутить его в ненарушенном, естественном, природном состоянии (ст. 3 ГПК ... обратиться за защитой *своих ... прав – выделено мной О. Ш.*). Поэтому, индивид и может ощутить посягательство на своё право как искажение пределов его (права) естественного состояния. Несогласие, стремление избавиться от нарушения, восстановить, защитить право также вызвано внутренней потребностью ощущения, «проживания» должного объема своего права. Этим объясняется природа юридической заинтересованности как истца, так и ответчика. Последний, в свою очередь, также действует в силу внутреннего, психологического переживания своего права. Истинность или ложность ощущаемого объема приводят к тому, что мы называем посягательством на право, одним из результатов которого может стать конфликт. Выходит, что предметом судебной деятельности является определение, констатация и защита правильного объема субъективного права. А для этого неизбежно сравнение с неким критерием, идеалом. В системе, так называемого, писанного права таким идеалом выступают нормы закона, но лишь в том случае, когда они отвечают праву. Приведём пример. Актуальная категория дел о взыскании предмета ипотеки из-за неуплаты. В соответствии с частью 1 ст.33 Закона Украины «Об ипотеке» от 5.06.2003 №898-IV с последующими изменениями [4], в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения должником основного обязательства ипотекодержатель вправе удовлетворить свои требования по основному обязательству путём обращения взыскания на предмет ипотеки. Между тем, изменившиеся экономические условия, инфляция национальной валюты и рост курса доллара привели к тому, что многие добросовестные должники, по данному договору, не смогли справиться с надлежащим исполнением своих обязательств. Иски банков о взыскании предмета ипотеки, в соответствии с Законом должны быть удовлетворены. Но как быть, если в квартире, которая служит предметом ипотеки, живёт семья, не имеющая другого жилья? Соответствует ли в данном случае всеми нами внутренне переживаемое право на жильё положению нормы закона? Можно

сделать промежуточный вывод, что отчасти проблема нерелевантности судебных решений может находиться в плоскости системы юридически заинтересованных лиц.

Следующим элементом системы правосудия по гражданским делам является информация. Вопрос природы информации до сих пор является дискуссионным. «Для характеристики реального мира ныне недостаточны фундаментальные понятия классической физики – материя, вещество, движение, энергия, пространство, время. Для полноты этой характеристики необходимо столь же фундаментальное и столь же всеобщее понятие информации. Нет материи без информации, нет и информации без ее материального носителя – вещества и энергии» [5]. Опубликовано достаточно большое число научных работ, где справедливо отмечается, что осмысление определяющей роли информации во всех без исключения эволюционных процессах природы и общества открывает совершенно новую, информационную Картину Мира, которая существенным образом отличается от традиционной вещественно-энергетической Картины мироздания, доминировавшей в науке еще со времен Декарта и Ньютона практически до конца XX века [6].

Информационную подсистему при осуществлении правосудия по гражданским делам составляют сведения о фактах, имеющих значение для разрешения дела и вынесения судебного решения, источники информации – средства доказывания, которые соответствуют требованиям процессуальной допустимости, правилам и процессуальному порядку определению круга доказательств, их получения, исследования и оценки. Даная подсистема тесно вплетена в систему правосудия и связана с такими элементами как лица, участвующие в деле, суд, закон. Основными носителями сведений о существовании спора являются стороны (и другие лица, участвующие в деле), поскольку именно они участники допроцессуальных, действительных отношений. Насколько сторонам удастся донести информацию до суда, настолько и решение будет соответствовать истинным правоотношениям. Процессуальный закон в части 3 ст. 10 ГПК возлагает на стороны обязанность доказать те обстоятельства, на которые они ссылаются в основание своих требований и возражений. Таким образом, именно стороны являются главными «поставщиками» информации об обстоятельствах дела суду. Между тем, у сторон, как правило, различное представление о действительных фактах, что ведёт к формированию субъективной реальности при восприятии одних и тех же фактов, различное их оценивание и отстаивание собственной позиции. Процессуальный закон не ставит перед судом задачи по выяснению действительных взаимоотношений сторон, поэтому может возникнуть ситуация информационных потерь, что с большой вероятностью приводит к вынесению решения не соответствующего действительным взаимоотношениям сторон¹.

¹ Об информационной природе гражданских процессуальных отношений см. более подробно публикацию автора: Шутенко О. В. Невербальная коммуникация и её применение в гражданском процессе // Гражданский и арбитражный процесс № 7, 2014, С. 8–12.

Информационная составляющая – очень важная часть системы правосудия, ведь решение суда имеет ретроспективный характер, устанавливает и даёт оценку фактам прошлого, и, вместе с тем, законная сила судебного решения обращена в будущее, поскольку предписывает сторонам определённое поведение, регулируя их отношения.

Анализируя место права, как элемента системы правосудия по гражданским делам, следует признавать взаимосвязь правовых норм не только процессуального законодательства, но и материального права, их внутреннюю согласованность в рамках каждой отрасли. Взаимосвязь материального и процессуального права – не закрытая система, поскольку приводится в движение деятельностью суда по осуществлению правосудия. Так, существо или предмет спора составляют отношения, базирующиеся на нормах права материального. В то время как процессуальное право обуславливает совершение всех действий участниками процесса при осуществлении правосудия. Начиная с подачи искового заявления, форма и содержание которого четко регламентированы ст.ст. 119, 120 ГПК, действия суда, сторон и других участников процесса подчинены нормам процессуального закона и предполагают их строгое соблюдение. В противном случае, действие не имеет процессуального характера, не вызывает предусмотренных законом и предполагаемых субъектом юридических последствий. А, следовательно, защита материального права невозможна без соблюдения требований гражданской процессуальной формы.

Взаимосвязь и взаимообусловленность права с другими подсистемами, составляющими систему правосудия можно проиллюстрировать следующим примером. Информация, которая необходима для разрешения дела, направлена на подтверждение фактов предмета доказывания, который в свою очередь обусловлен нормой материального права, регулирующей спорные правоотношения. Подтверждение же фактов предмета доказывания возможно только в строго регламентированной процессуальным законом форме. Так, ч. 2 ст. 57 ГПК устанавливает круг средств доказывания, ст. 58 ГПК содержит требование относимости доказательств, ст. 59 ГПК – допустимость средств доказывания и т. д.

Связь подсистемы лиц, участвующих в деле, с законодательной составляющей системы правосудия проявляется в том, что основания их участия обусловлены нормами материального права, а деятельность в процессе регламентирована нормами процессуальными. Например, возможность совершения ряда процессуальных действий лицами, участвующими в деле, связана с соблюдением процессуальных сроков (срок устранения недостатков формы и содержания искового заявления; 10 дней на подачу апелляционной жалобы на решение суда первой инстанции; 5 дней для апелляционного обжалования определения и другие). Срочность процессуальной формы предопределена принципом оперативности, законодательно закреплена и,

вместе с тем, на психологическом уровне происходит закрепощение сознания сроками. Нахождение данной системы в балансе приведет к разумному распределению смысла со времени.

Следующим элементом системы правосудия по гражданским делам является суд. Однако и суд следует рассматривать в качестве подсистемы, состоящей из таких элементов как органы судебной власти (в своей инстанционной взаимосвязи), судебное решение, а также требования к должности и личности судьи профессионального и деонтологического характера. Встроенность суда в систему правосудия по гражданским делам на первый взгляд не подлежит сомнению. Между тем, не следует абсолютизировать данный элемент системы, предоставляя суду роль главного, основного звена. Задаaniem, которое ставит перед собой автор статьи, состоит именно в поиске сбалансированного состояния системы. Суд связан с участниками процесса гражданскими процессуальными правоотношениями. В ходе этих отношений идёт взаимный обмен информацией, связанной с рассмотрением дела. Это и информация материально правового характера, например, о предмете доказывания, и процессуального – о явке участников процесса в судебное заседание, об их надлежащем уведомлении, об изменениях в ходе процесса (откладывание, приостановление производства по делу), о завершении процесса и возможности обжалования решения. В целом, отношения суда с участниками процесса смело можно считать информационно-процессуальными. Законодательное регулирование этих отношений показывает связь суда и с этим элементом системы правосудия. Кроме того, суд рассматривает дело, предмет которого составляют гражданско-правовые (в широком смысле) отношения. Профессиональные и должностные требования к судье закреплены Конституцией Украины, Законом Украины «О судоустройстве и статусе судей», а также Гражданским процессуальным кодексом Украины, который устанавливает, например, правила отвода (самоотвода) судьи (ст.ст. 20, 21), а также принцип непосредственности судебного разбирательства (ст. 159). Судебное решение, как акт судебной власти и результат деятельности суда, наполнено информационным смыслом фактического и правового содержания и направлено на урегулирование отношений сторон (и других лиц, участвующих в деле).

Заключительным элементом системы правосудия, и здесь нельзя не согласиться с позицией Европейского суда по правам человека [7], является исполнение судебного решения. Исполнение решения связано с другими элементами системы правосудия. Исполнению подлежит решение суда, а также суд разрешает ряд вопросов, возникающих в ходе исполнения решения, например, мировое соглашение в процессе исполнения (ст. 372 ГПК), отсрочка и рассрочка исполнения, изменение способа и порядка исполнения (ст. 373 ГПК) и другие, право на обращение с жалобой на решения, действия или бездействие государственного исполнителя (ст. 383 ГПК). Исполнение решений регулируется нормами права как гражданского процессуального, так и собственно исполнительно-процессуального. Таким образом, отношения между судом, государственным исполнителем и участниками исполнительного

производства протекают в правовой (процессуальной) форме, однако, кроме того, носят информационный характер: о времени и месте совершения исполнительных действий, о видах имущества, на которое обращается взыскание, о месте нахождения имущества и т. д. Система правосудия достигает своей цели, когда удастся удовлетворить юридическую заинтересованность сторон путем полного и своевременного исполнения решения.

В заключение хотелось бы отметить, что при такой постановке проблемы, при комплексном системном подходе к анализу правосудия по гражданским делам, который показывает многогранность и нелинейность системы, давайте зададимся вопросом: случайный или прогнозируемый результат работы системы правосудия?

Список литературы:

1. Кохановский В., Яковлев В. История философии // http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Kohan/01.php
2. Шутенко О. В. Невербальная коммуникация и её применение в гражданском процессе // Гражданский и арбитражный процесс. – 2014. – № 7. – С. 8–12.
3. История политических и правовых учений / Под ред. проф. О. Э. Лейста // <http://www.bibliotekar.ru/istoria-politicheskikh-i-pravovyh-ucheny-1/index.htm>
4. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
5. Берг А. И., Спиркин А. Г. Кибернетика и диалектико-материалистическая философия // Проблемы философии и методологии современного естествознания. М., 1973.
6. Колин К. К. Эволюция информатики // Информационные технологии. – 2005. – № 1. – С. 2-11.
7. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 3. – С. 133–135.

*Коваленко Г. В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, к. ю. н.,
м. Харків*

**Аналогія закону та аналогія права: аргументоване тлумачення за
Роналдом Дворкіним**

Стосовно цього питання є важливою теоретична позиція видатного американського юриста і філософа Роналда Дворкіна (1931–2013).

Розглядаючи «важкі випадки» (hard cases), Р. Дворкін показав, що в повноцінній юридичній інтерпретації неможливо обійтися без врахування моральних принципів і цінностей.

Він вважає, що в кожній судовій справі можливо лише одне правильне рішення. Для ілюстрації цієї тези Р. Дворкін використовує образ ідеального судді Геркулеса, наділеного надзвичайним розумом, всебічними знаннями та моральними чеснотами [3, с. 159–160]. Реальні ж судді мають у своїй практиці намагатися формулювати свої рішення якомога ближче до тих, які виніс би

Геркулес. Якщо суддя цього не робить, він сам виносить вирок своїй компетентності і порядності. «Конституційний закон до тих пір не досягне справжнього прогресу, поки не виокремить проблему прав стосовно держави і не винесе її на власний порядок денний. Це аргумент на користь злиття конституційного закону і моральної теорії – поєднання, яке, як це не дивно, все ще не відбулось. Абсолютно зрозуміло, що судді бояться, аби домішок моральної філософії не забруднив їхньої чистої галузі; особливо побоюються вони впливу філософів, що ведуть мову про права, тому що примарні обертони цього поняття передрікають смерть здорового глузду. ... Утім, юристи не повинні відігравати пасивну роль у розвитку теорії моральних прав стосовно держави – принаймні, їм не слід виявляти більшої пасивності, ніж при розробці юридичної соціології та юридичної економіки. Вони мусять визнати, що закон не більш незалежний від філософії, ніж від зазначених дисциплін» [3, с. 219].

Таким чином, Р. Дворкін наполягає на тому, що судді можуть і мусять розглядати і застосовувати у своїх рішеннях певні принципи, навіть якщо вони впливають із філософських розмірковувань.

Згідно Р. Дворкіна, право є «інтерпретуючим поняттям» (*interpretive concept* [12, р. 87]), яке дозволяє нам орієнтуватися при незгоді суддів у «важких справах» (*hard cases*). Р. Дворкін присвячує свою книгу розгляду теоретичних розбіжностей у праві, чому ми маємо «вірити тому, що кажуть наші судді», і «приймати думки суддів саме такими, якими вони викладені у важких справах» [12, р. 90]. Він вважає незадовільним погляд на право як на простий факт (*plain fact*), згідно з яким завжди існує чинний закон, здатний раціонально вирішити будь-яку проблему (версія непрофесіонала), або погляд, що чинний закон має мовчати відносно деяких проблем, натомість суддя через свою дискреційну владу створює нове право (професійна академічна версія) [12, р. 111]. Обидві версії не влаштовують Р. Дворкіна.

Він пропонує ідею «права як порядності» (*law as integrity*), згідно з якою судді створюють раціонально і морально виважену мережу юридичних принципів, що і є основою права. Зазначимо, що розуміння Р. Дворкіним права як *integrity* відрізняється від концепції «інтегральної» або «інтегративної юриспруденції», запропонованої у 1950-тих рр. Дж. Холлом (Jerome Hall, 1901–1992) як поєднання моральних і правових цінностей [13, р. 17]. Незалежно від нього Г. Берман (Harold J. Berman, 1918–2007) у 1960–70 рр. під «інтегративністю» мав на увазі поєднання в єдиній теорії підходів юридичного позитивізму, природного права та історичної школи [9, р. 18]. На пострадянському просторі до цієї тенденції приєднуються деякі російські дослідники, наприклад В. Г. Графський [1], [2] та Н. В. Євдеева [5]. Р. Дворкін же має на увазі суто американське розуміння терміна *integrity*, як моральної чесноти – «щирості», «порядності», «чесності», – на відміну від притаманного математикам і філософам-онтологам розуміння *integrity* як «цілісності» [14, с. 22]. Саме останнє розуміння запропонував П. Таращук, коли переклав вираз «*law as integrity*» як «цілість права» замість «порядність права», «щирість права» чи «чесність права» [4, с. 183–295].

Р. Дворкін пропонує метафоричний образ ідеального Судді-Геркулеса, який нібито знає всі принципи і цілепокладання, необхідні для оптимального рішення і одночасно розбирається в усіх хитросплетіннях чинних законів. Таким чином, Геркулес є суддею з надлюдськими інтелектуальними здібностями, гуманністю і терпінням. Р. Дворкін пише: «Актуальне, сучасне право для Геркулеса складається з принципів, що забезпечують найкраще обґрунтування (*justification*), доступне для доктрин і засобів права. Його бог – судовий принцип порядності, який наказує, щоб він бачив, наскільки можливо, право як послідовне і структуроване ціле» [12, с. 401].

Зі слів Дворкіна випливає, що право перш за все ґрунтується на тлумаченні. У зв'язку з цим він висуває свою програму юридичної інтерпретації, пов'язуючи право з політикою та політичною мораллю. Крім того, Р. Дворкін розглядає право з урахуванням раціонально-логічного та мовного чинників функціонування права, як системи принципів інтерпретації законотворення та судових процедур, що постійно розвивається. Що стосується останніх, то суддя зазвичай не може просто застосовувати закон чи посилатись на який-небудь прецедент, не конкретизуючи закону, або уникаючи тлумачити прецедент. Він повинен завжди конкретизувати норму у контексті принципів, актуальних у даній ситуації, та давати змістовну інтерпретацію цим принципам, приймаючи до уваги попередню практику її тлумачення [12, с. 363].

Р. Дворкіна особливо цікавить, як судді вирішують, яким є право у «важких справах». Показуючи, що судді повинні *інтерпретувати*, а не просто механічно *застосовувати* колишні судові рішення (прецеденти), він розробляє загальну теорію інтерпретації, яка зокрема здатна пояснити, чому одна суддівська інтерпретація ліпша за інші. Р. Дворкін наполягає на тому, що для кожної важкої справи є лише одне правильне рішення, яке відповідає зобов'язанням суспільства поводитися з його членами у послідовний та принциповий спосіб.

Коли ми використовуємо термін «інтерпретація», слід перш за все розібратися, що саме ми маємо на увазі. «Якщо спільнота взагалі використовує інтерпретуючі поняття, поняття самої інтерпретації буде одним із них: теорія інтерпретації – інтерпретація практики більш високого порядку використання інтерпретуючих понять (*a theory of interpretation is an interpretation of the higher-order practice of using interpretive concepts*)» [12, с. 49]. Щоб уникнути непорозумінь і суперечок, які спостерігаються серед літературознавців, філософів та представників інших соціальних наук, Р. Дворкін пропонує свій підхід до визначення інтерпретації. «Якщо право є інтерпретуючим поняттям, будь-яка варта уваги юриспруденція мусить бути заснованою на деякому уявленні про те, що таке інтерпретація, і аналіз інтерпретації, який я здійснюю і захищаю у цьому розділі, є основою для всієї решти книги» [12, с. 50].

Р. Дворкін виходить з того факту, що інтерпретація у сфері права є тільки однією з різноманітних форм інтерпретації. Люди інтерпретують у багатьох різних контекстах, які можуть сильно відрізнятися між собою. Найбільш поширений випадок інтерпретації знайомий нам по звичайній розмові

(*conversational interpretation*). Ми інтерпретуємо звуки, або знаки, які робить інша людина, щоб зрозуміти, що вона сказала. Це повсякденний контекст. Так звана наукова інтерпретація (*scientific interpretation*) здійснюється в іншому контексті: ми говоримо, що вчений спочатку збирає дані і потім інтерпретує їх. Художня інтерпретація (*artistic interpretation*) дає ще одну форму: критики інтерпретують вірші, п'єси та картини, щоб висловити певні погляди на їхні значення. Форма інтерпретації, властива праву, схожа на художню інтерпретацію: обидві мають на меті інтерпретувати дещо створене людьми, як сутність, одночасно відмінну від них, тобто не того, що саме люди говорять, як у розмовній інтерпретації, і не подій, незалежних від людей, як у науковій інтерпретації. Ця подібність дозволяє розглядати правничу інтерпретацію як «творчу» (*«creative» interpretation*).

На думку Р. Дворкіна, розмовна інтерпретація є скоріше цілеспрямованою, а не причинною, як наукова інтерпретація, бо не пояснює окремі звуки мови, а приписує їм значення у світлі тих мотивів, цілей і проблем, які передбачає у суб'єкта мовлення. На підставі цих припущень здійснюються висновки щодо його «наміру» (*«intention»*). Так само і правничу інтерпретація є принципово цілеспрямованою, але її відмінність від звичайної розмовної інтерпретації полягає в її творчому елементі. Сама ж творча інтерпретація є не розмовною, а *конструктивною*, тому що передбачає свідомий вибір інтерпретатора. «Вибір кожного інтерпретатора мусить відобразити його думку, яка інтерпретація пропонує більше цінності для практики» [133, с. 52].

Аналіз інтерпретації поглиблюється в праці Р. Дворкіна «Закон Свободи. Моральне прочитання американської конституції» (1997) [10].

В цій праці Р. Дворкін заявляє, що американці були систематично введені в оману відносно того, що таке їхня Конституція, і як саме судді вирішують те, що вона означає. Справа в тому, що Конституція надає індивідуальні права в надзвичайно абстрактних термінах. Перша Поправка забороняє приймати закони, що «обмежують свободу слова» (*abridge the freedom of speech*); П'ята Поправка наполягає «на належному правовому процесі» (*due process of law*); Чотирнадцята Поправка вимагає «рівного захисту законів» (*equal protection of the laws*) для всіх громадян. Що означає ця абстрактна мова, коли вона застосовується до політичних суперечок, які розділяють американців щодо расової рівності та расового правосуддя, абортів, евтаназії, вищої міри покарання, цензури, порнографії, гомосексуалізму тощо? Судді, і в остаточному рахунку судді Верховного Суду, мають велику владу вирішувати для всіх громадян. Як їм слід вирішувати?

Р. Дворкін пропонує свою відповідь на це запитання, яку він називає *моральним прочитанням* Конституції. Він заявляє, що Білль про права слід розуміти як викладення загальних моральних принципів свободи, рівності та гідності, а окремі громадяни, адвокати і судді повинні інтерпретувати та застосовувати ці загальні принципи у відповідях на більш конкретні моральні запитання. Наприклад, чи дійсно свобода обрати аборт впливає з основного морального права, а її обмеження було б великою несправедливістю? В

детальних обговореннях конституційних проблем, яким присвячена більша частина книги, Р. Дворкін показує, що суддям у подібних важких справах постійно доводиться відповідати на ці конкретні моральні запитання. На його думку, моральне прочитання Конституції є єдиний спосіб, яким вони *можуть* прийняти рішення по складним справам.

Р. Дворкін визнає, що більшість суддів, політичних діячів та вчених юристів думають інакше. Вони вважать, що судді ніколи не повинні розглядати конституційні проблеми як моральні проблеми, тому що це було б *недемократично*, це означало б, що судді замінили б своїми власними моральними уподобаннями переконання конгресменів, які були обрані народом. Таким чином, вони наполягають, що судді мусять приймати рішення в деякий більш механічний спосіб, який не передбачає з їхнього боку самостійного морального судження.

Натомість Р. Дворкін вважає, що прийняття цієї позиції призведе до великих конституційних колізій. Моральне прочитання Конституції не суперечить демократії, а навпаки, є оптимальним шляхом її вдосконалення. Р. Дворкін звертає увагу, що суддя повинен розглянути розмаїття поглядів на те, чого вимагає право в даному питанні, відкинути ті з них, що не «узгоджуються» адекватно з минулими офіційними актами (конституціями, законами, прецедентами). Далі серед теорій того, чого саме вимагає право, – теорій, які адекватно узгоджуються з матеріалами судової справи, суддя вибере ту теорію, що найкраща з погляду моралі, і завдяки цьому його рішення стає досконалішим [8, с. 31]. Необхідно зауважити, що Р. Дворкін наполягає на можливості та необхідності дати моральне обґрунтування права. Цей процес значно полегшується тим, що, як відзначає С. І. Максимов, позитивне право неминує асимілює, концентрує в собі моральний зміст [7, с. 85].

Р. Дворкін наполягає на тому, що правові обмеження, накладені в тексті Конституції, на офіційну владу, повинні прочитуватися як моральні обмеження, а судді повинні оцінювати законодавчі та правові акти, приймаючи до уваги моральні аспекти. Тут слід сказати, що, на думку Р. Дворкіна, політична доктрина позитивізму являє собою теорію про те, як треба прочитувати та інтерпретувати Конституцію США. Він вказує на те, що називає «неадекватним філософським мисленням» та проводить розрізнення між двома ідеями щодо тлумачення в дусі *оригіналізму* – прочитання терміну, фрази, або всього закону у цілому в його оригінальному значенні. Мається на увазі те, що сказав чи бажав сказати законодавець.

Р. Дворкін розрізняє *семантичний оригіналізм* та *оригіналізм очікування*. З позиції семантичного оригіналізму (перша ідея) мова йде про те, що слова в конституційному тексті повинні представляти значення таке, яке збирався надати йому законодавець при прийнятті нормативного акту. Оригіналізм очікування (друга ідея) заперечує першу, стверджуючи, що і слова повинні мати значення за чинним законом, яке від них очікували [11, р. 29]. При розгляді питання стосовно конституційних прав, таких як свобода слова, права сексуальних меншин, право на аборт, евтаназію, порнографію, расові питання і т. п., він бере за основу принципи моралі, закладені в Конституції США і називає цей процес

«моральним» прочитанням Конституції США, ставлячи політичну мораль у центр конституційного права. Мається на увазі, що Верховний Суд США, керуючись принципами політичної моралі, робить її частиною закону.

Розкриття питання щодо теорії ухвалення судового рішення (класичної моделі юридичної аргументації в загальному праві) може бути досить цікаво продемонстровано на підставі того, що Б. Батлер визначає юридичний прагматизм як теорію, яка є критично налаштованою стосовно традиційних концепцій, особливо щодо теорії ухвалення судового рішення (*adjudication*). Класична теорія приділяє особливу увагу якості юридичних фактів, ретельному аналізу прецедентів і аргументації за аналогією. У юридичному прагматизмі підкреслюється, що право є практикою, специфічною у конкретному контексті, що воно не має раз і назавжди визначених підстав, а тому залишається інструментальним, тобто таким, що мусить постійно зважати на перспективу судових рішень. Прагматична позиція в юриспруденції породжує багато філософських питань до традиційних концепцій права.

Перш за все, це питання щодо *класичної картини ухвалення судового рішення*. Класична модель юридичної аргументації в загальному праві заснована на методі «кейсбук» (*casebook method*), використанні прецеденту та аргументів за аналогією. Метод «кейсбук» припускає, що істотні й вичерпні матеріали для юридичного рішення підсумовані в опублікованих думках, які супроводжують рішення по спорах у суді. Суддя, щоб винести належний вирок, досліджує різноманітні ситуації, проаналізовані в попередніх рішеннях по інших справах, які здаються релевантно подібними. Власне, кейсбук (дослівно – книжка випадків) є збіркою матеріалів типових справ, що містить у собі певні дані, необхідні для рішення. Від прецедентів і письмових думок суддів «дистиллюється» конкретний вердикт по розглянутому судом випадку. З огляду на юридичну суперечку, практик (суддя, адвокат тощо) розглядає попередні випадки для подібних ситуацій і потім намагається дистилювати підстави, які були прийняті як юридично відповідні для позиції його клієнта. Із цих джерел має бути зроблений юридичний висновок.

Ця класична картина юридичної аргументації вперше була запропонована колишнім деканом юридичної школи Гарварда К. К. Ленгделом (*Christopher Columbus Langdell*). К. К. Ленгдел створив перший кейсбук у якості освітнього інструменту, і пов'язав цей тип навчальної книги із Сократовим стилем навчання, що безроздільно панує в американській юридичній освіті. Кейсбук і Сократів метод припускають дещо замкнене і раціоналістичне уявлення про правові інститути. Інше впливове і більш сучасне джерело класичної моделі представлено в книзі Е. Леві (*Edward Levi*) «Вступ до юридичного міркування» Е. Леві описує юридичне міркування як «процес у три кроки» (*«three-step process»*), де «спочатку визначається подібність між випадками; потім встановлюється правило закону, що було використане в першому випадку; потім дане правило закону застосовують до іншого випадку» [6, с. 2]. При цьому неявно припускається, що, як тільки визнана подібність між випадками, юридичне міркування зводиться до створення логічно коректної дедукції,

приймаючи положення закону за більший засновок і твердження фактів за менший засновок.

Б. Батлер вважає, що найбільш впливовим сучасним захисником класичної моделі є Роналд Дворкін. Теорія Р. Дворкіна функціонує і як нормативна, і як дескриптивна теорія. У її дескриптивному аспекті ця теорія описує, що саме судді фактично роблять, доходячи до юридичного висновку. Власну версію ухвалення судового рішення Р. Дворкін в «Імперії права» називає «право як порядність». Відповідно до його теорії, узгодженість із минулими судовими рішеннями повинна сприйматися як одна з найважливіших юридичних чеснот. Він пропонує порівняння цього процесу з «романом-ланцюгом», тобто «романом з продовженнями» («*chain-novel*»), щоб обґрунтувати центральну роль прецеденту в праві. Роман-ланцюг – це роман, у якому різними авторами за один раз пишеться лише один розділ.

Після створення кожного нового розділу роман передають новому авторові для подальшої розробки. Р. Дворкін вважає, що в цьому процесі ми звичайно хотіли б, щоб кожен новий автор вважав за потрібне зв'язувати свою розповідь з попередніми і поважати зміст тих частин, що вже закінчені. Автор, який не зважає на це правило, не виконує належним чином свою роль. Р. Дворкін наголошує, що ті ж самі припущення повинні керувати юридичним світом і, зокрема, діяльністю судді. Таким чином, кожен новий випадок походить на новий розділ в романі-ланцюзі [12, с. 237]. На думку Б. Батлера, попри те, що Р. Дворкін заперечує чисто дедуктивістську картину, запропоновану К. К. Ленгделом, і закликає зважати на моральний вимір в додаток до традиційних юридичних матеріалів і методів, він все ж залишається прихильником класичного погляду на прийняття судового рішення.

Р. Дворкін твердить, що на відміну від постулату позитивістів, які вважають, що право складається тільки з *правил*, окрім них правові системи містять ще й *принципи*. На його думку, *принципи права – це моральні судження*, слухність яких проілюстрована, підтримана чи обґрунтована офіційними актами в минулому (текстами законів, судовими постановами, конституціями). На відміну від правил, принципи мають не технічну, а філософську природу. «“Принципом” я називаю норму, якої слід дотримуватися не тому, що вона наблизить або гарантуватиме виникнення бажаної економічної, політичної чи соціальної ситуації, а тому, що вона є вимогою справедливості, чесності чи якогось іншого морального виміру» [3, с. 47].

Різниця між принципами та правилами проявляється в логічній відмінності, що стосується ступеня їхньої універсальності і мети. «Обидва набори норм указують на конкретне рішення щодо юридичного обов'язку при конкретних обставинах, але вони відрізняються за характером заданого ними напрямку» [3, с. 50].

Р. Дворкін обґрунтовує необхідність дотримання та застосування суддями правових принципів, які склалися історично і уже «вмонтовані» у правову систему. Величезну роль у цьому імпліцитному процесі відіграли рішення Верховного Суду США. Р. Дворкін підкреслює, що протягом усієї історії його судді займалися саме *моральним прочитанням* (тлумаченням) Конституції при

розгляді конкретних складних справ, щодо яких не було ясного і однозначного рішення через відсутність прецедентів чи прямої вказівки в Конституції або в чинних статутах.

У цьому зв'язку й виникає питання про розгляд складних справ і особливо про розгляд конституційних справ. Р. Дворкін цитує посилання на принципи із різних судових рішень на кшталт: «Ми повинні взяти до уваги загальний *принцип*, згідно з яким за відсутності шахрайства людина, що вирішила не читати контракт перед його підписанням, не може пізніше відмовитися від виконання зобов'язань за цим контрактом»; «При застосуванні цього *принципу* важливим фактором є основний догмат про волю правомочних сторін контракту»; «Чи існує *принцип* найбільше знайомий і сильніше вмонтований в історію англо-американського права, ніж основна доктрина, відповідно до якої суди не повинні дозволяти використати себе як інструмент беззаконня і несправедливості?» тощо [3, с. 49-50].

Приклади правил: «На гірській дорозі не дозволяється рухатися зі швидкістю, що перевищує шістьдесят миль на годину», або «Заповіт недійсний, якщо його не підписано трьома свідками» [3, с. 49]. Правила містять однозначну директиву «все, або нічого», тоді як принципи потребують додаткового пояснення, чому обраний саме той, а не інший принцип. У випадку *конфлікту між правилами* це приведе до виключення або скасування одного з конкуруючих правил (норми) у складних справах. У випадку ж *конфлікту принципів*, хоча один з них і виходитиме на перший план, але інші принципи не втрачатимуть свого значення.

Р. Дворкін спростовує позицію юридичного позитивізму відносно того, що право повністю складається із правових норм, а судді, вирішуючи судові справи, мають свободу дій тільки тоді, коли жодна наявна норма права не підходить для вирішення протиріччя, яке вони розглядають. Натомість він запропонував альтернативне бачення права, згідно якому ресурси судді «відповідно до права» є більш різноманітними, а процес визначення того, чого саме вимагає право в конкретному випадку, є більш витонченим.

Тому, вважаючи, що слід доопрацьовувати доктрину дискреційного права, Р. Дворкін вносить дві пропозиції. По-перше, на його думку, у складних справах обов'язком судді є не стільки ретроспективне виявлення правил, а й встановлення того, які права мають сторони. По-друге, суддя, діючи на власний розсуд, у своїй аргументації має спиратися на принципи при ухваленні рішення у справі.

У цьому зв'язку Р. Дворкін розглядає іншу проблему, яка полягає вже не у відсутності права при вирішенні складних питань, а в його надмірності. Це ті випадки, коли правові принципи підтримують різні результати, і виникає питання: до якого з них має схилитися суддя? Р. Дворкін пише: «Право діяти на власний розсуд, як дірка в бублику, не існує ніде, крім простору всередині обмежувального пояса. Тому поняття це відносне. Завжди є сенс запитати: «На власний розсуд – згідно з якими нормами?» чи «На власний розсуд – стосовно якого владного органу?» Загалом відповідь на ці питання буде ясною з контексту, але в деяких випадках посадова особа може з однієї точки зору мати право діяти

на власний розсуд, а з іншої – ні. Як це буває майже з усіма термінами, на точне значення «права діяти на власний розсуд» (дискреційного права) впливають особливості контексту» [3, с. 59].

Р. Дворкін вважає, що суддя повинен керуватися наступною стратегією:

1) розглянути розмаїтість поглядів на те, чого вимагає право в даному питанні; 2) відкинути ті твердження, які неадекватні минулим офіційним актам; 3) серед теорій, які адекватно узгоджуються з матеріалами судової справи, суддя має обрати ту теорію, що найкраща з погляду моралі [3, с. 112].

Остання з названих стадій формування судової постанови означає, що моральні фактори відіграють надзвичайно важливу, навіть головну роль у погляді Р. Дворкіна на те, як судді вирішують (і мають вирішувати) судові справи.

Ще один пункт істотних розбіжностей – питання про суддівський розсуд. Р. Дворкін вважав, що у праві крім ясно виражених норм (правил), є явно не виражені правові принципи, які «найкращим чином» узгоджуються з явно вираженим правом і дають йому «найкраще моральне виправдання». Завдяки наявності принципів, право ніколи не є неповним або невизначеним, і судді немає необхідності виходити за межі права і звертатися до законодавців для прийняття рішення у конкретній справі. Згідно Р. Дворкіна, саме моральні принципи і дозволяють суддям вирішувати «складні справи» [12, р. 37–39].

Література:

1. Графский В. Г. Интегративная юриспруденция в условиях плюрализма подходов к изучению права / В. Г. Графский // Проблемы понимания права : сб. науч. ст. — Саратов, 2007. — Вып. 3 : Право России: новые подходы. — С. 8—18.; 2. Графский. В. Г. Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и все еще незавершенный проект / В. Г. Графский // Известия вузов. Правоведение. — 2000. — № 3. — С. 49—64.; 3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін ; [пер з англ. А. Фролкін]. — К. : Основи, 2000. — 519 с.; 4. Дворкін Р. Цілість права / Р. Дворкін // Філософія права / за ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; [пер. з англ. П. Таращука]. — К., 2007. — С. 183—205.; 5. Евдеева Н. В. Интегративные теории правопонимания в современной России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Наталия Владимировна Евдеева. — Н. Новгород, 2005. — 187 с.; 6. Леви Э. Х. Введение в правовое мышление / Э. Х. Леви. — М. : Наука, 1995. — 116 с.; 7. Максимов С. И. Современные концепции естественного права: опыт XX столетия / С. И. Максимов // Проблемы законности : республик. міжвід. наук. зб. — Х., 2008. — Вип. 95. — С.81—88.; 8. Філософія права / за ред.: Дж. Фейнберг, Дж. Коулмен ; [пер. з англ. П. Таращук]. — К. : Основи, 2007. — 1256 с.; 9. Berman Harold J. Toward an Integrative Jurisprudence: Politics, Morality, History / Berman Harold J. // California Law Review. — 1988. — Vol. 76, № 4 (July). — Pp. 779—801.; 10. Dworkin R. Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution / R. Dworkin. — Cambridge (Ma) : Harvard University Press, 1996. — 416 p.; 11. Dworkin R. Justice in Robes / R. Dworkin. — Cambridge, Massachusetts ; London, England : The Belknap Press of Harvard University Press, 2006 — 295 p.; 12. Dworkin R. Law's Empire / R. Dworkin — Cambridge, massachusetts ; London, England : The Belknap Press of Harvard university Press, 1986. — XIV, 471 p.; 13. Hale Robert. *Freedom Through Law: Public Control of Private Governing Power* / Hale Robert. — New York : Columbia University Press, 1952. — 550 p.; 14. Integrity [Electronic resource] // Wikipedia : the free encyclopedia. — Mode of access : <http://en.wikipedia.org/wiki/Integrity>. — The titles of the screen.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

*Абдувелієва Е. У.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Мистецтво переконання

У демократичному суспільстві, в якому взаємини між людьми ґрунтуються передусім на засадах гуманізму, повноцінна діяльність кожної особистості може бути ефективною, якщо вона спирається на свідомість і переконання. Тому група методів, спрямована на формування цих якостей, є визначальною. Часто у важливих життєвих ситуаціях людям бракує чіткості переконань, відповідності справ власним словам, громадської активності, які заміняють користолубство, хворобливе прагнення розваг, несформованість естетичних смаків.

У науці, практиці й побуті термін «переконання» використовується у його двох значеннях, а саме:

— система поглядів, уявлень, яких дотримуються, з якими погоджуються, які особи ототожнюють із собою, оскільки вважають їх продуктом власної діяльності, які мають під собою певну аргументацію і можуть бути логічно доведені;

— певний спосіб впливу, який передбачає аргументоване і логічно витримане доведення істинності того чи іншого положення, думки, оцінки.

Основними прийомами переконання є інформування (розповідь), роз'яснення, доказ, спростування і бесіда.

Переконувати можна словом і вчинками. Тому переконання здійснюють лише в єдності з іншими методами виховання: переконання шляхом бесіди, дискусії, лекції, за допомогою конкретного прикладу, педагогічної ситуації, на основі громадської думки тощо.

Переконання формуються у процесі засвоєння естетичних, моральних, політичних, філософських та інших знань. Вони мають бути послідовними, логічними, максимально доказовими, відповідати рівню вікового розвитку особистості. Переконуючи інших, пропонент повинен особисто глибоко вірити у те, про що повідомляє.

Переконання складається з тези (того, що треба довести), доказів чи аргументів (того, за допомогою чого доводиться теза) і демонстрації (способу доведення).

При переконанні слід дотримуватися деяких правил. До них можна віднести:

1) усвідомлення своєї кінцевої мети, завдяки чому залишаться тільки важливі і необхідні думки, які ідеально підходять для певної ситуації;

2) заборону на лицемірство, брехню, намагання догодити будь-якою ціною – це саме ті якості, які, напевно, остаточно зіпсують відносини. Якщо співрозмовник хоча б на долю секунди відчує фальш у вашому голосі, то швидше за все спільну мову з ним не знайти;

3) заборону на пониження статусу співрозмовника, будь-який прояв неповаги до співбесідника, що викликає, як правило, негативну реакцію;

4) важливість слідкувати за мімікою, позами, жестами. Вони повинні бути дружніми щодо співрозмовника.

Кожна людина, яка прагне довести правильність своєї думки, повинна вміти переконувати свого опонента.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету України ім. Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Андрущенко Г. Ю.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Щодо проблеми співвідношення ознак в змісті назви та диспозиції статті 200 Кримінального Кодексу України

Стрімкий розвиток суспільства змусив державу невідкладно відреагувати на дії, які завдають значну шкоду як банкам, так і їх клієнтам. Як наслідок, в 2001 році вітчизняним законодавцем статтею 200 Кримінального кодексу України (далі – КК України) була встановлена кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення. Останні зміни до вказаної статті були внесені 18 вересня 2012 року на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків».

Хоча в кримінальному праві назва статті не впливає на склад злочину, вона повинна відображати та розкривати зміст суспільно небезпечного діяння, яке називає.

В назві статті 200 передбаченої КК України відбувається визначення змісту через перелічення предметів або явищ, але таке перелічення має один з предметів, який не міститься в диспозиції, а отже, не входить до складу даного злочину.

Відповідно до назви статті 200 КК України предметами зазначеного злочину є: а) документи на переказ; б) платіжні картки; в) інші засоби доступу до банківських рахунків; г) електронні гроші; д) обладнання для їх виготовлення. Разом з тим, диспозиція статті яка вивчається не містить жодного

згадування про обладнання для виготовлення документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків та електронних грошей. Вона передбачає наступний перелік предметів досліджуваного злочину: а) документи на переказ; б) платіжні картки; в) інших засобів доступу до банківських рахунків; г) електронні гроші. Як наслідок, можемо констатувати факт відсутності відношення тотожності, яке мало б місце бути.

Як зазначає М. І. Панов, є всі підстави констатувати наявність колізії між назвою і диспозицією статті, що встановлює кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин.

В більшості випадків обладнання виступає саме як засіб вчинення злочину, а тому визначення його в назві не потребується, особливо як альтернативи злочинної поведінки.

Також важливо зазначити, що платіжним інструментом відповідно до Закону України «Про платіжні системи та перекази коштів в Україні» називають засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ та електронні платіжні засоби.

Отже, на підставі вищевикладеного можемо сформулювати пропозицію щодо вдосконалення та відповідної зміни назви статті 200 КК України. Нова редакція назви, на наш погляд, може бути викладена в одному з нижченаведених варіантів, які є тотожними за своїм змістом та обсягом. Перший – це «Незаконні дії з платіжними інструментами». Як вже зазначалось, поняття платіжного інструменту повністю охоплює об'єм предметів перерахованих в диспозиції статті 200 КК України. Другий – «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима». За допомогою виключення з назви зайвого складового, ми позбавимося проблеми щодо неможливості логічного співвідношення змісту статті та диспозиції статті 200 КК України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Анісімов К. Г.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проблематика аргументів *ad hominem* в судовому процесі

У процесі судочинства важливе місце посідає аргументація сторонами певних тверджень, наприклад наявності чи відсутності вини. До аргументів висувуються суворі вимоги, за якими вони мають бути переконливими, доречними, логічними тощо. Так, найбільш розповсюдженими є аргументи *ad hominem*, тобто такі аргументи, які спрямовані на обґрунтування висунутої тези. Але варто пам'ятати, що судовому процесу властива змагальність сторін. Тобто кожна сторона має на меті досягнути своїх цілей та при цьому перемогти опонента. Аргументи, які направлені на перемогу над конкретним

опонентом, мають назву «*ad hominem*». Вони відомі вже давно, але проблема їх використання активно обговорюється в даний час не тільки в теорії, але і в практиці юридичної аргументації. Аргумент *ad hominem* можна знайти ще в античних посібниках з риторики, де він розцінювався як особливий тип аргументів для переконання аудиторії. Аристотель пропонував у своїх працях дві ситуації, пов'язані зі свідомством: по-перше, якщо свідомство правдоподібно і свідок правдивий, то немає необхідності його подальшого обговорення, і, по-друге, якщо свідомство неправдоподібно або свідок не заслуговує довіри, то свідомство піддається сумніву. У другому випадку можливе використання аргументів, що ставлять під сумнів це свідчення, аргументів *ad hominem*. Далі Аристотель описує софістичний прийом, який полягає в спростуванні аргументу з використанням факторів, які відносяться не стільки до логіки, скільки до особи, що задає питання. Замість аналізу аргументів супротивника робиться спроба за допомогою хитромудрих і неадекватних відповідей перешкодити запитувачу досягти своєї мети. Такі відповіді можна трактувати як аргументи до особи. А. Шопенгауер вважав можливим використати доводи до особистості як засіб досягнення перемоги в суперечці, а в нашому випадку і в судовому процесі. Він пише: «Для доказу свого становища можна вживати також і помилкові передумови, а саме, – в тому випадку, коли противник не погоджується з правильними, або не розуміючи їх істинності, або ж усвідомлюючи, що з них негайно ж прослідуює теза; тоді потрібно брати положення, які самі по собі помилкові, але *ad hominem* – істинні, і аргументувати стосовно способу думок супротивника». Особистісна критика виявляється вкрай ефективною, а особливо за наявності у судовому процесі присяжних. Таким чином, такі сторони як адвокат чи прокурор можуть аргументами *ad hominem* впливати на присяжних, але це означає, що іноді перемагає не кращий або той, на чиєму боці правда, а більш агресивний, хитрий, віроломний, що вміє ввести в оману. Можна трактувати аргумент *ad hominem* як завжди помилковий, який визначається як некоректний за своєю природою та не доречний для використання у судовому процесі через те, що іноді заважає розгляду справи по суті. Наприклад, досить часто адвокат в суді, замість того, щоб доводити, що підсудний невинний, перераховують його позитивні якості, наприклад, каже, що він хороший працівник, хороший сім'янин тощо. Через використання аргументів *ad hominem* може проводитися тиск на певну сторону судового процесу також по лінії дискредитації опонента, представляючи його некомпетентним, упередженим, непослідовним, а тому таким, що не заслуговує довіри. Отже, такі аргументи використовують тоді, коли звертають увагу не на суть справи і встановлення істини, а на ті чи інші особливості й риси особистості. Суд шукає істини і ніби можна ствердно сказати, що аргументи до особистості не можуть мати місце у судовому процесі. Але на моє переконання, можуть існувати певні винятки, а саме: при ненадійних суддях можливо користуватися і *argumentum ad hominem*, що є переконливими для даного складу суду, наприклад, коли підсудний і судді належать до різних ворогуючих політичних партій тощо. У цих випадках надавати перевагу замість справжніх доказів уявним може бути згубною

помилкою. Судовий процес передбачає дотримання неоспорюваного правила аргументації – розглядати аргументи по суті питання (*ad rem*). Але у числі істотних аргументів можуть бути і доводи, пов'язані з особистістю, як то: досвід та знання людини, її картина світу, стиль мислення, посада, правовий статус тощо. Отже, в деяких випадках аргументи *ad hominem* можуть відображати суть справи, а в інших – використовуватися для дискредитації опонента. Якщо такі аргументи відображають суть справи, то вони мають прийматися до уваги суддею або присяжними через їх значущість у конкретній справі. При спробах дискредитувати опонента аргументи, що направлені на це, не можуть бути прийняті, бо вони не обґрунтовують нічого по суті, а лише заважають відновленню об'єктивної справедливості. Таким чином, при використанні у судовому процесі аргументів *ad hominem*, необхідно виходити з принципів, функцій і завдань судового процесу і підбирати такі аргументи, які хоч і можуть стосуватися особистості, але мають повно і об'єктивно відображати суть справи або вказувати на необхідні суб'єктивні чинники.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Астахов М. В.,
студент 2 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Основні принципи ефективної аргументації в позовних заявах та скаргах

Під час складання позовних заяв до суду, апеляційних і касаційних скарг, а також оскарження дій, листування з правоохоронними і іншими державними органами, установами ми неодноразово ставимо собі питання: як правильно викласти власну позицію на папері? При цьому маємо на увазі, що саме письмова форма є найбільш поширеною в офіційних відносинах.

Часто на початкових етапах практичної діяльності всі обставини справи юристи викладають в хронологічному порядку і включають в документ всі аргументи, які, на їх думку, підтверджували правоту власної позиції. Але в процесі надання юридичних послуг фахівці права розуміють, що такий підхід не завжди виправданий і не завжди сприяє досягненню поставленої мети.

На мою думку, можна виділити такі основні принципи ефективної аргументації:

1. Починати треба з самої проблеми. Будь-який юридичний документ краще розпочинати не з передісторії проблеми, а з того, в чому вона полягає. Це дозволить читачеві з перших строк зрозуміти, в чому ж саме полягає ваша проблема.

2. Не використовуйте слабкі аргументи. Якщо ви привели п'ять доказів невинуватості свого клієнта, з них чотири – залізобетонні, беззаперечні, а п'ятий – слабкий, то перші чотири проігнорують, а причепляться до п'ятого, і, ставлячи його під сумнів, зруйнують весь ваш захист.

Ефективна аргументація не повинна мати слабких аргументів, оскільки, як вже говорилося раніше, один і той же аргумент може сприйматися різними людьми по-різному: для одного він може бути сильним аргументом, а для іншого – слабким. Тому при виборі аргументів треба ставити себе на позицію людини, що приймає рішення у вашій справі. Наприклад, якщо це суддя, то за допомогою Єдиного реєстру судових рішень можна спробувати відшукати його позицію з подібного питання, що вас цікавить.

3. Треба додержуватись правильного порядку аргументів. За наявності декількох сильних аргументів їх краще всього викладати в наступному порядку: сильний аргумент – середній аргумент – найсильніший аргумент.

Така черговість, передусім, пов'язана з особливістю людської пам'яті, адже кожен з нас за наявності великої кількості інформації краще всього запам'ятовує першу і, особливо добре, останню частину повідомлення. Це також стосується і позовної заяви до суду.

Звичайно, використання цих рекомендацій не є обов'язковим і не може розглядатися в нашій юридичній реальності як гарантія досягнення потрібного результату, але я все одно глибоко переконаний в тому, що в кожній ситуації професійний юрист повинен отримувати максимальну користь для свого клієнта та використовувати всі законні способи для досягнення позитивного результату.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Безхутра М. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Діалогічний підхід до теорії юридичної аргументації

Наприкінці ХХ ст. було розроблено ряд комплексних теорій юридичної аргументації, в яких різні юридичні докази розглядаються з позицій діалогу. Логічна концепція, риторичний підхід, діалогічний підхід, в свою чергу, стають близькими завдячуючи переконанню, раціональність аргументації буде залежати саме від якості процедури, відповідно до якої розвивається та чи інша дискусія.

Можна виділити такі типи діалогічних єдностей: кооперативні, координуючі, евристичні.

Кооперативні являють собою діалоги, де в основі мовленнєвої взаємодії лежить спільна дія, а успіх спілкування буде залежати від ступеня виконання поставленого комунікативного завдання, а також, який матиме однакове значення для обох сторін. Наприклад, діалог між членами трудового кооперативу стосовно роботи, яку вони спільно виконують.

Мета координуючих діалогів полягає в тому, щоб змінити думку партнера по діалогу, узгодити різні точки зору. Наприклад, адвокат, спілкуючись із

суддею на судовому засіданні, намагається за допомогою доказів довести свою точку зору і схилити точку зору судді на свою сторону.

Евристичними є діалоги, в основі мовленнєвої взаємодії яких знаходиться протидія співрозмовників, а успіх спілкування буде важливішим для однієї із сторін та відповідно може розглядатися як перемога одного співрозмовника над іншим. Наприклад, спори, що виникають у сфері цивільного права, а саме, спір між особами стосовно поділу майна, що є їх спільною сумісною власністю. За правилами цивільного законодавства вони можуть особисто, домовившись між собою, не звертаючись до суду, визначити свої частки.

Аналіз цих діалогічних напрямків в сукупності, які за своєю природою реалізують функцію переконування, дає підґрунтя вважати, що кожен з вище названих типів діалогічних едностей контрастно протиставляється один одному за більшістю притаманних їм характеристик.

Якщо порівняти зазначені напрямки за тривалістю пауз досліджуваних діалогічних едностей, то можна прийти до висновку, що процес аргументації в координуючій діалогічній едності має деякі ускладнення та вимагає більших витрат часу в порівнянні з кооперативною та евристичною діалогічною едністю.

Співпраця між представниками різних дисциплін у майбутньому може привести до створення юридичної теорії аргументації, яка буде носієм як теоретичної, так і практичної цінності і сприятиме подальшому прогресу в розробленні концепцій юридичної аргументації та їх успішному застосуванню в юридичній практиці і освіті.

Однак, на мою думку, діалектичний підхід крім переваг має деякі недоліки, а саме акцентування у ньому уваги зводиться безпосередньо до діалогу, в той час як правова аргументація може здійснюватися і у формі монологу відповідно.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — Павленко Ж. О.

*Бешлей Б. В.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Типи (моделі) юридичної аргументації

У сучасній логіці та інших дисциплінах, які присвячені вивченню юридичної аргументації, існують різноманітні критерії для її типології. Однак найчастіше виділяють чотири моделі – дедуктивна, індуктивна, герменевтична та цілісна (когерентна).

Дедуктивна модель вважається найстарішою. Згідно цієї концепції право трактується як замкнута, внутрішня, цілісна система норм. Вбачається, що саме дедуктивним способом за допомогою простих логічних операцій можна знайти відповідь на будь-яке питання. Роль суду при цьому зводиться до «вуст закону», тобто пасивного його застосування. Однак дедуктивна модель не враховує можливості колізій між нормами, формулювання судових рішень

всупереч дослівному тексту норм, що підтверджує недостатність зведення всього права до суто формальної логіки.

Індуктивна модель виникла як протипага, реакція дедуктивній. Її покликанням було заповнити всі недолугості дедуктивної і ґрунтується вона на протилежних їй засобах і прийомах. Формування й остаточне утворення було пов'язано зі становленням і розвитком соціологічної юриспруденції та її варіантів – від школи вільного, «живого права» Є. Ерліха та Р. Паунда до американської і скандинавської шкіл правового реалізму.

Герменевтична модель юридичної аргументації своїм походженням завдячує герменевтиці. Центральним поняттям в цій моделі є так зване герменевтичне коло, яке розуміється як можливість осягнення цілого через осягнення його частин і навпаки, що утворює коло. Використання поняття герменевтичного кола в юридичній науці має свою специфіку. Мається на увазі, що для тлумачення звичайного тексту необхідно розуміти значення його слів. Хоча це не так просто, бо для юридичної інтерпретації самого розуміння слів недостатньо. Це буває у тих випадках, коли, наприклад, буква закону не відповідає духу закону і він може бути виявлений лише на основі комбінованого (системного) аналізу. Однак застосування герменевтичного кола в юриспруденції не виключається з'ясуванням взаємозв'язків між окремими словами юридичного тексту та нормами. Це впливає з того, що право – це не лише система норм, а й складова суспільної системи, яка функціонує і розвивається у постійній взаємодії з безліччю інших соціальних чинників. З огляду на це, будь-яка норма має тлумачитись у зв'язку з реальністю. Інакше кажучи, закон не є цілком достатнім для вироблення правильного рішення у справі. Воно є результатом врахування комплексу чинників, обсяг і зміст якого, в свою чергу, значною мірою визначається уявленням правозастосовувача про життя, його професійним досвідом тощо. Попри те, що до герменевтичної моделі прикута увага багатьох юристів і науковців, вона не дає відповідей на низку питань, які виникають у процесі тлумачення юридичних текстів, і тим більше не пропонує чітких механізмів їхнього вирішення

Цілісна модель юридичної аргументації поєднує у собі здобутки всіх інших моделей – дедукції, індукції і герменевтики. Саме тому дана модель не може будуватися на механічному застосуванні норми чи акта. Лише внаслідок поєднання можна забезпечити точність, визначеність, реалістичність і динамізм юридичної аргументації. Основою цієї системи є ідея єдності або когерентності. Самостійною модель стає, коли єдність стає домінуючою ідеєю.

Отже, різні типи юридичної аргументації розуміються залежно від цільового призначення аргументів. Аргументування не може полягати як на механічному застосуванні норми закону чи іншого нормативного акта щодо конкретної ситуації, так і під час ухвалення правозастосовних рішень. У юридичній аргументації мають поєднуватися здобутки всіх її моделей – дедукції, індукції, герменевтики і діалектики. Завдяки такому поєднанню можна забезпечити точність, необхідну об'єктивність, реалістичність і динамізм юридичної аргументації.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Богатюк О. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Я. Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «бюджетний процес»

Завдання бюджетного законодавства, в першу чергу Бюджетного кодексу України, полягає в регламентації бюджетного процесу і міжбюджетних відносин. Фінансове право містить окремий правовий інститут, присвячений регламентації процесу утворення, розподілу та використання ресурсів, мобілізованих до централізованих фондів, – бюджетний процес.

Науковцями бюджетний процес визначається як заснована на правових нормах діяльність органів держави й органів місцевого самоврядування зі складання, розгляду проекту бюджету, затвердження й виконання бюджету, складання, розгляду й затвердження звіту щодо виконання бюджету.

У ст. 2 Бюджетного кодексу України бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства. Деякі вчені стверджують, що таке визначення є не досить вдалим, оскільки не передбачено стадію складання й затвердження звітів про виконання бюджетів, яка забезпечує зворотній зв'язок бюджетної діяльності та реалізацію принципів гласності, прозорості й ефективності.

Зміст бюджетного процесу міститься у тому, що вся діяльність щодо формування бюджету, яка базується на владних повноваженнях тих чи інших органів, має бути підпорядкована суворим процедурним формам, що забезпечують її законність, доцільність та обґрунтованість. З огляду на це чіткий порядок, ретельно продуманий і розроблений, потрібен не лише для організації й узгодження роботи всієї системи державних органів з формування та виконання бюджету, а й для правильного вирішення численних поточних питань.

Необхідно зазначити, що не всі вчені погоджуються з традиційним визначенням бюджетного процесу. Зокрема, професор А. І. Худяков пропонує сукупність правових норм, що регулюють відносини, які виникають в ході діяльності державних органів з планування доходів та видатків бюджету, визначити як «бюджетне планування». Він посилається на той факт, що цей термін вживається в основному в економічній літературі і є зрозумілішим для тих, хто не є спеціалістом у галузі бюджетного права. При вживанні терміна «бюджетний процес» виникає асоціація з цивільним чи кримінальним процесом.

Показово, що науковці не раз висловлювали думку, що будь-яка матеріальна галузь права вимагає процедурних форм реалізації її норм, і всі

норми, що регулюють організаційну діяльність державних органів, мають процесуальний характер. Особливо це стосується діяльності у галузі застосування бюджетно-правових норм, адже з бюджетом пов'язані всі державні органи, підприємства, організації, установи, які безпосередньо чи опосередковано беруть участь у формуванні бюджету.

Болгарські вчені, наслідуючи відомого професора А. Ангелова, вважають, що бюджетний процес — це процес прийняття закону про державний бюджет, тобто поняття бюджетного процесу тотожне поняттю законодавчого процесу. Це лише зіставлення різних явищ, бо формування бюджету не зводиться тільки до складання проекту закону про державний бюджет.

Можна зробити висновок, що сутність цього процесу складна та багатогранна. Широке розуміння бюджетного процесу полягає в тому, що вся діяльність, яка базується на владних повноваженнях тих чи інших органів, має бути підпорядкована суворим процедурним формам, що забезпечують законність, доцільність та обґрунтованість цієї діяльності. Тому чіткий порядок, ретельно продуманий і розроблений у всіх своїх складових потрібен не лише для організації й узгодження роботи всієї системи державних органів з формування та виконання бюджету, а й для правильного розв'язання численних питань, що при цьому виникають.

*Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Дмитрик О. О.*

*Боднарчук В. М.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Зарубіжні концепції юридичної аргументації

Найтривалішу історію зі всіх підходів до вивчення юридичної аргументації має логічна концепція. У логічному підході критерієм раціональності юридичної аргументації є формальна логічна правильність аргументації, а для реконструкції доводів юридичного характеру використовуються мови логіки. Один з постулатів логічного підходу полягає в тому, що обов'язковою умовою прийнятності юридичного обґрунтування є те, що доводи, на яких будуються обґрунтування, повинні відновлюватися в логічно правильну аргументацію. Іншою умовою є те, що доводи, які наводяться для обґрунтування ухваленого рішення, повинні бути прийнятними з погляду юридичних вимог. Рішення або висновок виходить з юридичної норми і обставин справи, які є засновками цього висновку тільки в тому випадку, якщо аргументація є логічно правильною.

Деякі автори вважають, що вимога логічної правильності як стандарт спроможності логічної аргументації повинна бути пов'язана з вимогою, яка приписує: юридичне рішення повинне ґрунтуватися на загальній нормі. Коли хтось стверджує, що те або інше юридичне рішення ґрунтується на загальній

нормі, то він стверджує, що в схожих юридичних випадках повинне бути ухвалене те ж рішення.

Останнім часом були опубліковані різні дослідження, присвячені вивченню штучного інтелекту і права, в яких пропонуються інші теорії, що побудовані на основі звичайної логіки, але розвивають її ідеї з метою аналізу юридичної аргументації. Д. Хаге з іншими авторами розробив теорію, в якій акцент при міркуванні пропонується робити на юридичних нормах. У логіці, що спирається на подібні підстави, аргументи «за» і «проти» юридичної точки зору можуть бути зважені з більшою часткою надійності, ніж це дозволяє зробити звичайна логіка. У теорії Праккена міститься логічна система діалогічного аналізу юридичної аргументації. Оскільки в існуючих логічних системах реконструюються лише монологи, метою ученого було розроблення логічних систем, у рамках яких було б можливо порівняти аргументи «за» і «проти» висновків учасників діалогу, які суперечать один одному.

Реакцією на існуючий логічний підхід і на той акцент, який робиться в логічному підході на формальних аспектах юридичної аргументації, стало розроблення риторичного підходу, в якому основна увага приділяється змісту доводів і залежним від контексту аспектам прийнятності аргументів. В рамках цього підходу прийнятність аргументації ставиться в залежність від ефективності аргументації у тієї аудиторії, якій вона адресована. Ця аудиторія може складатися як з конкретних осіб, наприклад, судді магістратського суду щодо розслідування дорожніх порушень, так і з цілої групи людей, таких, наприклад, як присяжні засідателі в карному суді, юристи-передплатники юридичного журналу або юридичне співтовариство в цілому. Розглядаючи приклади з правозастосовної практики, С. Тулмін у своїй книзі «Використання аргументів» доводить, що адекватність аргументації не визначається її формально-логічною правильністю. На його думку, аргументація залежить від царини її застосування. Прийнятність змісту доводу, проте, залежить від предмета обговорення і від аудиторії, до якої він звернений. У книзі «Вступ до міркування», написаній С. Тулміном у співавторстві з Р. Рікі і А. Яником, автори розширюють сферу застосування тулмінівської аргументативної моделі, залучаючи приклади аргументації з цілого ряду нових царин. Наприклад, у розділі, присвяченому юридичній аргументації, вони адаптують модель для аналізу юридичних доводів.

Останнім часом виник новий підхід до аналізу юридичної аргументації, який дістав назву діалогічного. В рамках цього підходу юридична аргументація розглядається з позицій процедури обговорення, в процесі якого сторони відстоюють у суперечці свої позиції, керуючись правилами раціональної дискусії. В цьому випадку юридична аргументація вважається частиною діалогу про прийнятність юридичної точки зору. Раціональність суперечки залежить від того, чи задовольняє процедура обговорення певні формальні і сутнісні критерії прийнятності. Важливий внесок у розвиток діалогічного підходу зробили А. Аарнію, Р. Алексі і А. Печеник. Подібно до Ю. Хабермаса, вони вважають юридичну аргументацію формою раціональної комунікації,

учасники якої ставлять перед собою мету досягти раціонального консенсусу за допомогою обміну думками.

У царині права існує низка невирішених основних питань, що стосуються зв'язку права і теорії аргументації, зокрема: питання визначення загальних і конкретних критеріїв раціональності, яким повинне відповідати юридичне рішення; раціональне обґрунтування того або іншого тлумачення закону; дослідження зв'язку між правовими нормами, юридичними принципами і загальними етичними нормами і цінностями в контексті юридичного обґрунтування; виявлення особливих правил, якими керуються судді в прийнятті своїх рішень, порівняно з процесом обґрунтування інших юридичних точок зору; дослідження можливостей застосування загальних стандартів раціональності під час оцінювання юридичних доводів.

Співпраця між представниками різних дисциплін приведе до створення юридичної теорії аргументації, яка матиме як теоретичну, так і практичну цінність і сприятиме подальшому прогресу в розробленні концепцій юридичної аргументації і їх успішному застосуванню в юридичній практиці і освіті.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Бойко В. О.,
студент 1 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Характерні особливості сучасної логіки

«Логіка – не вчення, а відображення світу». Л. Вітгенштайн.

Сучасний етап у розвитку науки логіки характерний такими особливостями:

1. Поширення предмета дослідження логіки, що зумовлено дослідженнями нових типів і способів міркувань (розумово-мовленнєвої діяльності людей). У цьому сенсі нова логічна теорія узагальнює практику мислення людей на певному етапі історичного розвитку суспільства.

2. Логіка як складова частина філософського знання досліджує зміну парадигм філософського мислення та моделює особливості філософських міркувань. Це спричинило виникнення нових типів модальної логіки, зокрема, логіки зміни, логіки причинності, логіки соціальної взаємодії та інших, а також, напряму логічних досліджень — філософської логіки.

3. Взаємозв'язок логіки з сучасними конкретними науками зумовив, з одного боку, зростання методологічної функції логіки в конкретно-наукових дослідженнях; з іншого — зміну методології наукових досліджень, зміну наукових парадигм. Зростання інтегративних (міждисциплінарних) процесів у науці спричинило зміну напрямів сучасних логічних досліджень, активізувало необхідність розроблення нових логічних теорій загальнотеоретичного і прикладного характеру, в тому числі, паранесуперечливої логіки, логіки соціальних комунікацій, комп'ютерної логіки, логіки смислу та ін.

Теоретична логіка — сукупність логічних теорій (логічних систем знання), що виникли історично як певна ступінь розвитку науки логіки, а саме, традиційна логіка, символічна логіка (класична та некласична). На сучасному етапі розвитку до теоретичної логіки належать нові напрями формальних і неформальних логічних досліджень.

Прикладна логіка — сфера застосування науки логіки; різноманітність практичного використання логічних теорій, унаслідок чого логіка виконує методологічну функцію і набуває прикладного значення. Практичне використання логічних теорій має форму інтерпретації. Інтерпретована в певній сфері практичної та пізнавальної діяльності людей логічна теорія називається моделлю.

Неформальна логіка — новий напрям сучасних логічних досліджень, спрямований на моделювання мовленнєвих актів — міркувань, що створює людина в повсякденному житті певною мовою. Неформальна логіка трактується як «реанімація» традиційної логіки Арістотеля, зокрема представленої в тих його логічних працях («Топіка», «Про софістичні спростування»), які уособлюють сферу повсякденних міркувань (А. Шуман). Предметом дослідження сучасної неформальної логіки (теорії мовленнєвих актів) є логічна структура повсякденної мови, способи використання природної мови; аналіз висловлювань як виявлення ментального стану людини.

В історичному розвитку кожної науки відокремлюють рівень метатеорії, яка виникла унаслідок рефлексивних досліджень науково-пізнавальної діяльності вчених і наукового знання як результату цієї діяльності. На сучасному етапі розвитку конкретної науки зазначають її метарівень — метаматематика, метапсихологія, метабіологія, металогіка.

Металогіка — такий розділ сучасної логіки, що досліджує особливості побудови формальних систем (логічних теорій, логічних числень); логічна метатеорія. Вона формулює принципи і правила побудови формальних систем, вводить особливу термінологію і метасимволи, які характеризують металогічний рівень сучасних логічних досліджень.

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого —
Невельська-Гордєєва О. П.*

студент 3 курсу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Аргументація в юридичній практиці

В умовах сучасної юридичної практики дуже важливо не тільки посилатися на норми матеріального і процесуального права, а й вміти їх правильно використовувати і обґрунтовувати. Обґрунтування — це сукупність доказів, фактів, аргументів для переконання відповідного кола суб'єктів в чому-небудь, на підтвердження чогось. Тобто можна говорити, що без аргументів докази та факти не матимуть своєї сили у переконанні «противника» як для сторони обвинувачення так і для сторони захисту в будь-якому провадженні.

Як відомо, аргумент – це судження, що формулюються для підтвердження або заперечення іншого судження. Сама ж логічна процедура, в процесі якої здійснюється підтвердження одного судження за допомогою іншого, називається *аргументацією*.

Існує також таке поняття як «юридична аргументація». Воно висвітлює процес підбору аргументів та структурування відношень між ними відповідно логічним правилам істинності, що здійснюється у юридичному контексті. Суб'єктом побудови аргументації у сфері права є юрист.

Правник, можна сказати, – це людина, яка живе достовірністю. Однак у повсякденному житті, у зв'язку з труднощами, напруженістю і конфліктами, оточуючими людьми, юрист або громадянин зустрічаються з багатьма невизначеностями і коливаннями, плодами складностей реального світу, суперечностей колективного життя, а іноді і неясностей або прогалин у законах. Так з'являються сумніви та невпевненість або навіть і розгубленість. Реальність показує, що право не завжди автоматично несе в собі цю зв'язку і чітку логіку, яку визначають основні принципи і загальні норми права. Тут вже вступає в силу логіка і аргументація та вміння оперувати законами логіки і правильності структурування та побудови аргументації.

Різноманітність і гнучкість юридичної аргументації дають можливість здійснити нелегкий перехід від впевненості до визначення хорошого або пошуків кращого. Право є не сліпим механізмом, а випробувальною і раціональною структурою, твором чіткості і проникливості. Але все ж таки потребує надійної підтримки, яку забезпечує аргументація.

Навіть професійні логіки і математики, не говорячи вже про інших фахівців, не приділяють доведенням стільки часу і сил, як юристи. У діяльності юриста невід'ємною частиною є процес підбору аргументів і пошуку взаємозв'язку між ними. Неправильно побудувавши хід своїх думок, доказів, фактів і аргументів правник не зможе довести свою точку зору, а як наслідок, не досягне своєї мети – не виграє спір. Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що техніка доведення — головна зброя юриста.

Таким яскравим прикладом застосування аргументації в діяльності правника є судові дебати. Під час цього етапу судового процесу можна помітити, що сторони спираються саме на дані які були виявлені ними під час розслідування і самого розгляду справи по суті та доводять свою точку зору, чому саме так, а не інакше, аргументуючи своє бачення. Тому в даному випадку простежується вміння сторін оперувати аргументами, бо хто першим взяв ініціативу в свої руки той, в більшості випадків, і виграє спір.

Тому на мою думку саме аргументація в юридичній практиці є одним із ключових компонентів, який позначається на результативності та якості юридичного дискурсу.

Науковий керівник: к. ю. н, асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Борох А. Ю.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «тероризм»

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства гостро постає питання тероризму. Адже це одне з найбільш небезпечних явищ сучасності, яке набуває все більш різноманітні форми і загрозливі масштаби. В свою чергу, актуальність даної теми полягає в тому, що в науковому світі ще й досі не було віднайдено визначення цього поняття, яке б було повним і зрозумілим для всіх. Це зумовлено тим, що тероризм має дуже багато різноманітних способів його вчинення. І тому дуже важко створити для нього одне окреме визначення. В той же час, тероризм уже глибоко вкоренився у житті людства, і постає нагальна потреба закріпити універсальне визначення за цим поняттям.

Мета цієї роботи полягає в таких аспектах: вивчити підходи до визначення поняття «тероризм» на рівні світової науки і законодавства України, на їх основі сформулювати істотні ознаки такого явища та зробити логічний аналіз цього поняття.

При дослідженні було встановлено, що багато науковців у своїй діяльності висвітлювали тему тероризму, а саме: Ю. В. Землянський, В. О. Глушков, О. Ф. Долженков, С. В. Гізімчук, І. С. Власов, В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, Ю. М. Антонян тощо. В свою чергу, нормативно-правове регулювання даного питання в Україні складають ратифіковані міжнародні акти (Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму) та національне законодавство (Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Кримінальний кодекс України).

Починаючи аналіз такого неоднозначного поняття на національному рівні, спочатку слід звернутися до міркувань законодавця, які закріплені в ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», де стверджується: «Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей».

В той же час, ця стаття пояснює відмінність «тероризму» від «терористичного акту» і дає визначення останньому, яке говорить, що це за своєю суттю є діяння, яке здійснюється шляхом застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, зміст якого конкретизується ст. 258 Кримінального кодексу України. Тобто, тероризм – це діяльність, а терористичний акт – це діяння, тому ці два поняття не можна ототожнювати.

Якщо ж дослідити якість визначення «тероризму», що закріплено в законодавстві України, то можна прийти до висновку, що воно не є

досконалим. Адже, не зовсім зрозуміло, який сенс надається законодавцем словосполученню «ні в чому не винні люди». Також слід зауважити, що слова «з метою досягнення злочинних цілей» та «або вчинення інших посягань» наводять на думку, що тероризм утворюють усі умисні тяжкі й особливо тяжкі злочини, що призводить до досить дивної ситуації. Не мало важливим є те, що визначення поняття «тероризм» відсутнє в Кримінальному кодексі України, внаслідок чого ми не можемо прослідкувати його належність до тієї чи іншої сфери суспільних відносин шляхом включення до відповідного розділу.

Як зазначалося вище, свої ідеї з цього питання висловлювали багато науковців. Так, наприклад, М. Одеський і Д. Фельдман у роботі «Поетика терору» поняття «тероризм» ототожнювали з «терором». Але між ними існує чітка межа, бо поняття «терор» розглядається як знаряддя тих, в чиїх руках знаходиться влада, що надає йому офіційний характер.

Л. Мошкова відмічає те, що тероризм поєднує високий рівень політичної мотивації з низьким рівнем участі мас, що відрізняє його від війни, національно-визвольного руху тощо. В. Лакер трактує тероризм як незаконне використання сили з метою досягнення політичних цілей.

В. Ємельянов звертає увагу на публічність дій тероризму, спрямованих на створення в соціальній сфері обстановки страху, неспокою, пригніченості з метою прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах винних.

Ю. Абаджиев визначає «тероризм» як: одну з форм організованого насильства з політичними цілями; систематичну, цілеспрямовану та умисну діяльність, здійснювану конспіративно організованими злочинними формуваннями; злочинну діяльність, яка характеризується переважно непередбачуваністю терористичних атак у часі та просторі; діяльність, здійснювану порівняно не чисельними групами терористів.

Отже, існує дуже багато трактувань поняття «тероризм», що призводить до ускладнення його розуміння, але майже всі ідеї зводяться до переліку таких суттєвих ознак: одна з форм організованого насильства; використання сили з політичною метою; діяльність спрямована не тільки на заподіяння безпосередньої шкоди жертві, а й на залякування; жертвами стають випадкові люди, які не пов'язані з інтересами терористів.

Треба наголосити, що визначення «тероризму», яке закріплене в законодавстві України, треба вдосконалити в деяких аспектах з урахуванням вище наведених істотних ознак. Якщо ж виходити з визначення, яке є чинним в Законі України «Про боротьбу з тероризмом», то логічний аналіз поняття «тероризм» можна відобразити наступним чином.

За обсягом: непорожнє (ненульове), бо відповідає реально існуючому предмету; загальне поняття, бо відображає певну множину, більшу ніж один предмет; нереструюче, адже представляє безкінечну множину; незбірне.

За змістом: конкретне, бо відображає дію або діяльність; позитивне, оскільки вказує на наявність ознак; безвідносне, адже має автономний сенс і не порівнюється зі змістом іншого поняття.

Визначення явне, бо в ньому містяться ознаки предмета, через рід і видову ознаку. При цьому родова ознака представлена поняттям «суспільно небезпечна діяльність», а видові – поняттям «яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування».

Отже, треба зробити висновок про те, що з огляду актуальності і складності цього питання, воно потребує подальшого наукового вивчення та вдосконалення. І найголовніше, протидія тероризму не може бути ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення, адже закріплення в законодавстві відповідних правових норм є значним кроком на шляху боротьби з однією із найсерйозніших загроз для миру і спокою людства.

*Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор –
Юркевич О. М.*

*Буряк Н. Г.
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Парадоксальна поведінка: логічні протиріччя «дилеми в'язня»

Софізми існують і обговорюються більш двох тисячоліть, причому гострота їхнього обговорення не знижується з роками. Термін «софізм» уперше ввів Аристотель, який охарактеризував софістику як уявну, а не дійсну мудрість. Виходячи з доктринальних положень логіки, софізм – це помилковий умовивід, який на перший погляд здається вірним. Саме те, що софізм засновано на навмисному, свідомому порушенні правил логіки й відрізняє його від паралогізму, який може вмещувати ненавмисну помилку або взагалі не мати логічних помилок, однак приводити до явно хибного висновку.

Софізми мають мету – навмисне введення в оману співрозмовника. Можна сказати, що софізм є особливим прийомом інтелектуального шахрайства, спробою видати хибу за істину. Ф. Бекон казав: «Людину, яка застосовує софізми, можна порівняти з лисом, що вдало плутає сліди, а того, хто вирішує софізми, – з мисливською собакою, що вміє їх розплутувати».

Відносини між софізмами і парадоксами – ще одна тема, що не розкривається в межах звичайного тлумачення софізмів. Парадокси відрізняються від софізмів тим, що вони виникають не в результаті ненавмисних і навмисних логічних помилок, а через неясність, невизначеність і навіть суперечливість деяких вихідних принципів і понять тієї чи іншої науки або ж загальноприйнятих норм, прийомів і методів пізнання в цілому.

Отже, парадокс – це протиріччя, що має статус логічно коректного висновку і, разом з тим, являє собою міркування, що приводить до взаємовиключним висновкам.

Одним із загальновідомих парадоксів є парадокс «дилема в'язня». Слід розглянути класичний приклад парадоксу: двоє підозрюваних, А і Б,

арештовані. У поліції немає достатніх доказів для звинувачення, і ізолювавши їх один від одного, вони пропонують їм одну і ту ж операцію: якщо один свідчить проти іншого, а той зберігає мовчання, то перший звільняється, а другий одержує 10 років в'язниці. Якщо обидва мовчать, у поліції мало доказів, і вони засуджуються до 6 місяців. Якщо обидва свідчать проти один одного, вони одержують по 2 роки. Кожен ув'язнений вибирає: мовчати або свідчити проти іншого. Проте жоден з них не знає точно, що зробить інший. Дилема з'являється, якщо припустити, що обидва піклуються тільки про мінімізацію власного терміну ув'язнення. Уявімо міркування одного з ув'язнених. Якщо партнер мовчить, то найкраще його зрадити і вийти на свободу (інакше – півроку в'язниці). Якщо партнер свідчить, то найкраще теж свідчити проти нього, щоб одержати 2 роки (інакше – 10 років). Стратегія «свідчити» строго домінує над стратегією «мовчати». Аналогічно інший ув'язнений приходиться до того ж висновку. З погляду групи (цих двох в'язнів) найкраще співпрацювати один з одним, зберігати мовчання і одержати по півроку, оскільки це зменшить сумарний термін ув'язнення. Будь-яке інше рішення буде менш вигідним.

Проблема «дилеми в'язня» зачаровує вчених. Той парадокс, що індивідуально раціональні стратегії можуть привести до колективних ірраціональних результатів, кидає виклик фундаментальній вірі в те, що раціональні людські істоти можуть досягти раціональних результатів.

Як висновок, ці парадокси ставлять під сумнів наше розуміння раціональності і, у випадку «дилеми в'язня», припускають неможливість співпраці розумних істот. Отже, необхідним постає питання впровадження інституту «довіри» серед суспільства, оскільки розглянутий парадокс безпосередньо впливає на фундаментальні питання в галузі етики і політичної філософії і загрожує основам функціонування суспільних наук.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Вишневіська І. А.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості юридичної аргументації в кримінальному судочинстві

Юридична аргументація складає основну частину кримінального процесу. Аргументація – це наведення доводів з метою зміни позиції іншої сторони.

Під час судового процесу аргументація повинна бути у формі діалогу, а не монологу. Безпосередньо весь вантаж доказування лежить на особі, яка прагне відстояти свою точку зору або точку зору свого клієнта. Саме ця людина і несе відповідальність за надання доказів в судовому процесі. Хто розпочав, той і повинен доказати, чому саме його точка зору повинна бути прийнята за достовірну. Ця людина повинна висловити свою позицію по відношенню до конкретної справи, аргументувати її і правильно побудувати докази.

Аргументація в кримінальному судочинстві може бути здійснена декількома способами:

- а) позиція обґрунтована шляхом безпосереднього звертання до дійсності (слідчий експеримент);
- б) обґрунтування може бути здійснене шляхом побудови певних міркувань (звернення до доказів);

Судовий процес є видом юридичного спору. Метою кримінального процесу є домогтися покарання злочинця або спростувати чи пом'якшити обвинувачення при розгляді кримінальних справ.

В кримінальному судочинстві велику роль відіграє комплекс «запитання-відповіді», яка застосовується протягом процесу. Він полягає в постійному обміні запитаннями та відповідями (допит позивача, відповідача та свідків).

Основними складовими цього комплексу є запитання та відповіді, де: запитання – це прохання або вимога надати певну інформацію про стан речей, а відповідь – це висловлювання, яке викликане запитанням.

Судова аргументація неможлива без змагальності, оскільки таким чином кожна із сторін висловлює свої точки зору і є найбільш продуктивною формою спілкування.

Особливістю кримінального провадження є наявність суду присяжних, які висловлюють свою позицію шляхом риторичної аргументації.

Положення риторичного аргументу являє собою думку або тезу, якій може бути протиставлена інша теза. Слід зазначити, що присяжні висловлюють власну думку і приймають рішення шляхом голосування.

Згідно ст. 63 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» кожен присяжний має право викласти свою думку в письмовому вигляді, яку не розголошують на засіданні.

Отже, можна сказати, що юридична аргументація найбільш себе проявляє в кримінальному судочинстві, адже саме вона є основною частиною теорії доказів, які відіграють важливу роль під час процесу.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Ворожба В. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Закони логіки у процесі прийняття рішення судом

Стабільність та якість судового рішення це результат професійного застосування юридичних правил, справедливого процесу та правильної оцінки фактів. Лише в такому випадку сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто й вирішено справедливо, а суспільство сприйме ухвалене рішення як фактор відновлення справедливості. Це є можливим у разі дотримання певних вимог, що ставляться до змісту головного акта правосуддя.

У теорії процесуального права не існує єдиної думки щодо вимог, що висувають до рішення. Це пояснюється різними підходами до аналізу складного поняття – судового рішення. Аналізу вимог, що ставляться до судового рішення, у різні часи приділяли увагу російські та українські вчені: С. С. Алексєєв, Є. В. Васильковський, М. А. Гурвич, В. В. Лазарєв, Н. О. Чечина та інші.

Логічні закони у сфері юридичного пізнання набувають форму правових норм. Це є однією з важливих умов, що забезпечують логічність судового дослідження, логічну сторону пізнання істини при розслідуванні та розгляду судових справ.

Отже, рішення як процесуальний документ відображає зовнішню форму виразу судження суду, оформлюється як акт правосуддя та носитиме поінформований та роз'яснювальний характер. Як процесуальний акт-документ рішення представляє собою засіб документально-словесного закріплення суті рішення. Треба звернути увагу на логіку побудови судового акту, оскільки всі процесуальні закони виділяють у кожному судовому рішенні чотири частини – вступну, описову, мотивувальну та резолютивну.

Закони логіки більш яскраво реалізуються у законності та обґрунтованості рішення суду, що є загальними вимогами, які забезпечують правильність судового акта, його правосудність. Законність та обґрунтованість рішення суду є вимогами, відсутність яких свідчить про неправильність рішення, наслідком чого має стати його скасування або зміна. При цьому неправильне застосування норм права та невірне встановлення фактичних обставин можуть бути визнані підставами для відміни або зміни рішення як разом, так і окремо, відносно самостійні підстави.

Також необхідно зазначити, що вимоги, які носять додатковий характер, а саме аргументованість, культура судового рішення, ясність і чіткість його викладення, дотримання форми також мають важливе значення, оскільки вони характеризують рішення як авторитетний акт судової влади.

Під обґрунтованістю як вимогою до рішення суду розуміється підтвердження достовірними та достатніми доказами встановлених у судових засіданнях обставин справи, тобто умотивованість та аргументованість висновків суду. Досліджуючи умотивованість, вчені звертають увагу на фактичні засади рішення, пов'язуючи дану вимогу з поясненнями суду, доводами, обставинами, а також – на його правову сторону. У багатьох дослідників умотивованість, по-перше, пов'язана з рішенням як процесуальним документом, а по-друге, у цьому документі відбувається обґрунтованість через пояснення суду про те, чому прийняті одні докази та відхилені інші.

Серйозну увагу міркування суду приділив В. Л. Ісаченко, який вважав, що викладення міркувань суду є важливішою і серйознішою частиною рішення у кінцевій формі. Автор вказував, що міркування повинні бути достатньо повні, ясні та послідовні; не можуть бути допущені ніякі суперечності між ними та прикінцевими висновками, вони повинні бути узгоджені як з обставинами справи, так із законами. Якщо ця вимога не виконана, рішення виявиться необґрунтованим та не заснованим на законі.

Вимога аргументованості судового рішення пов'язана з поняттям умотивованості. Умотивованість судового рішення забезпечується мотивувальною частиною у кожному письмовому судовому рішенні, а також оголошенням мотивів, з яких суд дійшов свого висновку. Кожен доречний і важливий аргумент особи, яка бере участь у справі, повинен бути проаналізований і одержати відповідь суду. А обґрунтованим визнається судове рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для цієї справи чи для вирішення певного процесуального питання, висновки суду про встановлені обставини є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються належними і допустимими доказами. Проте в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18 липня 2006 року наголошено, що суди зобов'язані давати обґрунтування своїх рішень, але це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент. Таким чином, питання, чи виконав суд свій обов'язок щодо подання обґрунтування, що впливає зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, може бути визначено тільки у світлі конкретних обставин справи.

Структура аргументації містить три взаємно пов'язані елементи: тезу, аргументи, демонстрацію.

Реалізація вимог, що ставляться до рішення суду, можлива тільки за допомогою законів логіки, що виражають істотні, стійкі і необхідні особливості внутрішньої структури розумового процесу, мають об'єктивний характер та становлять важливий і обов'язковий момент в системі умов, які визначають істинність думок. Логічна правильність і стрункість мислення необхідні, але недостатні для об'єктивної істинності умовиводу. Закони логіки є результатом відображення зовнішнього світу у свідомості людини та тільки адекватно і науково осмислена формальна логіка розкриває об'єктивну основу логічної форми законів людського мислення і тим самим доводить їх необхідність у всякому процесі пізнання об'єктивної реальності. Залишаючись у рамках традиційної логіки, можна визначити їх значимість у процесі прийняття та написання рішення суду.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Ганжа О. Г.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доктринальне тлумачення нормативно-правових актів як умова їх ефективності

Проблематика тлумачення в усі часи була й залишається актуальною, а з постійним оновленням законодавства України та реалізацією принципу верховенства права на практиці її значущість серед широкого кола питань у сучасному правовому середовищі постійно зростає.

Доктринальне тлумачення можна визначити і як процес, і як результат неофіційного роз'яснення змісту правових норм представниками наукового співтовариства, положення котрого набули загального поширення й визнання, що є концептуальною основою для ефективної правозастосовної діяльності.

При вирішенні питання про значення доктринального тлумачення для правозастосовної діяльності маємо враховувати наступне:

1) Роз'яснення змісту положень, закріплених у законодавстві, завжди спрямоване на практичне застосування, оскільки затребуване суспільною практикою чи то в результаті недосконалості юридичної техніки при формулюванні правових норм, чи внаслідок недостатньої компетентності суб'єкта правозастосування, або ж у разі необхідності підтвердження правильності власного тлумачення позитивного права (людський інтерес завжди привертають положення, вироблені науковим співтовариством у результаті плідної багаторічної праці).

Безперечно, що текст нормативно-правового акта повинен викладатися тільки зрозумілою для всіх мовою, так, аби практика його застосування цілком відповідала меті видання. Однак навіть у тих випадках, коли певне положення сформульоване некоректно, доктрина «вмикає» свої регулятивні можливості з метою правильного розуміння практиками законодавчих положень («букви» закону), «виправляючи» таким чином «помилки» законодавця. На цій основі доктринальне тлумачення немовби сприяє подальшому розвитку права, деколи виробляючи, з метою заповнення прогалін, нові правові положення у зв'язку з системним і всебічним вивченням життєвих явищ.

Більше того, суб'єкт правозастосування вимушений звертатися до роз'яснень та доктринальних приписів з питань, розібратися в яких неможливо, звернувшись тільки до закону, оскільки саме в них міститься значний, інколи важливіший, обсяг інформації про певне законодавче положення.

2) Незважаючи на значну роль доктринального тлумачення при вирішенні юридичних справ слід враховувати, що внаслідок такої діяльності не створюються нові правові норми, а розкривається зміст тих, які закріплені в законодавстві. При цьому цілком закономірно виникає запитання: чи можемо ми безоглядно назвати процес тлумачення «топтанням на місці»? Незважаючи на те, що роз'яснювальні положення доктринального характеру не мають самостійного регулятивного потенціалу, з позитивною відповіддю квапитися не слід.

У силу того, що законодавчі положення формулюються доволі абстрактно, на практиці все ж виникає безліч невирішених питань, на які інколи здатна дати відповідь лише інтерпретаційна діяльність учених-юристів. Наслідком такого підходу є необхідність використання наукових положень у правозастосовній практиці. Звідси висновок: інтерпретаційно-правова форма діяльності вчених-юристів здатна суттєво змінити право, не змінюючи при цьому «букви» закону, розкривати нові положення права та впроваджувати їх у життя.

Окреслені нами підходи дають підстави для висновку, що застосуванню підлягає не положення, вироблене наукою на основі доктринального

тлумачення, а норма, що тлумачиться. Тому хоча доктринальному тлумаченню й відведене особливе місце у процесі застосування правових норм, наявні суперечності між правом і законом мають зніматися у процесі правотворчості, а не його застосування.

3) Роль тлумачення у процесі правозастосування, як уже зазначалося, пояснюється психологічними особливостями поведінки людини. Часто суб'єкт правозастосування, не знаходячи відповіді на запитання у потрібному нормативно-правовому акті, звертається за роз'ясненнями до здобутків юридичної науки. Серед різноманітних форм утілення доктринального тлумачення особливе місце відводиться науково-практичним коментарям до законодавчих актів. Суб'єкт, відповідальний за прийняття доленосного рішення, ніколи не відкине з легким серцем здобутки багаторічної плідної праці вчених-юристів, оскільки презюмується, що думка більшості не може бути хибною. Таким чином, цілком обґрунтованою видається можливість використання доктринальних даних при тлумаченні «букви» закону, якщо ці дані є загальноприйнятими ідеями.

4) Суб'єкт правозастосування може й не звертатися до наукових положень, де дається роз'яснення закону, оскільки вони позбавлені такої ознаки, як загальнообов'язковість, мають рекомендаційно-дорадчий характер і використовуються радше в силу авторитетності науковців, котрі їх сформулювали. Більше того, суб'єкт правозастосування може сам витлумачити норму права, дати правильне пояснення «букві» закону у відповідності з його «духом».

Особливою рисою доктринального тлумачення є те, що аргументація прийнятого рішення відбувається не на власний розсуд, а на основі загальноновизнаних інтерпретаційно-правових положень, виведених із закону. Отже, правова доктрина, хоч і не є загальнообов'язковою, все ж широко використовується в юридичній і, зокрема, правозастосовній практиці через свою переконливість, обґрунтованість, наукову істинність.

Таким чином, ефективне застосування нормативно-правового акта можливе, зокрема, шляхом використання здобутків інтерпретаційно-правової діяльності вчених-юристів. І хоча навряд чи ідея застосування доктрини як панацеї від недоліків правозастосування зможе укорінитися на ґрунті українського права, ми все ж вважаємо цілком виправданою можливість використання доктринальних положень при прийнятті юридичного рішення та доктринальних правил тлумачення правових норм.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Гипколенко І. А.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Психологічна складова аргументації

На сьогоднішній день комунікаційні процеси мають надзвичайно важливе

значення, адже вони стосуються практично всіх сфер нашого життя. В свою чергу, ефективне здійснення комунікацій є запорукою успіху як у ділових стосунках, так і в особистому житті. Існують вербальні та невербальні засоби комунікацій, при цьому дуже важливим є вплив на співрозмовника саме невербальних комунікацій, що свідчить про необхідність їх подальшого дослідження з метою ефективного застосування в практиці. 55% інформації в розмові передається рухами тіла (7% – словами і 38% – голосом та інтонацією). Положення тіла, міміка і жести – це інструменти, які допомагають керувати увагою співрозмовника, непомітно для нього впроваджувати ставлення до себе, інших людей і ідей.

Невербальне спілкування може бути випадковим, або ж воно може бути запланованим, навмисним. У кожному разі невербальні знаки впливають на одержання повідомлення й ставлення до нього. Іноді ми не тільки відзначаємо ці знаки, але й по них судимо про ситуацію. У розмові вся увага йде на слова, а жести та інтонацію ніхто не контролює.

Жести не усвідомлюються, тому інформація, передана через них, потрапляє прямо в підсвідомість. Людина не осмислює мови жестів, а значить, не може оспорити їх, і вони вільно впливають на його поведінку і настрій.

Те, як співрозмовник тримається, також передає інформацію. Напруженість поведінки свідчить про закритість характеру й, можливо, про небезпеку. Невимушеність поведінки вказують на силу, відкритість і дружелюбність.

Слід виділити ряд порад, дотримуючись яких, мову жестів та тіла можна зробити більш ефективною:

1. Природність. Розмова повинна проходити в розслабленому стані – ви не повинні відчувати себе скуто або напружено.

2. Симетрія. Жестикулювати краще обома руками, одночасно або поперемінно.

3. Продуманість. Якщо ви спілкуєтеся в невеликій компанії, не варто застосовувати театральні жести – широкі помаху руками, кола. Такі жести добре підійдуть для великої аудиторії і стануть символом відкритості та впевненості в собі.

Люди, які подібно акторам здійснюють широкі жести в просторі, сприймаються іншими, як владні і величні.

4. Відкритість. Якщо під час жестів руки повернені долонями до співрозмовника, це вселяє йому довіру і каже про відкриті наміри, тож якщо хочете привернути до себе увагу людини, практично всі рухи повинні бути відкритими, зверненими до партнера або аудиторії.

5. Різноманітність. Не використовуйте одні й ті самі жести під час розмови. Ви можете підкреслити різні фрази різними рухами, тоді це буде виглядати природно і не викличе неприємного відчуття у глядачів або співрозмовників.

Проте не слід зловживати жестами. Надмірна кількість жестів при аргументації відволікає увагу й заважає зрозуміти, що ж є найважливішим у повідомленні, оскільки слухач в основному стежить за жестами.

Таким чином, дослідження психологічних засобів спілкування приносить велику користь, оскільки допомагає зорієнтуватися в численних, на перший погляд непомітних підказках людської природи, виробити власний прийнятний стиль невербальної поведінки, покликаний притягати успіх у аргументації.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Голубнича В. М.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Колізії в українському законодавстві щодо податкових пільг інвалідам та ветеранам війни

Відомо, що сьогодні в українському суспільстві відбувається складний соціокультурний процес ствердження в якості демократичної європейської правової держави. Насамперед значні зміни мають місце у законодавстві. Тому населенню час від часу важко розібратися у новій законодавчій системі та орієнтуватися у ній. Особливо гостро це відчувають на собі незахищені верстви населення – інваліди та ветерани, адже для них закони завжди містять в собі особливі виключення, додаткові статті. Але інколи справа не стільки у необізнаності суспільства, скільки у нелогічності та суперечливості нормативно-правових актів. Ситуація, яка виникла щодо податкових пільг інвалідам та ветеранам є наразі законодавчою колізією.

Відповідно до пункту 2 статті 16 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» інвалідам війни та прирівняним до них особам надаються такі пільги, як звільнення від сплати податків, зборів і мита всіх видів та земельного податку. При цьому, згідно з частиною третьою статті 1 Закону України «Про систему оподаткування» ставки, механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів) і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування. Це вже є колізією, оскільки Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» не є законом про оподаткування.

Пунктом 18 статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» передбачено, що від сплати державного мита звільняються інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи. Однак, згідно з частиною другою статті 12 Закон України «Про плату за землю» не справляється плата за земельні ділянки, в межах граничних норм, встановлених Земельним кодексом України, інвалідів I і II груп. Надання ж податкових пільг інвалідам війни та прирівняним до них особам в частині звільнення від сплати ввізного мита, митних та акцизних зборів і податку на додану вартість з підакцизних товарів, що ввозяться (переміщуються) на митну територію України скасовано. Тобто, згідно із Декретом Кабінету Міністрів України

«Про державне мито» інваліди та ветерани звільнені від сплати і можуть у разі потреби посилатися на цей нормативно-правовий акт, а Закон України «Про плату за землю» скасовує всі податкові звільнення, не вносячи при цьому жодних змін до інших нормативно-правових актів. У зв'язку із цим населення є дезорієнтованим.

Так само статтею 6 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» встановлено податкові соціальні пільги для учасників бойових дій під час Другої світової війни або осіб, які у той час працювали в тилу, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а саме, зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу на суму, що дорівнює 200 відсоткам суми мінімальної заробітної плати. Але не передбачено пільг вказаній категорії платників податків, зборів (обов'язкових платежів), які є суб'єктами малого підприємництва та перейшли на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності відповідно до норм Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва». Отже, згідно з Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» пільги передбачені, а норми Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» суперечать цьому.

Далі, Декретом Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», крім пільг щодо сплати курортного збору, не передбачено податкових пільг інвалідам війни та прирівняним до них особам. Хоча деякі інші нормативно-правові акти, зокрема Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про систему оподаткування», Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» передбачають податкові пільги інвалідам та ветеранам.

Отже, наразі законодавство містить у собі нагальні суперечності, які потребують термінового врегулювання. Внаслідок таких законодавчих колізій багато соціально незахищених громадян не можуть скористатися своїми правами.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., проф. – Юркевич О. М.

*Гончар Є. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз визначення поняття «посадова особа»

Актуальність роботи полягає у тому, що сьогодні у деяких законодавчих актах України визначення поняття «посадової особи» містить логічні помилки, що тягне за собою неоднакове застосування законодавства.

Зокрема, згідно з статтею 18 Кримінального кодексу України, посадовими (службовими) вважаються особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. *Дане визначення поняття являється родовидовим, $Dfd=Dfn$. Тут визначається поняття «посадова особа» являється видом родового поняття «представників влади»; інша частина визначення – видова відмінність.*

Відповідно до статті 2 Закону України «Про державну службу», посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. *У даному визначенні порушено правило співмірності – «занадто вузьке визначення», обсяг дефінієнса менше обсягу дефінієндума: $VDfd > VDfn$ (не наявна адміністративно-господарська функція).*

Згідно зі статтею 1 Митного кодексу України, посадові особи підприємств – керівники та інші працівники підприємств (резиденти та нерезиденти), які в силу постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за виконання вимог, встановлених цим Кодексом, законами та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України з питань митної справи, укладеними в установленому законом порядку. *У даному визначенні порушено правило співмірності – «занадто вузьке визначення», обсяг дефінієнса менше обсягу дефінієндума: $VDfd > VDfn$ (посадові особи підприємств виконують крім трудових обов'язків ще адміністративно-господарські та організаційно-розпорядчі).*

А також знаходимо визначення у статті 89 Господарського кодексу України: посадовими особами товариства визнаються голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії (ревізор), а у разі створення ради товариства (спостережної ради) – голова і члени цієї ради. *У даному визначенні порушено правило співмірності – «занадто вузьке визначення», обсяг дефінієнса менше обсягу дефінієндума: $VDfd > VDfn$ (немає визначення щодо функцій цих осіб).*

Виходячи з наведеного аналізу, було б доцільним внести зміни в чинне законодавство щодо даного поняття та використовувати техніку перевірки змісту та обсягу поняття при нормотворчій діяльності.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Гут В. М.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,*

«Спiр щодо способу доказування» у судовiй практицi Верховного Суду України

Роль юридичної аргументації у існуванні судової практики важко переоцінити. Змагальний судовий процес побудований таким чином, що головним завданням його учасників є аргументація тієї чи іншої думки.

Враховуючи специфіку справ, об'єктивні та суб'єктивні обставини розгляду тощо, у судових рішеннях зустрічаємо різні засоби юридичного обґрунтування. Тому постає необхідність вивчення, оцінки, систематизації засобів юридичної аргументації у судовій практиці. Над цією проблематикою працювали вітчизняні та іноземні вчені. Серед них – Зайцев Д. В., Івлєв Ю. В., Поварнін С. І. та інші.

Формуванню судової практики як сукупності судових рішень передують судовий процес. Змагальність судового процесу зумовлює необхідність активного залучення його учасників до спору. Спiр у теорiї аргументації є процесом обміну протилежними думками, у ході якого одна зі сторін (або обидві) прагне переконати іншу в істинності своєї позиції. Саме спiр під час розгляду справи допомагає учасникам процесу знайти істину.

Метою сторін у судовому процесі є обґрунтування неправомірності позову або доведення його правомірності, доведення помилковості судження опонента, прагнення спростування обвинувачення тощо. Учасники, аби досягти поставленої мети, обирають певний вид спору, який є найбільш вигідним у ситуації, що склалася.

Сьогодні у судовій практиці зустрічаємо широкий спектр різних видів спору. Відповідно до типів класифікації судові спори можуть бути усними чи письмовими, масовими або груповими тощо. У цій роботі маємо на меті проілюструвати «спiр щодо способу доказування». Цей спiр (як і «спiр щодо істинності думки») виділяють за внутрішньою структурою.

«Спiр щодо способу доказування» виникає тоді, коли нас цікавить не те, наскільки істинною чи хибною є певна думка, а те, яким чином її доводить або спростовує опонент.

Зазначений вид спору зустрічається у практиці різних судових інстанцій, проте, враховуючи специфіку діяльності Верховного Суду України як касаційної інстанції, вважаємо ілюстрування спору щодо способу доказування на матеріалах саме його практики найбільш доцільним. Варто зазначити, що у цьому випадку проponentом є певний апеляційний суд та/або суд першої інстанції, а опонентом – позивач, який звертається до ВСУ, оскаржуючи рішення проponentа.

Так в ухвалі колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 лютого 2009 року суд першої інстанції у порушення вимог статей 214, 215 ЦПК пояснень позивача належним чином не перевірів, на зазначені вимоги закону уваги не звернув, у достатньому обсязі не визначився із характером спірних правовідносин та правовою нормою, що

підлягає застосуванню, що стало причиною звернення позивача до касації. У цій справі використано «спір щодо способу доказування». Існування фактів, на які спирається суд першої інстанції, а потім і апеляційний, не заперечується, а наголошується на тому, що думка суду не була належним чином обґрунтована, а вже із цього робимо висновок, що справа повинна бути розглянута знову.

Варто також зазначити, що «спір щодо істинності думки» та «спір щодо способу доказування» можуть використовуватися у ході одного судового процесу (Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 квітня 2009 р.). Проте перемога у «спорі щодо способу доказування» не означає перемогу у «спорі щодо істинності думки», адже спростовуючи доказ, ми не спростовуємо тезу. Тому потрібно розуміти, що застосування наслідків спростування тези пов'язано лише з тим, що такі наслідки є аналогічними до тих, які застосовуються при необґрунтованості способу доведення. Отже, помилково вважати, що недостатня обґрунтованість доведення є причиною хибності тези.

«Спір щодо способу доказування» можна виявити і в Ухвалі колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 червня 2007 р. Позивач наполягає на тому, що апеляційний суд безпідставно застосував ст. 229 ЦПК, скасувавши ухвалу місцевого суду й залишивши заяву без розгляду. У цьому випадку не заперечується існування певних підстав для відмови у задоволенні позову, а звертається увага на неможливість обґрунтування попередніх судових рішень. Відтак було спростовано не тезу (порушено порядок звернення до суду), а спосіб її доказування (ст. 229 ЦПК). Спір не торкається безпосередньо істинності тези, а лише аналізує те, яким чином її було доведено.

Отже, «спір щодо способу доказування» широко використовується у практиці Верховного Суду України, заперечуючи спосіб доведення тези, обраний судами першої та/або другої інстанцій. Водночас до цього спору може приєднуватись «спір щодо істинності думки», проте їх потрібно відмежовувати і розуміти, коли саме спростовується спосіб доведення тези, а не її істинність. Розгляд «спорів щодо способу доказування» у судовій практиці ВСУ може значно підвищити ефективність діяльності судів першої та другої інстанцій, а також стати цінним джерелом моніторингу правової ситуації у державі загалом.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Данко Н. С.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічна характеристика поняття «склад злочину»

На сьогоднішній день високий рівень злочинності в нашому суспільстві пов'язаний із складнощами при кваліфікації злочину, серед яких необхідно виділити певні логічні проблеми. Мається на увазі, що виникає «логічний ланцюг», порушення якого тягне за собою неправильну кваліфікацію злочину.

Правове мислення юриста в логічному аспекті полягає в оперуванні правовими (юридичними) поняттями, в процесі якого він визначає їх структуру, встановлює відношення між поняттями та емпіричними і абстрактними об'єктами, які відображаються в даних поняттях. Різноманітність предметів і явищ об'єктивного світу в сукупності їхніх властивостей, ознак, якостей, а також їхня специфіка відображається у формі понять. Будь-яке поняття виступає у двох проявах як форма мислення у вигляді абстракцій та ідеалізацій і як форма пізнання, тобто процес відображення об'єктивного світу в мисленні людини у вигляді суб'єктивних образів об'єктивного світу.

Поняття як форма мислення і як форма пізнання знаходяться у необхідному взаємозв'язку, що створює певну систему. Система понять – це така сукупність абстракцій та ідеалізацій, які органічно взаємопов'язані між собою і знаходяться в певних взаємовідношеннях. Об'єктивною основою системи понять є процес відображення предметів і явищ об'єктивного світу в їхньому нерозривному взаємозв'язку і взаємовпливі. Головна особливість будь-якої науки полягає у системному пізнанні природних і соціальних явищ та процесів, а також відображенні результатів пізнання у системі понять. Поняття – це форма мислення, що відображає предмети та явища об'єктивного світу в їх суттєвих і специфічних ознаках, а також зв'язки і відношення між предметами та явищами. Поняття, як і інші форми думки, нерозривно пов'язане з мовою. Мовною формою виразу понять є слова і словосполучення (загальні імена, терміни, речення). Одні і ті ж поняття можуть мати різні мовні форми виразу.

Поняття розкриває зміст слів, що його виражають, і тому воно не тотожне слову. Нетотожність слова (терміна) і поняття виявляється і в тому, що термін залишається той же самий, а поняття, яке відображає предмет, змінюється, тобто змінюється зміст, смисл мовного виразу. Нового змісту в ході історичного розвитку науково-правового пізнання набувають і юридичні терміни. Кожний предмет чи явище володіє множиною ознак, властивостей, які в процесі практичної діяльності суб'єкт пізнає і фіксує за допомогою слів і словосполучень.

В кримінальному праві існує поняття «склад злочину», яке відповідає терміну «зміст поняття». І тому в юридичній практиці прийнято говорити не про зміст понять «крадіжка», «розбій», а про склад злочину (чи то крадіжки, чи то розбою). Щодо дефініції поняття складу злочину, то ним називають сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак, що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин. З точки зору логіки, склад злочину – це зміст поняття, яке відображає даний злочин. Злочин – це специфічний об'єкт поряд з тими предметами і явищами, які оточують людину. Протиправні дії, вчинені людиною, відображаються в конкретних поняттях, так як і інші предмети. Тому склад злочину – це сукупність суттєвих ознак, що фіксують суть вчиненої протиправної дії, а зміст поняття – це

відображення цієї дії в наших думках, це знання про такий злочин. А це означає, що склад злочину і зміст поняття співпадають, адекватні одне одному. Але склад злочину – це те, що «реально» існує, а зміст злочину – це його мисленнєве (логічне) віддзеркалення. Склад більшості злочинів визначає кримінальний кодекс, але в деяких випадках доводиться звертатися до кримінально-правової теорії і до судової практики. Фактично склад злочину є і юридичною, і логічною основою відмежування одних злочинів від інших. Знаючи, наприклад, склад злочину «розбій», ми можемо легко відрізнити від інших злочинів: «щажрайство», «грабіж».

З логічної точки зору, важливим є розрізнення видів понять, що передбачає логічний аналіз при віднесенні будь-якого поняття до конкретного виду. Аналогічно дією в юридичній науці є кваліфікація злочину, тобто оцінка конкретної суспільно небезпечної дії, яка вказує, який саме злочин здійснено. У логічному відношенні кваліфікація злочину – це віднесення конкретної суспільно небезпечної дії до одного з кримінально-правових понять, передбачених законом. Дати правильну кваліфікацію злочину означає показати, продемонструвати, що дана протиправна дія дійсно є елементом конкретного виду злочину. Неправильна кваліфікація злочину означає віднесення до певного виду злочину протиправної дії, що не має ознак цього злочину. А це вже не тільки логічна помилка, а й судова, з якої випливає неправильне визначення міри покарання за скоєне.

Все це зумовлює ту обставину, що для правосуддя головним є правильно кваліфікувати злочин. Фіксація злочину, встановлення причетності підозрюваного до злочину – це лише початок дії правосуддя. Головним є співставлення конкретної суспільно небезпечної дії з тією статтею кримінального закону, яка адекватно описує вчинене. Логіка ж, зі свого боку, вимагає, щоб до кожної суспільно небезпечної дії застосовувалися лише ті поняття, які є їх адекватним відображенням.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Діба І. Б.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Використання методів психологічного впливу на особистість в юридичній аргументації

Сьогодні психологічний вплив на людину ми можемо спостерігати майже в кожній сфері нашого життя, вже не говорячи про юридичну сферу, яка пронизана найрізноманітнішими методами впливу. Виступ адвоката в судді, допит потерпілого та свідків слідчим, правове виховання підлітків працівниками внутрішніх справ – наведені приклади безпосередньо пов'язані з використанням специфічних методів впливу на людей. Метою психологічного

впливу є виховання чи перевиховання особистості, стимулювання її до законослухняної поведінки, мотивування будь-якої особи до відкритості і щирості при свідченні. Психологічний вплив на окремих осіб допомагає у процесі розслідування кримінальної справи, покликаний блокувати чи зменшувати протидію тих людей, котрі викривляють чи приховують істину.

Слід зазначити, що один з основних методів психологічного впливу є переконання. Метод переконання є дієвим, як спосіб словесного впливу, котрий включає в себе систему доведень, побудованих на законах логіки. Успішне переконання веде до прийняття і наступного включення нових аргументів у систему поглядів, яка склалася у правопорушника, до певної трансформації світогляду в цілому і оцінки конкретної ситуації, а значить, і зміни мотиваційної основи поведінки. Переконання ґрунтується на усвідомленому прийнятті людиною висловлюваних юристом ідей, на їх аналізі й оцінці. При цьому висновок може бути зроблений як самостійно, або так як цього хоче той, хто переконує. Процес переконання вимагає іноді великих часових затрат і використання різноманітних відомостей, елементів ораторського мистецтва та знань юридичної аргументації. Механізм переконання спрямований безпосередньо на мислення людей, їхні знання і досвід. Використовуючи цей механізм, можна викликати у правопорушника не лише розуміння ситуації і висунутих доведень, а й готовності діяти у відповідності з цим розумінням.

Однією з умов успішного впливу механізму переконання є звертання до почуттів людини для збудження у неї відповідних емоцій, ясність і доступність думок юридичного працівника, його вміння привернути правопорушника, потерпілого чи свідка до себе і завоювати його довіру. Переконання як метод психологічного впливу доцільно використовувати при індивідуальному спілкуванні з людиною. Це пов'язано з тим, що для переконання дуже важлива концентрація уваги на обговорюваному предметі.

Ще одним із психологічних методів впливу на особистість правопорушника є метод рефлексії. Для початку потрібно визначити поняття рефлексія, отже це – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. У психології рефлексія виступає у формі усвідомлення дієвою особою того, як вона сприймається і оцінюється іншими людьми. Метод рефлексії в юридичній психології обґрунтований саме на з'ясуванні, як правопорушник знає і розуміє юридичного працівника, його особистісні особливості, емоційні реакції і пов'язані з пізнанням уявлення.

Вплив даного методу може здійснюватися різними шляхами. Наприклад, поведінкою правопорушника можна керувати за допомогою маскуванню дій, яке проводиться з метою надання цій особі лише певної інформації, а також створенням удаваної загрози. В останньому разі юрист-практик може виявляє активність, проводить опитування людей, неодноразові огляди одних і тих самих об'єктів, очні ставки одних і тих самих осіб. Правопорушник, сприймаючи дії юридичного працівника і приймаючи уявну загрозу як реальну, змінює свою поведінку в потрібному для юриста напрямку. Але не можна забувати й про те, що часом можуть зустрічаються правопорушники з вагомими знаннями, інтелектуальними здібностями та досвідом протиправних дій, які

також здійснюють рефлексію, тобто розрахунок своїх дій, виходячи з можливих дій працівника правоохоронних органів.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Дудкевич С. Е.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Цілі юридичної аргументації

Юридична аргументація, як і будь-яка наука, ставить перед собою ряд цілей, для досягнення яких вона існує. Визначення цілей є винятково важливим в юридичній аргументації. Суб'єкт юридичної аргументації ставить перед собою мету і підпорядковує їй свої подальші дії, обирає під цю мету систему засобів для її досягнення.

Цілі юридичної аргументації розглядали такі видатні вчені, як: Г. І. Рузавін, О. М. Лисанюк, С. С. Алексєєв, О. В. Богачова, Н. Ю. Задирака, О. В. Зайчук, В. С. Ковальський, І. П. Козінцев, В. С. Нерсисянц, Н. М. Оніщенко, А. С. Піголкін, О. Ф. Скакун, В. М. Карташов та інші. Так, на думку Г. І. Рузавіна, мета суб'єкта або аргументатора полягає в тому, щоб домогтися згоди або прийняття респондентом не тільки висунутих тверджень та тез, а й тих аргументів, або доводів, які їх підкріплюють, підтверджують або так чи інакше обґрунтовують. В свою чергу, О. М. Лисанюк бачить метою аргументації переконання аудиторії або опонента, що розуміється переважно як прийняття точки зору аргументатора. Натомість, завданням останнього є зміна думки аудиторії або опонента в результаті аргументації.

І дійсно, якщо аудиторія погоджується чи приймає аргументи аргументатора, можна вважати переконання вдалим. В теорії аргументації склався підхід, згідно з яким мета аргументації полягає в переконанні адресата аргументації і, як наслідок, зміні його думки. Тобто, основною метою юридичної аргументації є переконання адресата в правильності займаної суб'єктом аргументації правової позиції чи зміна неправильної позиції опонента і, як наслідок, спонукання адресата аргументації до скоєння юридично значимих дій.

Крім основної мети аргументації, у суб'єкта аргументації можуть бути і інші цілі, які він також бажає досягти, так звані локальні цілі. Однією з найбільш розповсюджених локальних цілей є мета нейтралізації аргументів опонента. Підпорядкувавши лінію аргументації даної мети, суб'єкт аргументації через систему спеціально обраних доводів вказує на неправильність чи на необґрунтованість доводів опонента.

Метою також може бути зміна лінії аргументації опонента. Лінія аргументації – це свого роду послідовність доводів суб'єкта аргументації. Визначивши лінію аргументації супротивника і виявивши її сильні сторони, особа може зробити спробу змінити курс аргументації з тим, щоб порушити логічні зв'язки в аргументах.

Щодо мети примусу опонента до погодження з власними доводами, то вона є найбільш важкою для опонента, адже фактор згоди з аргументами противника деморалізує. Особливо це важливо в двосторонній аргументації, коли опонент є адресатом аргументації.

Мета продемонструвати надійність власної позиції здійснюється через систему умовиводів, заснованих на доказах на користь займаної позиції. Демонстрація може здійснюватися як в процесі аргументації, так і після її закінчення. Вона носить яскраво виражений характер.

Мета змусити опонента зробити помилку в аргументації є однією з найтяжчих, адже вчинення помилки може зруйнувати весь ланцюг аргументів опонента. Як пише Ю. В. Івлєв, в процесі аргументації можуть вчинятися логічні помилки двох типів: навмисні і ненавмисні. Ненавмисні помилки відбуваються через низьку культуру мислення, через поспішність і з деяких інших причин. Вони називаються паралогізмами – «неправильними умовиводами». В свою чергу, навмисні порушення логічних правил з метою ввести в оману опонента та слухачів, щоб створити видимість перемоги у дискусії, називають логічними хитрощами або софізмами.

Безумовно, можуть переслідуватися й інші локальні цілі, але досягнення кожної з них зрештою направлено на переконання адресата аргументації в правильності своєї точки зору.

У царині права існує декілька невирішених основних питань, що стосуються зв'язку права і теорії аргументації, а саме:

- дослідження співвідношення критеріїв, вироблених в юридичній практиці і теорії права або юриспруденції щодо спроможності юридичної аргументації, з концепціями, розробленими в цій царині в теорії аргументації;
- визначення загальних і конкретних критеріїв раціональності, яким повинне відповідати юридичне рішення;
- раціональне обґрунтування того або іншого тлумачення закону;
- дослідження зв'язку між правовими нормами, юридичними принципами і загальними етичними нормами і цінностями в контексті юридичного обґрунтування;
- виявлення особливих правил, якими керуються судді в прийнятті своїх рішень, порівняно з процесом обґрунтування інших юридичних точок зору;
- дослідження способів застосування спостережень із царини теорії аргументації в юридичному контексті;
- вивчення можливостей застосування загальної моделі аргументації в аналізі й оцінці юридичної аргументації;
- виявлення способів реконструювання юридичної аргументації згідно із загальною моделлю аргументації;
- дослідження можливостей застосування загальних стандартів раціональності під час оцінювання юридичних доводів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Дутко С. С.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Становлення і значення юридичної аргументації в період античності

Проблема становлення юридичної аргументації в період античності дає нам основу для логічного і змістовного встановлення суспільного діалогу. Стрімкий розвиток демократії в політичному житті Стародавньої Греції стимулював такі процеси як: змагальність сторін у судочинстві, політичні диспути. Відповідно для розвитку і ефективності їх ведення відбувся інтелектуальний потяг до вироблення певних правил та навичок.

Далеко не всі громадяни володіли необхідними знаннями, тому виникає потреба у вивченні аргументації та риторики. Першими філософами, які взяли на себе таку місію, були давньогрецькі софісти. Однак їхня наука не була досконалою в тому плані, що учні безпосередньо займались заучуванням промов, а судові дебати вимагали спритності розуму і миттєвості реакції на аргументи суперника. Виникає потреба суспільства в теорії та технології ведення дискурсу в цілому.

В свою чергу, існуюча школа логіки вносить значну та фундаментальну лепту у розвиток юридичної аргументації в цілому. Аристотель – видатний філософ та вчений, який і був її зачинателем, став творцем силогістики – особливого вчення про логічну дедукцію. Саме вони визначили смисл аргументації на етапі становлення її теорії в цілому.

Вже в античні часи існуючі надбання ставились під сумнів для задоволення юриспруденції. Особливо відчутним це стало в період проникнення ідей природного права – справедливості, свободи, рівності, великим прихильником якого був сам Аристотель. Стало зрозуміло, що без урахування впливу цих та інших ідей на аргументацію в процесі публічних диспутів і судових дебатів розраховувати на її переконливість важко. У зв'язку з цим, силогістична модель обґрунтування доповнюється дискурсивною або так званою діалогічною моделлю, в основі якої лежить прагнення учасників діалогу до взаєморозуміння, узгодження висхідних засновків, їх тлумачення.

Ця модель тісно пов'язана з зародженням та розвитком риторики, діалектики і топіки, без опори на які уявити сучасну теорію юридичної аргументації неможливо. Загалом, якщо коротко визначити їхню сутність, то зображується наступна схема. Риторика бере на себе цілий комплекс питань, пов'язаних зі збиранням матеріалу, його обробкою, виразом у відповідних текстах, їхнім стилем тощо. Діалектика ставить перед собою завдання переконання співрозмовника, а топіка являє собою певну техніку, що розвиває діалектичний підхід до міркування та обґрунтування.

Можна зробити висновок, що саме в період античності відбувається зародження та становлення сутності юридичної аргументації, започаткування основ її теорії. Варто зазначити, що основоположником цього став Аристотель, якого назвали почесним званням «батько логіки».

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Єрмолич В. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Співвідношення змісту поняття «діяння» об'єктивної сторони частини 1 та 2 статті 194 Кримінального Кодексу України (умисне знищення або пошкодження майна)

Точність і ясність юридичних формулювань, правильне й зрозуміле визначення правових норм багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства і держави.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України полягає у знищенні або пошкодженні чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах. Об'єктивна сторона ч. 2 ст. 194 КК України виражається у тому самому діянні, вчиненому шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки. Аналізуючи ці дві частини, залишається незрозумілим як законодавець тлумачить «те саме діяння», зазначене у ч. 2 ст. 194 КК.

Це питання є досить спірним, так як одні вчені вважають, що в даному випадку під діянням розуміється сама дія – знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, а інші – і цю дію, і наслідки передбачені ч. 1 ст. 194 КК – шкода у великих розмірах. Тобто постає питання щодо змісту даного поняття.

У теорії кримінального права термін «діяння» вживається у двох значеннях:

а) у ст. 11 КК за допомогою цього терміна визначається поняття злочину, що охоплює всі ознаки, притаманні злочину, тобто вживається як синонім терміна «злочин»;

б) застосовується тільки для характеристики однієї з ознак об'єктивної сторони, тобто дії чи бездіяльності.

Ці два визначення хоча і позначають одне поняття, але по різному визначають його зміст. При їх співвідношенні перше визначення виглядає як ціле, а друге як його частина. При аналізі об'єктивної сторони зазвичай використовують друге значення терміна «діяння». Але, враховуючи те, що в деяких статтях КК об'єктивна сторона містить зазначення суспільно-небезпечних наслідків, як обов'язкової ознаки, виключати використання першого значення терміна «діяння» теж не можна.

Такий дуалізм спричиняє неоднакове застосування норм права. Використання першого значення терміна «діяння» призводить до більш вузького визначення об'єктивної сторони ч. 2 ст. 194 КК, тоді знищення або

пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом буде кримінально караним лише за умови заподіяння шкоди у великих розмірах. Така умова фактично нівелює суспільну небезпечність способу вчинення злочину, концентруючи увагу лише на заподіяній шкоді. В такому разі також порушуються і основні завдання, визначені у ст. 1 КК України, зокрема щодо запобігання злочинам, адже в такому випадку фактично не карається відповідний злочин без заподіяння шкоди у великих розмірах.

Аналізуючи усе вище викладене, вважаю за необхідне заміну словосполучення ч. 2 ст. 194 КК «те саме діяння» на «ті самі дії», оскільки дія – це лише активна поведінка суб'єкта, яка не включає в себе завдану шкоду. Дія, як і наслідки, є елементами змісту поняття «діяння». Таким чином фактично буде подолана дана колізія, що сприятиме встановленню об'єктивної істини по справі і винесенню достовірного і точного судового рішення.

Науковій керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Єременко Д. В.,
студент І курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Внесок Демокріта і Сократа в розвиток логіки

Демокріт, який жив приблизно в 460–370 рр. до н. е., був одним із засновників античної логіки, про що свідчить його праця в трьох книгах «Про логіку», або «Канон». Хоча до нашого часу лишилися тільки невеликі уривки цієї праці, вона мала значний вплив на подальший розвиток логічної науки. Є підстави припустити, що деякі логічні ідеї Демокріта були запозичені Арістотелем. Принаймні він був обізнаний з творчістю Демокріта, оскільки зазначав, що той першим став оперувати логічними поняттями і визначеннями.

Демокріт характеризував гіпотезу й аналогію («...подібні можуть бути пізнаними подібним»), цікавився зв'язком мислення і мови, зокрема називав логічний суб'єкт «іменем», а предикат – «дієсловом», аналізував зв'язок між ними в судженні. В одному з відомих висловів Демокріта міститься думка, яка може свідчити про об'єктивну основу закону достатньої підстави: «Жодна річ не виникає безпричинно, але все виникає на якійсь основі і через необхідність».

Зенон Елейський (490–430 рр. до н. е.), ім'я якого назавжди увійшло в історію логіки, відомий своїми апоріями – «Ахіллес і черепаха», «Стріла», «Дихотомія», «Стадії» та ін.

Сократ, який жив приблизно в 469–399 рр. до н. е., не залишив після себе жодного твору, але зробив важливий внесок у розвиток логіки. Твердження Протагора, ніби в кожного індивіда є своя істина, він протиставляє вчення про всезагальне людське пізнання і про єдину істину для всіх людей. Таке

розуміння істини виявляється, зокрема, в діалогічній формі міркувань, яка несумісна з розумінням суб'єкта пізнання як ізольованого індивіда.

Великого значення Сократ надавав осмисленню шляху пізнання, що веде до істини, тобто методу пізнання. На його думку, істинне знання дається загальними поняттями. Справді істинне знання є завданням, яке ще має бути розв'язаним. Тому філософія для нього є не володінням істиною, а любов'ю до мудрості, пошуками істини, прагненням її відшукати. Сократ не розробляв теорію засобів досягнення істини, а лише ілюстрував ефективність цих засобів під час розв'язання деяких проблем етики.

У логічних засобах Сократа поняття виводяться із звичайних уявлень людей шляхом перевірки їх істинності й внесення в них все нових і нових виправлень-уточнень. Цей метод вимагає передусім самоперевірки, яка виявляє, що ми справді знаємо, а що – тільки думаємо, що знаємо.

Суть сократівського методу, який називають «іронією», полягає в тому, що Сократ, ніби усвідомлюючи своє незнання і прагнучи віднайти істину, звертається до інших, щоб навчитися в них того, що вони знають. Але при цьому виявляється неспроможність їх уявного знання. Відкриття власного і чужого незнання стає можливим лише завдяки тому, що Сократ порівнює те чи інше уявне знання з ідеєю істинного знання.

Створюючи метод продукування істинного знання, він вдавався до таких засобів дослідження, як індукція і дефініція. У «Метафізиці» Арістотель зазначав, що Сократ використовував індукцію, яка веде від знань одиничних речей до визначення загального поняття. Критикуючи крайній релятивізм і суб'єктивізм софістів, він спирається на свою концепцію поняття про поняття, яке вважав незмінним і однаковим для всіх.

Індукція, за Сократом, становить основу дефініції. Ці засоби в нього перебувають у тісному взаємозв'язку. Завдяки індукції утворюються поняття. При цьому Сократ виходить із звичайних уявлень людей, звертається до прикладів з буденного життя, до відомих усім загальновизнаних положень. Переконаливими прикладами застосування сократівського методу є «сократівські» діалоги Платона та бесіди Сократа, передані Ксенофонтом у його «Меморабіліях».

*Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Невельська-Гордєєва О. П.*

*Журавель Я. С.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення аргументації і доказів в судовому процесі

Юридична аргументація є обов'язковою в судовому процесі. В кожному з видів судового процесу – конституційному, адміністративному, цивільному, господарському, кримінальному – вона має свої особливості, зумовлені юрисдикцією, категоріями справ, що розглядаються відповідними судами.

Обов'язковість юридичної аргументації у конституційному поданні нормативно визначена як одна з вимог щодо наведення у ньому правового обґрунтування, викладення аргументів, тверджень про неконституційність відповідних актів. Необхідність юридичної аргументації у конституційних поданнях полегшує вирішення питання про наявність підстав для відкриття провадження і є стримуючим чинником зловживання правом на звернення і обмеження випадків безпідставного звернення

Оскільки в сучасній юридичній та логічній навчальній літературі феномен аргументації нерідко ототожнюється з процедурами доказування, слід підкреслити, що найважливішою метою аргументації є дозвіл протиріч (конфліктів) між різними точками зору. Крім іншого, аргументація здатна примусити людину змінити деяку точку зору, або зміцнити її. З її допомогою можна досягти консенсусу і не дати перейти конфлікту точок зору в агресивне протиборство людей. Формуючи і формулюючи правові норми, охороняючи їх в різних численних процесуальних актах, юрист повинен бездоганно володіти нормами мови і охороняти їх. Мова – це професійна зброя юриста. Основною якістю промови юриста є переконливість та обґрунтованість усіх тез і висновків. Переконати – значить логічними доводами довести або спростувати будь-яке положення, викликати впевненість у тому, що істинність тези доведена.

Переконливість судової промови багато в чому залежить від якості аргументів. Судді оцінюють правильність думок прокурора і адвоката насамперед за ступенем значущості і цінності фактичного матеріалу. Тільки сила аргументів, їх переконливість мають значення для повного внутрішнього переконання суддів. Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що техніка доведення – головна зброя юриста. В античній риторичі аргументи ділилися на внутрішні, тобто логічні, та зовнішні: факти, документи та інші, які вагомо діють самі по собі. Крім того, виділялися ірраціональні аргументи. Їх найбільш поширені види: заклик до жалості і симпатії; звернення до авторитетів, традицій, до почуття поваги; це так звані аргументи до співчуття, до особи, а не до суті питання; вони використовуються замість об'єктивної оцінки злочину.

Отже, оратор визначив цільову установку мовлення, сформулював тезу, підібрав аргументи. Тепер слід подумати про розташування їх у мовленні, про спосіб і методі аргументації – про демонстрацію. Демонстрація, або спосіб доказу, – це форма логічного зв'язку між аргументами і тезою. Це логічне міркування, сукупність умовиводів при виведенні тези з аргументів. Продемонструвати – значить показати, що теза логічно обґрунтовується аргументами і тому є істинною. Мистецтво аргументації припускає також уміння спростовувати, що направлене на зруйнування раніше відбутого процесу аргументації; це критика тези, встановлення хибності, неспроможності або помилковості тези процесуального опонента, слідчих органів, підсудного і т. ін.

Істинність доказів і логічна правильність аргументації відіграють винятково важливу роль в судового процесі. Аргументація являє собою

соціальну, інтелектуальну, вербальну діяльність, що служить для обґрунтування або спростування якої-небудь точки зору, що складається з сукупності тверджень і спрямована на переконання аудиторії. Правильна оцінка судом доказів має велике значення для винесення законного та обґрунтованого рішення у справі.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Журба Ю. А.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Використання аналогії в українському праві

Динамічність та багатоаспектність суспільних відносин, а також неухважність, недостатній рівень кваліфікації суб'єкта правотворчості та недотримання ним правил юридичної техніки веде до появи прогалин у праві і законодавстві. У свою чергу, останні загрожують таким властивостям системи права, як її єдність та узгодженість.

Під прогалиною у законодавстві слід розуміти повну або часткову відсутність нормативно-правової регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання. Слід зазначити, що не всі суспільні відносини знаходяться у сфері правового регулювання. Так, в якості прогалин не можуть розглядатися ситуації, правове регулювання яких не здійснюється через його неефективність та недоцільність (дружба, кохання, ідеологічні переконання тощо).

Прогалини у праві свідчать про відсутність регламентації суспільних відносин не тільки у законодавстві, а й у інших джерелах права (правова доктрина, судова практика тощо).

Дієвими засобами подолання прогалин у праві та прогалин у законодавстві виступають аналогія права та аналогія закону, в основі яких лежить логічний прийом аналогії.

Як відомо, логічний прийом представляє собою спосіб розумової діяльності, що дає можливість приходити до нового, більш глибокого і всебічного знання на основі відповідної обробки вже наявних суджень і понять. Аналогія, в свою чергу, є подобою, схожістю предметів у яких-небудь властивостях, ознаках чи стосунках, причому таких предметів, які в цілому різні.

Враховуючи вищезгадане, аналогія закону є специфічним способом прийняття юридично значущого рішення у разі прогалин у законодавстві, що стосуються відповідного конкретного випадку. Таке рішення приймається на основі закону, яким регулюються аналогічні чи близькі за змістом суспільні відносини. В свою чергу, аналогія права – це застосування щодо суспільних відносин, не регламентованих у правовому порядку безпосередньо, загальних

принципів національної чи міжнародної систем права, які визначаються «*ratio legis*» (лат. – «система права»).

Головною відмінністю між аналогією закону та аналогією права можна вважати те, що перша значною мірою враховує «букву закону», а друга – його «дух». Тобто, суть аналогії закону полягає у подоланні прогалини у законодавстві на основі норми права, що розрахована на подібні відносини. Особливістю аналогії права є подолання прогалин шляхом конкретизації принципів та основних засад правового регулювання певної галузі за умови відсутності норми права, яка регулює подібні відносини.

Спільним є те, що і аналогія закону, і аналогія права при подоланні прогалини передбачають використання внутрішніх засобів певної галузі права, до предмету якої відноситься спірна ситуація.

Слід розкрити питання, що встановлює необхідність існування певного інструментарію саме для подолання прогалин у законодавстві, адже, як відомо, їх можна просто усунути.

Перш за все, така необхідність обумовлена значним проміжком часу, що проходить з моменту виявлення факту наявності прогалини і до її повного усунення уповноваженим суб'єктом шляхом правотворчої діяльності.

Проблематику також обумовлює неможливість припинення процесу реалізації норм права через виявлення прогалин у законодавстві і необхідність негайного реагування з боку суб'єктів правозастосування у певних життєвих ситуаціях.

Отже, позитивною стороною процесу подолання прогалин у законодавстві шляхом застосування аналогії закону та аналогії права є його нетривалість, що забезпечує більш точне реагування з боку правозастосовних органів.

Закінчуючи розглядати питання засобів подолання прогалин у законодавстві, слід згадати про окремий випадок аналогії закону, що має назву субсидіарне застосування норм права, або міжгалузева аналогія.

Цей вид аналогії походить із системності права і особливостей законодавчої техніки, обумовлених розподілом права на галузі та інститути.

Субсидіарне застосування норм права базується на «подвійній схожості», тобто необхідними елементами при його застосуванні є схожість суспільних відносин та однакові методи правового регулювання. У літературі субсидіарне застосування норм права отримало назву аналогії закону вищого рівня.

До субсидіарного застосування норм права звертаються лише в тих випадках, коли є неможливим застосування аналогії закону в межах однієї галузі права. Крім того, враховуючи однакові методи правового регулювання як необхідну умову його здійснення, міжгалузева аналогія можлива лише в межах суміжних галузей права. Саме тому не можна застосовувати норми публічного права для регулювання відносин, що мають приватноправовий характер, і навпаки. В окремих випадках субсидіарне застосування норм права є єдиним можливим варіантом вирішення певної юридичної ситуації. Міжгалузева аналогія використовується як у матеріальних, так і в процесуальних галузях права.

Варто зазначити, що неприпустимим є застосування аналогії у галузях права, що належать по підсистеми публічного права. Зокрема, заборона чітко простежується у кримінальному праві. Так, у ч. 4 ст. 3 Кримінального кодексу України зазначається, що «застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено».

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Зархіна М. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Деякі особливості практичної аргументації

Виходячи з теорії і практики юридичної аргументації, можна виділити три основні складові судової промови: психологічну, етичну і логічну. Кожна з них впливає не тільки на зміст судової промови, а й на спосіб її побудови. Процесуальна діяльність учасників судочинства передусім акт психологічний. Вона відбувається у відповідності зі своїми закономірностями і психологічною організацією суб'єктів, які здійснюють цю діяльність. За своєю психологічною природою судові дебати – форма мовленнєвого спілкування учасників судового процесу, спосіб передачі інформації. Це засіб переконання суду, учасників процесу у правильності висунутих суб'єктами дебатів тез і обґрунтованості висунутих ними рішень. Змістом судової промови завжди є певні думки, ідеї, аргументи, міркування, пропозиції. Вони неминуче пов'язуються з особистим ставленням людей до результатів дослідження, емоційним сприйняттям інформації, психологічним станом переконаності чи непереконаності у правильності зроблених висновків.

У психологічній структурі судових дебатів виділяються такі компоненти, як психологічні властивості та якості виступаючого, психологія сприйняття промови і впливу останньої на формування судового переконання. Уважно вислуховуючи судові промови, судді подумки простежують пройдений шлях шукання істини, усвідомлюють і зіставляють аргументи обвинувача і захисника, порівнюють їх. Це дозволяє їм побачити сильні і слабкі сторони в аргументації учасників судових дебатів, внести свої корективи в їх оцінку, зробити правильні висновки, прийняти законне і обґрунтоване рішення.

Важливе місце в структурі судової промови посідають етичні засади. Будь-яка професійна діяльність повинна здійснюватися на основі тих етичних принципів, які сформувався в суспільстві. Більше того, кожен вид діяльності виробляє свої норми професійної етики.

Судова етика містить комплекс моральних заборон і дозволів, обумовлених специфікою розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних, цивільних, адміністративних справ. Дотримання етичних норм сприяє повнішому, результативнішому виконанню учасниками судових дебатів своїх обов'язків, підвищенню ефективності їх діяльності. Етичні засади

вимагають від судового оратора індивідуального підходу до кожної справи, яка розглядається, урахування особистості учасників, які беруть участь у справі. Недопустимі приниження людської гідності, упередженість, однобокість у висвітленні обставин справи.

Кожна з форм судової промови має своє призначення, свою мету і обов'язково – власну етичну основу. Допитуючи особу у судовому засіданні неприпустимо задавати питання навідного характеру. Аморальним є постановка запитань глибоко інтимного характеру, якщо це не викликано інтересами справи. Неприпустимо звертатися до будь-якої особи на «ти», вичитувати за «невірно» зайняту позицію та інше. Етичні засади здатні забезпечити досягнення поставленої мети. Інколи характер виступу судового оратора визначається конкретним завданням, що стоїть перед ним. Тут не завжди доречно оцінювати виступ такими етичними категоріями, як шляхетність постановленої мети і справедливість її досягнення, тому що у суперечках сторін з полярними інтересами поняття ці дуже відносні. Може йтися лише про чесність і етичність прийомів, використовуваних для досягнення мети. А стежити за цим – прерогатива суду.

Логічні засади є тією базою, яка визначає обґрунтованість, переконливість і доказовість судової промови. Знання законів логіки, їх дотримання вважається необхідною умовою для правильного мислення, висловлювання своїх думок. В умовах судочинства, де на основі доведення формуються певні висновки і приймаються у справі відповідні рішення, знання законів логіки набуває особливого значення. Закони логіки вимагають, передусім, точного визначення тез, які доводяться. Всяка невизначеність, розпливчастість предмету обговорення неминуче вплине на невизначеність висновків судового оратора. Вимоги логіки сприяють формуванню у ораторів чітких суджень і обґрунтування їх допустимими фактами.

У структурі судових дебатів виділяються такі функції судової промови, як комунікативна та інформативна.

Судові дебати виступають здебільшого як засіб спілкування, комунікації, як спосіб обміну судженнями. Це форма відстоювання судовими ораторами своїх процесуальних позицій, процес взаємодії між ними. В цьому розумінні судові промови – засіб комунікативного зв'язку, спосіб реалізації комунікативної функції мови.

Судові промови виконують також інформативну функцію. Промова кожного учасника судових дебатів повинна містити не лише відомості про досліджувані події, але й дані, які підтверджують правильність тлумачення цих подій. Обґрунтованість висновків і пропозицій, інакше, промова повинна бути аргументованою та переконливою.

Кожен із учасників судового процесу, у відповідності зі своєю процесуальною позицією, аналізує й дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки і обґрунтовує їх тими даними, які були здобуті в процесі розслідування і судового розгляду справи. Старанно і ретельно необхідно проаналізувати не лише ті докази, які підтверджують позицію виступаючого, але й дані, які не узгоджуються з нею. Цим самим забезпечується всебічність,

повнота і об'єктивність дослідження. Висновки, зроблені судовими ораторами, стають переконливими й обґрунтованими, а якраз цього і чекають від них судді та інші учасники судового процесу.

Специфіка судового процесу полягає у суворій процесуальній упорядкованості, яка встановлена кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Зеленчук В. О.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Обвинувальна промова як різновид судової промови

Однією з найважливіших умов ефективного підтримання державного обвинувачення в змагальному кримінальному судочинстві, належного виконання державним обвинувачем покладених на нього законом обов'язків є вміння прокурора підготувати і виголосити якісну судову промову, що в повній мірі відповідатиме високим критеріям професіоналізму та публічності.

У книзі Гіздатова Г. Г. «Судова риторика» говориться, що виступ прокурора з судовою промовою – один з найбільш відповідальних етапів підтримання державного обвинувачення. Беручи участь в дебатах сторін, прокурор першим публічно підводить підсумок судового слідства, від імені держави першим дає оцінку діям підсудного, викладає остаточні висновки, до яких він прийшов у результаті судового розгляду кримінальної справи, і підводить підсумок своєї діяльності в якості державного обвинувача.

В судовому процесі переконливість мови державного обвинувача залежить від системи комунікативних якостей його промови, найважливіші з яких – точність, щирість, доречність, виразність, лаконічність при достатній змістовності, логічність і ясність (зрозумілість) мови.

Однією з передумов розробки і виголошення державним обвинувачем якісної судової промови є ретельне вивчення ним матеріалів досудового слідства і кримінальної справи по суті. Позиція державного обвинувача включає також і психологічний компонент – внутрішню переконаність у правильності і справедливості обстоюваної у судовій промові позиції, в її відповідності вимогам закону, а також безпосередньо дослідженим в суді доказам та обставинам справи.

Говорячи про структуру обвинувальної промови, Томасевич Ф. А. в книзі «Методика підготовки і виголошення обвинувальної промови» звертає увагу на те, що обвинувальна промова прокурора складається з вступу, головної частини і висновку.

У вступі державний обвинувач прагне вирішити наступні завдання: викликати інтерес слухачів і оволодіти їх увагою; встановити з ними психологічний контакт, розташувати їх до себе, завоювати їх довіру;

психологічно підготувати слухачів до сприйняття змісту головної частини мови.

Основне завдання головної частини обвинувальної промови – виклад і обґрунтування позиції державного обвинувача з питань, які вирішуються судом при винесенні вироку (ч. 1 ст. 537 КПК України).

На закінчення своєї промови державний обвинувач вирішує наступні завдання: прагне остаточно переконати суддів у правильності і справедливості своєї позиції; нагадує їм найбільш важливі результати судового слідства; підводить підсумки процесу, вказує на ті уроки, які слід винести з даної справи, підкреслює небезпечність злочину і значення очікуваного вироку.

Отже, в основі судової промови державного обвинувача, лежить процес аргументації, спрямований на те, щоб спонукати слухачів, перш за все суддів, прислухатись до думки державного обвинувача, його принципової позиції, заснованої на фактах та доказах. Такі основи в свій час були сформульовані ще Цицероном: «Все построение убедительной судебной речи основано на трех вещах: доказать правоту того, что мы защищаем, расположить к себе слушателей, направить их мысли в нужную для дела сторону». Саме в цій аргументаційній діяльності полягає сутність виступу державного обвинувача з судовою промовою.

*Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри
логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Невельська-Гордєєва О. П.*

*Івановська М. Д.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості доведень у кримінальних справах

Без усякого перебільшення можна стверджувати, що доказова техніка – основна зброя юриста. Доказати — означає навести такі судження, котрі були б достатніми для обґрунтування істинності або хибності висунутого. Доказова діяльність – це складний та непереривний процес, який охоплює всі стадії кримінального провадження, здійснюється у визначеній законом процесуальній формі й займає одне з ключових місць у кримінальному судочинстві. З філософської точки зору доказування у кримінальному провадженні є процесом пізнавальним, під час якого поновлюється об'єктивна картина правопорушення та інших обставин, пов'язаних з ним і які відбувалися в минулому.

В теорії кримінального процесу ключова роль належить концепціям відповідних форм судового доказування. Хоча в основі цієї концепції лежить логічна структура доведень, слід мати на увазі, що реальне життя з його труднощами, конфліктами, аномаліями не зводиться до чистої логіки. Тому в теоріях судового доказування значна увага приділяється юридичним нормам, що регламентують процес доказування, характер доказів, джерел і способів

їхнього одержання, їхньої оцінки з позицій юридичної відносності й допустимості і т. ін.

Розглянемо, коли кримінальним законом передбачено випадки, які виключають злочинність діяння. Відповідно до ст. 43 КК не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання у складі організованої групи чи злочинної організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Однією із особливостей доказування в кримінальному провадженні є чітко визначений круг обставин, які в обов'язковому порядку підлягають встановленню у кожному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України). Ці обставини іменують предметом доказування. Предмет доказування – це ті обставини, на встановлення яких направлений весь процес доказування. До обставин, що входять до предмету доказування і які повинні бути обов'язково встановлені, закон відносить ті, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. Отже, прокурор, адвокат або інша особа мають спрямувати всі свої зусилля на те, щоб довести, що у особи була вимушеність, тобто необхідність брати участь у вчиненні злочину і при цьому була відсутня реальна можливість відмовитися від участі в підготовленні або вчиненні злочину в складі такої групи.

Доцільно буде згадати роботи І. Бентама, у яких він виходив із того, що найвагомим критерієм оцінки будь-яких явищ є їхня корисність, тобто здатність бути засобом розв'язання якого-небудь завдання. Метою розвитку людства є максимізація загальної користі шляхом досягнення гармонії індивідуальних й суспільних інтересів. Критерієм оцінки права, за яке виступав Бентам, є користь, а його метою – найбільше щастя найбільшій кількості людей. Таким чином, якщо все вищесказане застосувати до ст. 43 КК України, впливає наступне: особа задля запобігання вчинення наступних злочинів, розкриття злочинної діяльності, тим самим переслідуючи користь для суспільства, бере участь у виконанні спеціального завдання. Дії особи можуть більш ефективно вплинути на розвиток розкриття цієї справи.

Отже, для того, щоб довести невинуватість особи, правильно вирішити справу, недостатньо знати установлену структуру доведення. Адже ця процедура будується не лише на фактах, під якими розуміються істина, подія та результат, але й емпіричне знання, яке може протиставлятися теорії або гіпотезі.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Іванців Д. З.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «корупція»

Верховною Радою України 14 жовтня 2014 року було прийнято Закон України «Про запобігання корупції» (№ 1700–VII). Цей нормативно-правовий акт визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Відповідно до ч. 1 Прикінцевих положень він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності, тобто з 26 квітня 2015 року.

У ст. 1 вищезгаданого закону дається законодавче визначення поняття «корупція». Визначення – логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст поняття або вводиться новий термін. Визначити поняття – значить указати, які суттєві ознаки входять у його зміст. Так, «корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей».

У сучасній логіці розрізняють багато типів і видів визначень. Дане визначення слід віднести до «гібридних», оскільки воно міститься у так званих дефінітивних нормах права (статті закону, у якій дається визначення вживаних у ньому понять) і об'єднує одразу декілька видів визначень. Так, є ознаки явного визначення, оскільки є рівність обсягів визначуваного і визначального понять. Воно є зрозумілим, якщо добре знати мову, на якій сформульоване визначення. Також його можна віднести до реальних, оскільки об'єкт, що нас цікавить (корупція), виділяється з численних об'єктів на підставі деякої відмінності ознак (використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з певною метою, а також обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди). До того ж, перерахування переліку діянь (одержання, прийняття, прийняття обіцянки/пропозиції), заради яких особа використовує свої службові повноваження чи пов'язані з ними можливості та діянь (обіцянка/пропозиція, надання), які схиляють цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, а також осіб (особи, зазначеній у ч. 1 ст. 3, іншим фізичним чи юридичним особам на її вимогу), яким ця вигода надається, дає підстави віднести це визначення і до семантичного (екстенсiонального).

Поняття «корупція» відображає предмет міркування в сукупності його суттєвих ознак. За ступенем розробленості це поняття слід віднести до наукових, адже в найбільш точній, компактній формі виражає загальнозначущі знання про предмет міркування. За ступенем складності – просте (не містить інших понять як своїх частин). За обсягом – загальне (належить до класів, що включають більше одного предмета). За змістом воно є абстрактним (позначає предмети, що спочатку існують тільки в нашій свідомості, а не ті, що належать

до об'єктивно існуючих предметів), позитивним (не містить в своєму імені негативних часток), безвідносним, оскільки не припускає парного йому поняття.

Таким чином, повна класифікація поняття «корупція» має багатовимірний характер.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Йілмаз Т. М.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Поняття націоналізму і юридичне закріплення терміну «українська нація»

З огляду на кількісний склад ідеологічних забарвлень націоналізму, в рамках логічного аналізу ми, в першу чергу, маємо приділити увагу етимології слова «нація».

«*Natio*» (від *лат.*) означає «походження», «народження», «плем'я». Сучасне поняття нації є спадщиною «суперечливої історії його культурного, а також політичного значення» (*Habermas Jürgen. Der europäische Nationalstaat unter dem Druck der Globalisierung // Blätter für deutsche und internationale Politik — Jg. 44 (1999), H. 4, S. 425–436*), тому аж ніяк не випадково, що розрізняють *Volknation* і *Staatnation* (нім. – «народ» і «політична нація»), де в першому випадку провідну роль одержує народ, його мовна і культурна спільність, а в другому – держава, політика.

Для європейського націоналізму, зокрема українського, теза про *Volknation* є визначальною. Отже, націоналізм – це психологія, ідеологія і політика, що проголошує націю, як культурно-мовну спільноту, засадничим елементом суспільства у державотворчому процесі.

Жодна з двох теорій, на мою думку, не претендує на звання істинної, бо становлення нації є багатовимірним процесом, що синтезує культурні аспекти й політичну оформленість.

Розрізняють націоналізм консервативний і реакційний, помірний і авторитарний. Зокрема, відомі такі прояви: соціальний, інтегральний, культурний, цивільний, релігійний та інші. Дослідники виокремлюють «лівий націоналізм». Тобто, лівацькі рухи, що в певний історичний період боролися за незалежність своєї країни (наприклад, партія «Шин Фейн» в Ірландії).

У більшості країн-учасниць ЄС метою націоналістичних партій є протидія глобалізації і нелегальній міграції, захист прав «національної більшості» і моногамних шлюбів.

В упередженому погляді на сучасні націоналістичні тенденції в Україні простежуються такі логічні помилки як підміна понять. Радянська історіографія асоціювала націоналізм з націонал-шовінізмом, ксенофобією. Але ксенофобія

не проголошує цінність нації, вона лише декларує психологічну поведінку, засновану на ненависті до представника іншої етнічної групи. Себто, вона не є різновидом націоналізму. Ксенофобія – це різновид соціальної фобії.

Навіть з огляду на наукове сприйняття націоналізму на пострадянському просторі, можна застосувати логічну операцію, яка враховуватиме те, що практично всі ксенофоби представлятимуться націоналістами:

Усі націонал-шовіністи/ксенофоби – націоналісти.
Не всі націоналісти – націонал-шовіністи/ксенофоби.

Або застосуємо спрощення цих категорій і утворимо:

Всі, хто ненавидить іноземців, проголошують цінність нації.
Не всі, хто проголошує цінність нації, ненавидять іноземців.

Конституцією України не визначено термін «українська нація». Натомість, преамбула каже «...від імені Українського народу – громадян України всіх національностей...». Найбільше термінологічних помилок допущено в ст. 11, яка вживає поняття «української нації» поряд із «етнічною» та іншою «самобутністю всіх корінних народів і національних меншин» (різниця між останніми двома лишається на свій розсуд). Термін «нація», як його сприймають у всьому світі, охоплює всі верстви населення, а отже не вимагає поділу на громадян «різних національностей». А слово «народ» в наукових та етнографічних працях тяжіє до етносу. Себто, Конституція тлумачить націю як етнічну спільноту. Ст. 18 містить сполуку «національні інтереси» – державні, у широку розумінні. А ст. 55 передбачено «всі національні засоби правового захисту», але до «національностей» вони не мають жодного відношення, оскільки мова йде про юридичні засоби.

Ця проблематика нівелює ЗУ «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року, оскільки термінологія закону не відповідає конституційним вимогам, зокрема ст. 24 Конституції, яка вживає термін «етнічне походження». Так, наприклад, вже ст. 1 Закону визначає, що «Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи...» і т. д.

Міжнародні зобов'язання щодо захисту прав нацменшин, зокрема Рамкова конвенція 1995 р. вимагають юридичної конкретики, що стосується етносів, які поряд з українським становлять єдину українську націю.

Отже, нація – це не лише «мовна чи національна збірнота», – нація – це «воля щось спільне творити» (Дмитро Донцов).

Виходячи з цього, я думаю найкращим і найлаконічнішим визначенням терміну «українська нація» є «політична спільнота, що проживає на території України і є носієм української мови, культури і традицій». Тоді як «націоналізм» — це політична ідеологія, що проголошує націю найвищою суспільною цінністю.

За цих обставин доречним є сприяння інтеграції іноземців – іммігрантів і тих, хто вже проживає на території України – в українське суспільство,

створення спеціалізованих центрів вивчення державної мови і запровадження тестів на її знання, надання юридичної консультації щодо отримання українського громадянства.

Всі вище згадані ідеї можуть стати логічними передумовами для здійснення національної політики і конкретизації існуючих законодавчих актів.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор – Юркевич О. М.

*Кабабян В. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Методологічна функція аргументації у правовому міркуванні

Аргументація у правовому міркуванні відіграє подвійну роль. З одного боку, вона є методологічним підходом у теорії та філософії права, а з іншого – одним із основних методів в юридичній практиці, виступаючи способом раціонального обґрунтування.

Оскільки сфера юридичної діяльності визначається особливим поширенням змагальності, то саме ця царина є найважливішою галуззю застосування розробок теоретиків аргументації. Багато хто з сучасних науковців присвячують свої дослідження аргументації у праві, створюються теорії правової аргументації. Проте немає однозначного розуміння з приводу питання аргументації як методу у правовому міркуванні.

У царині права аргументація відіграє важливу роль. Особливу увагу вона набуває тоді, коли особа подає позов та бажає, щоб прийняли цю заяву і розглянули її. Кожний адвокат, що представляє особу у суді, зобов'язаний довести позицію клієнта за допомогою аргументів. Після чого суддя, заслухавши обидві сторони у справі, повинен аргументувати своє рішення та рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законодавець, коли подає до парламенту законопроект, повинен його обґрунтувати. Юристи також користуються аргументацією для обґрунтування своєї точки зору. Кожна особа висуває свої аргументи для підтримання своєї думки.

Раціональністю юридичної аргументації є формальна логічна правильність аргументації, а для відтворення доводів використовується мова логіки висловлювань. Значущим для юридичного обґрунтування є те, що доводи повинні відповідати логічно правильній конструкції та бути істинними.

Науковці, теоретики висувають питання, чи слід застосовувати в аналізі юридичної аргументації деонтичну логіку? Деякі дослідники висувають таку тезу, що юридична аргументація може діяти логікою предикатів.

Існує декілька питань щодо зв'язку права і теорії аргументації. Зокрема, співвідношення критеріїв юридичної практики і теорії права; раціонального обґрунтування тлумачення закону; зв'язку між правовими нормами і нормами моралі та ціннісними орієнтирами учасників аргументації; можливості

застосування загальних стандартів раціональності під час оцінювання юридичних доводів та інші.

Юридична теорія аргументації створюється завдяки співпраці між логіками, юристами, філософами, соціологами, психологами та призведе до успішного застосування в юридичній освіті та юридичній практиці.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Касторная Е. О.,
студентка 2 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Проблема юридической аргументации в сфере трансплантологии в Украине

Развитие правовой науки и реформирование права как регулятора общественных отношений связано с эволюцией и усложнением последних. Так, всемирную огласку и распространение получила проблема трансплантации органов и тканей. Этот факт базируется на определённых статистических данных, которые подчёркивают необходимость серьёзного пересмотра законодательного регулирования в сфере донорства и трансплантации. Согласно данным Методологических положений по статистическому анализу естественного движения населения, утверждённых Приказом Государственной службы статистики Украины от 08.02.2013 № 39, в Украине на 2012 год смертность в результате болезней крови и кроветворных органов на 100000 человек составила 302 человека (0,7%), в результате болезней органов дыхания – 17871 (39,3%), болезнью кожи и подкожной клетчатки – 459 (1,0%), болезнью костно-мышечной системы и соединительной ткани – 601 (1,3%).

Опираясь на эти данные, можно предположить, что реформирование законодательного регулирования вопросов трансплантации позволит снизить показатели смертности от многих болезней, в первую очередь, перечисленных выше. При этом следует отметить, что донором может являться как живой, так и неживой человек. Вопросы относительно донорства живых людей регулировать значительно проще, поскольку разрешение на изъятие биологического материала даёт сам донор. Решительно по-другому обстоит ситуация в области изъятия органов и тканей после смерти человека. Камнем преткновения здесь является закреплённая в ч. 1 и ч. 6 ст. 16 ЗУ «О трансплантации органов и других материалов человека» от 16.07.1999 № 1007–XIV презумпция несогласия на изъятие гомотрансплантата, из которой следует, что без разрешения самого донора перед смертью или разрешения его родственника/опекуна/попечителя после смерти никто не имеет права извлекать какой-либо биологический материал из тела умершего.

Однако, на мой взгляд, данная презумпция нуждается в пересмотре, а сама её концепция – в реформировании с дальнейшим переходом к презумпции

согласия. Прежде всего, законодательное закрепление такой презумпции позволит сократить количество случаев с летальным исходом при заболеваниях кровеносной, опорно-двигательной, дыхательной, выделительной и других систем и тем самым уменьшить показатель смертности людей. Этому результату удастся достичь в силу того, что многим из нуждающихся в пересадке (в том числе, срочной) органа или ткани попросту не хватает тех самых анатомических материалов для трансплантации. А презумпция согласия даст возможность спасти жизни многих людей, поскольку откроет доступ к практически неограниченному количеству гомотрансплантантов. Действенность и оправданность презумпции согласия наглядно демонстрируют статистические показатели – взятые из авторитетного европейского журнала *«Medicine Review»* – в таких ведущих странах, где эта презумпция введена. К ним относятся Австрия, Испания, Бельгия, Франция, Финляндия, Норвегия и другие.

Кроме этого, ст. 18 ЗУ «О трансплантации органов и других материалов человека», которая налагает запрет на заключение договоров, предусматривающих куплю-продажу органов или других анатомических материалов человека, провоцирует появление и разрастание такого феномена, как незаконная торговля органами, известного также под названием «чёрный рынок». Это, в свою очередь, побуждает такие негативные явления, как похищения и убийства – чаще всего, детей – с целью изъятия и последующего сбыта органов жертв.

Что касается морального аспекта данной презумпции, при его рассмотрении следует опираться на ч. 4 ст. 16 ЗУ «О трансплантации органов и других материалов человека», согласно которой изъятие анатомических материалов у умершего донора не должно привести к изуродованию его тела. В конце концов, презумпция согласия не запрещает самому донору или его родственникам отказаться от изъятия таких материалов после его смерти.

Таким образом, презюмирование согласия позволит не только увеличить выживаемость людей, имеющих определённые дефекты и нуждающихся в лечении посредством трансплантации, но и снизить уровень преступности, связанный с теневой торговлей органами.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Клімов О. А.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль мови жестів та тіла в аргументації

Кожний рух тіла є перекладом емоційної реакції, яка завжди повинна мати значення. Жест стає мовою тільки тоді, коли постійно повторюється,

завжди однаково та в ідентичному контексті. Тіло – поле гри жестів та рельєф мови.

Кожен рух має значення, і відчуття, на кшталт «щось тут не те», у однієї із сторін, може зіпсувати проведення важливих переговорів, виступ перед великою аудиторією чи співбесіду під час прийому на роботу. Інтерпретація людських жестів може відбуватися як на підсвідомому рівні, так і на рівні обізнаної людини, яка розуміється на значенні окремих рухів. Уміння «говорити» власним тілом та розуміння невербальних сигналів інших людей дає змогу скоригувати свою поведінку відповідно до ситуації та правильно трактувати дії інших.

Жестикуляційний рефрен – це якийсь жест, повторюваний з одним і тим же сенсом. Гарним прикладом може слугувати схрещення рук: ліва зверху правої означає захист, а права зверху лівої – образу. Існує ще близько ста подібних рефлексів, котрі можна об'єднати в сім'ю жестикуляційних рефренів або так званих «ключів», вивчивши які можна збудувати досить точний психоанатомічний портрет тієї чи іншої людини, що дає змогу при першому знайомстві відразу ж зрозуміти ступінь відповідності співрозмовників.

Чи обманює один співрозмовник іншого? Вчені переконані в тому, що горло є центром дитячих страхів та тривог. Майстерні брехуни, відстоюючи твердження, яким вони самі не вірять, уміють виглядати активними, доброзичливо налаштованими, безтурботними, упевненими в собі та сповненими ентузіазму. Натомість тим, хто проявляє неспокій, тривогу, почуття провини навряд чи вдасться справді ввести в оману співрозмовника. Виказати його можуть підвищений, порівняно зі звичайним, тон голосу, уповільнений темп мовлення, напруження в голосі чи поставі, розширені зіниці, менш активні рухи головою, уривчасте мовлення. Переконливо обманюють ті, хто можуть зробити вигляд, ніби їхня брехня немає особливого значення.

Взагалі, існує багато класичних інтерпретацій кожного жесту окремо та інтерпретацій сукупності тих чи інших жестів, але слід пам'ятати, що зазвичай такі інтерпретації, хоча і вважаються класичними, але все ж таки вони є авторським трактуванням. 80% жестів, якщо тільки вони не є беззмістовною жестикуляцією, можуть змінювати (і змінюють) значення в залежності від конкретних обставин. Саме тому слід бути надзвичайно обережним, коли мова йде про інтерпретацію окремо взятого жесту без урахування комунікативного контексту. Незнання подробиць чи неуважність до них робить класичні інтерпретації дуже та дуже приблизними.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Коваленко В. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Визначення концепції аргументації

Аргументація існує в суспільному житті, але й досі не було єдиної концепції академічного визначення, тому що бажання вчених воліє проводити дослідження з різних точок зору. І це є доволі актуально, бо це може позитивно вплинути на всю правову систему в цілому.

На думку Евелін Т. Фетеріс, – аргументація відіграє важливу роль в області права. Коли адвокат або прокурор виступає в суді, він також повинен вдаватися до аргументації для виправдання своєї позиції. Аналогічним чином, коли суддя виносить вирок, він повинен вдаватися до аргументації, що діє для підтримки свого вердикту.

Отже Евелін Т. Фетеріс розглядає аргументацію в процесі доказування. Тобто, висунути будь-яку причину для підтримки правильності певної позиції, заяви чи рішення суду.

В науці також поширена думка, що аргументація – це такий вид висловлювань та соціально переконливої поведінки, коли одна група висуває пропозиції та свідчить або спростовує певну спірну точку зору перед кожним раціональним судженням опонента з метою посилювати чи послаблювати увагу аудиторії.

На відміну від цієї думки, Ф. Х. ван Емерен виступає за те, що аргументація є надання показань і спростування їх в процесі аргументації. Сперечальник повинен надати підстави для аргументації, щоб довести свою позицію, але треба спростувати точку зору опонента таким чином, щоб переконати аудиторію.

На підставі розгляду судової дійсності, аргументація – це загальний процес надання показань і спростування, який існує у всіх видах раціональної діяльності.

Юридична аргументація є специфічним уявленням теорії аргументації у науково-дослідній галузі права.

Звертаючи увагу на думку Джи Хонгу, то правова аргументація в основному зосереджена на тому, як довести правильність і законність відповідних правових пропозицій наступним чином, яка відповідає логіці або раціональності: у формі законодавчої думки, судового рішення чи юридичної заяви.

Джао Бао Кван запропонував, що правова аргументація була одним з нових напрямків розвитку, представлених у практичній юриспруденції.

Шенг Йонг Лі висунув, що правова аргументація була одним з правомірних засобів для того, щоб розширити сучасні правові методи.

Одним словом, юридична аргументація в рамках дослідницької сфери правової методології, сертифікації та спростування в області мислення і в цілому – це процес мислення і вираження її як в усній, так і в письмовій формі. Через пропонування неспростованих доказів і причин, правова аргументація використовує метод сертифікації або спростування, продемонструвавши легітимність і законність, та в кінці-кінців впевнений юридичний висновок, який представлений у формі юридичної заяви, правової доктрини чи правових рішеннях.

Юридична аргументація існує в усіх областях правової теорії та практики: в законотворчій діяльності, в сфері правозастосування, при винесенні судових рішень, в правовій освіті. Вона є свого роду практичною і розумовою діяльністю. Теорія правового обґрунтування пропонує раціональну процедуру обговорення з реалізацією правил аргументації для легітимності самої правової аргументації, з метою забезпечення учасників правового дискурсу – завдяки можливості обговорити правову проблему раціональним чином і уникнути свавілля в процесі ухвалення правових рішень. Розвиток теорії правової аргументації тісно пов'язаний з розвитком права і філософії наприкінці ХХ ст., і може розглядатися в якості нового наукового методу дослідження в галузі права.

Отже, в підсумку потрібно сказати, що концепція юридичної аргументації має доволі об'ємний характер. Вона може тлумачитися як в теоретичному, так і в практичному розумінні. А сучасне поняття юридичної аргументації поєднує значення формально-логічних теорій зі змістовними завданнями правознавчої теорії та юридичної практики. Можливо, закріплення позиції даної концепції може доволі позитивно вплинути на нашу судову систему.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Колдашов А. О.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Доказування в кримінальному процесі

Доказування в кримінальному процесі – це здійснювана в правових і логічних формах частина процесуальної діяльності сторін і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично-значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні висновку про доведеність вини особи та його подальшому обстоюванні у судових стадіях процесу.

За своєю гносеологічною суттю доказування в кримінальному процесі є різновидом людського пізнання дійсності. У доказуванні і застосовується (з урахуванням специфіки) всі закони й категорії формальної логіки. Ця специфіка зумовлена передусім об'єктом, завданням і засобами пізнання, колом його суб'єктів, процесуальними строками і процесуальною формою.

Діяльність сторони обвинувачення з доказування вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який отримав назву «обов'язок доказування» або «тягар доказування».

Законодавець визначив суб'єктами доказування обставин, які підлягають доказуванню в справі, слідчого та прокурора, а у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення – потерпілого.

Обов'язок доказування слідчим та прокурором юридично значущих обставин у справі – це вимога закону. Слідчий та прокурор зобов'язані зібрати,

процесуально зафіксувати, перевірити і оцінити докази, обґрунтувати ними наявність певних обставин. Обов'язком указаних суб'єктів також є спростування доводів сторони захисту щодо доведення обставин і предмета доказування.

На сторону захисту також може бути покладено тягар доказування окремих обставин, що складають кримінальний процесуальний (належність і допустимість поданих нею доказів), цивільно-правовий (розмір процесуальних витрат) елементи предмету доказування та кримінально-правовий елемент в частині, що не стосується винуватості особи у вчиненні злочину, наприклад обставини, що характеризують обвинуваченого, пом'якшуючі обставини. Саме захист повинен довести наявність обставин, що виключають злочинність діяння (наприклад, необхідної оборони).

Доведення і спростування, аргументація і критика найчастіше проводяться в процесі спору, в якому застосовуються той або інший вид аргументації або критики, ті або інші прийоми або виверти. За метою розрізняють такі види спору: змагальний судовий процес (мета – обґрунтувати правомірність чи неправомірність позову при розгляді цивільних справ; домогтися покарання злочинця або відвести чи зм'якшити обвинувачення при розгляді кримінальних справ); наукова і професійна дискусія (мета – досягнення істини); полеміка (мета – спір заради перемоги). Спір заради перемоги ще називається евристичним.

В евристичному спорі протилежні сторони вважаються не опонентами, а супротивниками. Важливу перевагу в спорі одержує той, кому вдається покласти тягар доведення або спростування на опонента. У своїх промовах сторони використовують: аргументи до речей, в яких викладаються всі фактичні данні по справі; аргументи до людини в цих аргументах викладаються відомості про саму особу, все щодо особистості і містить персонологічні відомості; аргументи до права – загальноправові принципи, презумпції, юридичні положення загального характеру, аргументи до закону – включають діючі правові норми, закони тощо.

Переконання досягається в процесі доведення, в спорах, діалогах, тобто, різних формах комунікації. Переконання є метою юридичної аргументації. Суддя має бути переконаний у правоті однієї зі сторін судової суперечки, інакше судейська постанова не буде прийнята. Майстерності аргументації можна досягти, якщо оволодіти силогістикою і знати фундаментальні закони логіки.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Кондратенко Т. М.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Деякі дієві засоби нейтралізації маніпуляції

Наша поведінка завжди перебуває під впливом інших людей і захистити себе від такого впливу досить важко з урахуванням бурхливого розвитку методів і технологій маніпулювання.

У зв'язку з цим, у кожного з нас цілком закономірно виникає питання, як окремій особистості можна, якщо не повністю убезпечити себе від небажаного впливу, то хоча б звести його до мінімуму, і таким чином, утримати ситуацію взаємодії з опонентом під своїм контролем? Виявляється, зробити це можливо.

Існує велика кількість різноманітних способів уберегтися від маніпуляцій, але все ж таки всі вони складаються із переплетення шести базових захисних установок, таких як відхід, вигнання, блокування, управління, завмирання та ігнорування.

Відхід – збільшення дистанції, переривання контакту, видалення себе за межі досяжності впливу агресора. Звичайним проявом цього виду захисту є зміна теми бесіди, переривання бесіди під сприятливим приводом, відхід від контактів із неприємними вам людьми.

Вигнання – збільшення дистанції, видалення опонента. Часто виявляється в засудженні, «колючому» зауваженні, насмішці.

Наступним способом є *блокування* – контроль дії, виставляння перешкод на шляху маніпулятора («Я не розумію, про що Ви говорите», рольових бар'єрів, наприклад: «Я зараз на занятті»).

Захиститися від маніпуляцій можна й за допомогою *управління* – контролю дії, що витікає від маніпулятора, вплив на нього. Граничним виразом цього способу може бути підпорядкування собі іншої людини, а звичайні способи використання такого захисту – скарги, плач, підкуп, спроби спровокувати бажану поведінку. Одним із пасивних методів захисту є *ігнорування*, тобто контроль інформації про маніпулятивного агресора. Ніяк не реагуйте на слова маніпулятора, мовчіть, вдаючи, що не розчули, не звернули увагу, не зрозуміли.

Також для нейтралізації маніпуляції можливе використання й інших дієвих простих засобів захисту. Наприклад, *методу викриття*, який полягає в тому, що показується характер виверта і звертається увага на його навмисний характер. Така поведінка буває доцільним для того, щоб осадити занадто грубого опонента. Допоможе захиститися від маніпуляцій і *метод Сократа*. Він полягає в постановці серії питань, на які просять дати однозначні відповіді. Питання ставляться таким чином, щоб опонент, відповідаючи на них, прийшов до спростування своєї первісної заяви. Навіть використання звичайних дотепів може нейтралізувати вплив на вас. Для суворого логічного доведення цей спосіб не годиться, але для боротьби з хитроцями за певних обставин він може бути ефективний більше, ніж будь-який інший.

Найбільш радикальним засобом захисту є *«поворотний удар»* – це небажаний прийом, який можна виправдати тільки тоді, коли всі інші способи нейтралізації вивертів, які застосовуються опонентом, були використані і не дали результату. Суть даного прийому полягає у виявленні в міркуваннях опонента доводів, які можуть бути спрямовані проти його ж міркувань. Таким чином показується логічна неспроможність чи необізнаність опонента.

Маніпуляції, на мою думку, є невід'ємною складовою процесу аргументації, ми зустрічаємося з ними щоденно. Хоча жодна людина не може стовідсотково захистити себе від дії всіх спрямованих на неї маніпуляцій, проте запобігти ним, скориставшись однією або кількома з шести так званих базових захисних установок, цілком можливо.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Коновалова А. І.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль аргументації і доведення в практичній діяльності юриста

Загальновідомим є той факт, що процес доведення майже повсякденно супроводжує юристів-практиків, адже саме доведення є найважливішою зброєю юриста при виконанні ним своїх повноважень. Юридична діяльність потребує вміння грамотно, чітко і логічно формулювати свої думки, говорити вчасно, виразно, впевнено і, що особливо важливо, аргументовано.

На сучасному етапі розвитку суспільства доволі важко переоцінити роль юриста, адже нерідко буває так, що без юридичної допомоги неможливо вирішити проблему або досягти поставленої мети. Це людина, яка повинна непримиренно боротися за права як окремої особистості, так і усього суспільства, завжди спиратися виключно на закон у своїй діяльності і робити усе можливе, аби було досягнуто справедливості. Професіонал своєї справи зможе з легкістю вирішити навіть найзаплутаніше питання, оскільки вміє вселити надію і впевненість, що бажаний результат буде досягнуто, все закінчиться добре, або з мінімальними втратами. Через це діяльність юриста нерідко порівнюють із діяльністю лікаря швидкої допомоги, який ніколи не дозволяє навіть в безвихідних ситуаціях втрачати надію. Більш того, для юриста характерним є не тільки вміння вселити впевненість в клієнта, віру в майбутнє і бажання боротися, а й вміння «до останньої краплі крові» блискуче відстоювати позицію свого підзахисного.

Безперечно, в юридичній практиці існує безліч прикладів судових справ, коли саме з допомогою наведення адвокатами логічних і виважених аргументів спір вирішувався саме на користь їх клієнтів. Однією із таких є справа про катастрофу пароплава «Адмірал Нахімов». Капітана пароплава В. Г. Маркова захищав адвокат І. М. Кісенішський, промова якого містила необхідні компоненти доказування, а саме: тезу, аргументи та демонстрації. Так, він стверджував, що капітан пароплава був невинуватим у катастрофі. Щодо аргументів, то адвокат скрупульозно проаналізував обставини і причини справи. Зокрема, І. М. Кісенішський зібрав показання свідків і висновки проведених експертиз, брав до уваги як вітчизняне законодавство, так і норми міжнародного права. Якщо говорити про доказування, то адвокат цілеспрямовано і послідовно відстоював позицію свого підзахисного. Так, по-

перше, І. М. Кісенішський обрав для підсудного психологічно точно вивірену позицію поведінки, коли останній стверджував, що перш за все він прагне допомогти судові при вирішенні справи, чим викликав довіру суддів. По-друге, адвокат стверджував, що аварія трапилась з вини суховантажу «Петро Васьов», наводячи при цьому цілий ряд незаперечних доказів на користь свого твердження. В решті решт, коли у вину Маркову було поставлено питання про технічний стан судна, адвокат послідовно відвів обвинувачення, зазначивши, що Макаров не несе відповідальність за технічний стан судна, не міг вплинути на рішення питання про надання йому відповідних документів, що належало до компетенції Міністерства Морського флоту. Отже, адвокат по зернятку зібрав ресурси на захист В. Г. Маркова, навівши при цьому низку беззаперечних аргументів і, таким чином, професійно виконав поставлене перед ним завдання.

На даному прикладі стає зрозумілим, що аргументація і доведення є невід'ємними складовими у діяльності юриста поряд із спокійністю, виваженою позицією, знанням процесу і терпінням. Саме з їх допомогою він здатен майстерно і талановито виконувати покладені на нього повноваження із захисту своїх клієнтів, професійно викладати наявні із тієї чи іншої справи факти, логічно обґрунтовувати свою позицію таким чином, щоб у протилежної сторони не виникало жодних сумнівів в її правильності і доцільності.

Науковий керівник: к. ю. н. доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Корицький В. А.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Запитання і відповіді в аргументації

Аргументація як наука, мистецтво і, власне, процес наведення доказів з метою певним чином вплинути на думку на переконання іншої сторони, заснована на синтезі формально-логічних теорій із змістовними аспектами певної сфери як теоретичними, так і практичними, і цей процес інформаційного обміну між опонентом і пропонентом, як свідчить практика, нерідко набуває питально-відповідної форми.

Ця форма є характерною не тільки для полеміки, дискусії та суперечки зокрема, у формі яких проходить інформаційний обмін, але і для пізнавального процесу, будучи формою розвитку нових знань в цілому і набуваючи домінантного значення у цьому процесі. В цій роботі проблема питання і відповіді в аргументації розглядається скрізь призму їх компонентної будови та взаємозв'язку, які втілюють їх виключний інформаційний зміст та домінантне значення в процесі пізнавальної діяльності.

Так ілюструючи зазначене, зауважимо, що питально-відповідна форма включає три послідовних етапи: 1) постановка питання; 2) пошуки нової інформації у певній галузі; 3) конструювання відповіді на певне питання. Граматично ця форма виражається у питальному реченні.

Уявляється, що така побудова питально-відповідної форми, що ґрунтується не на спрощеному формальному балансі питання-відповідь, а саме на механізмі якісного дослідження та пошуку нової інформації, в контексті взаємовідношення між відповіддю та питанням має виключно важливе когнітивне значення, що виражається і у внутрішньо структурній будові як питання, так і відповіді.

Думається, що в аргументації під питанням розуміють виражену в питальних реченнях думку, яка спрямована на уточнення чи доповнення вихідного знання. У процесі пізнання питання спирається на вихідне знання, яке є його базисом, і виконує роль передумови питання, яка найчастіше набуває форми дескриптивного або модального висловлювання. Поряд із передумовою питання важливим його компонентом є контекст його вимови, тобто час, місце та інші умови, за яких відбувається інформаційний обмін.

Залежно від обраних критеріїв питання диференціюються на: 1) відкриті та закриті питання; 2) логічно коректні та некоректні питання.

Пізнавальна функція питання реалізується у формі відповіді на поставлене питання. Відповіддю на питання є нове судження, що уточнює або доповнює відповідно до поставленого питання початкове знання. Пошук відповіді передбачає звернення до конкретної області теоретичних чи емпіричних знань, яку називають областю пошуку відповідей. Отримане у відповіді знання розширює або уточнює вихідну інформацію і може бути базисом для постановлення нових питань про предмет дослідження.

Розрізняють такі види відповідей: правильні та неправильні відповіді. В свою чергу, правильні відповіді поділяються на сильні та слабкі.

Зазначені класифікації питань та відповідей окреслюють їх непорушний взаємозв'язок та пізнавальну цінність, яку вони несуть, зокрема, в інформаційному процесі. Вбачається, що, ґрунтуючись на розумінні аргументації як діяльності, спрямованої на встановлення об'єктивних законів та закономірностей буття, синтезі якісно нового знання, процесі узгодження позиції, питання і відповіді набувають основоположного значення, сприяючи якісному інформаційному обміну, важливість якого неможливо переоцінити.

Проблема питання і відповіді є центральною в системі аргументації і потребує свого вирішення як домінантною в аспекті інформаційного значення.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Крайнюк М. В.,
студенка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні помилки у нормотворчості

Право – це математика свободи. Цей вираз В. С. Нерсесянца став крилатим. Водночас вважаємо, що зазначений вислів є доволі ідеалізованим. На відміну від об'єктивно існуючих законів математики, які людина не

створює, а лише відкриває, юридичні закони творяться саме людьми. Через великий обсяг законодавства допущення помилок в нормотворчості є об'єктивно природнім.

Нормотворення є достатньо складним, стадійним процесом, водночас навіть попри це на практиці в нормативних актах можна знайти безліч помилок. Залежно від сфери змісту порушених правил виділяють три види правотворчих помилок: юридичні, логічні та граматичні. Далі увагу буде присвячено логічним помилкам у нормотворчості.

Логічні помилки виникають як результат недотримання вимог логіки при підготовці та прийнятті нормативно-правових актів. Логіка предмета в цілому визначає і логіку думки. Фахівець може досить вірно мислити, не знаючи законів логіки. Але коли потрібно підготувати проект нормативно-правового акта, інтуїтивного мислення виявляється недостатньо, особливо у випадках, де логічні прийоми, вимоги залишаються єдиним критерієм оцінки правильності мислення.

При проектуванні нормативно-правових актів допускаються логічні суперечності між окремими положеннями нормативно-правового акта, зустрічається тавтологія, коли визначається повторюється в обумовленому або невідоме визначається через інше невідоме, порушується співмірність визначення понять та ін. До основних видів логічних помилок у нормотворчості можна віднести: логічні суперечності, порушення співмірності визначення понять, тавтологію, визначення невідомого через невідоме.

Наведемо декілька конкретних прикладів логічних помилок, яких нерідко припускається законодавець.

1. Протиріччя у визначеннях. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 115 КК України вбивством є умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. З іншого боку, у ст. 119 КК передбачена кримінальна відповідальність за вбивство, вчинене через необережність. Таким чином, якщо в останньому виразі замінити поняття «вбивство», то вийде «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, вчинене через необережність», що наочно вказує на суперечність.

2. Вживання одного й того ж терміна в одному і тому ж нормативному акті в різних значеннях. Так, поняття «неоподаткований мінімум доходів громадян» у диспозиціях та в санкціях норм Кримінального кодексу України має різне значення й обчислюється по-різному.

3. Неузгодженість у вживанні одного й того ж терміна у різних нормативних актах. Наприклад, поняття «неповнолітня особа» в Цивільному кодексі вживається на позначення особи у віці від 14 до 18 років, а поняття «малолітня особа» – у віці до 14 років. Натомість у Кримінальному кодексі має місце різнобій у вживанні цих термінів, оскільки, в одних випадках, вони вживаються у тому ж значенні, що й у Цивільному кодексі, а в інших випадках під поняттям «неповнолітній» розуміються як власне неповнолітні, так і малолітні особи. Разом із тим, первинно ці терміни належать до

цивільного законодавства, тож Кримінальний кодекс має повністю послуговуватися значенням цього терміна в Цивільного кодексу.

Арістотель писав, що кількість імен і слів є обмеженою, а кількість речей необмеженою, й внаслідок цього одне і те ж слово і одне ім'я неминуче позначають багато чого. Тим не менше, законодавець має знаходити окремі позначення для різних понять. Не слід забувати про важливе значення визначень термінів, оскільки юристи на практиці мають користуватися саме такими визначеннями, а не видумувати власні.

Серед найважливіших чинників запобігання логічним помилкам у законотворчості – створення досконалої нормативно-правової бази, що відповідає наявним сьогодні техніко-технологічним вимогам; прийняття спеціальних нормативно-правових актів, здатних у повному обсязі регулювати правотворчу процедуру в Україні; проведення комплексу організаційних заходів, покликаних забезпечити у нашій країні професійну правотворчість.

Ми погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що усунути недоліки на сьогодні є можливим шляхом: прийняття нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів; кодифікації чинного законодавства; офіційного тлумачення юридичних норм. Вказані способи вдосконалення нормативно-правової бази мають поєднуватись із відповідними елементами юридичної техніки.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор – Юркевич О. М.

*Лейковська А. О.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Юридичні проблеми захисту права інтелектуальної власності

У всьому світі інтелектуальна власність є об'єктом цивільного обороту. Підвищення значення інтелектуальної власності та, насамперед, її результатів для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства, зростання попиту на неї – все це пов'язано не лише з появою позитивних чинників, але, на жаль, не меншою мірою і негативних. Адже інтелектуальна власність часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживань, чому і потребує з боку держави не лише ефективної правової охорони, а й ефективно працюючих механізмів захисту.

Незважаючи на помітний прогрес, якого вдалось досягти за останні роки у сфері законодавчого забезпечення правової охорони інтелектуальної власності, на думку міжнародних експертів, її недосконалість досі залишається одним із чинників, що перешкоджають створенню в Україні ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності. До того ж, наявність деяких прогалин у вітчизняному законодавстві негативно відображується на розвитку інтелектуального потенціалу країни, конкурентоспроможності національної

економіки, а також на ефективності загальної стратегії інноваційного розвитку держави.

Особливої уваги наразі вимагає питання захисту інтелектуальної власності в мережі Інтернет. І це питання є актуальним як для власників такої власності, так і для її користувачів в силу того, що інтернет-портали та ресурси містять величезну кількість різноманітної інформації, легальність та легітимність використання якої в у багатьох випадках дуже легко поставити під сумнів.

Характерним є той факт, що дана проблема не є унікальною виключно для України. Її намагаються вирішити на законодавчому рівні в країнах усього світу, проте на сьогоднішній день незаконне використання інтелектуальної власності на просторах Інтернету залишається одним з найпоширеніших порушень у даній царині.

У деяких країнах існують закони, які дозволяють вільне користування об'єктами інтелектуальної власності. Так, прикладом може служити доктрина «сумлінного використання» в законодавстві США. Ця доктрина робить можливим використання того чи іншого матеріалу без отримання дозволу власника авторських прав доти, поки воно сприяє «прогресу науки і корисних мистецтв», за умови дотримання певних правил (п. 8 ч. 8 ст. 1 Конституції США). До таких правил відноситься використання контенту з метою критики, написання відгуків, рецензій, створення репортажів для випусків новин, проведення досліджень, навчання, поповнення бібліотечного фонду.

Аналоги даного законодавчого акту існують і на пострадянському просторі, зокрема в Росії, де так зване «вільне використання» допускає використання твору в особистих, інформаційних, навчальних або культурних цілях (ч. 4 Цивільного Кодексу Російської Федерації).

Правова ж база даного поняття в Україні на даний момент не сформована, як не сформована і нормативна база використання вільних публічних ліцензій та вільного програмного забезпечення. Наразі дане питання регулюється лише за допомогою «Рекомендації щодо застосування вільних публічних ліцензій на використання об'єктів авторського права і суміжних прав» Державної Служби інтелектуальної власності України. Проте не можна не погодитися, що рекомендація ще не є законодавчим актом, який має імперативний характер та є обов'язковим до застосування на всій території країни.

У сучасній практиці з'являються нові форми публікації та поширення творів. Так, наприклад, у США відомий письменник Стівен Кінг для захисту своїх авторських інтересів використовував специфічну форму публікації. На власному Інтернет-сайті він розміщував початок свого нового твору, а поряд з твором робив звернення до користувачів з проханням сплатити за користування твором, для чого поруч вказував розрахунковий рахунок. При цьому, автор ставив умову, відповідно до якої наступна частина твору не буде опублікована до тих пір, поки рахунок не поповниться на певну суму грошей (кожному користувачеві пропонувалося переказати на особистий рахунок Кінга 1 долар). Правосвідомі користувачі, а також шанувальники творчості автора

переказували гроші за читання твору, і тільки після цього Кінг публікував наступну його частину.

Незважаючи на всю складність, дана форма розповсюдження твору продовжує набувати популярності, хоча і не передбачена чинним авторським законодавством України.

Безперечно, створена нормативно-правова база в цілому вирішує питання щодо надання захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, які пов'язані з їх використанням. Але разом із цим, існує багато неоднозначних аспектів у даному питанні, що потребують врегулювання на законодавчому рівні.

Таким чином, на мою думку, нагально необхідним є розробка і прийняття окремих законів стосовно інтелектуальної власності. Адже Цивільний кодекс України не ставить під свою охорону всі без виключення об'єкти інтелектуальної власності. Це, в свою чергу, пов'язано з тим, що жоден кодекс чи закон не може передбачити всі випадки виникнення результату творчої діяльності суб'єкта права і, як наслідок, не може своєчасно взяти їх під свою охорону.

*Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Невельська-Гордєєва О. П.*

*Лигун Є. А.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Види логічного мислення у юристів

Юристи у своїй професійній діяльності застосовують навички логічного мислення. Логіка прямо впливає на процес пізнання об'єктивної істини, на аналіз та розгляд різноманітних справ.

До логічних методів наукового дослідження, що використовують у теоретичній і практичній діяльності юристи, належать дедукція та індукція. Індукція полягає у тому, що загальний висновок робиться з окремих посилок, при цьому пізнання прямує від окремого та конкретного до загального. При дедукції окремий висновок робиться з загального положення, а пізнання від загального повертається до одиничного, збагачуючи дослідника новими знаннями про це одиничне.

У процесі надання правової допомоги будь-якій особі, розшуку злочинців, вчинення правосуддя, викриття неправдивих показань потерпілого, свідків, обвинуваченого, спростування необґрунтованих доведень опонентів, побудови логічного плану огляду місця події тощо застосування індуктивного та дедуктивного методів є необхідним.

Методи дедукції та індукції органічно взаємопов'язані. Герой детективів А. Конан Дойля Шерлок Холмс, як широковідомий практик застосування логічних методів, при розкритті злочинів вільно користується обома методами.

Індукція давала йому основу для роздумів, в той час як дедукція давала відповідь.

Щодня правознавці мають використовувати основні логічні методи, задля закріплення законності та правопорядку.

Юристи постійно максимально зосереджені на кожній справі, тому що без цієї якості жоден правник не досягне високих досягнень у кар'єрі. Здатність сконцентрувати увагу на конкретній роботі потребує значних зусиль або величезної зацікавленості у своїй праці.

Автор книги «Думай повільно... Вирішуй швидко» Д. Канеман стверджує, що існує два типи мислення: «швидке» та «повільне».

Швидке мислення спрацьовує автоматично і дуже швидко, не вимагаючи або майже не вимагаючи зусиль і не даючи відчуття навмисного контролю. Швидке мислення включає всі варіанти інтуїції, а також всі ті абсолютно автоматичні дії мозку в області сприйняття і пам'яті.

Спонтанний пошук рішення не завжди успішний: часто на думку не приходять ні раціонально обґрунтована відповідь, ні інтуїтивні здогадки. У таких випадках часто здійснюється перехід на більш повільну і глибоку форму мислення, що вимагає великих зусиль, тобто на «повільне мислення». Повільне мислення вбирає в себе увагу, необхідну для свідомих розумових зусиль, у тому числі для складних обчислень, дії часто пов'язані з суб'єктивним відчуттям діяльності, вибору і концентрації.

У різноманітних функцій повільного мислення є одна спільна риса: всі вони потребують уваги і перериваються, коли увагу зменшують. «Будь уважніше» – цілком справедливе та правдиве висловлювання. У нас є обмежений обсяг уваги, який можна розподілити на різні дії, і якщо вийти за межі наявного, то нічого не вийде.

Шерлок Холмс сам собі створював умови для найбільшої концентрації мисленнєвої діяльності. Багато хто говорить, що Шерлок Холмс був байдужим, проте це не так: у нього виникають все ті ж емоції, що і у будь-якої іншої людини, проте він уміє відсунути їх в сторону і сприйняти ситуацію без своєї суб'єктивної оцінки.

Уміння відокремлювати власне суб'єктивне ставлення до людини та зосереджуватись лише на об'єктивних фактах – головна мета кожного правника. Лише так можна досягти справедливого, неупередженого вирішення покладених завдань.

*Науковий керівник: к. ф. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Невельська-Гордєєва О. П.*

*Лісняк А. А.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Специфіка доказування в судовому спорі

З'ясування істинності чи хибності того чи іншого твердження має величезне значення у державних і суспільних справах, а особливо в правових питаннях. Без спору практично неможливо досягти об'єктивної істини, вивчити об'єкт дискурсу з різних точок зору. Окрім того необхідність спору та протиставлення різних точок зору передбачається одним із принципів судового процесу – принципом змагальності. З урахуванням величезної кількості конфліктів юридичного характеру та їх суспільної значущості створення теоретичної бази судового спору постає особливо актуальним.

Загалом під спором розуміємо з'ясування істинності чи хибності того чи іншого твердження двома або кількома особами, в якому кожна з сторін відстоює свою думку, правоту. У конкретно правовому вимірі спір – це юридичний конфлікт між учасниками правовідносин, у якому кожен з учасників правовідносин відстоює позицію та захищає свої права та законні інтереси, які були порушені у результаті протиправних дій.

Структурними елементами спору є суб'єкт та об'єкт. У судовому спорі поряд із звичними для будь-якого спору суб'єктами (сторони судового процесу) присутній ще й специфічний – арбітр в особі суду. На нього покладаються особливі обов'язки у веденні спору та встановленні істинності та релевантності доказів, а також вирішення конфлікту між суб'єктами. Що стосується об'єкту, то під ним розуміємо певне питання, стосовно якого відбувається засідання.

Єдиної точки зору стосовно головної мети судового спору не існує. Так, деякі дослідники вважають, що саме логіка прагне досягнення істини, у той час як судова риторика шукає правдоподібності. Однак, ми все ж таки вважаємо, що головною метою судового спору повинен бути пошук істини. Адже правосуддя покликане справедливо вирішити питання, що не можливо без досягнення істини у конкретній ситуації.

Для досягнення цілі судового спору важливим та необхідним постає формулювання точного об'єкту спору. Якщо такої проблеми немає, спір виявляється безпредметним та беззмістовним. Необхідна також загальна підстава спору, тобто певні принципи, положення, переконання, що визнаються обома сторонами. Якщо немає жодного положення, з яким погодилися обидві сторони, то спір виявляється неконструктивним. Такими положеннями під час судового спору виступають принципи та норми права, якими обґрунтовують власну позицію та відповідно до яких повинні діяти усі учасники спору.

У судовому спорі необхідно прагнути до формулювання тез та антитез у вигляді простих суджень. Не доцільно їх складати відразу з двох або з більшої кількості думок, адже така їх конструкція спричиняє багато незручностей, вносить в спір надмірну складність, плутанину та невизначеність.

У судовому спорі визначення істинності тези чи антитези, розв'язання питання, вирішення конфлікту здійснюються за допомогою доказів. Під доказами розуміємо будь-які фактичні дані, отримані у процесуально передбаченому порядку, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення судової справи.

Задля досягнення істинності певного питання усі докази повинні відповідати певним вимогам:

- одержання із встановлених законом джерел, які визначені у законодавстві;
- отримання відповідно до вимог закону щодо фіксації перебігу та результатів процесуальної дії;
- отримання належним суб'єктом, який наділений повноваженнями проводити процесуальну дію, під час якої отримано доказ;
- повинна існувати можливість аналізу і перевірки достовірності та законності отримання фактичних даних, що виступають базою для доказу;
- необхідно, щоб докази однієї сторони не суперечили один одному.

Такі вимоги встановлюються із урахуванням нормативно-правових актів та законів логіки. У своєму комплексі вони забезпечують достатність обґрунтування та доведення своєї позиції і таким шляхом – дотримання законних прав та свобод людини.

Отже, судовий спір серед інших видів спорів вирізняє наявність особливого суб'єкту судового спору – суду, який покликаний виконувати функцію арбітру сторін. Вкрай важливим для судового спору є чітке формулювання тези та антитези, доведення яких здійснюється шляхом використання доказів, які повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів та законів логіки. Ці та інші особливості судового спору зумовлені його головною метою – досягнення істини з приводу об'єкту дискурсу, вирішення конфлікту між сторонами.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Лопатюк Ю. Л.,
студент 2 курсу Національного юридичного університета
імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Мастерство юридической аргументации Александрова в деле Веры Засулич

1 апреля 1878 года все газеты поместили информацию о суде над Верой Засулич. Суворинская газета «Новое время» писала: «31 марта в первом отделении окружного суда слушалось дело о покушении на убийство С.-Петербургского градоначальника». Газета информировала своих читателей, что еще ни один процесс не привлекал в залы суда такой многочисленной и такой избранной публики.

Анализируя судебный процесс можно определить поле юридической аргументации сторон. В данном деле обвинителем был назначен К. И. Кессель, а защитником – всем известный талантливый адвокат Александров. При более детальном раскрытии поле аргументации включает в себя:

- систему утверждений в виде тезиса (Кессель обвиняет подсудимую в том, что она имела заранее обдуманное намерение лишить жизни градоначальника Трепова и что 24 января, придя с этой целью к нему на квартиру, выстрелила в него из револьвера) и антитезиса (Александров был твердо убежден в том, что событие 24 января явилось следствием того, что произошло 13 июля) в сочетании с аргументами и контраргументами;

- способы аргументации – это используемые участниками приемы и методы обоснования и критики;

- исходные фундаментальные принципы – здравый смысл, национальные, религиозные, философские, политические убеждения и т. д.

Разберем аргументацию обвинителя более детально. Кессель утверждал, что Засулич сделала всё, чтобы привести свое намерение в исполнение (R1). Он обратил внимание суда на то, что обвинение несколько разнится от того сознания, которое судьи слышали от обвиняемой. В подтверждение своих слов Кессель добавил, что уже один взгляд на оружие, которым совершено преступление, наводит на мысль, что у Засулич было намерение не только ранить, но и убить Трепова (H1). Обвинитель подкреплял эту мысль и тем, что подсудимая искала и нашла именно такой револьвер, которым можно было убить человека (R2). Деяние В. Засулич было квалифицировано ст. 1454 Уложения о наказаниях, которая предусматривала лишение всех прав состояния и ссылку на каторжные работы на срок от 15 до 20 лет (L1).

Рассмотрим сторону защиты. Александров утверждал, что Вера Засулич принадлежит к молодому поколению (H1), стреляла наудачу, так, как вынула револьвер, не целясь (R1); тотчас же спустила курок (R2), если бы она была больше ростом или градоначальник меньше (H2), то выстрел пришелся бы иначе, она бы, может быть, убила его (R3). В данном случае защитник сделал упор на политических убеждениях. Тем самым переключив внимание присяжных, что и сыграло ему на руку. Адвокат упомянул преступление Боголюбова, связанное с манифестацией 6 декабря 1876 г. на площади Казанского собора (R4). С чувством глубокого, непримиримого оскорбления за нравственное достоинство человека отнеслась Засулич к известию о позорном наказании Боголюбова (H3). Она не знала и никогда не видела этого человека. Для нее он был политический арестант. Кроме того, Александров обратил внимание присяжных на мотивацию поступка Засулич: «В первый раз является здесь женщина, для которой в преступлении не было личных интересов, личной мести (H4), – женщина, которая со своим преступлением связала борьбу за идею во имя того, кто был ей только собратом по несчастью всей ее молодой жизни (H5)...». Завершая свою речь, Александров сказал: «Да, она может выйти отсюда осужденной, но она не выйдет опозоренною, и остается только пожелать, чтобы не повторились причины, производящие подобные преступления».

Как можно заметить, защитник умело воспользовался слабой позицией и аргументацией прокурора. Безупречное владение Александрова техникой юридической аргументации, которая проявляется не только в «технике

мышления», а и «технике убеждения» (Александров мастерски подчинил мнения, чувства и волю присяжных), выразилось в оправдательном приговоре.

Научный руководитель: к. ю. н., доцент кафедры логики Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого – Павленко Ж. А.

*Луцюк К. Л.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз поняття «право»

«Право» є одним із найважливіших юридичних понять. Право – це не тільки важливий юридичний і політичний, а логічний і соціальний інститут, адже він нерозривно поєднаний із суспільством, є гарантом основних його свобод та можливостей. Його діяльність полягає у регулюванні суспільних відносин, охорони особи від протиправних посягань, розв’язанні соціальних конфліктів, сприянні функціонуванню соціуму, розумному розподілу суспільних благ та тягарів, забезпечення особистої свободи, протистоянні свавілля та примусовим діям з боку інших осіб, пануванні демократизму та плюралізму у суспільстві.

Першим і найголовнішим завданням теорії права є визначення самого поняття, дефініції права, тобто визначення, що таке право взагалі. Але це завдання, яке, на перший погляд, може видатися доволі простим, бо кожен думає, що він знає, що таке право, насправді є одним із найважчих і найскладніших питань. Ще римські юристи підкреслювали, що кожна дефініція в цивільному праві є небезпечною тому, що коротке визначення містить у собі недостатньо змісту та обсягу для того, щоб противник не міг його заперечити. Саме у цьому і полягає одна із основних логічних помилок «надто вузьке визначення», яка виникає у випадку, коли обсяг дефінієнсу є вужчим, ніж обсяг дефінієндуму. Німецький філософ І. Кант писав, що «дійти до дефініції дуже приємно, але, разом з тим, і дуже важко. Юристи ще й досі шукають дефініції для свого поняття права». Проте, згодом у одній із своїх праць він дав-таки власну, досить відому дефініцію права: «Право є сукупність норм, що встановлюють і визначають межі свободи особи».

Кожен науковець у юридичній сфері визначає термін «право» по-різному. Наприклад, французький теоретик права П. Сандевуар дає таке визначення: «Право – це сукупність норм і приписів, які видаються державними органами і санкціонуються ними за допомогою засобів матеріального примусу, яка регулює відносини між людьми та групами людей в даному політичному суспільстві і яка має на меті створення єдиного, загального соціального порядку в рамках цього суспільства». В. В. Копейчикова пояснила термін таким чином: «Право – це система правових норм, правила поведінки загального характеру». В. В. Комаров вважав, що «Право – міра свободи людини, критерій правильності поведінки в суспільстві». Усі вони різняться за своєю будовою, але в кожному з них містяться одні й ті самі ознаки, притаманні праву:

соціальний характер, універсальність, нормативність, системність, формальна визначеність, обов'язковість. Для свого логічного аналізу я обрала найбільш розповсюджене визначення поняття «право», яке звучить наступним чином: *«Право – система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), дотримання якої забезпечується заходами державної дії»*.

Для того, щоб дати правильний логічний аналіз визначенню поняття, необхідно виявити суттєві ознаки, що складають його зміст. Таким чином, зробимо логічний аналіз структури поняття «право». Його змістом виступають такі суттєві ознаки: *право – це система* (це підкреслює формальну визначеність і зв'язок усіх елементів права, які поєднані генетично, функціонально у певні структурні підрозділи); *право – це загальнообов'язкові правила поведінки (норми)*.

Структура будь-якого визначення складається з двох основних компонентів: дефінієндуму і дефінієнсу. Тому ми можемо зробити висновок, що дефінієндумом є поняття «право», дефінієнсом – *«сукупність встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), дотримання якої забезпечується заходами державної дії»*. У даному визначенні дотримані всі логічні правила. Зокрема: перше правило співмірності, тобто дефінієндум і дефінієнс взаємозаміняються, їх обсяги є однаковими. І як висновок, відсутні такі розповсюджені помилки, як «надто широке визначення» та «надто вузьке визначення». Дотримано також і друге правило, за яким визначення не повинно утворювати кола, тобто поняття не повинні визначатися через самих себе, порушення якого призводить до помилки «коло у визначенні» або тавтології. Третє правило, яке говорить про те, що визначення повинно бути чітким, зрозумілим та однозначним, що унеможливорює присутність художніх засобів (алегорій, порівнянь і метафор). Четверте правило, за яким визначення не повинно бути негативним.

Взагалі, право регулює далеко не всі і лише найбільш принципові відносини, що мають істотне та, дійсно, важливе значення для інтересів держави, суспільства (відносини власності, влади, соціально-економічного устрою, прав і обов'язків громадян, забезпечення порядку, трудові, майнові, сімейно-шлюбні відносини). Інші або не регулюються правом зовсім (мораль, дружба, звичаї, традиції), або регулюються частково (особисті відносини в сім'ї). А якщо бути точним, то право не творець, а лише регулятор і стабілізатор суспільних відносин: *«Право саме по собі нічого не створює, а тільки санкціонує суспільні відносини»*.

Отже, поняття «право» є досить багатоаспектним, що дозволяє розглядати його з різних боків. Воно належить до найбільш складних суспільних явищ і має закономірні зв'язки з такими інститутами, як гуманізм, права людини, соціальна справедливість. Право – особливий, офіційний, державний регулятор суспільних відносин. У цьому й полягає його головне призначення. Регулюючи ті або інші відносини, воно тим самим надає їм правову форму, в результаті чого ці відносини набувають нормативного характеру – стають правовими. У порівнянні з іншими громадськими регуляторами, право – найбільш

ефективний, владно-примусовий і разом з тим цивілізований регулятор. Це невід’ємний атрибут будь-якої державності.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Максименко А. В.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні помилки в юридичних термінах

По своїй суті, визначення юридичних термінів мають бути логічно сконструйованими. Але досить часто зустрічаються помилки у їх формулюванні, що призводять до дискредитації не тільки правової норми, але й всього нормативно-правового акта. Отже, спробуємо розглянути декілька типових помилок, що часто припускаються при законотворчості, а саме: занадто широке або надто вузьке визначення поняття, тавтологія у визначенні та неясність, розмитість ознак, які входять у визначення.

Щоб запобігти цих логічних помилок у визначенні, слід зазначити необхідні й достатні ознаки явища, що не дозволяють сплутати його з жодним іншим. Ці ознаки виявляються шляхом методу аналізу та синтезу.

Наприклад, одним цікавим, з точки зору дослідження, казусом деяких нормативних визначень (зокрема, з порушенням вимоги адекватності правових визначень) є визначення нафти, що дається в ст. 312 (Поняття нафти) Кодексу торговельного мореплавства України., де сказано: *«Під нафтою у статтях 309 і 310 цього Кодексу мається на увазі будь-яка нафта, у тому числі сира нафта, мазут, важке дизельне паливо і мастила, а також китовий і риб’ячий жир».*

У цій формулі законодавець стверджує, що риб’ячий жир належить до нафти. Скоріш за все законодавець при викладенні цієї статті мав на увазі, що дія ст. 309 та 310 Кодексу поширюється на перелік певних продуктів, що мають певні спільні ознаки для цілей правового регулювання, а саме на будь-яку нафту, в тому числі сирину нафту, мазут, важке дизельне паливо і мастила, а також китовий і риб’ячий жир.

Отже, щоб запобігти цій логічній помилці у визначенні, слід зазначити необхідні й достатні ознаки явища, що не дозволяють сплутати його з жодним іншим. Ці ознаки виявляються шляхом методу аналізу та синтезу.

Також досить розповсюдженою є тавтологія у визначенні – це таке помилкове визначення, коли поняття, яким визначається, становить собою просто повторення того, що міститься в понятті, яке визначається.

Наприклад: *«військовослужбовці – особи, які проходять військову службу»* (ст. 1, п. 9, Закон України «Про загальний військовий обов’язок і військову службу» від 25.03.92).

Отже, визначення не повинно містити тавтології. Суть тавтології у визначенні зводиться до того, що предмет визначається через самого себе, а міняється лише (і часто досить несуттєво) словесна форма вираження.

Виходячи з цього, визначення термінів не повинно створювати т. зв. «кола», коли перший термін пояснюється через другий, а другий – через перший.

Наступною, досить активною є неясність та розмитість ознак, які входять у визначення. Ця помилка вказує на те, що ознаки, якими визначається той чи інший юридичний термін, нечіткі й не можуть забезпечити правильне й однозначне розуміння терміна.

Важливою з точки зору правозастосування є вимога щодо однакового формулювання визначень понять, що мають однаковий зміст та обсяг. Пояснення одного й того ж терміна іншими словами ускладнює розуміння і застосування, оскільки дуже важко у цьому випадку відрізнити те, чи йдеться про однакові поняття, чи про застосування терміна з новим відтінком.

Приклад: Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572–VI, де у свою чергу, у цьому законопроекті у ст. 1, п. 4 присутня розмитість ознак громадської спілки – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Під час застосування закону досить часто має місце уточнення визначення, що надається терміну, тобто процес конкретизації, усвідомлення терміна. Якщо необхідність такої конкретизації усвідомлено законодавцем при складанні нового закону, то доцільно паралельно з прийняттям такого закону розглянути питання про внесення змін до менш конкретних нормативних дефініцій, що вже існують у законодавстві.

Отже, визначення юридичних термінів повинно бути не тільки істинним за змістом, але й правильним за своєю структурою. Правильність визначення залежить від дотримання певних логічних вимог до нього або правил визначення поняття. Тому задля того, щоб у юридичних термінах не було таких помилок, які ускладнюють їхнє сприйняття, а саме неоднозначного розуміння правової норми, законодавці повинні дотримуватися логічних принципів визначення понять у процесі складання та прийняття нормативно-правових актів.

Научний керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Мандровская Э. И.,
студентка 1 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Смертная казнь: «за» или «против»?

Для современного мира характерен рост числа тяжких преступлений. Все чаще возникает вопрос, является ли смертная казнь панацеей спокойствия общества? Дать однозначный ответ «да» или «нет» невозможно. Его необходимо рассматривать отдельно для каждой категории преступлений.

Аристотель как-то сказал: «Только тогда можно понять сущность вещей, когда знаешь их происхождение и развитие». Следуя этому утверждению, стоит начать рассмотрение этого вопроса с исторического ракурса.

Истоки возникновения смертной казни

Смертная казнь – это один из наиболее древних видов наказания. Изначально она возникла в ходе реализации принципа талиона: око за око, зуб за зуб. Согласно данному принципу, справедливым наказанием за причинение смерти другому человеку являлась смертная казнь. Кроме того, свою роль сыграл и существовавший во многих обществах обычай кровной мести, которую была призвана заменить смертная казнь, осуществляемая от лица государства. Несмотря на то, что в дальнейшем для большинства деяний принцип талиона был заменён выплатой денежного штрафа в пользу потерпевшего, смертная казнь сохранялась в большинстве государств.

Смертная казнь – понятие и применение?

Смертная казнь – лишение человека жизни по приговору суда, высшая мера наказания, предусмотренного законом; вопрос об её обоснованности и допустимости – предмет общественных дискуссий, в которых существенную роль играют философско-этические аргументы.

Смертная казнь применяется в таких странах как: Афганистан, Белоруссия, Китай, Белиз, Чад, Конго, Куба, Египет, Гвинея, Индия, Индонезия, Иран, Ирак, Ямайка, Япония, Ливан, Ливия, Малайзия, Монголия, Нигерия, Северная Корея, Сирия, Таиланд, Соединенные Штаты, Вьетнам и т. д.

Смертная казнь в Украине

В Украине отменили смертную казнь. 4 мая 2002 года после подписания протокола к Европейской конвенции о правах человека, предусматривающий запрет на казнь преступников в мирное и даже военное время. Впрочем, мораторий на приговоры к «высшей мере» был объявлен еще в 1995 году, когда наша страна вступала в Совет Европы. С ноября 1995 года по март 1997 года расстреляли последних приговоренных.

В 1986 году в СССР было совершено 1420 убийств, то в 2001 на этой же территории – 4905 убийств. За 20 лет в Украине было убито 31 тысяча человек. Отмена смертной казни является обязательным условием для пребывания государства в Совете Европы.

В 2013 году был проведен соцопрос «за» и «против» смертной казни. 57 процентов украинцев «за» смертную казнь и оставшиеся 43 процента «против». В таблице 1 приведены аргументы «за» и «против» смертной казни, основанные на проведенном анализе литературных источников.

Таблица 1

Аргументы «за» и «против» смертной казни

За смертную казнь	Против смертной казни
-------------------	-----------------------

Морально-психологическое влияние

Например: Китай считается наименее коррумпированным государством в мире, так как за взяточничество полагается высшая мера наказания.

Налоговая нагрузка

Предприниматели платят налоги и большинство уходят на содержание тюремщиков. А могли бы уходить на развитие медицины, культурной жизни общества.

Око за око – зуб за зуб.

Исторически смертная казнь возникла из принципа кровной мести: «око за око –зуб за зуб»: только физически уничтожив преступника, родственники жертвы чувствовали себя отмщёнными.

Предупреждение преступлений

Смертная казнь, безусловно, является сдерживающим фактором, ограничением. И с этой точки зрения ее можно расценивать как средство защиты общества. С. В. Позднышев считал, что наказание имеет только одну цель – предупреждение преступлений, которое возможно в форме физического удержания. Казнь – адекватное наказание за такое серьёзное преступление, как умышленное лишение жизни человека.

Нарушение прав человека

Нарушается декларация прав человека по двум статьям, каждый человек имеет право на жизнь. «Не ты дал человеку жизнь, и не тебе её забирать».

Работа на благо страны

Человека, который совершил преступление, можно использовать как трудовую силу.

Заключение - это уже наказание для человека

Тюрьма – это уже наказания для человека. Заключенного, который совершил преступление, помещают в одиночные камеры, где они сталкиваются со своим главным врагом – одиночеством. Например, в 2006 году присяжные вынесли вердикт Закариасу Муссаи – террористу, одному из участников событий 11-го сентября 2001-го года – шесть пожизненных сроков без права на досрочное освобождение. У террориста бетонная камера с крохотными горизонтальными окнами, каменным стулом, из которого он выходит пять раз в неделю на полуторачасовую одиночную прогулку. За каждым шагом Муссауи следят видеорекамеры, а из занятий ему разрешается только читать и писать.

Религиозный фактор

Христианская вера не позволяет использовать смертную казнь. Чем более люди будут усовершенствоваться в исполнении заповедей, тем больше законы и обычаи общества будут насыщаться законами.

Судебная ошибка

Какими бы профессиональными ни были следователи, ведущие дело преступника, каким бы убедительными ни были доказательства вины судимого, и каким бы справедливым ни был суд, в судебной системе любой страны есть вероятность ошибки.

Палач

В странах, где смертная казнь разрешена, палачи являются, по факту легальными убийцами.

Основными факторами, провоцирующими преступность, являются бедность, необразованность, неравенство, психические отклонения. Смертная казнь никак не может влиять на указанные причины. В развитых странах преступность гораздо ниже.

Вывод

Подытожив вышеизложенное, можно сделать вывод, что смертная казнь не станет панацеей спокойствия общества, ведь **Казнь не дает возможности исправления**. Пожизненное заключение и изоляция от общества пугает преступников гораздо сильнее, чем смертная казнь. **Казнь не наказывает**.

Один из самых неоспоримых аргументов в поддержку запрета смертной казни является следующее. Наказанием является мера государственного принуждения, применяемая в отношении лица, признанного виновным в совершении преступления, и состоящая в определенном сужении его правового статуса, наделении его особыми правами и обязанностями. Казнь предполагает лишение осужденного права жизни.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева Е. П.*

*Марченко В. Ю.,
студент 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логіка як наукова спадщина Аристотеля

Аристотель (384– 322 до н. е.) — батько логіки як систематизованої науки про мислення і його закони. Він спирався на Демокрита, Платона та інших давньогрецьких філософів, але ніхто з них не створив науки про розумову діяльність думуючої людини. Правда, слово «логіка» (як іменник) було ще невідомо філософу, він знав лише прикметник «логікос» («відноситься до слова»). Він називав також висловлювання, несумісні з тим, що ми тепер називаємо, логікою, «алога». Слово «логіка» (як іменник) з'явилося лише в елліністично-римські часи. Сам же Аристотель називав свою науку про мислення аналітикою, і його головні логічні роботи називаються «Перша аналітика» і «Друга аналітика». У «Метафізиці» аналітикою названо міркування.

Логіка – наука про мислення і його закони – викладена великим вченим у ряді його творів, які об'єднані під спільною назвою «Органон» («Знаряддя»). «Органон» містить у собі шість творів: «Категорії», «Про тлумачення», «Перша аналітика», «Друга аналітика», «Топіка», «Про софістичні спростування». Головною ж його філософською працею є «Метафізика». При цьому слід пам'ятати, що в часи Аристотеля слова «метафізика» не було. Це поняття вводить систематизатор творів Аристотеля – Андроник Родоський, який, опрацювавши рукописи Аристотеля, почергово укладає після творів із фізики твори з філософії.

Зазвичай вважається, що Аристотель визнавав лише повну індукцію, а неповну недооцінював, між тим саме проблема неповної індукції в Аристотеля і дає ключ до його гносеології, та й сама отримує пояснення лише в системі гносеології і навіть всієї його метафізики. Прочитуємо місце з твору «Про душу»: «Істота не має відчуттів, нічому не навчиться і нічого не зрозуміє. Коли споглядають розумом, необхідно, щоб у той же час споглядали в уявленнях». Таким чином, логіка Аристотеля – це органічна частина його системно-раціоналізованого, філософського світогляду.

Але необхідно підкреслити, що логіка для Аристотеля – не самостійна спеціальна наука, а інструмент всякої науки.

Аристотель вперше чітко сформулював закон суперечності (основний закон мислення в логіці Аристотеля, який називав його найбільш безперечним принципом), закон виключеного третього і закон тотожності.

Врахування вимог законів логіки мало забезпечити такі риси правильного мислення, як визначеність, послідовність і несуперечливість. Риса логічно правильного мислення – доказовість – теж була в полі уваги Аристотеля, проте чіткого формулювання закону достатньої підстави (а тим більше назви цього закону) в його творах немає.

Аристотель детально досліджував основні форми мислення (поняття, судження, умовиводи), та головною його заслугою у сфері логічної науки було вчення про силогізм, створення дедуктивної логічної системи.

Із чотирьох законів мислення традиційної логіки Аристотель установив принаймні два – закони (заборони) протиріччя й виключеного третього. Закони ж тотожності й достатньої підстави теж намічені у вченні про наукове знання як знання доказового (закон достатньої підстави) і в тезі, відповідно до якого «неможливо нічого мислити, якщо не мислити [щораз] що-небудь одне» («Метафізика»).

Таким чином, Аристотель досліджував найістотніші форми діалектичного мислення, шукав методи розкриття істини. Творчо узагальнюючи перші успіхи логіки, він створив таку науку про мислення, яка ґрунтується на чітко визначених об'єктивних засадах і не дає можливості свавільно будувати міркування.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Матюшко О. А.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль та місце використання софізмів в юридичній аргументації

Проблематика дослідження місця софізмів у різних видах суспільної практики не є новою. Софізм як одна з головних альтернатив діалектичному мисленню та твердження, що засноване на навмисно порушених законах логіки,

є широко розповсюдженим явищем в різноманітних сферах суспільного життя. Даний факт пояснюється суб'єктивним характером людського мислення та самою природою такої діяльності. Мета софістичного доведення – введення опонента в оману з метою утвердження власного твердження. Такого роду діяльність може здійснюватися різними шляхами. В залежності від цього виділяють декілька типів софістичних помилок. Так, досить розповсюдженими є семіотичні софізми, що виникають внаслідок викривлення мови, її двозначності. Іншим видом подібних викривлень є логічні софізми, поява яких зумовлена помилками в законах логіки під час процесу доведення. Поряд з цими типами виділяють також психологічні причини софізмів, пов'язані з маніпуляціями в інтелектуальній та вольовій сферах.

В силу своєї розповсюженості софізми проникають в різноманітні сфери суспільного життя. В одних випадках їх використання є допустимим та навіть бажаним, в інших існування подібних помилок є неприпустимим. Серед таких сфер суспільної практики можна визначити і правову. Існування софізмів нерозривно пов'язане з процесом доведення певного твердження чи тези, їх аргументуванням. В той же час, велика кількість операцій в правовій сфері передбачає наявність доведень тих чи інших положень, їх тлумачення, що здійснюється відповідно як до об'єктивних обставин, так і до суб'єктивного сприйняття їх особою. Саме на цій підставі і відбувається зіткнення софістики та юриспруденції. Розглядаючи всю систему права варто зазначити, що найбільш поширеними є випадки доведення в процесуальній сфері та при тлумаченні й інтерпретуванні юридичних положень, що відповідно тягне за собою й наявність значної кількості софістичних прийомів та вивертів. Класичним прикладом використання софізмів є виступи процесуальних представників під час вирішення справи в суді. При цьому мають місце як правило софізми логічного чи психологічного типу. Так, в судовій практиці досить розповсюдженими є випадки невинного застосування аргументів до особи, коли особисті якості обвинуваченого, що в деяких випадках можуть бути обставинами, що пом'якшують чи обтяжують діяння, висуваються процесуальною стороною на перше місце при нехтуванні фактичними обставинами справи. Такий підхід є помилковим, оскільки його застосування не лише порушує логічні закони доведення, але й іде в розріз з правовими принципами справедливості та розумності. Безумовно використання софістичних прийомів в юриспруденції є не лише помилковим з точки зору логічності обґрунтування, але й суспільно шкідливим. Характерною особливістю правової сфери є її підвищена соціальна важливість, адже в окремих випадках мова може йти про вирішення особливо важливих суспільних проблем та долі людей. При цьому досягнення корисливих цілей, що зазвичай переслідується під час використання подібного роду вивертів, може в цілому відповідати букві закону, але не його духу, оскільки в даному випадку мова йтиме про порушення основних принципів права, що визначають загалом всю систему його норм.

Досить розповсюдженим в судовій практиці є допущення логічних помилок при тлумаченні правових норм та положень. Так, яскравим прикладом

цього є Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України від 09.02.1999 р. 1–рп/99. В мотивувальній частині даного рішення КСУ обґрунтував можливість відмови юридичним особам при зверненні у справах щодо зворотної дії законів у часі у зв'язку з розміщенням такого права в частині II Конституції України «ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА». Дане рішення безпідставно звузило права юридичних осіб відносно можливості судового захисту своїх прав, оскільки КСУ в своєму рішенні безпідставно здійснив логічну помилку у вигляді переходу від розділового сенсу до збірного. Так, відсутність вказівки на юридичних осіб в назві розділу послугувало причиною відмови їм в реалізації їх права на захист при зворотній дії закону в часі.

Розглянувши вищезазначені приклади можна підсумувати, що аргументація в юридичній сфері, як і будь-якій іншій, неминуче пов'язана з можливістю існування логічних помилок у вигляді софізмів та інших вивертів. Їх свідоме допущення має на меті викривлення кінцевого результату дослідження, що є неприпустимим для права, оскільки порушує його основні принципи справедливості та розумності, що вимагають встановлення єдиного істинного рішення. Вирішення даної проблеми є пріоритетним завданням як юридичної аргументації, так і теоретичної та практичної юриспруденції.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Мельник А. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Використання аргументу *ad hominem* у юридичній практиці

Наука про аргументацію поділяє аргументи на декілька видів: *ad rem*, *ad lex* і *ad hominem*. Перші являються аргументами до суті справи, вони безумовно є коректними і з точки зору логіки тільки вони можуть використовуватись під час дискусій. Друга група – посилання на встановлені в суспільстві юридичні правила фізичної поведінки. Третій вид – аргументи до людини. Такі аргументи стосуються особи опонента, його зовнішнього вигляду, поведінки, моральних принципів. Отже, з точки зору логіки, такі аргументи є некоректними, бо використовуючи їх під час дискусії опоненти відходять від її основної теми і переходять до з'ясування особистих стосунків. Тому постає питання: чи можна використовувати аргументи *ad hominem* у юридичній практиці? Якщо так, то коли і які види аргументів *ad hominem* буде доречно використовувати.

Отже, розглянемо деякі види аргументів *ad hominem*. По-перше, аргументи до авторитету – посилання на думки і праці великих, загальноновизнаних вчених. З точки зору формальної логіки, некоректність таких аргументів є цілком виправданою – наприклад, думка-умовивід, який було

сформульовано ще декілька десятиліть тому, може бути вже не актуальною для сучасного суспільства. Часто використовується апеляція до власного авторитету, авторитету аудиторії і суспільних думок. В юриспруденції ж існує поняття правової доктрини – думки найвідоміших і визнаних у своїй науковій спеціалізації вчених-юристів з тих чи інших правових питань, висловлені ними в своїх роботах, що використовуються при вирішенні певних практичних питань і є одним з джерел права. Отже в юриспруденції аргумент до авторитету у такому виді є аргументом *ad rem*. Часто також використовується аргумент апеляції до суспільної думки або думки деяких осіб – характеристики. Також аргумент до аудиторії та суспільної думки часто використовують юристи англо-американської правової сім'ї, оскільки вони мають справу з судом присяжних і хоча такі аргументи не є правильними з точки зору логіки, використання їх є цілком виправдане – з точки зору юриспруденції.

Наступним видом аргументів *ad hominem* є аргументи до публіки або демагогія – звернення до почуттів, настроїв, упереджень слухачів з метою відвернути їх від серйозного і об'єктивного розгляду якогось питання і схилити до рішення, яке вигідне виступаючому. Такий аргумент широко використовується сучасними юристами, особливо у процесах, де беруть участь присяжні. Юристи під час таких процесів часто звертають увагу на якусь дрібницю, але яка може сколихнути почуття аудиторії і розгляд справи таким чином стає не об'єктивним, оскільки присяжні вже заціклені на цій деталі.

Аргумент до жалю – ще один вид аргументу *ad hominem*, який полягає у зверненні до почуттів жалю і співчуття у опонента в надії на те, що під впливом цих почуттів він пом'якшиться. В юриспруденції аргумент до жалю може перетворюватись також на аргумент *ad rem*. Наприклад, Кримінальний кодекс прямо передбачає пом'якшення відповідальності за наявності деяких обставин. Яскравим прикладом є обставина наявності збігу важких обставин. З точки зору формальної логіки така обставина є апеляцією до жалю, але юриспруденція визначає такий аргумент, як переконливий і доречний.

Аргумент до невігластва – використання в полеміці таких фактів і положень, про які ваш противник нічого не знає. Багато юристів, для того щоб підвищити свою цінність в очах клієнта, починають використовувати у своїй мові багато професійних термінів і посилань на законодавчі акти, в яких звичайна людина є не обізнаною. Але на справді клієнт прийшов до юриста для того, щоб він пояснив ці складні речі простими словами, таким чином використання такого аргументу є не коректним у будь-якій ситуації.

Одним з аргументів *ad hominem*, використання яких є неприйнятним у дискусії, є аргумент до особи. Такий аргумент навіть має особливу назву латинською мовою – «*argumentum ad personam*». Він робить акцент на особистих якостях опонента – його зовнішньому вигляді, звичках, поведінці часто зовсім поза темою дискусії. З точки зору логіки такий аргумент є не припустимим, бо торкається особи, а не предмету дискусії. Юриспруденція ж дозволяє у деяких випадках використовувати такий аргумент. Наприклад, кримінальне право при розгляді справи бере до уваги особистість злочинця. Хоча його зовнішній вигляд до уваги не береться, але поведінка і, деколи, деякі

переконання мають велике значення. Наприклад, при відбуванні покарання, якщо особа відзначилась доброю поведінкою, то це вже є аргументом до його передчасного звільнення від відбування покарання. Або, наприклад, у злочинах пов'язаних з расовою чи релігійною нетерпимістю, для того щоб довести таку нетерпимість, знову ж потрібно використати звернення до релігійних або інших переконань особи. Але знову треба зазначити, що такі аргументи перетворюються на аргументи *ad rem*.

Отже, досліджуючи використання не припустимих з точки зору логіки аргументів *ad hominem* у юриспруденції ми можемо зробити висновок, що юриспруденція дозволяє нам таке використання у певних випадках. Такі випадки є визначеними і не можна зловживати їх використанням.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Мещеряков В. В.,
студент II курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Результат використання методу непрямой аргументації

На сучасному етапі розвитку науки юридичної аргументації виділяють два види непрямой аргументації, а саме:

- апагогічна аргументація;
- розділова аргументація.

Розглянемо перший вид. Апагогічна аргументація — це обґрунтування тези шляхом встановлення хибності антитези на підставі виведення з антитези і наявних аргументів протиріччя.

Алгоритм міркування у цьому випадку такий:

- 1). Треба обґрунтувати деяку тезу;
- 2). Висувається твердження, яке є запереченням тези (воно називається антитезою);
- 3). З аргументів та антитези виводять протиріччя, тобто два твердження, одне з яких є запереченням іншого;
- 4). На підставі цього робиться висновок про хибність антитези й істинність тези.

Таким чином, даний вид непрямой аргументація дозволяє нам шляхом логічного міркування дійти до істинності предмета нашої думки (тези), а також дає можливість оспорити заперечне твердження (антитезу).

Щодо другого виду, то розділова аргументація – це обґрунтування тези, яка є членом певної диз'юнкції висловлювань, шляхом встановлення хибності й виключення всіх інших конкуруючих з тезою положень – членів цієї диз'юнкції.

На відміну від апагогічної аргументації, де тезі суперечить антитеза, у розділовій аргументації тезі протиставляють декілька положень, кожне з яких:

- по-перше, претендує на роль тези;

– по-друге, повністю або частково виключає інші припущення.

Хід міркування у випадку розділової аргументації такий: у процесі обґрунтування доводять безпідставність усіх членів диз'юнкції, окрім одного, тим самим опосередковано стверджують істинність тези, тобто висловлювання, що залишилось.

Слід зазначити, що у розділовій аргументації істинність тези буде гарантована лише тоді, коли диз'юнктивне висловлювання, яким є один з аргументів, буде повним, тобто якщо у ньому будуть враховані всі можливості. У випадку розгляду лише деяких варіантів рішення, метод розділової аргументації не може забезпечити достовірність тези. Вона буде мати лише правдоподібний характер і потребувати подальшої перевірки.

Таким чином, при зверненні до розділового виду непрямой аргументації, треба використовувати усі можливості для повноти аргументування тези, інакше вона не буде стовідсотково істинною. А в такому разі цей метод не матиме сенсу для досягнення достовірного результату, якого ми прагнули досягти.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Мініч Д. С.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення юридичної аргументації при винесенні судових рішень

Більшість країн використовують систему змагального судочинства, що передбачає необхідність аргументувати свою точку зору обом сторонам процесу, і від аргументації залежить, яке рішення прийме суд. Тому безліч робіт з юридичної аргументації ґрунтується саме на аргументації сторін процесу. Особливу увагу необхідно приділяти аргументації в судових рішеннях, оскільки саме судові рішення містять моделі аргументації, що використовуються судом при винесенні рішень. Зокрема, у ст. 84 Господарського процесуального кодексу України закріплюється обов'язок суду вказувати доводи і мотиви, на підставі яких виносяться рішення. Таким чином, обов'язок українських господарських судів аргументувати рішення закріплена на законодавчому рівні, але суди дають різне тлумачення у справах з однаковим фактичним складом або дуже посередньо мотивують рішення. Аналогічна проблема існує і в судах загальної юрисдикції.

На мій погляд, дана проблема пов'язана в першу чергу з відсутністю розробленого наукового підходу до юридичної аргументації. Найбільш поширеним підходом до оцінки юридичної аргументації є застосування формальної логіки в праві. Необхідно відзначити, що теорія юридичної аргументації виходить з аналізу практики і спрямована на оцінку правильності міркувань від посилок до висновку.

Найбільший розвиток на даний момент правова аргументація отримала в США і Європі. Найбільш відомими дослідниками юридичної аргументації за кордоном є Ніл МакКормік, Роберт Алексі та ін.

В Україні виділяється два види аргументації – доказова та недоказова. Доказова аргументація – це не що інше, як доведення. Доведення можна визначити як встановлення істинності тези з використанням логічних засобів за допомогою аргументів, істинність яких уже встановлена. Формою такої аргументації повинно бути дедуктивне міркування. Теза в цьому випадку – достовірне твердження. Іншим видом аргументації є недоказова аргументація. Виділяють три види недоказової аргументації:

1. Істинність аргументів, зокрема, деяких з них, не встановлена, тобто всі аргументи або деякі з них не є достовірними твердженнями, форма аргументації – дедуктивне міркування; теза – правдоподібне твердження.

2. Аргументи є достовірними твердженнями, тобто їх істинність уже встановлена; форма аргументації – не дедуктивне (правдоподібне) міркування; теза – правдоподібне твердження.

3. Аргументи не є достовірними твердженнями; форма аргументації – не дедуктивне (правдоподібне) міркування; теза – правдоподібне твердження.

При винесенні судового рішення суд може використовувати юридичну аргументацію, керуючись аналогією, прецедентом чи застосовуючи свою пряму функцію тлумачення. Наприклад, правове обґрунтування на основі аналогії не завжди базується на певному аргументі. Аргументація на основі аналогії має на меті вирішити проблеми, описати дещо, вивчити чи пояснити думку з питань, які є не зовсім зрозумілими. Аргумент відповідно до аналогії є аргументом, де висновок робиться відповідно до аналогічного відношення на відміну від дедуктивного чи індуктивного відношення.

Наведена класифікація представляє лише частину результатів вітчизняних досліджень з юридичної аргументації, тим не менш, необхідно відзначити, що в зарубіжній літературі проблемі юридичної аргументації приділяється більша увага, тому необхідно на підставі наявного досвіду розвивати теорію юридичної аргументації в Україні. У сучасній юридичній освіті присутній такий метод навчання, як вирішення задач з дисципліни, але основною метою даного методу є вивчення матеріального права. Правова аргументація за своєю суттю спрямована на розвиток навичок використання правової бази для вирішення конкретних завдань.

На мій погляд, вміння вибудовувати аргументацію до своєї позиції є одним з базових для юриста. Необхідно особливо відзначити, що, незважаючи на необхідність розвитку теорії правової аргументації, в Україні дана проблематика залишається недостатньо дослідженою та втіленою в практику.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Мягка А. Г.,
студентка 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Співвідношення змісту частини 4 статті 169 та статті 224 Цивільного Процесуального Кодексу України

Прагнення до побудови демократичної держави та громадянського суспільства вимагає від законодавця прийняття однозначних норм. Це необхідно, насамперед, для запобігання неоднакового застосування норм матеріального і процесуального права, а також забезпечення стабільності та розвитку правової системи.

У ч. 4 ст. 169 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) зазначається, що у разі повторної неявки в судове засідання відповідача, повідомленого належним чином, суд вирішує справу на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановляє заочне рішення).

Відповідно ж до ч. 1 ст. 224 ЦПК у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені ним причини неявки визнані неповажними, суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

Відомо, що логічну характеристику поняття складають його зміст та обсяг. Зміст – сукупність істотних ознак поняття, його якісна характеристика. Ці ознаки генерують клас елементів з даними якісними характеристиками. Обсяг – це сукупність елементів класу, кожен з яких має усі відповідні істотні ознаки в змісті. Порівняємо зміст поняття «заочне рішення», закріпленій у ст.ст. 169 та 224 ЦПК. Заочне рішення, відповідно до ст. 196 ЦПК, – це винесення судом рішення на підставі наявних у нього доказів у разі повторної неявки відповідача, повідомленого належним чином, у судове засідання. Заочне рішення відповідно до ст. 224 ЦПК – це винесення судом рішення на підставі наявних у справі доказів у разі неявки відповідача, повідомленого належним чином, від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або, якщо повідомлені ним причини неявки визнані неповажними.

Отже у ст. 224 ЦПК не зазначено такої ознаки як повторність. Таким чином, ми бачимо звуження змісту поняття «заочне рішення». Відповідно до закону зворотнього відношення між змістом та обсягом поняття чим менший зміст, тим більший його обсяг. Як бачимо, у ст. 224 ЦПК розширюється обсяг поняття «заочне рішення», а це означає, що судді можуть виносити заочні рішення щодо більшої кількості осіб.

Враховуючи вищезазначене, ми приходимо до висновку, що обидва судження вказують на підстави ухвалення судом заочного рішення. Проте, якщо у ст. 169 ЦПК мова йде про повторну неявку відповідача на судове засідання, то ст. 224 ЦПК звужує зміст прав відповідача і не вказує на таку ознаку як повторність. Таким чином, положення ст. ст. 169 і 224 ЦПК можуть призвести

до виникнення певних розбіжностей в тлумаченні норми, що регулює заочне провадження, а це, в свою чергу, може призвести до розбалансованості судової системи.

Аби уникнути неоднакового застосування норм процесуального права, які стосуються підстав і порядку винесення заочного рішення, ми пропонуємо внести зміни до ст. 224 ЦПК в такій редакції: «У разі *повторної неявки* в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені ним причини неявки визнані неповажними, суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи».

Науковій керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Назарова В. В.,
студенка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз ЗУ «Про питну воду та питне водопостачання»

Мета роботи полягає у вивченні підходів до визначення поняття «вода» на рівні законодавства України, здійсненні загального логічного аналізу Закону України «Про питну воду та питне водопостачання».

Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів». Цим вносяться зміни в ЗУ «Про питну воду та питне водопостачання», які набувають чинності з вересня 2015 року. Цей закон є базовим, який регулює правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання і гарантованого забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою. Так, згаданим законом визначаються, зокрема, принципи державної політики у сфері питної води та питного водопостачання, гарантії прав споживачів у сфері питної води та питного водопостачання, права й обов'язки споживачів питної води та підприємств питного водопостачання, стандарти та нормативи у сфері питної води і питного водопостачання тощо.

Якщо повернутися до попереднього закону, то визначення поняття «вода» було таким:

Вода питна – вода, яка за органолептичними властивостями, хімічним і мікробіологічним складом та радіологічними показниками відповідає державним стандартам та санітарному законодавству.

Це поняття за обсягом: непорожнє, загальне, нереструктурне, незбірне; за змістом: конкретне, позитивне, безвідносне.

Тепер поняття «вода» згідно зі змінами ЗУ «Про питну воду та питне водопостачання» виглядає наступним чином:

«Вода питна – харчовий продукт, придатний для споживання людиною»; доповнили частиною другою такого змісту: «Інші терміни вживаються у

значенні, наведеному в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»».

Вже на цьому етапі виникають питання щодо визначень. Тобто, якщо раніше нам повідомляли критерії кваліфікації поняття «вода питна», то тепер вода питна – це придатний продукт для споживання, узагальнене, без «зайвої» конкретизації.

Визначення інших термінів, наведені в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» щодо води у законі «Про питну воду та питне водопостачання» тепер буде таким:

«13) вода морська чиста – природна, штучна або очищена морська вода, яка не містить забруднюючих мікроорганізмів або токсичного морського планктону в кількостях, здатних прямо або опосередковано вплинути на придатність харчових продуктів;

14) вода питна – харчовий продукт, придатний для споживання людиною;

15) вода чиста – вода морська чиста або вода прісна, яка відповідає показникам безпечності води морської чистої».

Тобто, природну морську воду було наділено «новою якістю» – бути харчовим продуктом. Природна морська вода непридатна для пиття через високий зміст мінералів, для виведення яких з організму потрібно води більше, ніж її випита кількість. Але парадокс у тому, що нове визначення «вода питна», на відміну від попереднього, не розкриває основних вимог до води, яка може вважатися питною, тому законодавці без докорів сумління можуть ототожнювати поняття, як вода питна та морська вода.

Крім цього, законопроект має безліч інших юридичних невідповідностей. Зараз не зрозуміло, чи стануть підприємства питного водопостачання з вересня 2015 року «підприємствами харчової промисловості». Адже, якщо питна вода стала харчовим продуктом, тоді питна вода, як харчовий продукт, не може постачатися підприємствами питного водопостачання, які не належать до підприємств харчової промисловості, та не продають товар, а надають послугу з очищення, транспортування та постачання води, яка є виключною власністю українського народу і яка надається водоканалам тільки у користування, відповідно до положень Водного кодексу України.

Також, слід замислитися над тим, що у наші квартири буде постачатися питна вода, тобто харчовий продукт. Якщо звернутися до ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», то у законі вказується, що нам повинна надаватися інформація щодо властивостей харчового продукту, яка доводиться до споживача шляхом маркування, додавання до нього супровідного матеріалу, засобами електронної передачі даних або в будь-який інший спосіб, включаючи рекламу. Зараз є незрозумілим, яким чином буде виконуватися ця стаття.

Отже, можна зробити висновок, що внесення змін до ЗУ «Про питну воду та питне водопостачання» є непослідовним та неструктурованим. Законопроект потребує виправлення помилок, подальшого доопрацювання з урахуванням всіх юридичних та логічних нюансів, які б надавали пояснення до кожної статті.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного

*Нескородь Н. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Практичне застосування в адвокатській захисній промові раціональної та емоційної складової юридичної аргументації

Сьогодні євроінтеграційний вектор розвитку України сприяє підвищенню ролі адвокатів у судовому процесі. Разом з цим, виникає потреба вдосконалювати їх майстерність у своїй справі, в першу чергу, майстерність їхнього слова. Тож адвокатська діяльність тісно пов'язана з юридичною аргументацією, адже саме завдяки її використанню юрист-практик може досягти довершеності у своїх промовах.

В цьому ракурсі можна вести мову про логічну структуру юридичної аргументації, в рамках якої виокремлюють два підтипи аргументації — раціональний та емоційний.

Раціональний рівень являє собою систему логічних прийомів, використовуваних в чіткому взаємозв'язку з наявними у справі доказами, а емоційний — систему прийомів, які знаходяться поза логікою та впливають на почуття адресата аргументації.

Прикладом бездоганного володіння словом в раціональному окрасі може бути захисна промова С. А. Андрієвського у справі «Братів Келеш», яких звинувачували в навмисному підпалі власного тютюнового складу заради страховки. Одним з вагомих аргументів захисту було описання властивостей тютюну під час горіння. До того ж потрібно згадати й захисну промову Е. А. Акімченко в 1997 р., з якою вона виступила в Московському міському суді на захист Н., якого звинувачували у замаху на звалтування. Ця промова відрізнялась чіткою аргументацією та містила серйозний аналіз доказів.

Емоційний компонент в юридичній аргументації з'являється як система фраз, в якій суб'єкт аргументації спирається на моральну складову адресата аргументації, використовуючи яскраві словосполучення, порівняння, волаючи до справедливості, великодушності, жалості.

Одним з найяскравіших прикладів використання емоційного компоненту є судові процеси, на яких адвокатом виступає Ф. Н. Плевако. Так, з практики адвоката можна виокремити справу, у якій він виступав захисником священника, де його промова складалась лише з однієї фрази: «Панове! Згадайте, скільки гріхів відпустив вам батюшка за своє життя, так невже ми тепер не відпустимо йому один єдиний гріх?!». Крім того, не оминемо увагою й справу з приводу вбивства одним чоловіком своєї жінки. В ній адвокат неодноразово використав одну й ту ж саму емоційно-забарвлений вислів, демонструючи тим самим нестерпне спільне життя його підзахисного зі своєю жінкою.

Проте крім прихильників емоційної аргументації існують й протилежні точки зору. Так, негативне ставлення до нераціонального компоненту висловлює П. Сандевуар. На його думку, юридичні міркування не завжди є раціональними і неупередженими діями, але й можуть ставати знаряддям підступності та хитрості. Незважаючи на це, не слід виключати емоційний компонент з юридичної аргументації. Адже суб'єкт аргументації повинен керуватися принципом справедливості і, наприклад, визначати покарання з урахуванням особи підсудного, з урахуванням оцінки вчиненого діяння, заподіяної їм шкоди та ін.

Отже, юридична аргументація, заснована тільки на логічній складовій, навіть будучи правильно здійсненою, нерідко виявляється невпевненою та неповною. Тож суб'єкт аргументації повинен визначити якусь рівновагу між логічною та емоційною складовою структури юридичної аргументації.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — Войтенко Д. О.

*Озеров І. Д.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Типи правил ведення дискусії у межах прагма-діалектичного підходу до аргументації

Набуття значення і кількості промов у сучасному суспільстві зумовило збільшення кількості праць щодо дослідження аргументації як процесу. Якщо загальна теорія аргументації брала свій початок приблизно з кінця 50-х років ХХ століття, то сучасні теорії були розроблені відносно нещодавно. Такі теорії були пов'язані з необхідністю створення єдиної моделі правильного спілкування та проведення більш чітких, правильно аргументованих дискусій.

У 2004 році нідерландські вчені Ф. ван Еемерен і Р. Гроотендорст запропонували власну модель теорії аргументації – *прагма-діалектика*.

Розробкою даного питання займалися Ф. ван Еемерен, Р. Гроотендорст, Ф. С. Хенкемас, Е. Фетеріс, П. Хутлосера, Н. Крабе та вітчизняні вчені – О. М. Лисанюк, І. В. Хоменко, Л. С. Бондажевська.

У часи інформаційного суспільства і необхідності швидкого обміну інформацією виникає необхідність у виведенні певних правил, які б могли поліпшити спілкування людей, а саме у конфліктних чи суперечливих ситуаціях.

У ХХ столітті можна виокремити дві школи, що займалися вивченням аргументації – це школа формальної діалектики та школа прагма-діалектики.

Представники школи формальної діалектики прагнули до логічного підходу в аргументації. Але для того щоб вирішити конфлікти реального світу і подолання розходження в думках, зазвичай, замало лише законів логіки. Тому у процесі розвитку аргументаційної думки виникла більш пристосована до реалій теорія прагма-діалектики.

Представники прагма-діалектичної школи звертали увагу не лише на логічну сторону аргументації – довести істинність власних думок, а й на необхідність досягнення цілі аргументації – усунення розходження в думках.

В межах прагма-діалектичного підходу можна виділити два типи правил ведення дискусії: це *правила комунікації* та *правила критичної дискусії*. Порухення цих правил розглядаються як помилки.

Правила комунікації спрямовані на переконання співбесідника з врахуванням умов коректності. Еемерен виділяє наступні правила. Висловлюватись ясно, щиро, ефективно та по суті. Ефективність має на меті виключення багатослівних та безглузких переконань.

Порушення правил комунікації призводить до ускладнення взаєморозуміння, появи непрямих значень висловлювання, для виявлення яких необхідно розглядати та розуміти контексти.

Правила критичної дискусії визначають які засоби переконання опонента є прийнятними, а які ні. Але у той же час критична дискусія не виключає можливості існування помилок у аргументації, і навіть робить її більш переконливою. Але, на мою думку, помилка є помилкою і їх існування не можна визнавати, як це і робили ранні представники прагма-діалектичного підходу, саме через те, що переконання здобуте із застосуванням помилок не можна вважати аргументованим.

Виділяють десять правил критичної дискусії, серед них є: правило свободи, правило тягара доведення, вихідного пункту, релевантності, неявних засновків, відправного пункту, аргументної схеми, валідності, завершення та правило застосування.

Вбачаючи існування усіх цих правил важко не передбачити наявність помилок в повсякденній аргументації. Деякі з порушень зазначених правил важко виявити під час дискусії та, як наслідок, їх уникнути. Мета будь-якої аргументації полягає у тому щоб переконати опонента. Тому виходячи з цього можна вважати, що помилки в аргументації також можливі. Сучасні праці Еемерена містять положення про договірний характер ведення дискусії щодо правил її ведення. Тобто завдяки договірному характеру аргументації, кожен може встановлювати власні, прийнятні для себе правила. Але все ж таки, неможна не позначити нагальну необхідність в поширенні знань про правила ведення аргументації, що дозволить більш правильно і ґрунтовно вирішувати конфлікти.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Острожна Г. М.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Чи виправдане застосування аналогії в праві з точки зору логіки?

Такі способи як аналогія права та аналогія закону часто використовуються для подолання прогалин у законодавстві. У зв'язку з цим постає питання доцільності використання аналогії, оскільки воно може спричинити порушення правила співмірності обсягів понять та закону тотожності.

Для відповіді на поставлене питання необхідно звернутися до наукових розробок стосовно міркування за аналогією.

У міркуванні одні судження виводяться з інших за допомогою умовиводів. Аналогія – недемонстративний умовивід про належність деякому об'єкту певної ознаки (властивості або відношення), яка називається переносимою, на основі схожості в істотних ознаках з іншим об'єктом, що дозволяє знаходити схожість різного. Характерною ознакою є те, що ступінь загальності засновку переноситься на висновок.

Сфера застосування аналогії є досить значною і охоплює різні види правової діяльності. Так, у правотворчій діяльності вона відіграє значну роль при подоланні прогалин у законодавстві, а в правозастосовній – використовується при досудовому розслідуванні кримінальних та цивільних справ в процесі юридичної аргументації.

Виділяють два різновиди міркувань за аналогією: аналогія властивостей та аналогія відношень. Різниця полягає в об'єкті уподібнювання: у першому випадку це – предмети, у другому – відношення між предметами.

Окрім того, виділяють правила побудови міркувань за аналогією, які акцентують увагу на суттєвості ознак, які виступають основою для застосування аналогії, необхідності встановлення якомога більшої кількості спільних ознак, тощо.

Стосовно питання застосування аналогії права та аналогії закону варто звернути увагу на природу даних способів усунення прогалин.

Аналогія права – це вирішення справи за наявності прогалини на основі загальних ідей і принципів права, тобто при аналогії права міркування розвиватиметься шляхом дедукції: від загального до окремого. При цьому відбувається перенесення ознак, що властиві відношенням, встановленим у загальних ідеях, на відношення у рамках певної справи. Так, у ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплено право кожного не піддаватися катуванню або нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню або покаранню. Цей принцип було застосовано стосовно справи «Полторацький проти України» і рішення було покладене в основу аналогічних справ проти України.

Також варто зважати на роль аналогії в інших правових системах. Так, в англосаксонській правовій системі вона фактично відіграє роль джерела права: при розгляді справи суд першочергово має встановити наявність аналогічних справ і співвідносно керуватися наявним рішенням, а у разі відсутності таких справ може мати місце застосування аналогії обставин – визнання обставин подібними. Подібне значення аналогія має і в релігійній правовій системі: кияс або судження за аналогією – один із чотирьох джерел мусульманського права, а в іудейському праві завжди значну увагу приділяли рішенням Бейт діну –

рабинського духовного суду. У традиційній правовій системі відбувається використання за аналогією правила, встановленого звичаєм. Варто зазначити, що значення, яке надається аналогії в перерахованих системах, є значно більшим, ніж в континентальній системі права, до якої належить і наша держава.

Аналогія закону – це вирішення справи за наявності прогалини на основі норми права, що регулює подібні суспільні відносини. У даному випадку до вже зазначених правил міркування за аналогією необхідно додати також правило схожості або подібності відносин та правило ціннісної рівності даних відносин. Таким чином, спосіб регулювання, встановлений щодо одних відносин, застосовується і до інших відносин за відсутності норми права, що їх регулює, та дотриманні даних правил. Так, у п. 31 постанови Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13 було встановлено правило продажу учасником ТОВ або ТДВ своєї частки із застосуванням аналогії купівлі-продажу частки у праві спільної часткової власності.

Таким чином, такі засоби подолання прогалин у законодавстві як аналогія права та аналогія закону є використання такої форми умовиводів в правознавстві, яка повинна відбуватися у відповідності з логічними правилами.

Отже, використання аналогії в праві є цілком виправданим методом подолання прогалин у законодавстві, формування нових норм, а також, в певних правових системах, – прямим знаряддям правосуддя (система англосаксонського права), методом рішення правових спорів за відсутності відповідної норми в священних текстах (мусульманське, іудейське право, тощо), способом пристосування до виникнення нових відносин у процесі регулювання або змін у регульованих суспільних відносинах (традиційна система права).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Панченко П. М.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Евтаназія: нова ступінь розвитку чи легальний спосіб самогубства?

Сучасне суспільство невпинно розвивається. Такі зміни обумовлені насамперед економічним, технологічним, політичними процесами. Змінюються усі сфери людського життя. Медична сфера не стала виключенням. Медична система розвивається і змінюється шаленими темпами. Те, що ще пару років тому здавалося нам неможливим, сьогодні є реальністю.

Особливо актуальним стало вирішення проблем, пов'язаних із задоволенням потреб інвалідів, для їх пристосування до суспільства, та допомога тяжко хворим та безнадійно хворим людям. Все більше популярності та активності в обговоренні набуває питання евтаназії, її доцільності та правового оформлення.

Евтана́зія (грец. *Eu* — добре + грец. *Θάνατος* — смерть) — практика припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань.

В теорії розглядають два види евтаназії: пасивна евтана́зія (зумисне припинення медиками підтримуючої терапії хворого) і активна евтана́зія (введення помираючому ліків або інші дії, котрі викликають швидку смерть). Активною евтаназією часто вважають і самогубство з лікарською допомогою (надання хворому на його прохання препаратів, які вкорочують життя).

Сьогодні про евтана́зію говорять не лише стосовно важко хворих осіб, але також у випадку появи на світ дитини із серйозними вадами розвитку — евтана́зія новонароджених.

Обговорюється (а в ряді штатів США вже впроваджується) ще один вид евтаназії — соціальна евтана́зія, у якій рішення позбавити когось життя залежить від суспільства, яке виходить з міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, внаслідок їх евтаназії будуть збережені для лікування тих хворих, які після одужання зможуть повернутися до нормальної робочої діяльності. Така загроза йде з боку економіки, яка керується критерієм «витрати — вигоди».

Як певну альтернативу евтаназії можна розглядати паліативне лікування, яке використовують тоді, коли з терапевтичної точки зору вже нічого не можна вдіяти для того, щоб зупинити хворобу, в лікарів ще залишаються засоби, які вони можуть і повинні застосовувати вже не заради оздоровлення, але з відчуття професійної етики та поваги стосовно пацієнта і в ім'я боротьби за якість життя, яке ще залишається в ньому.

Станом на 2009 рік, деякі форми добровільної евтаназії були офіційно дозволені в Бельгії, Люксембурзі, Нідерландах, Швейцарії і в деяких штатах США.

Легалізація евтаназії викликає багато суперечок перш за все в питаннях моралі та релігії. Адже це, по суті, самогубство, відповідальність за яке хворий перекладає на лікаря. А лікар, в свою чергу, свідомо здійснює вбивство людини. Хоча повинен лікувати та облегшувати життя хворого. Тоді ключові функції медицини просто знищуються. Виходить, що фармакологія та медична наука дійшли до такого етапу розвитку, коли хворому пропонують просто «швидко померти». Замість винайдення вакцин та препаратів, які б навпаки призводили до швидкого одужання.

В питаннях релігії все ще складніше. Адже Бог дає людині життя і випробування на його долю. І саме Бог відводить нам певний час на землі. Процедура евтаназії – не природня смерть. Можливо людина має шанс на одужання, але для цього необхідно пережити певні страждання. І чи вважається хворий, що помер в результаті евтаназії, самогубцем чи людиною, яку здолала хвороба...

Щодо правового регулювання такого дуже спірного питання, то перш за все потрібно пам'ятати, що будь-яка норма права ґрунтується на переконаннях

та нормах моралі суспільства. Якщо суспільство готове до такого і сприймає це як нормальне явище, тоді закріплення евтаназії на правовому рівні дійсно можливе. Але необхідно визначити і чітко зазначити умови, за яких така процедура може застосовуватися, хто в праві приймати таке рішення, ким ця процедура буде виконуватися і т. д.

Якщо говорити про наше українське суспільство, то на мою думку такі норми не будуть прийняті. Евтаназія ніяк не вписується в моральні норми християн, якими є більшість громадян України. Правова норма, незрозуміла та морально необґрунтована не має шансів на існування.

Науковий керівник: к. філос.н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Паращенко О. К.,
студентка I курсу національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Чи можна виокремити основну причину частих абортів в Україні?

Аборт – від латинської мови *abortus* – викидень; мимовільне або штучне переривання вагітності протягом перших 28 тижнів. Аборт, як повідомляють досвідчені лікарі, це досить складна гінекологічна операція. А в житті людей (а особливо жінок) аборт є зламним періодом, який може зруйнувати все теперішнє і майбутнє. У сучасному світі допустимість абортів та її межі – гостро дискусійна проблема, що включає релігійні, медичні, соціальні та правові аспекти. Як повідомляє ВВС Україна, в нашій країні кожного дня робиться близько 700 абортів.

Які причини штовхають наших жінок на цей «злочин»? На мою думку, можна виділити три причини: низький рівень моральності, медичні показання (загроза життю матері, неправильний внутрішньоутробний розвиток дитини), низький соціальний рівень (бідність).

З точки зору моралі, аборт є неприпустимим діянням, прирівнюваним до вбивства. Наші предки вважали аборт гріхом перед Богом; вони були високоморальними та віруючими людьми. Однак не релігія визначила, коли починається життя дитини, а біологи. І не релігія констатувала, що в момент зачаття з'являється нова, неповторна людина – це заслуга генетиків. Але саме віруючі – перші захисники ненароджених дітей. У наш час, як завжди із плином історії, моральні цінності змінилися під впливом зміни світогляду, розвитку суспільства... І це вплинуло на ставлення людей до проведення абортів, як до чогось звичайного, нормального, «буденного». Але, я вважаю, моральні норми суперечать одна одній. Бо найчастіше аборти роблять незаміжні жінки, що теж осуджується мораллю і релігією, тобто народження дитини поза шлюбом. Та головним в цьому питанні є збереження життя дитини, а не репутації жінки.

Проведення абортів в Україні вважається незаконним тільки у таких випадках: проведення особою, яка не має спеціальної медичної освіти, якщо операція спричинила тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть

потерпілої, якщо згода жінки на аборт дана під тиском або через насильство (ст. 34 ККУ). Медики стверджують, що під час здійснення операції малюк відчуває страшний біль. Отже дитина вже сприймає світ і, як на мене, все розуміє. На мою думку, аборт на будь-якому терміні – це вбивство, але згідно з Коментарем до Кримінального кодексу України, вбивством вважається заподіяння смерті плоду людини після того, як почалися фізіологічні роди.

Деякі українські жінки списують свій вчинок на соціальні чинники. Законодавство, в цьому разі, встановило такі соціальні показання переривання вагітності: наявність трьох або більше дітей, розлучення під час вагітності, смерть чоловіка під час вагітності, вагітність внаслідок згвалтування, наявність у жінки дитини-інваліда. Наша держава підтримує матерів-одиначок, багатодітні сім'ї, сім'ї з дітьми-інвалідами, проте, правду кажучи, цих грошей дійсно не вистачає для якісного та гідного утримання дитини.

Єдиним, з іншої точки зору, виправданим мотивом здійснення абортів є медичні показання. А саме: загроза життю дитини або жінки, неправильний внутрішньоутробний розвиток, що стає причинами багатьох ускладнень, невиліковних хвороб у дитини. В таких випадках благородно чинять ті люди, що народжують «проблемних» дітей і дбають про їх виховання та розвиток.

Я вважаю, що вказані мною три причини є основними або стандартними. Виділити одну можливо тільки для певної конкретної ситуації. Проте, впевнена, що всі ці причини не виправдовують вбивства дитини. Жінки роблять аборти, думаючи в першу чергу про себе, про свій добробут. Це просто егоїзм та легковажність. Вони мало думають про наслідки операції, про зароджене життя, а турбуються лише про свою репутацію. Кожен із нас заслуговує на життя, і жінка не повинна позбавити свою дитину цього права.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Перепелиця Д. О.,
студент I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Колізії між положеннями законів України та Конституції України

Нормотворення є достатньо складним, стадійним процесом, водночас навіть попри це на практиці в нормативних актах можна знайти безліч помилок, насамперед, логічних.

Логічні помилки виникають як результат недотримання вимог логіки при підготовці та прийнятті нормативно-правових актів. Логіка предмета в цілому визначає і логіку думки. Фахівець може досить вірно мислити, не знаючи законів логіки. Але коли потрібно підготувати проект нормативно-правового акта, інтуїтивного мислення виявляється недостатньо, особливо у випадках, де логічні прийоми, вимоги залишаються єдиним критерієм оцінки правильності мислення.

Важливе місце в процесі встановлення правової природи правотворчих помилок належить їх класифікації. У науковій літературі є досить велика кількість критеріїв поділу правотворчих помилок на види. Найпоширенішими з них є: за галузями законодавства (помилки у конституційному, цивільному, кримінальному та інших галузях права); за ступенем істинності (спірні та безспірні помилки); за ступенем поширення (поширені та непоширені помилки); за ступенем юридичного врегулювання певної сфери суспільних відносин (помилки, допущені через відсутність регламентації, недостатність регламентації чи надмірне регулювання); за елементами структури норми права, в яких допущено помилку (помилки у гіпотезі, диспозиції, санкції); за характером наслідків (помилки, що нанесли матеріальну, моральну чи організаційну шкоду; спричинили деформації юридичної практики або ріст протиправної активності); за характером відкритості (явні та латентні помилки); за зовнішньою формою джерел права, в яких допускаються помилки (в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах тощо) та ін.

Основні помилки у нормотворчості: логічні суперечності, порушення співрозмірності визначення понять, тавтологія, визначення невідомого через невідоме.

Для пошуку колізій між положеннями Законів України та Конституції України ми проаналізували новий Закон України «Про прокуратуру» від 25.10.2014, який набере чинності з 25.04.2015. Розробка закону пов'язана із демократизацією, «європеїзацією» прокуратури, тобто відбувається процес повноцінної реформи органів прокуратури.

Проте було виявлено багато суперечностей щодо демократичних поглядів і узгоджень із Конституцією України. Розглянемо детальніше ці приклади:

По-перше, в Генпрокуратурі категорично висловилися проти новели, яка передбачала, що кожне розпорядження вищого за чином співробітника прокуратури нижчому має віддаватися виключно у письмовій формі. Відтак, в остаточному варіанті документа з'явилася компромісна версія: прокурор, який отримав наказ або вказівку в усній формі, має право вимагати письмового підтвердження наказу (вказівки).

По-друге, пізніше, з ініціативи Генпрокуратури відкоригували ще кілька положень майбутнього закону. Проектом передбачалося чітке законодавче розмежування повноважень Генеральної, регіональних та місцевих прокуратур, однак ГПУ наполягла, що це питання повинен регулювати Генеральний прокурор своїм наказом.

По-третє, де-юре ніби позбувшись функцій досудового слідства, де-факто прокуратура їх за собою зберегла. Річ у тому, що, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (ч. 2 ст. 36), прокурор здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Це положення не тільки не стикується з новим Законом «Про прокуратуру», а й, очевидно, суперечить Конституції, яка не передбачає такої функції як «процесуальне

керівництво». Доти, доки цю законодавчу суперечність не буде усунуто, збережеться лазівка для маніпуляцій.

По-четверте, відтворення інституту військових прокуратур розширило повноваження Генерального прокурора, який здійснюватиме «створення, реорганізацію та ліквідацію військових прокуратур, визначення їхнього статусу, компетенції, структури і штату». Що, очевидно, не узгоджується з вимогами Конституції, яка вимагає законодавчо визначати межі повноважень, підстав і способів, у рамках яких діють органи та посадові особи. Те, що мав визначати закон, віддається на відкуп одній людині.

По-п'яте, ряд юристів відзначають, що звільнення Генпрокурора на підставі подання Вищої Ради юстиції не відповідає Конституції.

Таким чином, прийнятий Закон містить в собі, з одного боку, впровадження кардинальних змін, що в майбутньому вплинуть на покращення дійсного стану органів прокуратури, але, з іншого – сповнений логічних колізій стосовно інших чинних законодавчих актів, передусім головного закону – Конституції України. Тож постає питання, як врегулювати ці колізії і чи буде злагоджене функціонування цих законів, очевидно, що знову є необхідність у зміні існуючих законів для впровадження нових. А це порушує закони логіки.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор — Юркевич О. М.

*Погребкова М. Г.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проблема коректної побудови понять у процесі законотворчості

Відомо, що теорія юридичної аргументації оперує логічними формами думки, до яких відносяться поняття, судження та умовивід, а також методами утворення цих логічних форм.

Визначальною логічною формою, на мій погляд, виступає саме поняття, адже коли б ми порівнювали дані логічні форми з пірамідою, то саме поняття опинилися б в її основі. Дійсно, значення техніки побудови коректних понять важко переоцінити: саме з понять формуються інші логічні форми і, звісно, саме на поняття, у першу чергу, орієнтовано перший закон формальної логіки (закон тотожності); до понять апелює й правило однозначності – кожне слово має бути зрозумілим однаково, якщо ж воно має декілька значень, то треба роз'яснити, в якому з них воно вживається. Варто в процесі конструювання понять також звернути увагу на правило необхідності і достатності підстави, якому кореспондує правило мінімальності.

Метою даної роботи є акцентування уваги на важливості коректної побудови понять у процесі законотворчості. Так, ні для кого не новина, що незважаючи на напрацювання юридичної техніки сучасне українське законодавство є досить суперечливим та неоднозначним, містить багато колізійних норм та прогалин. Вбачається, що саме неоднозначність

українського законодавства є, зокрема, результатом неправильного вживання термінів у правових нормах, недотримання правил конструювання понять. Поняття є ключовою категорією у конструюванні правової норми, саме від того які терміни ми вживаємо у конкретній нормі залежать перелік суб'єктів, на яких поширюється її дія, часові та просторові межі дії даної норми / закону тощо.

Яскравим прикладом невизначеності правової норми є питання належності іноземців та осіб без громадянства до територіальної громади і відповідно можливість таких осіб брати участь у вирішенні питань місцевого значення. Так, аналіз статті 140 Конституції України та статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дозволяє віднести згаданих осіб до обсягу поняття «територіальна громада», але далі виникає проблема: ч.3 ст. 140 КУ гарантує здійснення територіальної громадою місцевого самоврядування безпосередньо і через органи місцевого самоврядування, при цьому окремими формами здійснення місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є участь у місцевому референдумі, право обирати та бути обраним до органів місцевого самоврядування, загальні збори громадян. Проблема ж полягає у тому, що відповідно до чинного законодавства реалізовувати дані форми участі у вирішенні питань місцевого значення дозволяється лише громадянам України. Отже, обсяг терміну «територіальна громада» не збігається у його атрибутивному та функціональному визначеннях, останнє виявляється більш вузьким і не включає до свого обсягу іноземців та осіб без громадянства.

Проблемним також є питання включення до органів місцевого самоврядування районних у місті рад, адже саме визначення органів місцевого самоврядування у ч. 3 ст. 140 КУ надається через вичерпний перелік, який не включає районні у місті ради, а вже в згаданому вище законі перелік органів місцевого самоврядування безпідставно, на наш погляд, розширюється за рахунок включення районних в місті рад.

Дані приклади, безсумнівно, є не єдиними в українському законодавстві. З цього можна зробити висновок, що хоча напрацювання логіки у досліджуваній сфері і знайшли свій вираз в правилах юридичної техніки, останніх чи то умисно або ж через брак професійних знань та логічного мислення дотримуються неналежним чином. Тому ще раз наголошуємо на важливості додержання правил конструювання понять у законотворчій діяльності з метою виправлення та подальшого недопущення недоліків у законодавстві.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Приймак Є. П.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Значення принципу несуперечності у правотворчій діяльності

Починаючи від структури норми й закінчуючи системою законодавства і системою права, логічність пронизує всю правову матерію, всі етапи її розвитку і функціонування. А вміння правильно застосовувати цю логічність у правотворчому процесі є наріжним каменем правового мислення, показником його кваліфікованості, яка досягається шляхом дотримання принципів логіки.

Одним із надважливих принципів логіки, який застосовується у процесі нормотворчості, є принцип несуперечності. Суперечність тексту кваліфікується як серйозна помилка, несумісна із такими поняттями, як послідовність та взаємозв'язок. Відносно нормативно-правового тексту ця вимога має особливе значення. Головною рисою права є його системність та гармонійність. Положення закону мають слідувати один за одним, дотримуючись логічного порядку.

У правотворчій практиці, на жаль, зустрічається чимало прикладів відходу від логічних вимог. Наприклад, цікава колізія є між пунктами 56.18 та 56.19 Податкового кодексу. Згідно з пунктом 56.18 статті 56 ПКУ з урахуванням строків давності платник податків має право оскаржити в суді податкове повідомлення-рішення або інше рішення контролюючого органу про нарахування грошового зобов'язання у будь-який момент після отримання такого рішення. Однак згідно пункту 56.19 ПКУ платник податків має право оскаржити таке рішення протягом місяця, що настає за днем закінчення процедури адміністративного оскарження. А я вважаю, що вирази «у будь-який момент після отримання такого рішення» та «протягом місяця» відрізняються одне від одного.

Інший приклад – прийнятий Верховною Радою України 11 червня 2009 року пакет антикорупційних законів. Цей пакет складався з трьох Законів: «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Однак окремі положення цих законів не відповідали чинному законодавству, запропоновані у них заходи вирізнялися безсистемністю, заплутаністю і неефективністю. Крім того, громадськістю та експертами неодноразово висловлювалися критичні зауваження щодо цих законів. Наголошувалося на неможливості застосування цих актів, оскільки вони порушують гарантовані Конституцією України права і свободи громадян. Суперечливість та незрозумілість цих законів створювали передумови для обмеження прав і свобод громадян, у тому числі, шляхом протиправного втручання в їх приватне життя.

Отже стає зрозумілим, що свідоме застосування хибних аргументів при нормотворенні є неприпустимим.

Добре, що це зрозуміли народні депутати України, і тому 23 квітня 2015 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України □Про вищу освіту» щодо удосконалення прийому на навчання та розміщення державного замовлення». Прийняття зазначених змін було обумовлено наближенням вступної кампанії, яка в цьому році розпочнеться 10

липня, а також необхідністю усунення суперечностей в законодавстві. Усунення суперечностей стосувалося окремих частин статті 44 Закону. Внесені зміни виправляють технічні помилки, які існували у Законі та унеможлиблювали правильний розрахунок конкурсного балу вступника. Проблема виникала через те, що бал за особливі успіхи в навчанні та/або успішне завершення підготовчих курсів був згаданий не в усіх пунктах статті 44, через що виникали різночитання щодо механізму розрахунку конкурсного балу.

Підсумовуючи усе вище наведене, стає зрозумілим із цих декількох прикладів, на скільки важливим є дотримання закону несуперечності як одного із принципів формальної логіки, адже правильне його застосування дає можливість правильно і послідовно викласти нормативні приписи, тим самим уникнути логічних помилок як у змісті норми, так і у безпосередньому її застосуванні, що дозволить попередити можливі порушення конституційних прав та свобод людини.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Прудникова Ю. Г.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Роль юридичної аргументації в процесі нормотворчості

Сьогодні процес нормотворчості є дуже важливим для України, коли відбувається реформування законодавства з пристосуванням його до міжнародних стандартів та до нових суспільних відносин. Багато дослідників вивчають питання, що стосуються поняття, видів та стадій нормотворчості. На мою думку, слід також привернути увагу до дослідження ролі юридичної аргументації в процесі нормотворення.

Щоб дослідити питання важливості аргументації в процесі прийняття нормативно-правового акту (далі – НПА), треба розкрити сутність деяких понять. Аргументація являє собою процес обґрунтування людиною певного положення з метою переконання в його істинності, доцільності. Нормотворчість є процесом формування юридичних норм шляхом визнання державою суспільних відносин, усвідомлення необхідності їхнього правового регулювання та формального закріплення задля їх державного захисту.

Слід зазначити, що процес нормотворчості поділяється на стадії та етапи. На кожному з них аргументація відіграє значну роль. Так, на першому етапі нормотворення у суспільстві виникає потреба врегулювати нормами права певні соціальні відносини. Оцінка цієї потреби здійснюється нормотворчими органами і самим суспільством, яке через своїх лідерів та засоби масової інформації здатне впливати на суб'єктів нормотворчості. Засоби юридичної аргументації на цьому етапі проявляються під час внесення нормотворчої

ініціативи, яка полягає в обґрунтуванні юридичної значущості майбутнього НПА.

Слід звернути увагу на лобіювання у процесі нормотворчості. Його мета – легальний вплив на процес прийняття органами публічної влади НПА, для закріплення в них інтересів зацікавлених осіб. До основних методів лобіювання відносять прямі методи, що полягають у здійсненні безпосереднього впливу шляхом встановлення прямих контактів з посадовими особами, підготовки проектів НПА та винесення їх на обговорення відповідного органу, участі у роботі засідань парламентських, урядових комітетів, робочих груп тощо; та непрямі методи, до яких відносять публічні заходи, спрямовані на підтримку або проти певного НПА (направлення заяв, скарг, пропозицій посадовим особам, проведення конференцій, слухань із залученням до їх роботи посадових осіб, проведення мітингів, демонстрацій). Отже, лобіювання є елементом правової аргументації, бо спрямоване на переконання органів публічної влади у необхідності прийняття певного юридично значущого рішення.

Процес допроектного етапу повинен здійснюватися за правилами юридичної аргументації. Навіть на законодавчому рівні закріплене використання засобів аргументації при створенні нормативних актів. Так, законопроекти, розроблені за дорученням або на замовлення Верховної Ради, а також ті, що вносяться Президентом України або Кабінетом Міністрів України, повинні подаватися з супровідною запискою, в якій визначаються: мета та завдання закону, аргументація на користь його прийняття, його місце в системі чинного законодавства тощо. Інший приклад: у разі внесення проектів НПА, реалізація яких потребує матеріальних витрат, додаються їх фінансово-економічне обґрунтування та пропозиції щодо покриття цих витрат. Отже, на стадії підготовки проектів актів, юридична аргументація є необхідною для їх попереднього розгляду, обговорення та прийняття. Саме від переконливості наданих аргументів залежить подальша доля проекту.

На стадії попереднього розгляду проекту та його обговорення залучаються зацікавлені органи, організації, громадськість. Форми обговорення різні: парламентські чи комітетські слухання, наради за участю наукової громадськості і зацікавлених міністерств тощо. Під час обговорення застосовуються різні аргументи як на користь прийняття акту, так і проти нього. Після урахування всіх пропозицій, зауважень, аргументів проект остаточно відпрацьовується. Останнім часом правова аргументація членів парламенту, які намагаються переконати у необхідності прийняття певного закону пов'язана із застосуванням емоційних факторів. Тобто аргументи нардепів пов'язані більше не з логікою, а спрямовані на захист політичних, соціальних або навіть особистих цінностей. Сьогодні суб'єкт нормотворчості часто звертається до почуттів та моралі: до справедливості, патріотизму, жалю тощо. У своїх промовах нардепи широко використовують емоційно-забарвлену лексику, художні образи.

На стадії прийняття проекту відбувається обговорення та офіційне прийняття НПА. Важливе значення надається висновкам Головного науково-експертного управління, зауваженням і пропозиціям, що висловлені

Президентом, нардепами, профільними міністерствами, комітетами тощо. За правилами нормотворчої техніки, до проектів НПА висуваються певні вимоги: точність і визначеність формулювань; ясність і доступність мови; використання юридичних термінів, що є апробованими у правотворчій діяльності; стислість і логічна послідовність викладення змісту; уніфікація форми і структури НПА. Тобто зміст проекту повинен відповідати законам логіки.

Отже, правова аргументація на різних стадіях нормотворчого процесу може бути як раціональною, так і нераціональною. Проте її роль у процесі правотворчості є надзвичайно великою. Неможливо прийняти жодний НПА без його аргументування, обговорення, аналізу. На мою думку, перевагу все ж таки слід надавати саме раціональній правовій аргументації. Бо лише логічне наукове обґрунтування проектів НПА забезпечить їх якість та ефективність у процесі правового регулювання ними правових відносин.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Савенко А. Ю.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Використання умовного та умовно-категоричного умовиводів при аналізі та оцінці судових доказів

В наш час, коли юрист повинен не тільки ретельно знати законодавство, а й логічно мислити, коли від його дій залежить доля людини, важливою частиною є аналіз та оцінка судових доказів. Саме вони мають особливе значення для обвинувальної промови. В ній необхідно довести в судовому засіданні і вину підсудного у вчиненні злочину. Саме аналіз та оцінка доказів повинні переконати суд у правильності позиції прокурора спонукати прислухатися до власної думки.

Злочинна подія як об'єкт пізнання має вигляд сукупності пов'язаних між собою різних фактів. Для того, щоб розкрити злочин, знайти правду в справі, потрібно, в першу чергу, визначити та зібрати факти, перевірити та оцінити їх. При з'ясуванні, аналізі та оцінці судових доказів часто використовують різні логічні прийоми, але особливе значення мають умовиводи, що показують причинно-наслідкові зв'язки, а також відношення між фактами у часі і просторі.

Силогізм з умовними судженнями це одна з логічних форм послідовної перевірки злочинної події, чи справді вона відбувалася, як каже обвинувачений або інша особа.

Більшим засновком умовно-категоричного силогізму є судження, що відображає зв'язок фактів, які зіставляють: при існуванні факта Ф, повинен існувати факт І (якщо є Ф, то є І).

Менший засновок виражають у результаті проведених слідчих дій, що встановлюють на з'ясування наслідків, які логічно виведені із відомого факту.

Якщо за результатами практичної перевірки буде встановлено існування факту І, то висновок може бути як достовірним, так і ймовірним. Достовірним висновок може бути, якщо більший засновок є еквівалентним і одиничним умовним судженням. Коли більший засновок буде умовним судженням, то висновок буде ймовірним.

Імовірність висновку будуються на загальному положенні категоричного силлогізму, згідно з яким при існуванні наслідку І можливо дійти однозначного висновку про існування даної підстави Ф. наслідок може бути обумовлений не тільки цією, а й іншими причинами, про які відповідач був повідомлений, але не сказав; наслідки можуть бути створені особою, що має власний інтерес для того, щоб завести слідство з вірного шляху. Через це дійсні факти є фундаментом для імовірного висновку, а не достовірного. Від існування наслідку до достовірного висновку про існування тієї причини, на яку вказав обвинувачений чи інша особа, можна дійти лише тоді, коли більшим засновком умовного умовиводу є еквівалентне або одиничне умовне судження.

Якщо наслідок, що зроблений із повідомленого факту відсутній, тоді як він повинен існувати, адже мав місце досліджувати факт, і коли безперечно, що в даній конкретній обстановці цей наслідок не можна не з'ясувати, якщо він існує, роблять за правилом модусу *tollens* умовно-категоричного силлогізму достовірний висновок про те, що ця подія не могла відбутися і не відбулась так, як сказав про це обвинувачений.

У судовій практиці трапляються ситуації, коли потрібно довести, що існуючий в дійсності факт не може існувати. Для цього потрібно порівняти факт із його причиною. Якщо буде встановлено, що причини не було, коли виник досліджуваний нами сам факт, то за формою умовно-категоричного силлогізму приходять до висновку, що в цей момент факт, який досліджується не міг існувати.

Умовні силлогізми використовують під час з'ясування дійсності свідчень, чи є вони правдиві? Знаходження фактів і перевірка достовірності свідчень – це, в більшості випадків, власне один пізнавальний процес. Завдяки допомогі дослідження фактів, що повідомили свідки, потерпілі, обвинувачені або інші особи, вирішується питання про дійсність свідчень цієї особи про дані факти.

Висновки щодо якості свідчень може бути логічно збудований не тільки від браку фактів до неправдивості свідчень, а й від наявності фактів до правдивості показань. Більший засновок у таких ситуаціях повинен бути еквівалентним умовним судженням.

Силлогізми з умовними судженнями використовують щоб виявити знання про нові факти, вони повинні існувати в конкретній ситуації і допомагають знайти напрямок для пошуку слідів у конкретній справі та здійснюють аналіз та оцінку самих фактів та доказів що використовуються у суді.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Салтиков С. М.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні прийоми і тактика проведення допиту у кримінальному провадженні

Для ефективного ведення будь-якої розмови, переконання опонента у вірності своїх суджень необхідно правильно будувати аргументацію та уміло використовувати цілий ряд логічних прийомів. Особливо це стосується такого виду спілкування як допит у кримінальному процесі. Адже незважаючи на нормативне регулювання цієї процесуальної дії у юридичній науці немає чітких шаблонів її проведення, а тому ефективність використання тих чи інших логічних прийомів і аргументації під час проведення допиту залежить від обізнаності слідчого, який його проводить.

Прийомів допиту дуже багато, і перерахувати все практично неможливо, їх більше, ніж завдань, які слідчому доводиться вирішувати на допиті, оскільки одна і та сама проблема може бути вирішена з використанням різних тактичних прийомів. Але у своїй роботі ми спробуємо навести приклади основних з них.

Створення враження поінформованості слідчого. У випадках, коли допитуваний заперечує свою причетність до події злочину або приховує окремі його обставини, зміні такої позиції може сприяти створення враження, що слідство має у своєму розпорядженні певну інформацію. Демонструючи поінформованість про життя допитуваного, його нахили, зв'язки, поведінку при вчиненні і в процесі розслідування попередніх злочинів, заняття до і після вчинення злочину, слідчий сприяє виникненню в підозрюваного переконливості, що «він все знає». Наприклад, припустимо, що особа «Х» вчинив крадіжки дитячих речей і – затриманий, але треба довести й інші епізоди крадіжок, проте «Х» визнав лише цей епізод. При обшуку, проведеному без «Х», слідчий вилучив декілька нових дитячих костюмчиків. У картонну торбу поклав старі речі, а поверх поклав ці костюмчики, а торбу частково прикрив. При допиті торба стояла поруч із столом слідчого. Слідчий роз'яснив «Х» необхідність дачі правдивих показань. Припускаючи, що в торбі знаходяться й інші викрадені ним дитячі речі, тобто розуміючи обізнаність слідчого «Х» дасть правдиві показання.

Обмовка. У ході допиту допитуваний може допустити обмовку, тобто сказати про те, про що говорити не збирався, або чому не надавав значення як відповідної інформації, що представляла інтерес для слідства. Обмовка є своєрідним індикатором, що дозволяє слідчому пересвідчитись в конкретній обізнаності допитуваного, що підтверджує його зв'язок з відповідною подією, обставиною, оскільки проговоритися може лише той, хто знає. Організація обмовки звичайно будується на несподіванці тієї ситуації, до якої слідчий цілеспрямовано веде допитуваного. Наприклад, у

випадку з підозрюваним у замаху на вбивство, який заперечував свою участь у цьому, слідчий, знаючи про влучність його стрільби, підвів допитуваного до розмови про його стрілецькі успіхи. Коли той із захватом став розповідати про це, слідчий раптом запитав: «А чому Ви стріляли двічі?». Підозрюваному на цьому фоні було важко знайти яке-небудь інше пояснення, крім справжнього, і він відповів: «Я подумав, що промахнувся».

Також можна запропонувати ще декілька тактичних прийомів виявлення і викриття неправдивих свідчень:

- а) проведення повторного допиту, що дає можливість виявити розбіжності, що неминучі при «конструюванні» вигаданих подій і наповнені обставинами, що їх конкретизують;
- б) вислуховування явно неправдивого повідомлення без висловлення сумнівів і недовіри, щоб, по-перше, створити враження, що легенда прийнята, а, по-друге, одержати достатньо широку базу для перевірки і викриття;
- в) прояв інтересу до дрібних другорядних фактів і умовчування про інші відомі слідству обставини, що може породжувати подив допитуваного і перебільшене уявлення про інформацію, якою володіє слідчий, у зв'язку з відсутністю інтересу до головного;
- г) використання темпу постановки питань:
 - швидкий – утруднює можливість продумування неправильних відповідей і збільшує емоційну напругу, що сприяє появі обмовок;
 - уповільнений – дозволяє забезпечити деталізацію обставин і спробу відхилення від висвітлення «слабких місць» у показаннях.

«Оригінальним» прийомом, що використовується на практиці поліцією США, є «**перебільшення провини злочинця**», що полягає в заяві про підозру у вчиненні більш тяжкого злочину, щоб він швидше зізнався у вчиненні свого, менш тяжкого. Безумовно, такий прийом цілком недопустимий, оскільки він являє собою відвертий тиск, пов'язаний з обманом. І в цій ситуації в підозрюваного вибір може іноді полягати лише в тому, що краще признатися в менш тяжкому злочині, ніж безуспішно намагатися захиститися від більш тяжкого.

Отже, можна зробити висновок, що подолання помилкових показань здійснюється за допомогою застосування емоційних, логічних прийомів і тактичних комбінацій. Успіх допиту залежить від глибини криміналістичних знань особи, що допитує, і його навичок по недопущенню конфліктних ситуацій і подоланню неправдивих показань.

Науковий керівник: завідувач кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. Н., професор – Юркевич О. М.

*Сас Ю. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Правова аргументація в діяльності Конституційного Суду України

Проблеми застосування діючого законодавства та питання, що стосуються функціонування судової системи набувають у сучасних умовах особливого значення. Одним із важливих аспектів цієї проблематики є правова аргументація у судовому процесі.

Правова аргументація – це наука про засоби, способи, методи переконання, наведення доказів, обґрунтування при розв'язанні спірних правових питань, вирішенні конкретних справ, що виникають в юридичній сфері функціонування суспільства та діяльності держави.

Юридична аргументація є обов'язковою в судовому процесі. В кожному з видів судового процесу – конституційному, адміністративному, цивільному, господарському, кримінальному – вона має свої особливості.

Вивчення правової аргументації в контексті діяльності Конституційного суду України має дуже актуальне значення.

Конституційний суд є головним інструментом для забезпечення конституціоналізму та демократії в суспільстві. Характерним для правової аргументації у Конституційному суді України є наявність законодавчих актів, Конституція України та ЗУ «Про Конституційний суд України», а також, на мою думку, потрібно використовувати практику Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості, Верховного суду США, Федерального Конституційного суду Німеччини, Верховного касаційного суду Франції, які мають розвинену практику судової аргументації.

Застосування правової аргументації Конституційним Судом України має на меті забезпечити існування верховенства права та конституціоналізму, які повинні знаходити свою реалізацію саме через пряму дію Конституції.

Конституційний суд України може використовувати правову аргументацію, керуючись аналогією, прецедентом чи застосовуючи свою пряму функцію тлумачення.

Говорячи про використання прецеденту в рішеннях КСУ доречно звернутися до ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а саме до ст. 17, яка вказує на те, що суди у своїй діяльності використовують практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Не виключенням у цьому питанні є Конституційний суд України. Використання саме такого типу аргументації робить рішення КСУ досконалішими.

Достатньо важливими способами правової аргументації, які застосовуються Конституційним судом України, – є аргументація за аналогією та тлумачення нормативно-правових актів.

Основною метою аргументації на основі аналогії є вирішення проблеми, вивчення та пояснення тверджень, які є не досить зрозумілими.

Відповідно до ч. 2 ст. 150 Конституції України до повноважень Конституційного суду України належить офіційне тлумачення Конституції та Законів України. Це підтверджує вищезазначену думку про те, що коли говориться про аргументацію на основі аналогії, то в першу чергу йде мова про певне пояснення. Саме для цього в конституційному законодавстві, зокрема в ст. 42 ЗУ «Про Конституційний Суд України», передбачено конституційне звернення як письмове клопотання до Конституційного суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

Я вважаю, що також важливу роль аргументації в конституційному судочинстві відводять суддям як особам, які повинні мотивувати свої рішення у контексті принципів верховенства права, конституціоналізму, демократії та захисту прав людини.

Отже, Конституційний Суд у своїй практиці все частіше звертається до природно-правової аргументації, що уявляється прогресивним для розвитку правової системи України в напрямку впровадження юснатуралістичних ідей в позитивне право та сприяє посиленню правового механізму забезпечення прав і свобод людини.

В Україні для суддівської системи варто створити необхідні умови для використання синтезу всіх моделей аргументації, адже таким чином можна сприяти розвитку практики конституційного судочинства країн розвиненої демократії. Проте для цього необхідно створити власні законодавчі умови та відповідні механізми під час правозастосування.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Сергєєва К. С.,
студентка 2 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Юридична аргументація в судових рішеннях

Сучасні тенденції розвитку українського судочинства відображають ситуацію, згідно з якою ключова позиція відведена судовому рішення. Процес реформування судової системи полягає в тому, що вдосконалення потребують питання не лише правозастосовної практики, але й науково-доктринальний підхід до діяльності суду, зокрема поглибленого осмислення процесу винесення судового рішення. Проте загальновідомим є те, що сьогодні значно послаблюється авторитет органів судочинства саме через те, що рівень обґрунтування судових рішень є низьким і потребує вдосконалення. Вважаючи це за вмотивованість судового рішення, судді часто вказують велику кількість посилань на статті законодавчих актів без реального пояснення їх застосування. Проте питання аргументації полягає не в тому, щоб показати, які норми права

застосовувалися, а в тому, щоб якісно обґрунтувати правову позицію суду, аргументувати винесене рішення, дотримуючись при цьому головних принципів права.

Поняття «аргументація» у значенні наводити аргументи (з лат. – показувати, з'ясовувати, доводити, стверджувати) означає логічний доказ, що наводиться для підтвердження, обґрунтування чого-небудь. Суть юридичної аргументації полягає у наведенні переконливих та достатніх доказів щодо правильності розв'язання спірного питання саме запропонованим шляхом, розуміння змісту певної норми, поширення її дії на конкретні відносини і розв'язання на її підставі конкретної життєвої ситуації. Оскільки від правильності та вмотивованості судового рішення часто залежить доля людини, її фізичний, духовний та матеріальний стан, якісна юридична аргументація, як вимога до законного судового рішення, є обов'язковою для судового процесу.

Для судді аргумент – це послідовність тверджень, підкріплених принципами права, нормами права, доказами, які він наводить, щоб підтвердити або спростувати певну правову позицію. Побудова аргументів для судового рішення є тривалим процесом і потребує ґрунтовної підготовчої роботи. Водночас цей процес є творчим і, безумовно, приведе суддю до єдино правильного рішення у випадку побудови послідовної, всебічно гармонійної, змістовно завершеної конструкції аргументу.

Згідно зі сформованою в Україні структурою судового рішення, аргументацію правової позиції суду буде містити саме мотивувальна частина рішення. До неї буде найбільш прискіплива увага, тому необхідно забезпечити її всебічну обґрунтованість. Консультативна рада європейських суддів з цього приводу висловила так: «Якість судового рішення залежить головним чином від якості його обґрунтування. Належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду. Виклад підстав прийняття рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, але, насамперед, є гарантією проти свавілля. По-перше, це зобов'язує суддю дати відповідь на аргументи сторін та вказати на доводи, що лежать в основі рішення й забезпечують його правомірність; по-друге, це дає можливість суспільству зрозуміти, яким чином функціонує судова система... Підстави прийняття рішення повинні бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Вони повинні давати можливість читачеві прослідкувати логіку міркувань, які привели суддю до ухваленого ним рішення».

Суддя, як і будь-який правник, повинен оволодіти мистецтвом побудови формальних аргументів, оскільки аргумент – це основа мотивувальної частини судового рішення. Будь-який аналіз та пошук аргументу розпочинається із правильного формулювання проблеми, яку необхідно проаналізувати та вирішити шляхом побудови аргументів. Кожна із проблем має значущі характеристики, які суд формулюватиме як тези та досліджуватиме задля обґрунтування чи спростовування. Для того, щоб правильно дослідити тезу, суддя повинен, перш за все, визначити перелік фактів або обставин у справі, а також обставин, які потребують з'ясування. Потім необхідно перейти до визначення норми чи принципу, який буде застосовуватися при вирішенні, та

процитувати їх. Також далі важливо правильно витлумачити процитовану норму чи принцип та оцінити, яким чином вони стосуються фактів або з'ясованих обставин у конкретній справі. І останнє – зробити висновок щодо тези, обґрунтовуючи або спростовуючи її на підставі оцінки фактів та з'ясованих обставин.

Професор Каліфорнійського державного університету К. Сандерс наголошує, що правова аргументація є процесом, за яким доводять доцільність існування саме відповідних принципів та норм, що лягли в основу ухвалення того чи іншого рішення. Судова влада у своїй діяльності обмежена не тільки принципами, що закріплені у законах, та самими законами, але й «неписаними принципами», які прямо у законах можуть бути й не закріплені, оскільки відображають основоположні цінності правової системи. Таким чином, суддя повинен завжди враховувати та доцільно використовувати загальні принципи права, норми законодавства та «неписані принципи» під час аргументації судового рішення.

Як висновок, можна зазначити, що на сьогоднішній день важливим є завдання щодо формування у суддів навичок написання правильної та достатньої аргументації судових рішень, забезпечення комплексного підходу до пошуку аргументів під час мотивування судової позиції та дотримання європейських стандартів написання судових рішень, адже саме там найчастіше прослідковується чітка структура аналізу тези на підставі застосованих норм та принципів права і дійсно високий рівень якості аргументації.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Сытник Ю. А.,
студентка 1 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Анализ структуры нормы права

Понятие нормы права относится к числу важнейших категорий теории государства и права. Значительное внимание разработке учения о юридической норме было уделено видными представителями правовой науки в дореволюционной России, такими как: Н. М. Коркунов, Ф. В. Тарановский, Г. Ф. Шершеневич и др. Свое дальнейшее развитие оно получило в работах ученых советской школы: Н. Г. Александрова, С. С. Алексеева, В. К. Бабаева, М. И. Байтина, В. М. Баранова, П. Е. Недбайло, И. Н. Сенякина, А. С. Пиголкина, А. Ф. Шебанова и др. Весомый вклад в исследование данной проблемы внесен украинскими учеными: А. П. Гетьманом, В. Н. Горшеневым, Ю. Н. Тодыкой, О. В. Петришиным, С. П. Погребняком, А. И. Процевским, М. В. Цвиком, С. В. Шевчуком и др.

Норма права – это исходящее от государства и им охраняемое общеобязательное, формально-определенное предписание, выраженное в виде правила поведения или установления и являющееся государственным

регулятором общественных отношений. Юридический анализ структуры правовой нормы предполагает уяснение всех сторон данной проблемы. В этой связи, возникает необходимость изучения логической структуры юридических норм. Логической структура правовых предписаний в общей теории права сводится к трем элементам: гипотезе, диспозиции и санкции.

Каждый из названных элементов имеет в структуре правовой нормы свое особое место и назначение. Вследствие чего, по справедливому суждению, сложившемуся в юридической науке, без гипотезы норма бессмысленна, без диспозиции немыслима, без санкции бессильна. Таким образом, структура юридической нормы как логическая взаимосвязь гипотезы, диспозиции и санкции в наиболее общем и кратком виде может быть выражена формулой: «если – то – иначе (в противном случае)».

Возьмем в качестве примера п. 4 ст. 31 Семейного кодекса Украины: «В случае отказа от брака, лица, получившего подарок в связи с предстоящим браком (гипотеза), договор дарения по требованию дарителя может быть расторгнут судом (диспозиция). В случае расторжения договора лицо обязано возратить вещь, подаренную ему, а если она не сохранилась – возместить ее стоимость (санкция)». Данная норма состоит из трех структурных элементов, что не является характерным для гражданского законодательства, где преобладают нормы, включающие в себя два элемента (гипотезу и диспозицию).

Особо характерно данное положение для коллизионных норм международного частного права Украины, где указанные нормы состоят из двух элементов: объема и привязки. К примеру, в соответствии с ч. 1 ст. 74 Закона Украины «О международном частном праве»: «Процессуальная правоспособность и дееспособность иностранных лиц в Украине определяется по праву Украины». Первая часть данного предписания: «Процессуальная правоспособность и дееспособность иностранных лиц в Украине» – это та часть нормы, которая именуется в теории международного частного права как объем, но фактически речь идет о гипотезе. Вторая часть указанного предписания: «определяется по праву Украины» – это та часть нормы, которая именуется привязкой, иными словами говоря, речь идет о диспозиции данной нормы права.

В теории международного частного права исторически сложилось такое восприятие структуры правовых предписаний через объем и привязку. Однако логический анализ структуры норм международного частного права позволяет утверждать, что они состоят из двух элементов: гипотезы и диспозиции.

При анализе логической структуры правовой нормы нужно учитывать специализацию права – то обстоятельство, что между регулятивными и правоохранительными нормами произошло, как бы распределение элементов. В регулятивных нормах, как правило, реально имеются такие элементы: гипотеза (указания на условия) и диспозиция (указания на права и обязанности), что характерно для гражданского законодательства. В правоохранительных нормах, как правило, несколько иной состав элементов: гипотеза, ее подчас тоже называют «диспозицией» (указание на правонарушение) и санкция (указания на

меры государственного принудительного воздействия, т. е. на сами санкции), что характерно для норм уголовного и административного права.

Возьмем на заметку то обстоятельство, что слово «логическое» в отношении структуры нормы берется не в смысле формальной логики, а в особом юридическом значении, позволяющим определять взаимосвязь всех структурных элементов правового предписания в качестве общеобязательного регулятора. На наш взгляд, не совсем корректным является определение гипотезы правовой нормы профессором С. П. Погребняком, как ее части, указывающей на жизненные обстоятельства, при наличии или отсутствии которых реализуется правило поведения. Более верным представляется восприятие данной юридической категории учеными как той части нормы права, которая указывает на фактические обстоятельства, влекущие ее применение.

С этой позиции гипотеза определяется как структурный элемент нормы права, указывающий на фактические обстоятельства, при которых данная норма применяется. Само отсутствие конкретных жизненных обстоятельств, с позиции формальной логики, является не чем иным, как соответствующие фактические обстоятельства.

Следует усомниться и в правомерности деления гипотез на позитивные, негативные и смешанные, исходя из такого критерия как наличие или отсутствие жизненных обстоятельств, с которыми связывается действие нормы права. В качестве примера негативной гипотезы приводится правило ч. 2 ст. 40 Семейного Кодекса Украины: «Брак является фиктивным, если он заключен женщиной и мужчиной или одним из них без намерения создания семьи и приобретения прав и обязанностей супругов». Однако следует учитывать, что действие данной нормы права привязано не к отсутствию намерения сторон создать семью, а к конкретным фактическим обстоятельствам, т. е. к факту регистрации брака, который в последствии по решению суда может быть признан фиктивным.

Гипотеза данной нормы требует не отсутствие намерений у сторон создать семью, а наличие факта регистрации такого брака, который может быть признан по решению суда впоследствии недействительным на основании его заключения без намерения создания семьи.

Само отсутствие намерения создания семьи, в свою очередь, также является наличием фактических обстоятельств, а не их отсутствием. В противном случае возникает ложный силлогизм с неверным умозаключением.

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Невельская-Гордеева О. П.*

*Сіврюк К. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Особливості судової риторики

Я вважаю, для того щоб стати відмінним фахівцем у галузі права, тобто кваліфікованим юристом, треба пройти тривалий шлях здобуття відповідних якостей та навичок. Основним з яких виступає чітка, логічна та правильно поставлена мова. Для цього неодмінно потрібно оволодіти такою наукою як риторика.

Ця наука вивчає методикку творення тексту, визначає його структуру, найбільш придатну для зрозумілого й аргументованого викладення думки. І звичайно наступним кроком має стати оволодіння таким важливим різновидом риторики, як судова промова. Бо кожен кваліфікований юрист повинен вміти правильно виголосити промову у суді з метою звинуватити чи виправдати відповідну особу.

Якщо звернутись до визначень, судова промова є цілеспрямованим виступом, що має вплинути на адресата. Вплив, в свою чергу, є процесом привертання уваги слухачів до предмета мовлення. «Промова повинна розцвітати і розгортатися тільки на основі повного знання предмета», – писав Цицерон. Отже, одним з важливих засобів впливу у судовій промові є сама організація матеріалу.

Починати промову завжди треба з добре обдуманого і заздалегідь підготовленої першої фрази, тобто вступу. Наприклад, Цицерон пропонував застосовувати у вступі особливий спосіб впливу на слухачів – «шляхом тонких лестощів».

Також судовий оратор за допомогою фактів раціонально впливає на суддів, і якщо він не боїться ставити гострі питання і знаходити на них правильні відповіді – його промова звучить переконливо. Але не меншим за значущістю в судовій промові як у процесі безпосередньої комунікації є емоційний вплив, оскільки переконання, як відомо, досягається двома шляхами – раціональним та емоційним.

Я вважаю, варто зазначити, що в працях юристів щодо культури судової промови нерідко висловлюється думка, що промова має бути образною, емоційною, але в той же час деякі автори цілком слушно застерігають ораторів-початківців від не виправданого захоплення художніми засобами. Адже в промові все повинно бути підкорене єдиній меті – переконанню присутніх у доведеності істини. Якщо ж кількість емоційних елементів впливу цьому лише заважає – вони будуть у ній недоречними. «Занадто багато слів затемнюють думку, яка повідомляється. Кожне зайве слово, хоча й поставлене для роз'яснення, справляє зворотну дію. Багато слів для небагатьох думок – неспростовне свідчення посередності; ознака видатної голови – багато думок у небагатьох словах», — влучно зазначає А. Шопенгауер. Зрозуміло, що для судової промови є характерною авторська оцінка фактів, яка може виражатися конструкціями: я вважаю, я думаю та ін.

За їх допомогою оратор намагається залучити усіх учасників процесу до своїх міркувань. Дослідження свідчать, що обвинувальна промова відрізняється більшою категоричністю міркувань у порівнянні із захисною, що виражається у вживанні таких конструкцій, як: «я заявляю», «я запевняю» та інших дієслів, яким властивий відтінок категоричності думки. У захисній промові

категоричність присутня не завжди, особливо у тих випадках, коли в адвоката немає можливостей оспорювати кваліфікацію злочину, і здебільшого виражається застосуванням виразів наприклад: «я думаю, на мою думку, я сподіваюся, я передбачаю» тощо.

Наступним важливим засобом мовного впливу на учасників судового засідання, на мою думку, є точність слововживання, коли оратор привертає увагу суду до важливих, на його погляд, явищ. Як зразок можна звернутись до промови визначного правознавця С. А. Андріївського, що запам'ятався сучасникам як непересічна творча особистість. У промові (справа Мироновича) про значення експертизи, що внесла неточність в матеріали справи, він каже: «...виступив професор Сорокін. Експертизу його називали блискучою: такий вислів я готовий прийняти тільки в одному розумінні – експертиза ця, як все блискуче, заважала дивитися і бачити. Точніше було б її назвати винахідливою». Аналізуючи матеріали попереднього слідства, оратор звертає увагу на неточності, допущені в них через неправильне слововживання: «Біографія Мироновича в обвинувальному акті закінчується наступними словами: він мав славу і як людина, який робив набіги на скопці, що проживають в його дільниці, та до того ж як великого любителя жінок. «Великий любитель жінок ... робить набіги на скопці ...». Можна подумати, що Миронович, як фанатик ласолюбства, викорінював скопці за їх байдужість до жіночої статі! Але виявляється, що тут йдеться про хабарі».

Отже, варто зазначити, що неточне слововживання в більшості випадків може призвести до неправильних висновків і навіть до помилкового формулювання обвинувачення, що є неприпустимим. У кожній судовій справі за словом стоять права та інтереси особи, і рішення, прийняте в ній може виявитися доленосним.

Таким чином, переконливість є важливою якістю судової промови і досягається шляхом словесного обґрунтування тез і висновків. «Найкраща форма підготовки судової промови – це складання детальних тез промови. Правильна побудова тез судової промови вимагає від оратора чіткого розуміння, що є головним, а що другорядним і допоміжним». Тому судовий оратор має володіти логікою міркування – умінням обґрунтовувати свою правоту і логічно доводити неспроможність тез опонента.

Я вважаю, щоб правильно побудувати міркування, дійти із істинних міркувань істинного висновку, оратору необхідно знати та правильно застосовувати закони логіки, що зумовить підвищення ефективності його мисленнево-мовленнєвої діяльності та допоможе уникнути помилок.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Скарлат О. Ю.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проблематика логічно некоректних запитань в процесі судочинства

Запитання – це форма виразу думок, коли суб'єкт «х» хоче уточнити та доповнити відоме йому знання (інформацію) про певний об'єкт пізнання або отримати нове знання (нову інформацію), або визначити істинність отриманого знання.

Питання називається логічно коректним, якщо його передумова представляє дійсне і несуперечливе знання, тобто передумова створює можливість дати конкретну відповідь і цим знизити пізнавальну ентропію.

Пізнавальна ентропія – визначення абсолютної межі найкращого упорядкування даних мовної інформації, розглядаючи повідомлення як послідовність незалежних, чітко сформульованих думок. Коректне питання повинне відповідати всім структурно-функціональним канонам. А це означає: у ньому повинні бути чітко представлені суб'єкт і передумова. Остання конкретно вказує на квантор альтернатив і розмежовує їх на номінальні та реальні, а також вказує на максимально можливу повноту інформації. Наприклад, під час допиту свідків суддя може задати уточнююче запитання, на яке свідок може дати відповідь: «так» чи «ні», згідно з чинними процесуальними кодексами України.

Розрізняють кілька типів логічно некоректних питань.

Недовизначені питання. У формулюванні питання містяться нечіткі, логічно аморфні висловлення, більше того, останні мають кілька варіантів інтерпретації (тлумачень). В процесі судового розгляду такі запитання можуть задавати представники (захисники) сторін для того, щоб заплутати свідка.

Щоб питання було зрозумілим для співрозмовників, необхідно перш за все розкрити значення термінів та висловлень, що входять у нього; можна змінити невідомі терміни відомими. Отже, перш ніж порушувати питання, необхідно з'ясувати інтелектуальний, культурний, професійний рівень співрозмовника і конкретної аудиторії. Так, наприклад, відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу свідка можна допитувати про обставини, які підлягають установленню з даної справи, а також про особу підозрюваного або обвинуваченого та потерпілого.

Безглуздим питання вважається і тоді, коли за формою воно є коректним, однак слова, що входять у його структури, неузгоджені між собою. Найчастіше такі питання є результатом непродуманості та квалітивності в їхньому формулюванні адвокатами, а іноді й обумовлені низьким рівнем лінгвістичної, логічної культури.

Провокаційні питання ґрунтуються на помилковому знанні, тобто передумову питання побудовано на додуманих словах так, що на нього не можна дати зрозумілу відповідь. Так, згідно зі ст. 224 КПК Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо). Тобто запитання можна вважати провокаційними.

Тавтологічні питання формуються таким чином, що дати зрозумілу відповідь на них неможливо, оскільки запитувана інформація виражається їхньою ж логічною формою. Тавтологічне питання відсутню інформацію

запитує всіма іменами, включеними в його формулювання. Прикладом тавтологічного питання в судовому процесі є запитання щодо ознак об'єкта, який вже детально вивчений. Питання не по суті теми за формою створюють ілюзію прямого чи непрямого відношення до обговорюваної теми. Однак не лише за змістом (що є головним), а власне за сутністю такі питання не мають відношення до обговорюваної конкретної проблеми. Цей вид питань часто застосовується адвокатами для зміни теми у судовому провадженні.

Підсумком всіх перерахованих тверджень може бути те, що некоректно поставлене запитання виникає при допущенні ряду логічних помилок побудови запитання. Некоректні запитання показують рівень інтелектуального розвитку співрозмовника та бажання дізнатись відповідь по суті. Недотримання правил коректного поставлення запитання може впливати на судовий процес негативним чином. Логічно коректні запитання в судовому процесі сприяють повному і швидкому розгляду справи по суті, а також дають можливість учасникам процесу надати чітку відповідь, пояснення, свідчення тощо.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Старих К. О.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Психологічні методи аргументації та їх значення в процесі аргументування

Не є секретом, що однією з основних форм професійної діяльності юриста є спілкування з іншими учасниками суспільних відносин у сфері нормотворчості і правозастосування. Очевидно, що в ході застосування комунікативних навичок і умінь правознавець повсякчас звертається до логічних методів аргументації, причому добір таких методів відрізняється від обставин доведення. Так, неоднаково слід будувати спір, наприклад, у відносинах з клієнтом, виступах в суді і дебатах на науково-практичних конференціях, що зумовлено неоднаковістю суб'єктного складу аргументації та її метою.

Аргументування в реальному спорі, дискусії, полеміці відбувається під впливом психологічних, моральних, етичних та інших факторів і засобів переконання. Саме психологічні методи аргументації повинні створити емоційний стан в аудиторії, суб'єктивну впевненість у доцільності чи недоцільності висунутих доводів, нав'язати певні погляди всім іншим учасникам дискурсу.

І. І. Амінов у статті «Методи аргументації та переконання співрозмовника» зазначає, що переконуючий вплив у спорі досягається за допомогою аргументації, зокрема психологічного її аспекту, що є одним з найскладніших фаз ділового спілкування. Автор мотивує таку позицію тим, що

застосування саме психологічних методів потребує високого рівня ерудиції, концентрації уваги, витримки, рішучості і коректності.

В сучасній науковій і навчальній літературі висвітлюється ряд психологічних методів аргументування. Найбільш вагомими для ситуацій ділового міжособистісного спілкування є фундаментальний метод, метод протиріч, метод порівняння, метод «а..., але...», метод ігнорування, «бумерангу» тощо.

Не слід також забувати про застосування засобів невербальної комунікації, які є дуже різноманітними. Так, вони об'єднують наступні засоби: фонаційні (інтонація, темп мови, логічні наголоси), оптико-кінетичні (міміка, жести, хода, постава, напрям погляду), знаково-символічні (вчинки особи, особливості зовнішніх даних), просторово-часові (відстань між співрозмовниками, їх взаємне розташування) і тактильні (дотики, аудіальна поведінка). Усі перелічені та багато інших способів впливу на свідомість і підсвідомість опонента сьогодні дуже широко застосовуються в практичній діяльності юриста, передусім в процесі аргументування.

Все більшої розповсюдженості набуває також застосування нейролінгвістичного програмування (НЛП) – відносно нового напрямку в практичній психології, що засноване на моделюванні вербальної і невербальної поведінки людей, що досягли успіху в певній сфері. Іншими словами, це копіювання мовних шаблонів і сигналів тіла з метою маніпулювання свідомістю і зміни суб'єктивного сприйняття світу у осіб, на яких направлено НЛП. Р. Ділтс зазначає, що цей напрям має теоретичну основу в нейрології, психології, лінгвістиці, кібернетиці і теорії комунікації.

З часом проблема застосування засобів НЛП, зокрема зловживання ними в юридичній сфері, стоятиме дуже гостро. Вже сьогодні в Російській федерації існують теоретичні і практичні розробки щодо заборони застосування НЛП у справах, що розглядаються за участю суду присяжних, оскільки це може сприяти неправильній оцінці фактів і необ'єктивності прийняття ними рішень

Проте, риторичні та психологічні методи аргументації для деяких учасників спору можуть бути переконливішими, ніж логічні. На це звернув увагу французький філософ Д. Дідро. На його думку, «всі хитрощі метафізики не варті одного аргументу *ad hominem*. Щоб переконати, інколи достатньо спровокувати відчуття – фізичне чи моральне».

Дійсно, якщо ми спробуємо дослідити практику діяльності видатних юристів Російської імперії Ф. Н. Плєвако та А. Ф. Коні, судові виступи яких вважаються зразками ораторського мистецтва, то зможемо помітити, що вони значною мірою спираються на аргументи «*ad hominem*», тобто «до людини», якими видатні правники вміло послуговувались в інтересах клієнта, беручи до увагу специфіку аудиторії, її моральні, релігійні переконання, особисте ставлення до обвинувачуваного, встановлену в суспільстві систему моральних норм та визнаних авторитетів.

Проте, такі аргументи часто використовуються лише з метою перемоги в диспуті, тому зловживання ними в аргументації може перетворити ваш виступ на демагогію. Некоректність їх полягає в тому, що обґрунтування істинності

тези в них замінюється зверненням до тих почуттів і емоцій аудиторії, які властиві людській природі (до набожності, страху, пиhi, поваги до певних осіб, відчуття власної неповноцінності тощо), що в свою чергу забезпечує «безпрограшність» таких аргументів.

Однак, попри те, що психологи активно критикують методи НЛП і звертають увагу на дуалістичну природу психологічних методів аргументації, вони, безперечно, знаходять втілення у професійній діяльності юриста і, на мою думку, потребують більш досконалого вивчення як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Стець А. О.,
студентка I курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Гендерна нерівність: логіко-понятійний аналіз

В сучасному суспільстві важливим є розуміння такого поняття, як гендер. Існує «біологічна стать» та «соціальна стать». З біологічної точки зору люди поділяються на 2 статі: чоловіки та жінки. Іншим поняттям, яке використовується в соціальній, політичній, культурологічних сферах є поняття «гендер». Слово «гендер» не має аналогів в українській мові, воно запозичене з інших мов і увійшло в суспільні науки як іноземний термін.

В суспільстві склались певні стереотипи, які передаються із покоління в покоління. З дитинства батьки, вчителі, суспільство намагаються нав'язати ту, чи іншу модель поведінки, яка на їх думку має бути характерна тому чи іншому гендеру. (Наприклад, хлопчикам купують автомобілі, зброю, бо вони повинні зростати мужніми, хоробрими і т. д. Дівчат одягають в сукні, купують ляльок і т. д. Коли дівчинка грає у футбол, грає машинками, то йде автоматичне «несхвалення» суспільством. Починають казати: «Ну, ти же дівчинка! Піди краще пограйся в ляльки»). Права = це можливість. Рівність = рівність можливостей.

М – середній термін (medium); **S** – суб'єкт; **P** – предикат.

A Всі люди (**M**) рівні у своїх правах (**P**).

A Всі жінки (**S**) – люди (**M**).

A Всі жінки (**S**) рівні у своїх правах (**P**).

І фігура з сильним модусом **AAA**.

Раніше жінки не мали стільки прав, як мають зараз. Все почалось з процесів, які почалися в суспільстві і отримали назву «фемінізації». Слово **фемінізм** сконструював французький соціаліст-утопіст Шарль Фур'є у кінці XVIII століття. Він вважав, що «соціальний стан жінок є мірилом суспільного прогресу». Він іменував феміністами прихильників або «адвокатів» жіночого рівно прав'я.

Рівність буває (А): фактична (В); юридична (С); можливостей (D); результатів (Е) => **супідрядність**. Але існують деякі проблеми феміністичної теорії: 1) виявлення гендерно обумовленої природи всіх соціальних відносин; 2) гендерні відносини – проблематичні, включені в систему нерівностей і соціальних протиріч; 3) гендерні відносини неприродні / незмінні, а історичний соціум культурний продукт; 4) тенденція бути відкрито політичними. Існує фемінізм «першої хвилі» та «другої хвилі». **Ліберальний фемінізм** – це одна з найперших ідеологій фемінізму, яка відноситься до «другої хвилі». Соціалістичний фемінізм не виник би, якщо не було б ліберального фемінізму. **Лібералізм** – це 1) розум; 2) спадщина Просвітництва; 3) благо людства; 4) гуманізм; 5) принцип індивідуальної свободи; 6) рівні права та можливості. Все було вигадано для білих, заможних, гетеросексуальних чоловіків. В основі лібералізму лежить – свобода («рівні права і рівні можливості»).

Розум – освіта – робота – грошинеалежність. Жінки розумні, тому повинні мати права. Тому треба мати освіту, економічну незалежність => кожній людині по здібностям, а не по багатству чи походженню – меритократія (Термін був запроваджений англійським соціологом М. Янгом в книзі «Піднесення меритократії: 1870–2033» (1958 р.)).

Існує також критика лібералізму, а саме: нерівність інституціоналізована => важко усувається індивідуальними діями. Відбувається поділ на приватну та публічну сфери, що стимулює дуалістичний спосіб мислення (чоловіки – раціональні, а жінки – ірраціональні). Результатами ліберального фемінізму стало те, що жінки отримали більше економічної незалежності, але все одно були перевантажені «традиційними ролями».

Потім виникає **соціалістичний фемінізм**, метою якого було введення нових цілей, тобто трансформація основних структур суспільства через використання категорій класу, гендера, раси і т. д. Відбувається розподіл праці за статтю та віком. Жінки та чоловіки розглядаються в контексті соціального буття (оплатна / неоплатна праця; продукція / репродукція; публічне / приватне; раціональне / ірраціональне). Тобто, чоловік розглядався під таким кутом: конкурентоспроможний => раціональний => незалежний => має успіх в найманій праці => продукція. Жінки розглядались під таким кутом зору: неконкурентоспроможна => ірраціональна => залежна => дім, праця, діти => репродукція. **Марксистський фемінізм** – це доведений до крайності соціалістичний фемінізм.

Але існувала і критика соціалістичного фемінізму, яка полягала у наступному: 1) необхідність пояснення професійної сегрегації; 2) необхідність визнання того, що статеві відмінності коріняться на несвідомому рівні більше, ніж в природі та мотивуються певними умовами. Фемінізм (А) => ліберальний фемінізм (В) => соціалістичний фемінізм (С) з якого витікає марксистський фемінізм (D) => **супідрядність з елементами перехрещення**. Зараз жінки мають багато прав. Права дають свободу, але це ще не означає рівність (*Закон достатньої підстави $A \supset B$*).

Демократичні перетворення в Україні відбуваються з урахуванням принципу гендерної рівноправності, який розкривається через категорію прав

людини, але це все фактично, так і залишилось на папері. А що в реальному житті? Як відбувалась так і відбувається дискримінація жінок у трудовій сфері. Дискримінація чоловіків в трудовій сфері теж відбувається, але не так яскраво, як жінок. Для позначення обмеження тієї чи іншої статті у своїх правах, в тій чи іншій сфері життя, використовується термін **гендерна дискримінація**. Соціальна дискримінація веде до зниження соціального статусу жінки і є однією з форм насилля над її особистістю, і, отже, погрозою для її безпеки. Також, існує термін «скляна стеля», який був введений на початку 1980-х років для опису невидимого бар'єру, що обмежує просування жінки по службовій драбині. «Скляна стеля» проявляє себе як в займаних посадах, так і в рівні оплати праці.

Існують три групи найменш бажаних працівників: 1) бездітні жінки протягом двох перших років після укладення шлюбу; 2) матері-одиначки; 3) розлучені жінки з двома і більше дітьми.

Отже, на ринку праці гендерна дискримінація проявляється в наступному: 1) дискримінація при наймі на роботу (вік, зовнішність і т. д.); 2) нерівність в оплаті праці; 3) перешкоди просуванню по службі; 4) невелика кількість жінок на керівних та їх надлишок на виконавчих посадах нижчої та середньої ланки; 5) наявність «чоловічих» і «жіночих» професій; 6) заборони на професії (в Кодексі про працю зазначений ряд професій, заняття якими жінкам не рекомендується і припустиме лише у виняткових випадках); 7) різні системи підготовки кадрів для чоловіків і жінок; 8) сексуальна експлуатація (робота жінки як сексуального об'єкта-фотомоделі, дівчини для супроводу), сексуальні домагання на робочому місці (*sexual harassment*); 9) проблема подвійної зайнятості жінок (вдома від поєднання домашньої і професійної праці).

Отже, гендерна рівність повинна бути не тільки фактичною і юридично закріпленою, а ще й і дієвою в суспільстві. Юридично ми маємо рівність, що логічно відповідає тотожному рівнянню. Фактично ми маємо нерівність – нетотожне логічне рівняння. Тобто, ми можемо спостерігати, що відбувається на практиці підміна понять => явище подвійного стандарту в освіті, вихованні дітей, прийняті на роботу. Метою сучасного суспільства є досягнення відповідності фактичної і юридичної рівності, за якої не буде відбуватися підміни понять. Для початку, цього можна досягти такими методами, як: 1) зміна стандартів у вихованні дітей; 2) зміна підходу в системі освіти; 3) зміна стандартів на ринку праці.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор – Юркевич О. М.

*Струк М. П.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Поняття «точка зору» в раціональній юридичній дискусії

Аргументація являє собою діяльність учасника суперечки, мета якої полягає в захисті своєї позиції, шляхом переконання співрозмовника в її

прийнятності. Точка зору є одним із елементів діалектичної аргументації. Аргументація, в свою чергу, складається з ряду тверджень, висунутих для того, щоб підтвердити або спростувати інше твердження. Це інше твердження може бути умовно назване точкою зору.

Відомо, що не завжди легко визначити, яка точка зору обговорюється у кожному конкретному випадку. Якщо неможливо визначити, яка точка зору обговорюється, то і неможливо вирішити, чи мають доводи відношення до точки зору, не кажучи вже про те, чи містять вони її переконливу підтримку. Однією з ключових проблем у вивченні аргументації є те, яким чином слід підходити до аналізу аргументованого тексту чи бесіди, щоб правильно визначити в них висунувану точку зору. Для того, щоб розв'язати цю проблему, необхідно чітко визначитися, якої концепції щодо точки зору слід дотримувати в тому чи іншому конкретному випадку.

Можна виділити такі концепції: прагма-діалектичну, концепцію ставлення та концепцію думки.

Прагма-діалектична концепція точки зору узгоджується з метатеоретичними принципами екстерналізації, функціоналізації, соціалізації і діалектифікації. Відповідно до принципу екстерналізації позиція розглядається не як психологічне ставлення, а як вербально виражена позиція з властивими їй відповідними твердженнями і відповідальністю за них. Відповідно до принципу функціоналізації розглядати слід не тільки саме твердження, що виражає точку зору, але також комунікативний мовленнєвий акт висунення цієї точки зору. Відповідно до принципу соціалізації позиція розглядається не тільки як вираження чиєї-небудь суб'єктивної думки, але і як публічне висловлення, направлене на те, щоб з ним погодився слухач або читач, які не поділяють точку зору того, хто говорить або пише. Відповідно до принципу діалектифікації прийняття точки зору вважається виправданим лише в тому випадку, якщо ця точка зору успішно витримала критику з боку опонента, висловлену їм у процесі регламентованого обміну доводами «за» і «проти».

Концепція ставлення спирається на ті або інші уявлення людини про передбачувані властивості цього об'єкта. Ставлення не є природженим, воно набувається на основі досвіду, має тривалий характер і спонукає діяти певним чином.

Що до концепції думки, то вона описує думки як спірні за своєю суттю твердження, в яких висувається приватна суб'єктивна оцінна позиція, що стосується можливого, існуючого або бажаного стану справ. Найголовнішою рисою цієї концепції є те, що думку в цій концепції неможливо «перевірити ззовні». Існує «негативна» і «позитивна» точка зору, де існує суперечка, яка має місце тоді, коли поля аргументації пропонента та опонента збігаються частково, або не збігаються зовсім. Одна сторона висуває точку зору, а друга висловлює сумнів щодо неї або взагалі заперечує її. Таке розходження може бути виражене в точці зору «явно» або «неявно». Думка, до якої стосується позитивна або негативна точка зору, також сама по собі може бути або позитивною, або негативною. Висуваючи точку зору відносно якої-небудь думки, той, хто говорить або пише, бере на себе зобов'язання відстоювати цю позицію у разі

потреби. Залежно від того, чи є позиція позитивною або негативною, він повинен обґрунтувати або спростувати цю точку зору у своєму повідомленні. Якщо точка зору позитивна, то захист полягає в обґрунтуванні твердження, яке вона містить. Окремим прикладом обґрунтування є доведення, тобто встановлення істинності твердження, яке містить точка зору. Якщо точка зору негативна, то захист полягає в критиці твердження, яке вона містить. Окремим прикладом критики є спростування, як встановлення хибності твердження, яке містить точка зору.

Прикладом може бути рішення Жашківського районного суду Черкаської області, № 2-486/2008, від 06 серпня 2008 року, в якому ОСОБА 1 подала позов до ОСОБА 2 про звільнення від сплати аліментів стягваних на утримання неповнолітніх дітей. При цьому, ОСОБА 1 наводить такі аргументи, що він ніде не працює, не може утримувати своїх неповнолітніх дітей. Він дотримується тієї точки зору, що ОСОБА 2 може вже сама утримувати дітей, мотивуючи це тим, що вона отримує велику заробітну плату. Але суд, керуючись положеннями Сімейного кодексу робить висновок по справі, що ОСОБА 1 повинна утримувати своїх неповнолітніх дітей. Таким чином, на аргументи ОСОБИ 1 суд має свої контраргументи, і спростував його точку зору.

Метою аргументації є переконання адресата аргументації, що розуміється переважно як прийняття точки зору пропонента, який намагається змінити думку спостерігачів і опонента в результаті дискусії на певну тему. Проблемою у вивченні аргументації є те, як слід аналізувати або «розуміти» аргументований текст або бесіду, для того, щоб правильно обрати точку зору, яку висуває пропонент до аудиторії та опонента, оскільки дуже важко визначити, яка саме точка зору обговорюється.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — Павленко Ж. О.

*Тарадуда О. Є.,
студентка 1 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічна класифікація юридичних колізій

Юридичні колізії — це обумовлений системою об'єктивних та суб'єктивних причин різновид протиріч у сфері права, сутність якого виявляється у наявності розбіжностей між приписами нормативно-правових актів чи нормативних та інтерпретаційних актів, що спрямовані на регулювання однотипних суспільних відносин чи роз'яснення правових норм.

Багатоманітність та неоднозначність правових колізій зумовлює необхідність їх класифікації, що здійснюється за шістьма основними критеріями:

I. За характером причин, що породжують колізії, розрізняють: а) правові колізії, що виникають внаслідок розвитку самих суспільних відносин; б) правові колізії, що є наслідком дії суб'єктивних факторів .

II. За юридичною силою нормативних актів, що вміщують колізуючі норми: а) колізії норм національного законодавства та норм міжнародного права; б) колізії норм національного законодавства.

III. Колізії, що існують між нормами, які є рівними за юридичною силою Вони виявляються між приписами, які: а) містяться в одній статті нормативного акта; б) містяться в різних статтях одного нормативного акта; в) містяться в різних нормативно-правових актах.

IV. Колізії між структурними елементами норм права виявляються у формі колізій між гіпотезами, диспозиціями та санкціями правової норми, підкреслюючи складну структуру правового припису.

V. За субстанціональним характером колізії виникають внаслідок протиріччя між нормами, що вміщуються у нормативно-правових актах, та нормами, що вміщуються в акті тлумачення.

VI. За суб'єктами правового регулювання поділяють: а) колізії юридичного статусу осіб; б) колізії компетенції юридичних органів; в) колізії статусу громадських об'єднань; г) колізії в нормах, що визначають повноваження посадових осіб.

Разом з тим, для уточнення характеру правової колізії можна побудувати допоміжну логічну класифікацію, метою якої буде пояснення несумісності у праві. Під логічною класифікацією розуміється особливий вид поділу поняття, який полягає в тому, що члени поділу (класи) у його результаті займають точно встановлене, постійне місце, поділ загалом має стійкий, довготривалий характер і його застосовують як відносно сталу форму знань.

Отже, до *1-ї групи* можна віднести колізії, що містять протиріччя між нормами. Наприклад, колізії існують у нормах Цивільного кодексу і Закону «Про захист прав споживачів». Там, зокрема, порушується закон протиріччя у логіці. Наприклад, у разі виявлення покупцем в придбаному товарі протягом гарантійного строку неістотного недоліку, він має право, згідно з ЦК, на відмову від договору та на вимогу повернення сплаченої за товар грошової суми. Але, якщо виходити з положень Закону, таку форму захисту неможливо застосувати, адже необхідна наявність саме істотного недоліку товару. Отже, таким чином права покупця безумовно обмежуються.

До *2-ї групи* – змістовна невідповідність норм (нерелевантність). Прикладом законодавчої колізії є ситуація, яка виникла щодо податкових пільг інвалідам війни. Відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» інвалідам війни та прирівняним до них особам надаються такі пільги, як звільнення від сплати податків, зборів і мита всіх видів та земельного податку. При цьому, згідно з положеннями податкового законодавства ставки, механізм справляння податків і зборів і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами, крім законів про оподаткування. Тобто, законодавець прагнув закріпити у положенні закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального статусу» пільгу для інвалідів війни по сплаті податків, а в результаті ця пільга не могла бути реалізованою на практиці через положення податкового законодавства,

яка регулює механізм сплати податків і повинно було забезпечити надання відповідних пільг на практиці.

3-я група – різниця об'ємів (неспівмірність). Співмірність визначення – обсяг визначеного поняття має дорівнювати обсягу визначаючого поняття. Цей принцип логіки використовується законодавцем у законодавчих дефініціях. Наприклад, законодавчі визначення терміна «моніторинг» відрізняються значним розмаїттям і неоднозначностями й не співпадають з їх логічним атрибутивним визначенням. У статті 191 п. 1 Земельного кодексу дається таке визначення терміну «моніторинг земель»: моніторинг земель – це система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів. А у п. 2 ст. 191 сказано, що «у системі моніторингу земель проводиться збирання, оброблення, передавання, збереження, аналіз інформації про стан земель». За своєю суттю моніторинг передбачає вчинення активних дій, а отже, визначення і розуміння терміна як «систему спостережень» не розкриває основне призначення моніторингу. У цьому випадку, ми спостерігаємо наявність різних об'ємів у дефінієндума та дефінієнсу, чого не повинно бути. Через законодавчу недосконалість визначення й неоднозначність розуміння терміну «моніторинг» у державному господарюванні й управлінні під виглядом моніторингу можна чинити дії, які за своєю суттю моніторингом не є. А це призводить до виникнення негативних явищ і процесів у багатьох галузях державного управління і господарювання в Україні.

Отже, зважаючи на динамічність розвитку законодавства, існує необхідність його удосконалення шляхом перевірки на наявність нечітких формулювань понять, протиріч у визначеннях, не відповідність бажаних результатів одержаним, їх подоланню. Це завдання виконується, зокрема, завдяки допоміжним логічним класифікаціям, щодо правових колізій.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор – Юркевич О. М.

*Тарасова Т. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Докази як основний вид юридичної аргументації

Під даними аргументації розуміють інформацію, що служить для обґрунтування твердження, припущення, гіпотези або іншого висновку. У юридичній галузі подібна інформація, тобто дані, виступають як докази. Отже, докази – це фактичні дані, що відповідають вимогам належності до справи, допустимості і достовірності, а також достатності. У виняткових випадках доказами виступають самі факти.

Належність доказів – це спроможність фактичних даних надавати інформацію щодо обставин, які входять в предмет доказування, служити

аргументами (посиланнями) в процесі встановлення об'єктивної істини. При вирішенні питання про належність доказів потрібно з'ясувати: чи входять факти, для встановлення яких вилучаються і досліджуються відповідні фактичні дані, в предмет доказування (основні, проміжні чи допоміжні факти); чи спроможні фактичні дані, які являють собою зміст доказових матеріалів, з урахуванням їх інформаційного значення, встановлювати відповідні обставини предмета доказування.

Залежно від зв'язку фактичних даних (змісту доказових матеріалів) з обставинами, які доказуються, докази поділяються на прямі і проміжні, основні та допоміжні.

Прямі докази – докази, які дають відповідь на запитання про те, хто вчинив злочин чи інше правопорушення (прямі обвинувачувальні докази), або які вказують на те, що відповідна особа не вчиняла і не могла вчинити відповідного злочину чи правопорушення (прямі виправдовувальні докази).

Непрямі докази – докази, які розкривають окремі елементи складу злочину (правопорушення) чи окремі факти, які встановлюють обставини предмета доказування в сукупності з іншими доказами. Ці докази можна називати доказами фактів або проміжними доказами.

Основні докази – це докази, за допомогою яких обґрунтовуються окремі факти, а допоміжні докази – це докази, які підтверджують достовірність основних доказів.

При розгляді цивільних справ докази – це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Доказом є власне зміст пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, показань свідків, письмових доказів, висновків експертів, тобто інформації про обставини, що містяться в них і має значення для вирішення справи. З появою нових носіїв інформації (комп'ютерних дисків, карт пам'яті, тощо) сам перелік засобів доказування не змінився, але розширився їхній обсяг. Але використання їх як доказ, можливо лише у випадках коли представник пред'являє разом з доказами документ про їх справжність.

Доказами в кримінальній справі є різноманітні фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Для доказу важливо також одержання його у визначеному законом порядку. Недотримання порядку одержання доказу веде до визнання доказу нікчемним. Це стосується як речових доказів так і показання свідків,

результати висновків експертів й інших підтвердних фактів і подій. Допустимість означає, що по всіх справах незалежно від категорії повинна дотримуватися вимога про отримання інформації належним суб'єктом з дотриманням порядку зібрання, представлення і дослідження доказів (тобто, дотримання процесуальної форми доказування). Порушення цих вимог призводить до неприпустимості доказів (наприклад, не є допустимим доказом свідка, які надані під примусом). Розрізняють позитивну та негативну допустимість. Позитивна допустимість передбачає використання чітко визначених законом доказів для встановлення певних обставин справи. Наприклад, у справах про визнання громадянина недієздатним, єдиним допустимим доказом може бути лише висновок судово-психіатричної експертизи. Негативна допустимість забороняє використання певних доказів. Наприклад, норма щодо наслідків недотримання простої письмової форми угоди: якщо угода укладена з порушенням простої письмової форми, то в випадку спору сторони позбавляються права посилаючись на підтвердження угоди і її умов, на покази свідків. При цьому закон дозволяє використання інших доказів (ст. 64 Цивільного кодексу). Допустимими є аргументи, які відповідають нормам істинності та моральності. Цілком правомірно визнати недопустимим доказом показання свідка, зміст яких викладений у нецензурних виразах, навіть коли при здійсненні допиту не порушувалися вимоги процесу.

Визнання доказу недопустимим – це право суду. Існує спеціальне правило, відповідно до якого суд може, виходячи з обставин справи і ходу її розгляду, визнавати недопустимим той чи інший доказ.

Встановити недопустимість конкретного доказу суд може лише після того, як дослідить його в судовому засіданні. Недопустимість доказу не є остаточною, його може бути оскаржено. Сторони вправі висловлювати суду свої міркування щодо допустимості чи недопустимості конкретного доказу.

Якщо суд дійде висновку, що доказ є недопустимим, він не бере цей доказ до уваги, тобто не може обґрунтовувати ним своє рішення. Разом з тим, суд повинен у мотивувальній частині рішення зазначити, чому саме цей доказ він відхиляє.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Тимошніченко А. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументація як метод правового міркування

Як відомо, на відміну від вітчизняного правознавства, де дослідження з теорії юридичної аргументації лише починаються, в західній юридичній літературі цій тематиці присвячено чимало праць. Звичайно, з кожного питання може виникнути дискусія. Ось і обране мною питання не стало виключенням.

На думку О. Ю. Щербини, основною причиною виникнення дискусії про метод правового міркування є неможливість однозначного визначення предмета юриспруденції. Що ж стосується розуміння аргументації як методу правового міркування, то тут також є чимало непорозумінь. Здебільшого вони пов'язані із проблемами визначень в праві. У західній літературі юридичне міркування розглядають з кількох точок зору, відштовхуючись від стадій відкриття та обґрунтування, які виділяють у процесі такого мислення. На стадії відкриття увага концентрується на психологічному аспекті юридичного міркування. Контекст обґрунтування пов'язаний з доведенням, тобто обґрунтуванням одержаних висновків. Аргументи, що формуються в останньому випадку, можуть також виконувати й іншу функцію – забезпечення доступності винесеного правового рішення для сторін спору. Тобто йдеться про риторичний аспект юридичного мислення.

Розвиток теорій аргументації, а саме, що стосується аргументації як методу юридичного міркування, чітко простежила в своїй праці «До питання про аргументацію як метод юридичного міркування» О. Ю. Щербина. На її думку, перша і найбільш впливова протягом кількох тисячоліть теорія аргументації була розроблена Арістотелем та його послідовниками. Крім аналітичного силізму, побудованого для цілей наукового доведення, Арістотель виділяє ще чотири форми міркування.

Змістовно-об'єктивна сторона аргументації полягає у доказовості, комунікативно-суб'єктивна сторона – у переконливості. При будь-якій значущій аргументації необхідне обґрунтування. Доведення тільки достатня умова цього акту мислення, проте не необхідна. Критичне мислення в актах обґрунтування не обов'язково доходить до рівня строгого доведення.

З часів Середньовіччя та епохи Відродження розрізнення, яке Арістотель проводив між аналітичним та діалектичним міркуваннями, дослідниками ігнорувалося. У ХХ столітті логіка набула математичної, символічної форми, а отже, увага науковців була зосереджена на аналітичних міркуваннях. Сучасні теоретики аргументації вважають юридичну аргументацію важливою цариною застосування ідей, розвинених у теорії аргументації.

Отже, можна зробити висновок, що самої історії виникнення теорій аргументації не достатньо для визначення її як методу юридичного міркування. Не є секретом, що аргументація має методологічну функцію і це навряд чи можна оспорити.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Тібабішева В. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

**Логічні помилки кримінального правозастосування: причини, види,
приклади**

Будь-яка кримінально-процесуальна дія відображається у відповідному процесуальному документі, який повинен чітко відповідати формалізованим критеріям, вимогам юридичної техніки, правилам лексики, граматики, стилістики, принципам формальної логіки.

Логічні помилки являють собою негативний результат недотримання правил логічного виводу при складанні протоколів, постанов, клопотань слідчими, прокурорами та при винесенні рішень судьями, тощо. Ці помилки можуть виникати в процесі міркування та при оформленні процесуальних актів як ненавмисно, через незнання, так і умисно, для введення в оману інших осіб. В основі практичних помилок лежить і складність застосування та суперечність законодавства, і недостатність знань у суб'єкта правозастосування, й відсутність спеціалізації, а також велике службове навантаження.

До найхарактерніших видів логічних помилок належать: порушення послідовності висловлювання (напр., К. вчинив злочин з необережності та має неповнолітніх дітей); відсутність логічного зв'язку в описанні обставин учиненого злочину (напр., підсудний зробив штучне дихання і після цього його відвезли в лікарню, де він помер); логічна суперечність (напр., підозрюваний у причетності до злочину К., вважається його співвиконавцем); повторення раніше висловленої думки (напр., громадянином Р. вчинено злочин повторно, також ним вчинено два злочини, передбачених тією самою частиною статті); відсутність необхідних частин у тексті акта (напр., наявність лише описової та резолютивної частини у вироку суду); вживання фраз, які призводять до двозначності (напр., копію прокурора направити прокурору Московського р-ну м. Харкова); невіправдана підміна особи, від імені якої ведеться документ (напр., спочатку від першої, а потім від третьої особи); поєднання логічно несумісних понять (напр., виправданого засуджено до позбавлення волі на 5 років); спотворення змісту речення через порушення порядку слів у реченні (напр., заяви, що їх зробили присутні при виїмці особи); абсурдність висловлювання (примусове хронічне лікування).

Аналіз реального стану правозастосування засвідчує факт наявності великої кількості помилок, наявність яких гальмує досудове слідство, ускладнює судовий розгляд, а іноді призводить і до неправильного застосування кримінального закону. Щоб уникнути типових помилок було б доцільним додати зразки процесуальних документів до інструкцій, відомчих нормативних актів чи до кодексу. Окрім цього, кожен оперуповноважений, слідчий, прокурор, суддя повинен пам'ятати, що володіння логічними прийомами аналізу в ході складання процесуальних документів – це не просто дотримання законів і правил формальної логіки, а творчий процес, який передбачає в кожному випадку встановлення і оцінку зв'язків між логічним правилом – логікою думки – логікою описуваної події – можливостями мови.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

Обґрунтування та спростування в юридичній аргументації

Люди – істоти соціальні. Кожного дня ми спілкуємося з іншими, обговорюємо проблеми і доволі часто вступаємо у суперечки, адже у суперечках народжується істина. Спір – словесне змагання, обговорення чогонебудь двома або кількома особами, в якому кожна з сторін обстоює свою думку, свою правоту. Спори бувають різними. Їх у залежності від мети поділяють на такі: суперечка заради істини; суперечка заради переконання; суперечка заради перемоги; суперечка заради суперечки. Кожного дня ми вступаємо у спори з певною метою. У досягненні цієї мети ми використовуємо процедуру обґрунтування та спростування.

Як відомо, є декілька видів аргументів: 1) *ad legem*; *ad logicam*; *ad rem*; *ad hominem*.

Ad legem – це аргументи «до права чи закону». Їх використовують у своїй професійній діяльності юристи у правових спорах. Наприклад, певні положення цивільного законодавства чи трудового і т. п.

Ad logicam – аргументи «до логіки». Ці аргументи використовує кожен для обґрунтування власної думки, шляхом висунення логічно побудованої тези та наведення правильного причинно-наслідкового зв'язку в доведенні.

Ad rem – аргументи «до фактів». Цей вид використовується для прив'язки власної позиції до конкретних об'єктивних подій, явищ. Це надає аргументу певної сили «неспростовності», адже важко сперечатися з фактами об'єктивної дійсності (тільки якщо ви не скептик чи емпірик).

Ad hominem – аргументи «до людини». Цей вид аргументів – є вкрай суб'єктивним. Поділяється на декілька видів. Але в нашому розрізі варто розглянути лише вид *ad utili*, як аргумент до загального блага. Саме ці аргументи найчастіше використовуються в спорах, адже мають у собі підґрунтя людської природи – людський інтерес.

Для того, щоб бути грамотним і послідовним пропонентом (особою, яка висуває тезу), необхідно використовувати всі види аргументів у їх поєднанні. Тільки так можна обґрунтувати свою позицію та досягти ту мету, заради якої було розпочато спір.

Що ж робити опоненту для того, щоб протистояти позиції пропонента?

Необхідно побудувати правильну позицію контраргументації. А це робиться за допомогою певних процедур, кожна з яких спростовує окремий аргумент пропонента.

Аргумент *ad legem* повинен спростовуватися у такій самій юридичній площині. Для цього необхідно обрати спосіб – 1) шукати акт вищої сили, що регулює спірні відносини по-іншому та застосовувати його; 2) віднайти акт такої ж або нижчої юридичної сили, що конкретизує дані відносини, та підлягає застосуванню; 3) використання судової практики вищих судових інстанцій.

Аргумент *ad logicam* іноді спростувати досить важко. Адже в основу такого тут покладено процедуру руйнування причинно-наслідкового зв'язку. Якщо пропонент використовує достатньо прості зв'язки, то знайти помилки складно. Але найчастіше у спорах використовуються складні причинно-наслідкові зв'язки, які потребують кращого доведення. Тому тут дещо простіше, бо обґрунтувати пропоненту непросто.

Контраргумент *ad rem* є запереченням факту. Заперечувати факт необхідно одним з двох способів: 1) наведення нового факту, що нівелює факт пропонента; 2) заперечення релевантності наведеного пропонентом факту до тези, яка була висунута.

Підвид аргументу *ad hominem, ad utili* як було сказано раніше, є суб'єктивним, адже для когось, щось добре, а для когось це погано. Тому тут варто використовувати процедуру «заперечення ефективності». Заперечувати ефективність запропонованої тези необхідно демонстрацією відсутності блага, яке, на думку пропонента має настати. Це можна робити показом «підводного каміння», яке несе за собою теза: 1) показати наявність негативних наслідків; 2) відсутність позитивних наслідків. Таким чином, використовуючи такі засоби у спорі, можна одержати перемогу. Оволодіння кожним навиком потребує практики їх спільного використання у спорі. Так в теорії можна досягти переконання.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Третьякова О. О.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проблема розмежування понять «докази», «доведення» та «доказування» у цивільному судочинстві

У наш час поняття доказування є досить актуальним у зв'язку з тим, що практично кожен юрист у своїй професійній діяльності постійно з ним стикається.

Нам відомо, що у теоретичній логіці частіше використовують термін «доведення» (згідно з «виведенням» – дедукцією та «наведенням» – індукцією), то в юридичній практиці частіше використовується термін «доказування» (у відповідності до ключового терміну «доказ»). Отже, у теорії використовуються доведення, а на практиці – доказування.

Визначальним при здійсненні різних видів судочинства є те, що докази фігурують ще до початку судового розгляду справи, а саме у позовній заяві, запереченнях проти позову, заяві про скасування судового наказу, а отже одразу при використанні особою права на звернення до суду за судовим захистом, з цього самого моменту починають свою дію і основні засади процесів, наприклад у цивільному процесуальному праві – принципи змагальності та диспозитивності. Саме в останніх закріплено визначальні

правила при здійсненні цивільного судочинства України щодо можливості та зобов'язання застосування доказів і доведення особами, які беруть участь у справі.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 10 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості. Водночас кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог чи заперечень, крім випадків встановлених законом (ч. 3 ст. 10 ЦПК України), з позиції ж диспозитивності суд розглядає цивільні справи не інакше, як в межах заявлених вимог фізичних та юридичних осіб і на підставі наданих ними доказів.

При цьому для обґрунтованості рішення суду згідно ч. 3 ст. 213 ЦПК України потрібно його ухвалити на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Іншими словами, основним результатом вирішення кожної справи є пізнання та фіксування належним чином у рішенні обставин, а допоміжними факторами для цього саме і будуть докази та доведення. Отже, у процедурі розгляду цивільної справи дуже часто згадуються поняття «докази», «доведення», «доказування» (ст. 58 – 61 ЦПК України).

Необхідно розглянути докладніше ці терміни. Доказ – факт чи довід, що підтверджує щось, або система умовиводів, шляхом яких виводиться нове положення; доведення – прийом, коли конструкція речення змушує цільову аудиторію самостійно довести умовивід до потрібного висновку, тобто створює ілюзію самостійного мислення, дає змогу залучити власну фантазію, довести – привести до якогось стану, викликати, породити у когось певні наслідки, повідомити, сповістити щось; доказати – значить підтвердити істинність, правильність чогось фактами, неспростованими доказами і вивести певне положення на основі системи умовиводів. Можна впевнено констатувати їхні схожість, взаємозв'язок, оскільки певний стан, явище, дія породжують інше, зумовлюють його, доповнюють чи конкретизують або прямо походять від нього. Візьмемо такі дії, як доведення та доказування. Обидва у понятійному апараті сформульовані як процес, який повідомляє про щось та має привести до певних результатів. Однак це тільки на перший погляд, дійсний їх зміст, а тим паче наслідки є зовсім різними.

Необхідно зазначити, що доведення характеризується лише мислиневими конструкціями, де все підпорядковано побудованій у свідомості моделі відображення подій об'єктивної дійсності, метою якої є переконання у її правильності інших су'єктів. Що ж стосується доказування, то тут, на відміну від попереднього об'єкта, існують суттєві обмеження для правильного його представлення, зокрема процедуру можна буде назвати доказуванням лише у разі обґрунтування свого судження фактами, тобто безспірними обставинами. Звернення до етимологічних витоків дає змогу побудувати фундамент, на якому в подальшому послідовно виникають надбудови, що саме і мають виходити з первинних елементів, ключових основ, у протилежному ж разі можна

з впевненістю констатувати виникнення у подальшому неточностей, прогалин, а іноді й суперечностей. Така ситуація саме і спостерігається у цивільному судочинстві, де назва ст. 60 ЦПК України містить термін доказування, а фактично у самій нормі йдеться про доведення.

Однак, із всієї сукупності наведених визначень спільним є невід'ємність суб'єктивного фактора у процесі застосування цих категорій, а отже і кожна дія, утримання від неї або навіть намір формуються завдяки абстрактному мисленню, що притаманно лише людині, адже відмежувавши всі процесуальні терміни та умови, будь-який рух чи бездіяльність належить саме фізичній особі.

На мою думку, сутність цих понять необхідно відстежити у нормативно закріплених положеннях цивільного процесуального законодавства та спробувати за допомогою цього пізнати дійсне змістовне навантаження юридичних понять, категорій та інститутів. А саме, треба конкретизувати зміст процесуальної діяльності осіб, які беруть участь у справі, шляхом нормативного закріплення логічних підходів у юридичних нормах, а саме: ч. 3 ст. 10 ЦПК України викласти в такій редакції: «Кожна сторона повинна аргументувати шляхом доведення або спростування (а не довести або заперечити) ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків встановлених законом». Такого самого уточнення потребує і ч. 1 ст. 60 ЦПК України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Тындик М. П.,
студент 2 курса Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Понятие, содержание и роль преюдиции в уголовно - процессуальном праве

При принятии Уголовно-процессуального кодекса Украины от 13.04.2012 г. были внесены существенные изменения, предусматривающие преюдицию. Однако данная уголовно-процессуальная норма оказалась далека от совершенства, она не только не разрешает проблемы, связанные с применением преюдиции при доказывании по уголовным делам, но даже усугубляет их, что порождает коллизии в правоприменении, которые необходимо проанализировать в целях разработки механизма их преодоления. Проблемы преюдиции вызывают острые дискуссии в различных отраслях права. Практика применения преюдиции выявила несовершенство её законодательного урегулирования. Особо значимым является определение сущности и места преюдиции в уголовно-процессуальном праве. В уголовном судопроизводстве она занимает особое место.

Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что в уголовном процессе ещё не создан оптимальный механизм реализации преюдиции. Судебная практика не всегда основывается на буквальном толковании ст. 90

Уголовно-процессуального кодекса Украины. В науке уголовного процесса существуют противоречивые суждения о применении преюдиции, данная проблема является недостаточно разработанной. Вместе с тем, она создаёт основу для глубоких теоретических исследований не только общих, но и частных вопросов уголовного судопроизводства, а также совершенствования уголовно-процессуального законодательства. Однако, несмотря на очевидную правовую значимость, преюдиция не являлась предметом системного исследования, в настоящее время не существует единого её понимания.

Впервые преюдиция возникла в римском праве. Этот правовой термин берёт своё начало от латинского слова «*praejudicium*», что означает «предрешение вопроса; заранее принятое решение; обстоятельство, позволяющее судить о последствиях».

В отечественном дореволюционном уголовном процессе термин «преюдиция» был заимствован из французского процессуального права и употреблялся в значении предсудимости. Не следует отождествлять преюдицию и предсудимость. Предсудимость при буквальном толковании можно расценивать как предшествующую судимость, связанную с такими понятиями, как рецидив, неоднократность, которые по своей правовой природе отличны от преюдиции.

В теории права действие преюдиции необходимо связывать с теми судебными решениями, которые приняты в процессе рассмотрения дела по существу, при этом установленные ими обстоятельства могут использоваться при рассмотрении других дел.

Преюдиция и преюдициальность не являются тождественными понятиями. Преюдициальность – это свойство вступившего в законную силу приговора, которое характеризует его как возможность применения по последующему уголовному делу в целях установления обстоятельств дела. Она не выходит за рамки тех обстоятельств, которые нашли своё отражение в приговоре, и не предрешает никаких выводов в ходе производства по другому уголовному делу.

В уголовном процессе целесообразно применять преюдицию в отношении обстоятельств, которые установлены только одним судебным решением – вступившим в законную силу приговором.

В зависимости от сферы действия в рамках системы права преюдиции подразделяются на общеправовые, межотраслевые и отраслевые (внутриотраслевые).

Характерной особенностью общеправовых преюдиций является то, что они распространяют своё действие на все отрасли права. Отраслевые (внутриотраслевые) преюдиции реализуются только в одной отрасли права, не выходя за её рамки. Межотраслевая преюдиция применяется, когда обстоятельства, установленные судом в процессе одного вида (например, уголовном), признаются судом, рассматривающим дело в процессе другого вида (например, гражданском).

В зависимости от возможности проверки при определённых условиях преюдиции подразделяются на полные (безусловные) и ограниченные (условные).

В зависимости от возможности опровержения различают преюдицию неопровержимую (строгую) и опровержимую (нестрогую).

При неопровержимой преюдиции властные субъекты уголовного процесса признают без проверки обстоятельства, установленные судом по предшествующему уголовному делу. Опровержимая преюдиция предполагает, что они вправе поставить под сомнение преюдициально установленные обстоятельства.

Исходя из того, что обязанность по доказыванию возложена на процессуальных субъектов уголовного процесса, а в стадии судебного разбирательства суд является независимым субъектом, осуществляющим правосудие, классифицируется преюдиция в уголовном судопроизводстве в зависимости от субъекта принятия процессуального решения:

- 1) преюдиция, применяемая следователем, дознавателем;
- 2) преюдиция, применяемая прокурором;
- 3) преюдиция, применяемая судом.

*Научный руководитель: к. ю. н., ассистент кафедры логики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого –
Войтенко Д. А.*

*Фіонова О. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Вклад давньогрецьких філософів в юридичну аргументацію

Аргументація – це процес пошуку і пред'явлення переконливих підстав для наших суджень про дійсність. Її ми можемо зустріти у кожній важливій сфері людської діяльності. Стосовно юриспруденції аргументація є універсальною та оптимальною для всієї сфери права логіко-методологічною процедурою пошуку і встановлення переконливих підстав для наших суджень про юридично значущі події, їхню правову оцінку і прийняття адекватних їм рішень.

Майнові суперечки, розслідування кримінальних справ і відповідні судові рішення вже на ранніх стадіях розвитку суспільства поставили вимогу аргументації і розробки її техніки. Вважається, що перші спроби розробки такої техніки були здійснені давньогрецькими софістами наприкінці V – початку IV ст. до н. е.

За думкою Протагора, кожна особа у суспільстві є мірою всіх речей, а саме є носієм своєї істини. Слід зазначити, що єдиної для всіх істини не існує. Так позиція називається методологічним релятивізмом. Згідно до такого можна сказати, що дійсне будь-яке твердження, яке відповідає будь-чій точці зору.

Філософські зусилля Сократа, Платона і Аристотеля були присвячені для здолання методологічного релятивізму софістів. Для Сократа, Платона і Аристотеля першорядним завданням став пошук безумовних першооснов, відправляючись від яких стало б можливим приходити до достеменних і незаперечних висновків у будь-якій сфері людського пізнання і практичної діяльності. Одним із важливішим за своїм внеском були послідовники Сократа, Аристотеля та Платона, але вони, як і самі філософи зазнавали жорстку критику.

Зразком аргументації для Платона служили аксіоматично організовані геометричні доведення, в яких, «минаючи відчуття, за допомогою одного лише розуму», діалектика здатна наблизити нас до сутності будь-якої речі. Він вважав, що аргументація, через свою логічну форму повинна стати такою же в інших суспільно важливих сферах людського пізнання та дійсності.

Для Сократа визначити предмет міркування – значить зрозуміти, звідкіля береться знання про нього. При цьому важливо бути впевненим в тому, що ми дійсно знаємо обговорюваний предмет, а не тільки думаємо, що знаємо його.

Істинне знання повинно бути встановлено не на мінливих показаннях почуттів, а на міцних і надійних раціональних доказах, що показують шляхи міркування від первинних підстав до доказуваного положення через безперервний процес запитань і відповідей, стверджень і заперечень.

Наступником Платона став Аристотель, який не однократно звертався до розробки теорії аргументації у своїх творах «Метафізиці», «Категоріях», «Про софістичні спростування», «Топіці» і «Риториці».

У «Метафізиці» Аристотель протиставляє принцип заборони суперечності тезі Протагора «людина є міра всіх речей». Натомість Аристотель рекомендує дотримуватися принципу тотожності, бо ті, хто має намір брати участь у бесіді, повинні хоч якось зрозуміти один одного.

Викладене в «Категоріях» вчення про поняття орієнтує на конкретність аргументації при розгляді будь-якого теоретичного і практичного питання. Аристотель зводить усе різноманіття можливих питань і відповідних їм категорій до десяти основних.

Давньогрецькі філософи внесли незліченний вклад в юридичну аргументацію. Вони виробили одні із найперших методів та способів, виробили фундаментальну методологію для аргументації. Їх праці залишились актуальними і сьогодні, вони будують основу для аргументації в судовому процесі.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Павленко Ж. О.

*Харченко О. О.,
студент 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Відмінності в герменевтичній логіці східнослов'янської культури та західноєвропейської культури

Зараз Україна стоїть на початку довгого шляху «Ми йдемо до Європи». Але потрібно розуміти, що наша східнослов'янська культура сильно відрізняється від західноєвропейської, і наше розуміння світу відрізняється від західноєвропейської. Ці відмінності потрібно розуміти, бо лише так ми зможемо згладити їх та застосувати досвід західноєвропейських країн у реформах до України.

Традиційно герменевтичну логіку представляє поняття герменевтичного кола, що набуває різні значення відносно різноманітних предметних областей і культурних контекстів. Герменевтичне коло постало в якості «візитної картки» герменевтики і на сьогоднішній день склалось уявлення про те, що проблема герменевтичного кола вже давно вичерпана. Однак дослідження в області руської герменевтики продемонстрували, що західноєвропейські моделі герменевтичного кола не є єдиними у загальнофілософському просторі і, крім того, вони не є завжди пріоритетними для вітчизняної філософської культури.

Герменевтичне тлумачення структури масової свідомості Західної Європи дає зрозуміти, які основні риси для суспільства необхідні в умовах існування демократії – це елементарне почуття обов'язку, поваги і терпіння. З цього можна зробити висновок, що для герменевтики західноєвропейського зразка ставка робиться на розум, а не на почуття чи мораль. Тоді як моральний розвиток людини постає в прямій залежності від володіння мовою. Під володінням мовою розуміють логічні здібності і, перш за все, «здібність до судження». «Здібність до судження» розглядається в якості необхідної духовної цінності, що визначає, в свою чергу, здібність розуміння.

На відміну від західноєвропейської філософської традиції поняття герменевтичного кола східноєвропейська модель має виразний моральний зміст. В аутогерменевтиці ісіхаського досвіду мова йде про містичний «круговорот розуму», який проникає спочатку в тіло, серце і потім вертається до себе, в розум, і таким чином обкреслює не стільки логіко-понятійні межі розуміння (як це характерно для західноєвропейської традиції), а межі релігійно-морального духовного руху.

По суті справи, традиційне для східнослов'янської культури зміщення акцентів в комунікації з логічного аспекту на моральний відкриває подвійну перспективу. З одного боку, це дозволяє «тримати під контролем» об'єктивно-логічні здібності особистості, які є автономними по відношенню до моралі і можуть створювати «нелюдські» умови при здійсненні міжлюдських стосунків. А з іншого боку, такий акцент залишає відкритою можливість експлуатації моральних цінностей шляхом їх підмінювання повсякденним суб'єктивно-психологічним відношенням (наприклад, є люди, які не розрізняють симпатію і добро).

Дослідження теоретичних відмінностей в аналітичній розробці логіки герменевтичного кола в західноєвропейській і східнослов'янській філософських традиціях демонструють і відмінності в мисленні людей і їх менталітеті і сприянні до реформ. Ментальні відмінності які зараз існують між Україною та Західною Європою, суттєві, почуття обов'язку та повага до законів і держави на дуже низькому рівні у людей. Тому недоцільно владі в Україні просто

переписувати закони європейських країн, навіть найкращі, а потрібно шукати свою модель реформ і будувати Україну за власним сценарієм.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Войтенко Д. О.

*Цимбаленко К. В.,
курсант 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Контраргументація як протидія анексії Автономної Республіки Крим

Дедалі активніше у Росії ведеться робота у напрямку пошуку «законних» підстав анексії Криму, що найближчим часом може постати як основою правових аргументів під час судових спорів, так і засобом міжнародної легітимації акту агресії проти України.

Варто зазначити, що більшість із зазначених аргументів щодо «законності» приєднання Криму до Росії, які висловлюються вищим керівництвом РФ, раніше були формалізовані у низці нормативно-правових актів Російської Федерації. Так, зокрема, 21 березня 2014 р. був прийнятий Федеральний конституційний Закон «Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя», відповідно до якого підставами входження Криму до складу Російської Федерації були: результати референдуму населення Криму, Декларація про незалежність Автономної Республіки Крим тощо.

Зважаючи на вищезазначене, Україні необхідно створити базу контраргументів щодо наявності правових підстав для приєднання Республіки Крим до Російської Федерації. Серед них варто виокремити такі:

1. «Волевиявлення» жителів Криму на «референдумі».

Контраргумент. Зазначені постанови Верховної Ради АРК про оголошення місцевих референдумів порушують, зокрема: а) Конституцію України (ст. 73), відповідно до яких «виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про зміну території України»; б) Конституцію України (ст. 134), Конституцію Автономної Республіки Крим (частина перша ст. 1), відповідно до яких «Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України».

2. «Забезпечення права народу Криму на самовизначення».

Контраргумент. У цьому аспекті варто зазначити, що недоторканість територіальної цілісності України та непорушності її державних кордонів гарантується положеннями ряду міжнародно-правових актів, серед них таке положення як – пункт 4 статті 2 Статуту ООН, який передбачає, що «усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або

політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй».

3. «Незаконність рішення про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР».

Контраргумент. Верховна Рада Російської Федерації, приймаючи вищезазначену Постанову, вийшла за межі своєї правової компетенції. Так, відповідно до статті 109 діючої на той час Конституції РРФСР в редакції від 21 квітня 1992 року, до кола повноважень Верховної Ради Російської Федерації не належали питання надання правових оцінок щодо рішень органів державної влади Радянської Росії. Аналогічне застереження можна буде висловити і у разі прийняття закону Російської Федерації про незаконність рішення щодо передачі Криму зі складу РРФСР до складу УРСР, анонсованого Головою Ради Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації В. Матвієнко.

Окреслені контраргументи на сумнівні доводи Російської Федерації щодо анексії Автономної Республіки Крим посилять міжнародно-правові можливості України в контексті подання системних позовів проти Російської Федерації до міжнародних судових та квазісудових інстанцій щодо неправомірної агресії та окупації частини українських територій.

Науковий керівник: зав. кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д. філос. н., професор – Юркевич О. М.

*Чижик Т. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Практичне застосування юридичної аргументації в промовах видатних адвокатів ХІХ ст.

У юриспруденції аргументація відіграє важливу роль. Особливої значущості вона набуває тоді, коли людина, звертаючись до суду з позовом, бажає, аби він був прийнятий. Кожен адвокат зобов'язаний довести суду важливість вимоги клієнта за допомогою аргументів. Рішення суду також повинно бути належним чином аргументоване. Більш того, в багатьох країнах на законодавчому рівні закріплений обов'язок судді обґрунтувати своє рішення.

Можна сказати, що в Україні питання юридичної аргументації є недостатньо дослідженим.

До структури юридичної аргументації входить теза, аргументи та демонстрація. Для того, щоб забезпечити логічність міркування, слід пам'ятати, що теза – це судження, що обґрунтовується або спростовується. Теза повинна бути неочевидною і потребувати доведення; вказувати, що існує реальна протилежність позицій сторін; повинна бути чітко сформульованою щодо предмета спору. Прикладом чіткого формулювання тези є промови видатного адвоката Спасовича Володимира Даниловича. У своїй промові по справі про смерть Ніни Андріївської юрист зазначив: «Ставлю як тезу, яку я повинен довести і яку я сподіваюся довести, тезу, в цілковитій правді якої я глибоко

переконаний і яка для мене ясніша за білий день, а саме: Ніна Андріївська, купаючись, потонула . Отже, в її смерті ніхто не винен».

Переконливість судової промови залежить від правильного підбору аргументів, які мають значення для повного внутрішнього переконання суддів. Аргументи повинні відповідати принципу *suaviter in modo, fortiter in re* (по формі м'яко, міцно по суті). Необхідно підбирати такі аргументи, аби їх якість визнавалася обома сторонами. У справі Мироновича правознавець Сергій Аркадійович Андріївський доводить невинність Мироновича, докладно аналізуючи дані експертизи, випадковість пози жертви і зазначає: «З'ясувалося, що Сара Беккер перенесена на крісло з іншого місця, покладена на нього мертвою; боротьби тут не було, тому що чохол залишився нерухомий і плями крові спокійно просочувалися з нього на крісло».

Велике значення має і красномовство оратора, його впевнений тон, пафос. Такі аргументи можна знайти у промовах Федора Никифоровича Плевако. Так, останній, згадавши слова обвинувача, сказав голосом, що йде від душі: «Вам говорять, що він високо стояв і низько впав, і в ім'я цього вимагають суворої кари. Але, панове, ось він перед вами, він, що стояв так високо! Подивіться на нього, подумайте про його розбите життя – хіба з нього вже не достатньо запитано? Пригадайте, що йому довелося перестраждати у неминучому очікуванні цієї лави і під час перебування на ній. Високо стояв ... низько впав ... адже це тільки початок і кінець, а що було пережито між ними! Панове, будьте милосердними і справедливими». Так Плевако захищав священника.

Щодо демонстрації, то вона являє собою форму логічного зв'язку між аргументами і тезою. Продемонструвати – значить показати, що теза логічно випливає з аргументів і тому є істинною.

Таким чином, бачимо, що багато чого залежить від переконуючої сили аргументів. Процес аргументації завжди передбачає попередній аналіз наявного фактичного і теоретичного матеріалу, статистичних узагальнень, свідчень очевидців, наукових даних. Слабкі і сумнівні аргументи відкидаються, найбільш вагомі синтезуються в струнку і несуперечливу систему доказів. Аргументація повинна бути правильною і ґрунтуватися, перш за все, не на кількості фактів, а на їх переконливості.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — Зархіна С. Е.

*Шарнопільський В. Л.,
студент 3 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Аргументативне мислення юриста

Суспільні відносини завжди ґрунтуються на комунікації людей між собою. Спілкування є невід'ємною частиною нашого життя. В процесі спілкування ми, як правило, висловлюємо свої думки, ставимо запитання,

відповідаємо на них. Правильно побудована і аргументована думка має надзвичайний вплив на наших співрозмовників, слухачів.

Загалом процес мислення – це опосередковане і узагальнене відображення істотних, закономірних зв'язків в об'єктивній реальності. Мислення дозволяє нам існувати, розвиватися і сприймати дійсність у певному її розумінні. Аргументація полягає в обґрунтуванні людиною певної думки або твердження з метою переконання в його істинності інших людей. Для юриста аргументативний процес має особливе значення, бо правильна і коректна аргументація може значно повпливати на ситуацію, що склалася в його безпосередній діяльності. Аргументація здійснюється з використання певного набору аргументів. Аргументом вважається істинне судження за допомогою якого в процесі логічного аналізу встановлюється істинність сказаної тези. Юридична і фактична аргументація формує основу аргументативного мислення для юристів. Юридична складова аргументації полягає у влучному тлумаченні нормативно-правових актів та їх доцільного використання. Щодо фактичної складової, то це пошук, аналіз, синтез фактів об'єктивної дійсності та побудова логічної послідовності із конкретно визначеним висновком.

Процес мислення включає в себе сприйняття інформації, її обробку, структурування, використання набутих раніше знань і також формування певного нового знання – продукту мислення. Для того, щоб такий процес мав аргументований характер, юристам необхідно, в першу чергу, переконати себе у обґрунтованості своєї думки. Юрист має поставити себе на місце іншої людини, яка буде сприймати відповідну інформацію, тобто абстрагуватися від свого суб'єктивного погляду, таким чином, перевіряючи аргументи свого мислення. Це досить не просте завдання, але якісне його виконання дає додаткові гарантії обґрунтованості продукту мислення. Аргументи, які використовуються у процесі мислення, мають бути чіткими, ясними, зрозумілими для суб'єкта мислення, якісно наповнені аргументативним матеріалом та кількісно не перевантажені. Також кількість таких аргументів має бути достатньою для підтвердження думки, яка сформувалася. Поняття достатності є відносним, оскільки в кожному конкретному випадку вона своя. Достатність аргументів характеризується повним і всебічним доведенням думки, що висловлюється.

Аргументативне мислення має як теоретичне, так і практичне значення для юристів. Теоретичний аспект мислення проявляється у формуванні нових правових ідей, концепцій, законів, понять, нормативно-правових актів, які в подальшому зможуть забезпечити розвиток юридичної науки. З практичної точки зору мислення проявляється у вирішенні конкретних проблем, що виникають у життєдіяльності людей. Наприклад, вирішенні різних спорів, захист прав і свобод людини, представлення інтересів особи, надання правових консультацій. Таким чином, аргументативне мислення становить основу діяльності будь-якого юриста-практика чи юриста-теоретика.

Підсумовуючи, необхідно сказати, що процес аргументативного мислення юриста – це невід'ємна частина їхньої діяльності. Кожному юристу треба не тільки вміти аргументовано мислити, але і чітко розуміти принципи

аргументативного процесу для того, щоб мати можливість обґрунтовано висловлювати свої думки і переконувати інших в їх правильності. Аргументувати свою думку потрібно за допомогою юридичних та фактичних аргументів, які зможуть зробити процес аргументації збалансованим, логічно впорядкованим і, як наслідок, результативним.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Шинкарчук М. Б.,
студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічні аспекти способу запам'ятовування інформації (за серіалом «Шерлок»)

Багато хто бачив серіал «Шерлок» від ВВС. Головний герой часто використовує особливий спосіб запам'ятовування, названий у ньому «Чертоги розуму» або «Закапелки свідомості». Прихильники серіалу приписали цей метод до надприродних здібностей, проте насправді його може освоїти кожен.

Так що ж таке «Закапелки свідомості»? Це особливе місце в нашій голові, «кімната», яку потрібно заповнити візуальними образами того, що необхідно згадати пізніше. Уявляючи її та предмети, які там знаходяться, ми можемо у будь-який момент підійти до ящика, у який вклали певні спогади, і використати їх. Цей метод був вигаданим ще давніми греками, в основі лежав принцип – «місце знаходження запам'ятати легше, ніж конкретну річ». Як працює цей спосіб? Для якісного результату необхідно перебувати у стані спокою, адже шум навколо буде тільки відволікати від процесу.

По-перше, «кімната», у якій зберігатимуться спогади, залежить лише від фантазії людини. Це може бути будь-яке приміщення, яке вона буде чітко уявляти і відчувати у ньому комфорт. Наступне – це шлях до «закапелка» (будь-яка знайома стежка або створений уявою місток), якого не можна забувати, адже саме він допоможе направити хід думок у правильне русло. В «кімнаті» повинні бути «якорі», тобто ті предмети, які будуть заповнюватися думками та спогадами, і асоціюватися лише з ними. Не варто запам'ятовувати одразу багато, адже «якорі» можуть заплутатися, тому починати треба поступово. Уже по мірі запам'ятовування інформації можна розширювати свої «закапелки», стараючись якомога більше деталізувати кожен із них для кращого результату.

У серіалі Шерлок користувався цим методом ідеально. Його особливість полягала у тому, що герой не тільки дивився на річ, а й усвідомлював її. Це не менш важливо для «Закапелків свідомості», адже при усвідомленні думки людина починає її відчувати і пам'ять заточується до ідеальної.

Отже, способом запам'ятовування «Закапелки свідомості», після старанних тренувань, може користуватися кожен. Цей нескладний механізм, який набув популярності за останні кілька років і приніс користь не одній

людині, гармонічно поєднує в собі психологічні аспекти з логічними. Якщо доповнювати його такими методами як дедукція, можна досягти значних успіхів у дослідженні здобутої інформації.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Невельська-Гордєєва О. П.

*Ярмольська Я. І.,
студентки 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Загальні правила обґрунтування в полеміці та суперечках

Вирішення багатьох проблем сучасності можливе тільки на шляху відкритого та гласного обміну думками, широкого суспільно діалогу. Уміння компетентно і плідно обговорювати життєво важливі проблеми, доводити і переконувати, аргументувати свою точку зору і спростовувати думку опонента, має стати обов'язковою якістю кожної освіченої людини. У цивілізованому суспільстві в прагненні до істини кожна людина повинна мати право на волю думок, його висловлення на взаємну конструктивну критику. Як тут не згадати слова Вольтера: «Я ненавиджу Вашу думку, — писав він, — але я вмру за те, щоб Ви мали право її висловити».

З'ясування істинності чи хибності тверджень, тобто те, що ми називаємо спором, має велике значення в житті людини, в науці та державних справах. Можна виділити такі різновиди спорів:

— дискусія – це форма колективного обговорення, мета якого виявити істину або знайти правильний розв'язок порушеного питання через висловлення власних міркувань та зіставлення поглядів опонентів на проблему. Під час такого обговорення виявляються різні позиції, озвучуються протилежні думки;

— диспут – це різновид дискусії, публічне обговорення тієї чи іншої важливої для присутніх проблеми, яке, як правило, завчасно готується і пов'язане з реальним життям, власним досвідом учасників;

— полеміка – боротьба принципово протилежних думок щодо того чи іншого питання, тобто публічний спір з метою захистити, обстояти свою точку зору і спростувати думку опонента, основне завдання полеміки – затвердження однієї з протилежних позицій;

— дебати – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії учасники дебатів спрямовують на переконання в своїй правоті третьої сторони, а не одне одного. Тому вербальні і невербальні засоби, що використовуються учасниками дебатів, мають на меті отримання певного результату – сформуванню у слухачів позитивне враження від власної позиції.

Доведення та спростування є невід'ємною частиною розв'язання спору, який можливий тільки при наявності двох або більше різних поглядів на предмет міркування, тобто при наявності суперечливої тези. Правила побудови

доведень поділяються на три групи: стосовно тези, стосовно аргументів, стосовно демонстрації.

По-перше, теза повинна бути сформульована зрозуміло, чітко і ясно.

По-друге, потрібно з'ясувати, чи не містять слова і вирази, використані у формулюванні тези, незрозумілих або двозначних слів. Якщо вони є, слід або уточнити їхній зміст (наприклад, шляхом визначення), або замінити зрозумілими й однозначними словами. У формулюванні тези варто уважно стежити за точністю її синтаксичної структури. У протилежному випадку з'являється можливість витлумачити її різним способом.

По-третє, варто виявити точну кількісну характеристику тези. Оскільки будь-яка теза виражається судженням, то потрібно з'ясувати, чи містить воно якесь твердження (заперечення) про всі предмети даного класу або тільки про деякі (про багатьох, про більшість, про меншість тощо).

По-четверте, із практичної точки зору доцільно уточнити час, про який йде мова в судженні, наприклад уточнити, чи стверджується, що визначена властивість належить предметові завжди, або воно належить йому тільки іноді.

Що стосується юридичних спорів, то можна виділити наступні види: – змагальний судовий процес (мета – доведення тих обставин, на які особа посилається, як на підставу своїх вимог і заперечень), – наукова і професійна дискусія (мета – з'ясування і зіставлення різних точок зору, пошук, виявлення справжньої думки, знаходження правильного рішення спірного питання); – полеміка (мета – здобути перемогу над супротивником, відстояти і утвердити власну позицію.). В суперечці протилежні сторони вважаються не опонентами, а супротивниками. В таких суперечках вважаються припустимими багато прийомів, неприпустимих ані з логічної, ані з моральної точки зору.

Часто зустрічається навмисний виверт «нечіткого формулювання тези», коли використовуються незрозумілі широкій публіці терміни. За межами логіки знаходяться такі виверти як «удаване нерозуміння тези», «необґрунтоване обвинувачення в неясності», коли загальновідомим термінам надається незвичайне або переносне значення, а з тексту висмикують окремі фрази, зміст яких, дійсно, поза контекстом неясний.

Цікавим прийомом є також «підміна критики тези критикою аргументів». Як правило, така помилка виникає в тих випадках, коли людина відкрито не може довести заявлену тезу. Тоді вона намагається відволікти увагу аудиторії, пропонуючи положення, що ніби схоже із початковим, однак має інший зміст. Даний прийом часто зустрічається в судовій практиці, коли, критикуючи аргументи обвинувачення, адвокат робить висновок про те, що обвинувачений взагалі не є винним.

Щоб протистояти різним прийомам супротивника, не піддаватися на його хитрості, варто зберігати витримку, самовладання, намагатися передбачити його можливі виверти. Суперечка, полеміка вимагають компетентності, ерудиції, знань правил полемічного мистецтва, високої загальної культури, уміння мислити творчо, конструктивно. Успіх у суперечці значною мірою залежить від світоглядної переконаності, твердої позиції, відсутності байдужості, почуття занепокоєння, постійної роботи над собою

Хоча полеміка і спрямована переважно на утвердження своєї позиції, потрібно постійно пам'ятати, що головним у спорі є досягнення істини, не можна бути зайво самовпевненим і категоричним, вважати тільки свою точку зору істиною в останній інстанції, нігілістично підходити до думок, доводів і міркувань інших людей. А головне, це пам'ятати, що перемога, здобута завдяки прийомам і слабкостям іншої сторони, як правило, недовговічна, і вона не здатна принести моральне задоволення.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шестопал С. С.

*Яцкевич Д. С.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

«Справа спелеологів»: техніка використання аргументів

Вміле застосування аргументів у юридичній практиці значно впливає на їх остаточний результат. Таку майстерність яскраво продемонстровано у «Справі спелеологів». Даний казус американський юрист Лон Фуллер опублікував в 1949 році.

Події відбуваються у вигаданій державі Ньюгарт. Четверо обвинувачених, будучи членами аматорського товариства спелеологів, на початку травня 4299 спільно з Роджером Ветмором проникли всередину вапнякової печери. Коли вони перебували всередині печери, стався зсув, і важкі валуни повністю закрили єдиний відомий спелеологам шлях нагору. Усвідомлюючи своє становище, люди розташувалися біля заблокованого входу, чекаючи рятувальників. Коли їх нарешті звільнили, стало відомо, що на тридцять третій день після входу експедиції в печеру Ветмор був убитий і з'їдений своїми компаньйонами.

Зі свідчень обвинувачених випливає, що саме Ветмор першим запропонував використати одного з їхньої групи для порятунку інших. Крім того, саме Ветмор запропонував використати для вибору жертви метод кидання жереба. Однак, перш, ніж кості були кинуті, Ветмор оголосив, що він виходить з гри, так як вирішив почекати ще тиждень перед тим, як вдатися до такого жахливого й огидного засобу. Інші звинуватили його в порушенні слова і почали кидати кості. Коли підійшла черга Ветмора, то гральні кості були кинуті за нього одним з членів групи. Кидок виявився фатальним для Ветмора – компаньйони вбили і з'їли його.

Врятованих спелеологів звинуватили у вбивстві Роджера Ветмора. Обвинувачені, визнані винними у вбивстві, були засуджені судом із загальних справ графства Стоуфілд до повішення. Вони подають апеляцію до суду.

Прочитавши і проаналізувавши справу спелеологів, стає зрозуміло, що найбільш переконливо аргументує свою позицію суддя Таттінг. Висновки по справі він надає, критикуючи думки свого брата Фостера, який також бере участь у розгляді справи.

По-перше, Таттінг заперечує проти того, що обвинувачені не підлягають дії законів їхньої держави, оскільки вони були не в «стані громадянського суспільства», а в «природному стані».

Для підтвердження своєї думки суддя Таттінг застосовує аналогію. Він припускає, що, наприклад, в одного з обвинувачених двадцять перший день народження був тоді, коли він перебував в печері. Чи можемо ми в такому випадку вважати, що він досяг повноліття в той час, коли знаходився поза сферою дії наших законів, або це сталося тільки після звільнення з печери, тобто коли він знову став підлягати дії «позитивного права»?

Далі Таттінг зазначає, що він є призначеним суддею суду Ньюгарт, приніс присягу і наділений повноваженнями відправляти правосуддя тільки держави Ньюгарт. Отже, якщо обвинувачені дійсно підлягали природному праву, в цього суду немає влади тлумачити і застосовувати дане право.

По-друге, Таттінг не погоджується з думкою Фостера щодо того, що коли обвинувачені напали на Ветмора і вбили його, вони лише здійснювали права, отримані в результаті їх угоди. Таттінг припускає, що, наприклад, Ветмор міг сховати у себе револьвер і, побачивши, що обвинувачені готові вбити його, застрелив їх, щоб врятувати своє життя. Аргументація Фостера стосовно до цієї ситуації зробила б Ветмора вбивцею, так як виправдання самооборони було б непридатним до нього. Таттінг зазначає, що в такому випадку Ветмор мав не більше підстав для виправдання, ніж засуджений до повішення, який убив ката, котрий законним чином намагався надіти петлю йому на шию.

По-третє, Таттінг не згодний з тим, що обвинувачені не порушили положень NCSA. Статут, оголошуючи вбивство злочином, одночасно містить положення про те, що самооборона вважається виправдовувальною обставиною. Таттінг згадує доктрину, яка вивчалася на всіх юридичних факультетах: положення статуту про вбивство вимагають, щоб це було навмисною дією. Людина, яка відражає агресію, що загрожує її життю, діє не навмисно, а імпульсивно, згідно інстинкту самозбереження. Таким чином, розуміння самооборони як виправдовувальної обставини не може застосовуватися до нашої справи, оскільки обвинувачені діяли не просто навмисно, але з великою передбачливістю, після багатьох годин обговорення. Таттінг вважає, що якби ці люди знали про протизаконність свого вчинку, – вбивства, то виждали б, принаймні, кілька днів перед тим, як здійснити свій план. У цей час могла прийти допомога.

По-четверте, Таттінг дуже вміло користується таким аргументом як аргумент до жалю, що застосовується з метою викликати жалість і співчуття. Зокрема, суддя зазначає, що він вражений абсурдністю вироку: відправити на смерть людей, врятованих ціною життів десятка героїчних рятувальників. Крім того, Таттінг посилається на те, що внаслідок пред'явлення обвинувачення люди постали перед судом, і, таким чином, він та інші судді опинилися залученими у цю нещасну справу.

Як висновок, Таттінг приходять до думки, що якби в статутах було положення, що оголошує злочином вживання в їжу людської плоті, це було б більш відповідною підставою для звинувачення. В протилежному випадку

більш мудрим рішенням було б взагалі не виносити звинувачення. Врешті-решт, Таттінг усувається від вирішення цієї справи.

Прочитавши справу спелеологів, можна дивуватися непересічності Лона Фуллера. З часу її опублікування даний казус вивчається у всіх юридичних західних університетах і все більше привертає увагу дослідників.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Зархіна С. Е.

*Bulgakova A. V.,
second year student,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkov*

A critical discussion in the strategic maneuvering

Today strategic maneuvering can be considered as one of the actual directions of research study over its significance for the theory of juridical argumentation. The conception of strategic maneuvering within the pragma-dialectical approach refers to establishing and maintaining the balance between the dialectical aim of settling a dispute between the parties and rhetorical problem to reach an agreement on benefit of one of the parties. It is important to combine both dialectical and rhetorical aspects of argumentation as the winning in a critical discussion is not the immediate aim to be achieved by any party in discussion and proponents as well as opponents want to make their argumentative discourse rational. In fact, it makes possible to restrict rhetorical figures which are used by the parties of a critical discussion for achieving the most advantageous state with the principle of rationality. Within the theory of juridical argumentation this conception can be suggested as an approach for solving critical problems in all branches of power, in particular, reformation of public administration sectors, immunity restriction of people's deputies and judges in Ukraine, reorganization of the National anticorruption office, reduction of taxes for small and middle business and so forth.

The four stages are distinguished within a critical discussion: the confrontation stage, the opening stage, the argumentation and the concluding stage. During the confrontation stage the parties choose the problem they want to discuss and make their own position. At the opening stage the problem of discussion is determined clear and «the rules of a game» are determined. Then the parties put forward the arguments to defend their points of view and during the concluding stage it is defined what party arguments are more convincing.

Let's give an example of strategic maneuvering to illustrate a natural combination of a dialectical and rhetorical aim on the each stage of a critical discussion. In 1984 R. J. Reynolds Tobacco issued throughout the USA the advertorial that was a response on community's arraignment in advertising of cigarettes to children and it had to convince young people that they should not smoke. It begins with the paternalistic advice - «Don't smoke» which will be undoubtedly rejected by the young. Then R. J. Reynolds Tobacco notices that smoking has always been an adult controversial custom only. On the one hand, they warn that young

people should not smoke but, on the other hand, the company leaves the issue of adults' smoking controversial because it does not want to restrict the number of their product consumers. Then they outline that whereas Reynolds is a tobacco company it considers that young people should not smoke. At the same time they are aware that giving such kind of advice to young people can sometimes backfire. That is why they put forward the arguments to defend their point of view that young people should not smoke in order to prove they are an adult as they are really proving just the opposite. However, if the young do not have anything to prove they are able to decide themselves either smoke or do not smoke. Because according to the R. J. Reynolds Tobacco's point of view you may not be old enough to smoke but you are old enough to think. Thus the advertorial which, firstly, notices that young people should not smoke, finally, says that it is possible because of different reasons if you do not want to prove you are an adult. So both dialectical and rhetorical aims have been achieved. Therefore we have the example of real strategic maneuvering.

As have been already noticed the conception of strategic maneuvering can be useful during the process of discussing critical problems and working out the decisions which the Ukrainian community needs to succeed in development of its state. One of such problems at issue of a critical discussion today is immunity restriction of people's deputies and judges' in Ukraine. Realizing public significance and value of the question arisen most of the people's deputies support it. However, some members of Parliament are against of this legislative proposal. At the present confrontation stage the people's deputies have decided to discuss the problem of the immunity and have made their own point of view. In the nearest future they have to express the problem clearly and fix the procedure and rules of discussion. However, at this stage misunderstanding occurs between the opposing parties because one of the people's deputies speak for only restriction and others call for full abolition of the immunity. Because of the lack of clear determination of the problem the constructibility of such discussion is doubtful. During the argumentation stage the parties put forward the arguments to defend their positions. To resolve a dispute on behalf of a party they can apply different rhetorical figures, however, restricted with the principle of rationality. For example, let's suppose that the bill's supporters would insist on the necessity to show political will, to satisfy the Ukrainian community's demand, to support the initiative of the President of Ukraine, and to provide the equity of citizens before law. Their opponents would argue for impossibility to perform people's deputies' and judges' authorities as a result of immunity abolition and that this issue is not actual today regarding to economic instability in Ukraine. A party having more meaningful, convincing, believable, and reasonable arguments would win in a critical discussion.

*Advisor in juridical argumentation: Pavlenko J. A., PhD, logic department,
Yaroslav Mudryi National Law University*

Classical Picture of Judicial Decision-Making

The classical model of legal argumentation is based upon the casebook method, the use of precedent and rigorous arguments from analogy. The casebook method assumes that the essential and exhaustive materials for a legal decision are summed up in the published opinions that accompany the conclusion of controversies in court. What an attorney or, more importantly, a judge is supposed to look to so as to render the proper verdict are reasons offered and situations analyzed in previous decisions that seem relevantly similar. From a set of precedents, of written court opinions, is distilled a general set of rules and a specific verdict in the controversy before the court. Given a legal controversy, the practitioner (judge, attorney or the like) looks at previous cases for similar situations and then tries to distill the reasons that have been accepted as legally relevant for his or her client's position.

This classical picture of legal argumentation is historically attributed to former Harvard Law School Dean Langdell. Langdell put the first case book together as an educational tool, and bundled this type of book with a Socratic style of teaching that reigns supreme in legal practice and education today. Both the use of the casebook and the Socratic method presuppose a somewhat insular and rationalistic view of legal institutions. One of the most influential sources of the classical model of more recent vintage is offered by Edward Levi in *An Introduction to Legal Reasoning*. The implicit assumption is that once the similarity between cases is recognized, legal reasoning is simply a matter of making a logically valid deduction of a holding from a statement of the law (major premise) and a statement of the facts (minor premise). But by far the most influential current advocate of the main elements of the classical view is Ronald Dworkin.

Dworkin's theory functions as a normative theory as well as a descriptive one. Taken as a descriptive claim the theory offers a portrait of what judges actually do when arriving at a legal conclusion. Dworkin's own version of legal decision-making is entitled "law as integrity" (Dworkin, 1986). According to this theory, consistency with past judicial decisions should be emphasized as one of the most important legal virtues. He offers the picture of an imaginary creation, the "chain-novel," to argue for the centrality of precedent in law. A chain-novel is a novel that is written one chapter at a time. After the creation of each new chapter, the novel is passed to a new author for further elaboration. Dworkin argues that in this enterprise we surely would want the new author to find as supremely important the need to cohere with and respect the content of the chapters already completed. An author that didn't follow this rule would be not properly fulfilling his or her role. Dworkin then argues the same assumptions should rule the legal world and, therefore, the judge's activity. That is, each case is directly analogous to a new chapter in the chain-novel. If one accepts the analogy, and there seems to be much too little analysis critiquing the acceptability of such an analogy, one gets a picture of a somewhat insulated legal system running upon a deep need for internal coherence. While Dworkin disavows the deductivist

picture offered by Langdell, and allows in a moral dimension, in his attachment to traditional legal materials and practices he is clearly a proponent of the classical view. The legal pragmatist finds much to argue with in this picture of jurisprudence.

*Advisor in juridical argumentation: Pavlenko J. A., PhD, logic department,
Yaroslav Mudryi National Law University*

*Chobu Yaroslav
International Law Faculty
Yaroslav Mudryi Law University*

Fact-Argument Schemes to Prove a Crime Commission

In the literature on reasoning on the basis of evidence, the two traditions exist: the argument-based tradition and the tradition based on narratives. In this paper I'll consider both approaches. I'll focus on a hybrid perspective in which argumentation and narratives are combined. I also elaborate on the role of commonsense knowledge.

There are two perspectives on reasoning about the facts in criminal cases. The first refers to as “argument-based tradition”, in which evidence is treated as giving reasons for and against the facts in the case. Argumentative reasoning requires a number of consecutive reasoning steps from the evidence to the facts in issue using commonsense knowledge to warrant the inference steps. The charting method is intended to make reasoning from the evidence to the facts easier and more vividly. The method uses argumentation logics, where the rules of classical logics are augmented with the rules for defeasible inference. Arguments are constructed by chaining applications of inferences that ends up with an argument tree. Each argument tree has the pieces of evidence as its leaves and one of the facts to be proven as its ultimate conclusion (root). Arguments can also be attacked. They can be rebutted with an argument for the opposite conclusion.

The second tradition is based on narratives (or stories). Different stories – coherent sequences of the events – about what might have happened (e.g. as presented in court or as hypothesized in the investigation) are evaluated and compared. The belief in a story is then determined by looking at how well it fits both the available evidence and our commonsense knowledge. Tests concerning how jurors in the US reasoned with a large amount of evidence in a criminal case demonstrated that people tend to organize the evidence by building stories about what might have happened. Such stories are essentially networks of events which are causally linked. The idea is that hypothesized stories explain the observations (i.e. the evidence) in the case through abductive inference to the best explanation. The basic idea of abductive inference is reduction, that is if we have casual relation between events and we observe *effect*, we are allowed to assume *cause* as a possible explanation of the *effect*. This cause which is used to explain the effect can be a single state or event, but it can also be a sequence of events, a story. Taken by itself the abductive scheme is nothing but the fallacy of affirming the consequent. However, in a setting where alternative abductive explanations are generated and compared, it can still be rational to accept an explanation if no better other explanation is available. Clearly, such reasoning is defeasible, since additional facts

might give rise to new explanations. In sum, the idea of abductive inference with the best explanation is that there are different explanations which have to be compared.

In large criminal cases, arguments and stories need to be combined into one hybrid theory, where stories are used to causally explain the facts to be proven and arguments based on evidence are used to support and attack these stories and each other. The hybrid theory solves one of the most important issues with the narrative approach as, for example, namely that often the connection between the evidence and the stories is not made clear. In the hybrid approach, stories can be evidentially supported. The hybrid approach also makes it possible to reason about the coherence of a story in a dialectical way. Evidence is the most important source of knowledge in evidential reasoning; the knowledge gained from sources of evidence provides the “ground” on which all other reasoning about a case can be built. However, evidential reasoning also involves a large amount of commonsense knowledge about the world around us. In the hybrid approach, commonsense knowledge is used in two pivotal ways. First, good and effective reasoning with evidence requires knowledge of pragmatic rules of inference, generalizations which warrant inferences from premises to conclusions. Second, knowledge of relevant scenarios or clusters of events is needed. Generalizations and scenarios can be seen as argumentation schemes and story schemes respectively, schemes that encode general patterns of reasoning.

Argumentation schemes can be thought of as a semi-formal generalization of the rules of inference found in formal logic. Schemes can be abstract or specific. In addition to the generalization expressed by an argumentation scheme, each scheme also has associated critical questions, typical sources of doubt for the generalization. These can be the following: **1.** Did *w* really perceive *a*? **2.** Does *w* accurately remember *a*? **3.** Does *w* have a reason for lying? **4.** Did *w* really assert *a*? **5.** Is *a* consistent with what other witnesses say? These critical questions give pointers on how and where an argument might be attacked.

Story schemes consist of episodes and explanation. Like generalizations and argumentation schemes, story schemes range from abstract to specific. For example, a causal pattern of the form *motive* → *goal* → *action* → *consequences* is a very abstract scheme for stories. Take the story scheme for ‘murder’: **1. Anomaly that the scheme explains:** person *y* is dead. **2. Central action of the scheme:** person *x* kills person *y*. **3. Other relevant information:** the motive *m*, the time of the killing *t*, the place of the killing *p*, the weapon *w*. **4. Pattern of actions:** person *x* has a motive *m* to kill person *y* → person *x* kills person *y* (at time *t*) (at place *p*) (with weapon *w*) → person *y* is dead. **5. More specific kinds of murder:** assassination (e.g. liquidation), felony murder (e.g. robbery murder), killing of one’s spouse. In addition to a pattern of actions, this scheme also contains other information.

And finally, story schemes can be used in different ways in reasoning about evidential decision making and crime investigation. In an investigation context, story schemes are important in that they serve as possible templates for hypotheses about what happened and they can guide the search for further evidence. In a murder case, for example, one would look for evidence of the type of weapon used or one could interrogate the suspect on his motives. Furthermore, story schemes can also be used to critically analyse stories: if a story does not match a particular scheme (for

example, the motive is missing in a murder story or the causal link between action and supposed consequence is missing) it's quality diminishes.

*Advisor in juridical argumentation: Pavlenko J. A., PhD, logic department,
Yaroslav Mudryi National Law University*

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ

«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ: історія, сучасність, перспективи»

*Барабаш О. В.,
доцент кафедри логіки Національного Юридичного
університету України імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Загальний екуменізм та «екуменізм права»: шляхи сучасної уніфікації

У зв'язку зі стрімким розвитком науки, сучасний світ все більше набуває рис уніфікованого стандартністю тенденцій універсалізму. Технологічні прориви останніх десятиліть надали змогу користування одними й тими ж засобами самореалізації, проведення дозвілля, сформували достатньо стійки й однорідні за матеріальністю спрямованості уявлення про життєвий успіх та його майже обов'язкові параметри (статусне житло, автомобіль, рівень грошових витрат, тощо). Майже увесь світ став близьким (скайп чи веб-камери, подорожі надсучасним транспортом) та швидко доступним, користується одними й тими ж технологіями, говорить англійською мовою, слідує одній і тій же моді, розраховується одними й тими ж грошовими одиницями. Подібна спрямованість щодо універсалізації способу життя актуалізує сукупність питань, які, зрештою, нагадують за змістовністю у постанові питань середньовічні дискусії реалістів та номіналістів з приводу можливості існування загального та, у разі визнання такого, подальшого розуміння його місця (у згаданих суперечках різниця вже в позиціях реалістів) та змісту. Проблематика, на сучасний манер, набуває оформленості у дихотомії: глобальні універсалії – національно-культурна ідентичність через усвідомлення відмінності. На наш погляд, вона має кілька самостійних у своїй смисловій значущості пластів, алгоритм поєднання яких саме по собі окреме дослідницьке завдання. І хоча задля позначення тенденцій універсалізації використовується різнопланова термінологія – глобалізація, «кінець історії» у ствердженні лібералізму, «загальна вестернізація» чи космологізм, уся вона змістовно зорієнтована на акцентування певних параметрів процесу у зв'язку з проявами його сутнісних ознак, виділенням самої дослідницької площини. Можливо, у цьому ряду слів-позначень може знаходитись й один з варіантів сучасного

розуміння екуменізму, як явища спрямованого на різні форми консолідованості зусиль заради однорідності майбутнього.

Сам термін екуменізм походить від грецького «ойкумена» – цим словом ще у стародавній Греції позначали відомий в ті часи всесвіт, весь заселений світ, що у грецькому сприйнятті позначало перспективу поширення цивілізаційної одноманітності грецького взірця узятото у своїх найголовніших сутнісних рисах. Тому не випадково що і термін, і саме явище, що навіть у відмінних розуміннях стоїть за ним, набули актуалізації за нових історичних обставин, сповнених якісно новим намаганням віднайти основу загальнолюдського співіснування, контури єдності і, можливо, те, що можна умовно позначити загальним. Перш-за все екуменізм сучасності набув релігійного виразу і, власне, оформився як інституціоналізований у різних варіантах (скажімо через діяльність Всесвітньої Ради Церков) намір зближення позицій протестантських, а згодом і католицької та православної церков (свідчення чому й підписання Екуменічної хартії – Charta Oecumenica – католиками, православними й протестантами Європи у 2001р.). До екуменічного руху в тій, або іншій мірі почали підключатися й представники інших релігій сучасності, сприймаючи сам термін «екуменізм» вже скоріше як певну установку на довіру, відкритість, толерантність, діалогізм у вирішенні нагальних завдань загальнолюдського характеру. Мабуть у руслі подібного підходу можна розглядати нещодавню теплу й змістовну зустріч у Стамбулі Папи Римського Франциска з Константинопольським патріархом Варфоломієм та лідерами місцевих мусульманських й іудейських громад, що засвідчила конструктив спілкування й вихід на новий рівень щодо «створення комфортного релігійного клімату». Загалом же спектр сучасного розуміння екуменізму є змістовно широким (так, скажімо, диякон РПЦ Андрій Кураєв виділяє «10 екуменізмів») і вже не обмежується виключно сферою релігійного життя. Тому, на наш погляд, екуменізм є одне з намагань виходу в площину формування нової масової свідомості, що має звести різноманітність релігійності з притаманними їй ризиками конфронтаційного характеру до прийнятного у мирному співіснуванні рівня їх проявленості. Розвиток екуменізму, це, можливо, і один з варіантів відповіді С. Хантінгтону, заперечення обов'язковості прогнозованого ним зіткнення цивілізацій. І хоча виділяють цілу суму протиріч екуменізму як явища, серед яких протиріччя між основними принципами екуменічного руху та їх реалізацією у вигляді «інтеркомуніона», та говорять про його трансформацію у спрямування розвитку синкретичного характеру, тим не менш, він залишається однією з визнаних світом спроб подолання його сучасної конфронтаційності та віднаходження основ подальшої уніфікації, або, щонайменше, наміром самої постанови питання. На наш погляд, пошук підвалин усвідомлення єдності упирається в наступні проблемні блоки: 1) світогляд (у тому числі релігійного гатунку) й параметри співпрямління його варіантів на шляху компромісності результатів. Він невід'ємно пов'язаний з сумою питань щодо тих цінностей, що покладені в основу життя та цивілізаційної моделі розбудови соціальних зв'язків. 2) Усталеність суспільних інституцій, вихід на особливості державотворення в інституціональному

аспекті, з колом питань щодо способу їх формування, розвитку, ступеня системної заданості (чи особливостей детермінації) та варіативності подальшого розвитку, засобів нормування і функціональної спроможності. Зрештою, природно, весь другий блок виглядає невід'ємним подовженням або частиною рішення сукупності питань, що породжені першим змістовним блоком. Здатність до комунікації і налаштованість на компроміс та толерантність на фоні технологічної однорідності засобів життя сучасного заселеного світу (ойкумени) стають залежними, знову таки, перш-за все від «налаштувань» світоглядного характеру.

Сучасний світ зустрічається і з тими явищами та тенденціями, що мають відверто конфронтаційний характер, викликані ідеологічним протистоянням, конфліктністю економічного характеру, боротьбою за владу, ресурси, агресією перенапруження життям, тощо. На карті світу з'являються нові точки війни, зони напруження, в яких проявляється соціальний безлад, насилля, варварство. Вочевидь, на фоні формування альтернативи: співіснування та його основи, або поширення територій насилля й хаосу, ще гостріше повстає питання щодо розвитку й поширення екуменізму у якому продовжиться пошук основ розбудови сучасної ойкумени – простору цивілізаційності. І в ньому, мабуть, достатньо безальтернативним виглядає щодо позитиву майбутнього представлення і розвиток «екуменізму права». «Екуменізму права», що слід розуміти як окреслення і боротьба за «території верховенства права», подальший розвиток усього проекту міжнародного права, пошук методології сполучення у рамках бінарності глобальні універсалії – національний контекст усіх складових корпусу права міжнародного й національно-державного рівня. Зрештою, якими б не були розбіжності у розумінні світу та його майбутнього чи то світоглядного характеру (з їх вираженням на релігійному підґрунті), чи сконцентровані в своїй увазі на відмінностях поглядів на право і авторитетності правових систем, як у заданні системних параметрів міжнародного права, так і щодо питань їх представлення у національному законодавстві, загальний екуменізм сучасності і «екуменізм права» у пошуках загального і його основ можуть виходити з формули, що є парафразом відомого вислову Аврелія Августина – «Єдність у багатоманітні».

Різний погляд на те, що має бути в основі цивілізаційних основ заселеного світу, за якими правилами буде розбудовуватись ойкумена майбутнього, у підсумку допоможе сформувати сукупність підходів, впорядкувати термінологію, визначити актуалізовану площину дослідження, спрогнозувати яким є шляхи «екуменізму права».

*Воскресенский Б. А.,
доцент кафедры психиатрии и медицинской психологии Российского
Национального исследовательского медицинского
университета им. Н. И. Пирогова
Россия, г. Москва*

«Ложная мистика» как клиническая и культурно-историческая проблема

Периоды бурных социальных преобразований, что характерно для постсоветского пространства последних двух десятилетий, активизируют общественное и индивидуальное сознание. Одно из направлений этих процессов – оживление религиозно-мистических настроений. И оно тоже многогранно. Это и традиционалистическое обрядовое вхождение в православие, и глубинная, преобразующая человека вера, и безудержная охваченность неопита и максималистски-диссидентские (заметим, что слово «диссидент» и родилось в ходе религиозных борений) сектантство, инославие, иноверие. К последним из перечисленных течений примыкают магия, оккультизм, спиритизм, телепатия и т. п.

Очевидно, что каждый из этих вариантов может оцениваться с разных точек зрения – как личный духовный поиск, как следование (или противостояние) социальным стереотипам, как противоправная деятельность, как проявление психического расстройства. В настоящей публикации будет рассмотрена именно последняя ситуация. Очевидно, что определение медицинских–клинических–психопатологических критериев мистики, оказывающейся по-особому ложной, точнее говоря, болезненной имеет большое практическое значение. Проблема мистических переживаний имеет и более общий, правильное будет сказать – универсальный аспект, так как затрагивает вопрос о взаимоотношении тела и души, конечности и бесконечности (соответственно – смерти и бессмертия), о сущности человека и мира.

В данном сообщении мистика понимается как взаимосвязанный комплекс своеобразных переживаний, вершиной которых оказывается своеобразное преобразование самосознания, включая изменение восприятия пространства, времени, «чувство непосредственного ощущения Божества», слияния с Абсолютом. Именно такие основные критерии указываются богословами, философами, культурологами, религиоведами (Л. Винарова, 2004, Е. Торчинов, 2005, С. С.Хоружий, 1998).

П. Минин (2003) особенно подчеркивает, что наряду с глубинным (равно возвышенным) переживанием веры святыми, к мистике (весьма своеобразной) склонен особый «тип нервных больных», который вместе с тем нередко бывает индифферентен или даже настолько враждебен по отношению к религии, что его представителей нередко оценивают как еретиков.

Среди психопатологических исследований в этой области укажем работы И. А. Зайцевой, 1994, Д. Е. Мелехова, 1991, В. Э. Пашковского, 2006, К. Шнайдера, 1999, Б. А. Воскресенского, 2006.

Цель настоящего исследования – выявить клинико-динамические особенности психопатологических переживаний пациентов с парафреническим синдромом (один из наиболее часто встречающихся вариантов галлюцинаторно-бредовой симптоматики, свидетельствующий о значительной тяжести состояния: его особой остроте или давности, хронизации) религиозно-мистического содержания. Эти переживания мы и называем «ложной мистикой». Задачи: 1. Определить клинические критерии психопатологических переживаний типа «ложной мистики». 2. Изучить особенности расстройств ведущих для данной патологии регистров – галлюцинаторного и деперсонализационного. 3. Сопоставить эти особенности с типом течения заболевания на основе культурно-исторического подхода к психике. (В нашем понимании культура – это весь мир – и внешний, и внутренний, осмысленный, освоенный и созданный человеком, а психика – динамическое образование, изменяющееся, усложняющееся как в ходе развития человечества, так и отдельной личности).

Обследовались больные с расстройствами шизофренического спектра. Исследовались как состояния, актуальные на момент беседы, так и ранее пережитые, восстановленные в ходе диагностической беседы с больным. Все пациенты считали себя верующими. Возраст – от 19 до 63 лет. Метод – клинико-психопатологический.

Результаты и обсуждение. 1. В клиническом контексте (доблезненные особенности личности, динамика болезни, изменения личности, структура синдрома) диагностически значимыми являются: внезапность, одномоментность («вдруг») «религиозного обращения или же изменение качества («инакость») религиозных переживаний по сравнению с периодами, предшествовавшими болезни, исчезновение «Я» на высоте расстройств, сочетание несочетаемого в религиозных воззрениях и практике и ряд других характеристик, свойственных определенным типам психопатологических состояний вне зависимости от содержания переживаний. Диагностические критерии здесь, повторим в другой формулировке, общепсихопатологические, а не какие-либо специальные – религиозные, христианские, православные. За «искушением в виде болезни» (оценка своих бредовых апокалиптических переживаний одним из наших пациентов) врач должен увидеть «болезнь в виде искушения».

Ответы на задачи 2 и 3 призваны хоть в какой-то мере наметить грани соприкосновения общечеловеческого (соответственно культурно-исторического) и «болезненного» (психопатологического). Установлено, что у пациентов с более благоприятным течением заболевания зрительные галлюцинации представлены конкретными образами (лицо Бога, черт, руки дьявола). По мере утяжеления процесса образы теряют конкретность, определенность. Пациенты с тенденцией к непрерывному течению заболевания рассказывали об увиденных ими светящихся шарах, лучах света, тьме. Образы утрачивают предметность, становятся более символическими, многозначными по их возможному толкованию. Слуховые псевдогаллюцинации приобретали вычурную локализацию: исходили из неба, из грудной клетки, приобретали

экстракампинный характер (виделись, слышались в голове, за спиной – вне пределов функционирования того или иного анализатора).

Деперсонализационные расстройства оценивались по такому своеобразному признаку как восприятие пациентами собственной души. Большинство здоровых людей специально не задается этим вопросом. Больные с благоприятным типом течения также нередко затруднялись ответить на вопрос о местоположении души или локализовали ее в грудной клетке. При утяжелении заболевания душа могла перемещаться в солнечное сплетение. (В культурологии считается, что первоначально человек локализовал свою психику в животе – омфалопсихика. Термины меланхолия, парафрения также имеют «животное» происхождение). В других случаях душа становилась оболочкой вокруг тела, путешествовала в пространстве и времени, душой наделялись планеты.

Универсальность геометрических фигур как одного из способов организации психики общеизвестна. Достаточно вспомнить концепции К. Г. Юнга. Но и в собственной культуре – художественных произведениях мы встречаем эти образы, порой раскрывающиеся в неожиданных ракурсах. Так в коротком, могущем показаться нелепым рассказе («случае 17») «Макаров и Петерсен» (Д. Хармс. «Горло бредит бритвою. Случаи, рассказы, дневниковые записи». Журнал «Глагол» 1991, с. 32–33) происходит диалог двух героев – восторженного Макарова и скептического Петерсена. Макаров рассказывает про таинственную книгу о человеческих желаниях под названием «МАЛГИЛ». Внезапно Петерсен исчезает. Макаров слышит лишь его голос: «Где я? «Макаров! Ты видишь эти шары?» Макаров открывает книгу и читает: «...Постепенно человек теряет свою форму и становится шаром. И став шаром, человек утрачивает все свои желания». Общеизвестный печальный факт – душевная болезнь Д. Хармса в контексте всего сказанного можно рассматривать не только и не столько как клинический медицинский факт, но и как своеобразный материал художественного творчества, как культурное событие, как многозначный, многосмысленный духовный акт – и болезненный, и художественный, и индивидуальный, и общечеловеческий.

Сферу духовного мы рассматриваем в рамках целостной трихотомической концепции личности (дух – душа – тело). Психические расстройства разворачиваются в области «душевного», творческие – художественные, научные, религиозные – словом, ценностные образования, – разворачиваются в «духовном». Между этими структурами имеет место сложное, многогранное взаимодействие, что, в частности и порождает проблемы разграничения здоровья и болезни, «гениальности и помешательства» (выражаясь языком XIX века), преступности и психических аномалий и т. п.

Итак, по мере прогрессирования болезни галлюцинаторные образы становятся все более архетипическими, восприятие души «деиндивидуализируется», становится все более мифологическим. Эти факты дают основание предполагать, что болезнь по мере своего развития активизирует наиболее древние формы организации психики.

Истинность же духовного опыта как такового вправе оценивать люди, как говорят в церкви, духовно опытные и специально призванные – священнослужители, богословы, религиозные философы. Подходы у них совсем иные, чем в медицине. «Лишь в душевном опыте и прикрепленном к нему мышлении можно спрашивать о соответствии реальности, можно искать доказательства существования Бога и духовной жизни. В духовном опыте такой вопрос невозможен... В духовной жизни явлены сами духовные реальности, и потому не может быть вопроса о соответствии реальности тому, что в духовной жизни раскрывается. В духовном мире опыту не соответствуют предметные реальности, но сам опыт духовный и есть реальность высшего порядка. Духовная жизнь не есть отражение какой-либо реальности, она есть сама реальность» (Н. А. Бердяев, 1994, с. 27–28).

Психиатрическое же понимание коллизий духовного и душевного сформулировано К. Ясперсом: «Быть может, величайшая глубина метафизического переживания, ощущение абсолютно священного и благодатного дается в сознании восприятия сверхчувственного лишь тогда, когда душа расслабляется настолько, что после этого уже остается в качестве разрушенной». (1999, с. 155).

«Простой душе невыносим
Дар тайнослышанья тяжелый
Психея падает под ним».
В. Ходасевич

*Качуров Е. В.,
доцент кафедры философии
Национального аэрокосмического университета «ХАИ»,
г. Харьков*

Философия судебного религиоведения

В 1998 году выходит работа Ю. В. Тихонравова «Судебное религиоведение». В ней автор исходит из тезиса о сущностном единстве религии и права. Рассматривая это тождество, он обращает внимание на то, что один из его моментов имеет негативную сторону – не право. Отсюда, делает вывод Ю. В. Тихонраов, в силу внутреннего родства права и религии, второй момент – религия, также может приводить к антисоциальным следствиям и иметь свой негатив. Значит, продолжает исследователь, религиоведение должно достичь такой формы спецификации, «чтобы обнаружить в исследуемой религии те императивы, которые прямо или косвенно толкают их последователей на совершение тех или иных противоправных действий».

Такая диагностика вероисповедания реально осуществляется в процедуре религиоведческой экспертизы. Именно к понятию этой процедуры Ю. В. Тихонраов идет, именно к его теоретической разработке он призывает. С сожалением он констатирует, что в отношении некоторых религий время уже упущено. «Если бы религиоведческая экспертиза была введена до второй мировой войны, то, для того, чтобы определить опасность нацистского учения

и запретить его в рамках либеральной демократии, не нужно было бы переживать этот страшный урок».

Упомянутая работа представляет для нас интерес потому, что в ней задается то проблемное поле, к которому непосредственно примыкает наше исследование. В ней автор пытается воспользоваться сильными сторонами предшествующих методологических позиций марксизма, социологии религии и богословия, одновременно поднимая проблему на *метаметодологический* уровень *философии религии*, с одной стороны, и конкретизируя ее до фактического применения религиоведческих знаний в юридической практике, с другой. Из объективистской позиции Вебера, Трельча, Дюркгейма, Сорокина, Нибура и др. Ю. В. Тихонравов заимствует тезис о религиозном плюрализме как устойчивой социальной реальности, которая в определенном смысле уже существует вне исторического контекста. В то же время он использует методологию нормативизма, которая предупреждает о возможной *негативной* природе некоторых религий. Но здесь его не устраивает субъективный авторитаризм, на котором основана данная точка зрения. Таким образом он старается маневрировать между крайностями указанных позиций.

Ю. В. Тихонравов прав, когда подчеркивает, что только в развитии классической философской мысли разрабатывались проблемы соотношения субъективной и объективной стороны человеческого познания, аксиологические и онтологические проблемы в их внутреннем единстве. Исходя из этого, он обращается к системе Г. Гегеля, в которой, по его мнению, отразились итог этих поисков.

Немецкий мыслитель в своей *«Философии религии»* и *«Философии права»* дал первый опыт систематического исследования взаимообусловленности феноменов государства и религии. Но его концепцию *нельзя* непосредственно применять к современной ситуации, так как у него (Гегеля) в качестве единственно оправданного фигурирует феномен *государственной* религии. Здесь так же согласимся с мнением Ю. В. Тихонравова. Ситуацию реально существующего религиозного плюрализма немецкий диалектик не исследует по той простой причине, что данный феномен принадлежит исключительно XX веку.

Ю. В. Тихонравов предлагает *экзистенциальный* подход в качестве проекции философского метода на современную религиозную ситуацию. Это предложение, действительно, может оказаться продуктивным в научном отношении. Но возникает вопрос: как использовать философское знание применительно к социоконфликтности новых религиозных движений?

В нынешних условиях религиоведческая теория должна избежать ограниченности объективизма и нормативизма, с одной стороны, и абстракции религиоведческого номинализма и религиоведческого реализма, с другой. В реалиях религиозного плюрализма равно опасно как признание *любой* религиозной группы, так и создание специальных «эпидемиологических зон» для религиозных новаций. Поэтому совершенно справедливо указание Ю. В. Тихонравова касательно того, что, «если бы деятельность иностранных проповедников тогда (полторы тысячи лет назад) была ограничена так же, как и

сейчас, апостол Андрей не смог бы распространять христианство среди восточных славян, а последователи Мухаммеда не смогли распространять ислам в Поволжье».

Впрочем, на этом совпадение наших точек зрения заканчивается. Дело в том, что, выдвигая на передний план вопрос о теории религиоведческой экспертизы, он слишком поспешно стремится ввести критерии для выявления негативных признаков маргинальных групп. В этом вопросе он предлагает как раз то, от чего ранее стремился дистанцироваться всеми силами – платформу нормативизма. Поэтому-то у него и европейский нигилизм, и философия М. Хайдеггера оцениваются как явления, равно значимые с нацизмом и оккультизмом. От его внимания ускользает тот факт, что как в общерелигиоведческой теории, так и в конкретных вопросах исследования социальной адаптации новых религиозных движений (включая проблему религиоведческой экспертизы) ученый имеет дело, прежде всего, с *сознанием*. Нет сомнений в том, что религиозное действие (структура религиозной организации, особенности ее культа и т. д.) определяются вероучением. Но оценивать (что в науке равно «исследовать») это вероучение с позиции абстрагирующего рассудка, это значит фактически делать то же самое, что делала средневековая инквизиция – превращать исследование в расследование (от лат. *inquisitio* – розыск, следствие).

В концепции Ю. В. Тихонравова появляется тенденция к субъективизму потому, что он не вполне последовательно проводит: во-первых, содержательный синтез по данной проблеме, и, во-вторых, игнорирует опыт исследования такого особого феномена, как «сознание», предпринятый представителями немецкой классической философии (а также представителями феноменологии и экзистенциализма XX века).

Относительно справедливости первого замечания, укажем, к примеру, на то, что, пытаясь объяснить *исторически* саму ситуацию религиозного плюрализма, автор судебного религиоведения все время абстрагирует один момент целостной структуры от других. Благодаря этому упускается качественное своеобразие современной эпохи, где определяющим выступает *равноправное* существование всех трех элементов *системы* «светское государство – традиционные церкви – новые религиозные движения». Она – совершенно *новый* социально-религиозный феномен и должна быть понята, прежде всего, как результат глобального всемирно-исторического движения.

Второе замечание так же имеет право на существование. Сам Гегель, к которому апеллирует автор проекта судебного религиоведения, придерживается в своем рассмотрении государства, религии, философии, истории и т. д. прежде всего *феноменологической* точки зрения. Суть ее заключается в особом взаимодействии исследователя и исследуемого, когда одно сознание имеет дело с другим и пытается понять это *другое* сознание. А ведь именно в этой ситуации оказывается ученый, ставящий вопрос о религиоведческой экспертизе. Иными словами, «Феноменология духа» – фундаментальная работа немецкого ученого, действительно, является «источком и тайной гегелевской философии» (К. Маркс). Гегель был первым, кто

предложил рассматривать сознание в диалектике взаимодействия обоих его важнейших элементов: знания и предмета.

Вопреки этому Ю. В. Тихонравов нацелен на те абстрактные ценности, которые с избытком производит светское государство. Отсюда вероучения новых религиозных движений у него преобразуются исключительно в предмет, то есть им отказывается в праве на собственное знание. Когда же автором рассматриваемого проекта осознается вся ограниченность правовых установок современного светского государства, взятых в отрыве от конкретной религиозной традиции (сформировавшей его когда-то в истории), он меняет позицию на диаметрально противоположную. И в этом случае он столь же односторонне принимает точку зрения этой традиции (как в приведенном выше примере с распространением христианства и ислама среди народов Восточной Европы). Его же собственная попытка выделить общие негативные характеристики вероучения, могущие привести к антисоциальным последствиям, в свою очередь, оказывается критикуемой потому, что *всякие* вновь возникающие религии (и традиционные в процессе своего возникновения в том числе) попадают под данные указатели.

*Качурова С. В.,
доцент кафедры логики Национального
юридического университета имени Ярослава Мудрого,
г. Харьков*

Новые религии в средствах массовой информации

В основании первого, непосредственного, опыта познания данного феномена (не столько его исследования, сколько *сообщения* о нем) находится форма, которая еще не признает за ним никакой самостоятельности. Особенность этой формы заключается в том, что определенность предмета она относит больше к себе, к своим интересам. Это – пресса. Ее, по отношению к новым религиям, Ю. В. Тихонравов предлагает разделить на три вида: бульварную, официальную и церковную. К первой он относит, к примеру, такие статьи, как Белое братство идет в атаку // Московский комсомолец. – 1993, 30 окт.; ко второй – Бычкова И. Зытягивают в ...секты// Градские вести. – 1994. – №1; к третьей – Бредун Ю. Ловцы душ// Церковный вестник. – 1994. – №7/107.

Отталкиваясь от данного деления, будем считать **бульварной** такую позицию автора, в которой соотносится *случайность* события, связанного с каким-либо новым религиозным движением, со случайностью собственных субъективных целеполаганий. Обычно такого рода сообщения делают акцент на экономических, сексуальных, паро-нормальных и других моментах, присутствующих, или «могущих иметь место» в том или ином случае. Таким образом, позиция бульварной прессы всецело подчиняется формуле: «случайное имеет дело со случайным».

Официальная же пресса, сообщая о религиозных новациях, обращает внимание больше на результаты их деятельности для всего общества. Здесь авторы существенно ограничивают круг своих читателей, ставя во главу угла ценности абстрактной свободы, общего миропорядка и т.д. Но, несмотря на

меньшую популярность данного рода сообщений, позиция официальной прессы является более развитой, чем предшествующая. Человек должен возвыситься над собственными страстями, он должен научиться следовать интересам *необходимого* и предпочесть его случайному бытию.

Наконец, **церковная** пресса выражает свое отношение к данному феномену, соотнося его с какой-либо сформировавшейся исторической традиции (например: постановление Архиерейского собора РПЦ «О псевдохристианских сектах, неоязычестве и оккультизме»). Кроме этого, церковная пресса ведет полемику с «прокультистскими» трактовками данного явления, не чуждаясь при этом безосновательности некоторых своих утверждений. Для иллюстрации упомянем здесь сообщения примерно такого содержания: «депутат депутат Гос. Думы В. Савицкий, собиравшийся обнародовать 14 декабря 1995 года данные о деятельности тоталитарных сект в России погиб за пять дней до своего выступления». Или: «Новый Закон РФ «О свободе совести и религиозных объединениях» настолько обеспокоил мормонов, что они лоббировали принятие американским Конгрессом законопроекта об отказе России в экономической помощи в случае, если она «начнет притеснять религиозные меньшинства» и т. д.

Все три разновидности СМИ стараются представить новые религиозные движения в виде преходящего фактора (усложняется лишь отношение к ним). И, тем не менее, этот феномен прочно укоренился в духовности XIX и XX веков, то есть с ним нельзя не считаться. Поэтому некоторые авторы непосредственно указывают на то, что религиозные новации есть следствие закона о свободе вероисповедания. Например, оценивая работу Ф. М. Рудинского «Институт свободы совести» (М., 1971), Ю. В. Тихонравов справедливо отмечает, что «право не дает деления религиозных исповеданий на «традиционные», «признанные» или же «непризнанные», «сектантские» или «раскольнические». Поэтому человек может исповедовать как «традиционную», так и «обновленную», даже им созданную религию, если ее исповедание не связано с нарушением законов». Выходит, что само содержание закона о свободе совести – суть современного секулярного государства, располагает к образованию этого вида религиозности.

Логическая возможность, то есть следование из определения закона и фактически устойчивое существование феномена новых религиозных движений, побуждают к деятельности более развитые, чем пресса, формы рефлексии – религиозоведческое знание. Да и сами сообщения СМИ о социальных проблемах новой религиозности сейчас звучат совсем иначе, чем раньше. Они стали более сдержанными в собственных оценках происходящего, на второй план была отодвинута их когда-то модная сенсационность. Журналистика, похоже, осознала всю серьезность затрагиваемой здесь темы и приступила, наконец, к тому, чтобы максимально нейтрально фиксировать факты. Закончилась беспардонная обработка сознания читателя в направлении, задаваемом писателем. Всем стало ясно, что по влиянию на общество бульварная «клубничка» и межрелигиозные противоречия – совершенно разные вещи.

И сразу же проблема оценки этого явления переместилась на более высокий уровень. Борьба за религиозное выживание с городских улиц и площадей перешла в залы судебных заседаний или стала темой обсуждения в университетских аудиториях. Здесь перед юристами, с одной стороны, и молодой наукой о религии (религиоведением), с другой – возникли элементарные элементарные по форме вопросы: «Являются ли религией по сути эти «новые религиозные движения»? Как их можно классифицировать? Что следует от них ожидать в социально-правовом аспекте и т. д.?». Но за всей этой простотой скрывалось серьезнейшее испытание на способность «быть или не быть», в которое вовлекся даже не столько предмет, сколько *сама* рефлексия по поводу него.

Наука о религии всеми имеющимися в ее арсенале способами и средствами попыталась справиться с поставленной задачей. Главным для нее на данном этапе стала процедура, посредством которой можно было бы отличить *эту* религиозность от *той*, что привычна, традиционна (ведь сам же предмет отличает себя). Но как только религиоведение взялось за розыск этой отличительной характеристики, как данная проблема вывела ее на уровень общих вопросов: – что такое религия? какой признак ее отделяет от не религии? От подобного «категориального» вопрошания даже респектабельная научная дисциплина может впасть в «гносеологическое» отчаяние. И все же это испытание в целом плодотворно сказалось на религиоведческом знании. Здесь подтвердилась правота высказывания М. Хайдеггера о том, что уровень науки как раз «определяется тем, насколько она способна на кризис основопонятий».

То, что религиоведение должно «переболеть» этим «категориальным кризисом» еще на начальных стадиях своего самостоятельного развития, в этом немалая заслуга принадлежит феномену новой религиозности. В сфере, которая образовалась «по поводу» этой религиозности, социальные, практические проблемы вплотную сомкнулись с проблемами фундаментальной теории – проблемами определения ключевых понятий.

*Грибовський Б. О.,
НАПрН України Інститут державного будівництва та
місцевого самоврядування, аспірант,
м. Харків*

Причини та природа скоєння злочинів на підставі релігійної ненависті чи ворожнечі. Аналіз мотивів

Релігія сьогодні являється одним із керівних важелів правового та політичного устрою нашої держави. Релігійні відносини на сталому етапі розгалуження нашої країни відображають ті корінні зміни в нашому суспільстві, котрі відбулись за останні двадцять років. Україна вважається багатонаціональною та багатоконфесійною країною, що говорить про викликаний інтерес та культурний ріст нашої нації в очах інших представників світових культур. Тому збереження такої високої «марки» є важливим державним завданням, складовою частиною котрого становить профілактика

злочинів скоєних на підставі релігійної ненависті чи расової нетерпимості шляхом виявлення причин їх виникнення.

За нашим переконанням, мотив – це інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Вважається, що мотив є обов'язковим чинником при реалізації психічно нормальною особою своєї поведінки, діяльності, вчинку або діяння.

Сутність злочину, скоєного з ненависті, полягає у тому, що злочинець вчиняє його з мотивів, викликаних його особистим ненависницьким ставленням до жертви, котра має специфічний статус чи належить до певного соціального прошарку (в нашому конкретному випадку це люди інших релігійних конфесій чи релігійного віросповідання).

Мотив релігійної ненависті чи ворожнечі досить часто переплітається з іншими мотивами, наприклад, з політичними, котрі мають ідеологічний вплив чи релігійний характер. Також з расовим нетерпінням, що відображає не традиційне ставлення, агресію до представників іншого етимологічного походження.

Однією з причин злочинів, котрі ми досліджуємо, являється наявність в них конкретно суспільних факторів, що не знайшли своє конструктивне вирішення на більш ранніх стадіях. Фундаментальною причиною злочинів, скоєних на підставі релігійної ненависті чи ворожнечі, являється нездатність самого суспільства врегулювати міжконфесійні відносини. Це наштовхує радикально налаштованих представників суспільства використовувати ті чи інші релігійні погляди чи віроучення в цілях маніпуляції чи захоплення політичної влади.

Не зважаючи на те, що законодавча база даного питання досить широка, що знаходить своє відображення і в Конституції України ст. 35, де говориться, що кожному гарантується право на свободу світогляду і віросповідання. Також визначене спеціальним Законом України «Про свободу совісті та релігійних організацій». Навіть передбачена широка кримінальна відповідальність Кримінальним Кодексом України у статтях 161, 178, 179, 180, 181. Все одно, для такого інтегруючого суспільства дана дискусія набиратиме обертів із зростанням різних релігійних конфесій, їх однодумців та противників.

Релігійне життя значно ширше ніж нам здається, адже своє коріння сягає початку становлення будь якої суспільно владної групи, чи то від Різдва Христового чи, тим паче, після. Своєю дискусійністю та правовою імплементацією релігія збагачувалась ще з часів могутньої Римської імперії. А тепер, коли суспільство, політико-правові тенденції гостро в'їлись у повсякденне життя кожного, вплив таких чинників має досить розріджений і комбінований характер. Тому нашим очільникам потрібно постійно тримати руку на пульсі сучасного інтегруючого суспільства.

Науковий керівник : к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

Релігійна обумовленість кримінально-правових норм

Особливістю сучасної методології пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства є, з одного боку, безумовне суворе й точне правове нормування, а з іншого, – необхідність порівнювати, зіставляти і узгоджувати результати будь-якого вдосконалення кримінального законодавства та конкретні пропозиції щодо нього з так званими «суто людськими» і «позанауковими» критеріями оцінки [1, с. 34]. Одним із таких критеріїв є відповідність законодавства, у тому числі кримінального, релігійним нормам.

1. Релігія і право виступають регуляторами суспільного життя. Тому закономірно постає питання щодо їхньої взаємодії. Єдність права і релігії зумовлюється єдністю їх соціального призначення – судити вчинки людей, вирішувати їхню долю і визначати те, на що особа заслуговує, і що відповідає (чи не відповідає) в одному випадку заповідям релігії, в іншому – нормі закону [2, с. 183]. Метою цієї публікації є ілюстрація того, яким чином релігійні норми пов'язані із кримінально-правовими: впливають на їх появу, розвиток і скасування.

2. Уявляється, що релігійна обумовленість кримінально-правових норм прослідковується, принаймні, в двох аспектах: 1) вони повинні мати релігійне підґрунття, тобто, не суперечити основним постулатам віровчень тих конфесій, що розповсюджені на території нашої держави; 2) охороняти від злочинних посягань права особи в релігійній сфері.

3. Щодо першого аспекту, слід зазначити, що братися до уваги повинні ті релігійні догмати, що є схожими в усіх трьох світових релігіях (християнстві, мусульманстві та буддизмі). Йдеться про добро, справедливість, честь, гідність, повагу до старших тощо. В літературі не піддається сумніву, що саме під релігійним впливом ще у стародавні часи були криміналізовані такі діяння як вбивство, крадіжка, зґвалтування, завідомо неправдивий донос, відмова від утримування непрацездатних батьків. Зафіксовані ці діяння в Законах Мойсея (Ісх. 20, 12–17), частково – в Нагорній проповіді Ісуса Христа (глави 5, 6 і 7 Євангелія від Матфея) і в його Розмові з багатим юнаком (Мф. 19, 16–24; Лк. 18, 18–25; Мк. 10, 17–25). Зважати слід також на 7 смертних і 4 вопіючі гріхи та 7 християнські і 7 мусульманські чесноти і заповіді блаженства [3, с. 84].

Звичайно, що не всі релігійні норми повинні мати адекватний захист з боку кримінального права. Причин цьому декілька. Зараз виділимо дві з них. По-перше, згідно принципу економії репресії, кримінальне право покликане охороняти не усі, а лише найбільш значущі соціальні (у тому числі, релігійні) цінності, і не від будь-яких, а лише від найбільш небезпечних посягань. По-друге, не можуть братися до уваги постулати, що не є спільними для усіх трьох світових релігій (принаймні в частині протиріччя положень інших конфесій

догматам православного християнства), тому що вони не віддзеркалюють світогляду переважної більшості населення нашої країни. Тому, на сьогоденному етапі розвитку нашого суспільства можна стверджувати, що релігійно обумовленими кримінально-правові норми є лише у тій мірі, де положення релігії співпадають із моральними та сприймаються правосвідомістю українського суспільства. Тому релігію не можна визнавати самостійним фактором, що чинить вплив на формування і вдосконалення кримінального законодавства. В запропонованій автором системі обставин соціальної обумовленості кримінально-правових норм [4, с. 211, 212] повинні враховуватися ті релігійні положення, що віддзеркалюють правосвідомість, мораль і суспільну думку.

З іншого боку, в історії розвитку кримінального права була значна кількість заборон, що мали релігійні витоки, і з пливом часу входили в протиріччя із розвитком науки, техніки, іншими соціальними потребами. І. Ф. Казьмін з цього приводу зазначає, що подолання правом релігійних і релігійно-моральних заборон є складним і тривалим процесом. Такі складнощі, пише дослідник, були, наприклад, із дозволом на використання трупів у науково-медичних цілях, з експериментами над тваринами. Лише поступово потреби науки та охорони здоров'я змогли змінити становище. В дещо меншій мірі це повторилося пізніше з донорством, трансплантацією людських органів і тканин. Для визнання подібних вчинків правомірними необхідна соціальна потреба в послабленні, а згодом, і знятті заборони, що повинна усвідомлюватися достатньо широкими суспільними колами та законодавцем [5, с. 91]

4. Що стосується другого аспекту релігійної обумовленості кримінально-правових норм (охорони прав особи у релігійній сфері), то слід відзначити, що Розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» містить 4 норми (статті), що охороняють їх від злочинних посягань: ст. 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків», ст. 179 «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь», ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду», ст. 181 «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів». Видається, що наявного переліку злочинів цілком достатньо, і найближчим часом він перегляду не потребуватиме. Це означає, що немає підстав як щодо його розширення (введення нових діянь до числа кримінально караних), так і щодо скорочення (тобто виключення якогось із наведених діянь із кола злочинних). Негативний досвід у цьому плані має законодавець Російської Федерації. Так, у 1991 році з чинного на той час КК РРФСР 1960 року помилково було виключено статтю, що передбачала відповідальність за посягання на особистість та права громадян під виглядом здійснення релігійних обрядів. Ціною названої помилки стала активізація діяльності таких релігійних об'єднань як «Біле братство», «Аум сенріке» тощо. Внаслідок цього кількість людей, втягнутих у подібні об'єднання, збільшилась у декілька разів. Так само збільшилась і шкода, що була заподіяна їхньому

фізичному і психічному здоров'ю. Тому вже навесні 1993 року законодавець знову змушений був увести кримінальну відповідальність за створення об'єднань, що посягають на особистість і права громадян. Таке діяння визнане злочинним і в чинному нині Кримінальному кодексі РФ 1996 року [6, с. 282, 283].

Наведене дозволяє зробити наступні *висновки*: 1) релігійна обумовленість кримінально-правових норм проявляється у двох аспектах: релігійному підґрунті кримінально-правових заборон вчинення певних злочинів (проти особи, власності тощо); а також у забезпеченні кримінально-правової охорони прав і свобод особи у релігійній сфері; 2) відповідність кримінального закону релігійним нормам не є самостійним фактором його соціальної обумовленості; 3) релігійні норми чинять вплив на зміст кримінального законодавства опосередковано: у разі, якщо вони відповідають нормам суспільної моралі, охоплюються правосвідомістю та схвалюються громадською думкою.

Список літератури:

1. Фролова, О. Г. Щодо методології пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства України / Кримінальний кодекс України 2001р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства): Матеріали наук.-практ. конф., 4-5 квіт. 2003 р. - Л. : ЛІВС при НАВС України / Львівський державний інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2003. - С. 33-35.

2. Яковлев, А. М. Социальная структура общества и право: Учеб. пособ. – М. : Норма, 2013. – 368 с.

3. Бойко, А. И. Нравственно-религиозные основы уголовного права: Монография. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 248 с.

4. Пащенко, О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) / Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 210-213.

5. Казьмин, И. Ф. Общие проблемы права в условиях научно-технического прогресса: Монография. – М.: Юрид. лит., 1986. – 192 с.

6. Лопашенко, Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: Монография. – СПб.: Юрид. центр «Пресс», 2004. – 339 с.

Трибуна молодого вченого

*Богатюк О. В.,
студентка 3 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Оподаткування доходів релігійних організацій

Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). У ст. 92 Конституції України зазначено, що система оподаткування, податки та збори встановлюються виключно законами України. Головним законодавчим актом, який регулює питання оподаткування, є Податковий кодекс України.

«Неприбутковими організаціями є ті, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства і іншої діяльності, передбаченої законодавством», – зазначено у п. 14.1.121 статті 14 Податкового кодексу України. А відповідно до ст. 157 зареєстрованим релігійним організаціям надано статус неприбутковості, який раніше був передбачений п. 7.11 статті 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Це означає, що від оподаткування звільняються доходи релігійних організацій, отримані у вигляді: коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; будь-яких інших доходів від надання культових послуг, а також пасивних доходів. При цьому доходи або майно релігійних організацій не підлягають розподілу між їх засновниками або членами та не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого засновника або члена релігійної організації та її посадових осіб, крім оплати праці останніх та відрахувань на соціальні заходи. Право релігійної організації на користування пільгами в оподаткуванні податком на прибуток виникає після внесення її до Реєстру неприбуткових організацій та установ, який ведеться центральним органом Державної фіскальної служби.

П. 157.11 ст. 157 Податкового кодексу містить доволі складні формулювання, з аналізу яких можна зробити такий висновок: якщо доходи неприбуткових організацій (до яких належать і релігійні організації), отримані протягом звітного (податкового) року з окремих джерел на кінець першого кварталу року, що настає за звітним, перевищують 25% загальних доходів за цей період, то така неприбуткова організація зобов'язана сплатити податок із нерозподіленої суми прибутку за ставкою 16% до суми такого перевищення. Проте слід зауважити, що 9 лютого 2011 р. було надане офіційне роз'яснення Міністерства фінансів України у відповідь на звернення до Президента України представителів кількох Церков та головуєчого у Раді Євангельських

Протестантських Церков України. В ньому містилося таке положення: «Зобов'язання щодо сплати податку на прибуток відповідно до абзацу першого пункту 157.11 статті 157 стосується лише тих неприбуткових установ і організацій, які визначені у підпункті 'Г' пункту 157.1 статті 157 та не поширюються на релігійні організації».

Відповідно до підпункту 197.1.9 статті 197 Податкового кодексу України від оподаткування ПДВ звільняються операції з постачання релігійними організаціями культових послуг та предметів культового призначення за таким переліком:

– культові послуги: хрещення, укладення церковного шлюбу, похорон, молебень, панахида, освячення (помешкань, автомобілів тощо), обрізання, перше причастя, барміцво;

– предмети культового призначення: свічки, ікони (образи), хрести (натільні, погребальні, вівтарні, требні, водосвятні, ієрейські, з прикрасами тощо), вервиці, покривала (вівтарні, погребальні тощо), медальйони з релігійною символікою, вугілля кадильне, ладан, лампадне масло, миро, лампади, кадила, підсвічники (семисвічники, трисвічники пасхальні тощо), плащаниці, облачення священнослужителів (ризи, підрізники, воздухи, орлиці, стихарі, скуфії, митри, камілавки тощо), вінці, граматки, приладдя для хрещення (хрестильна скринька), дароносиці, дарохранильниці (реліквіарії), купелі, печатки для просфор, кропила, копія, стрючці, чаші (потир), блюдця, зіздиці, лжиці, ковшики, дискоси, поплавки, дзвони, органи, фісгармонії, прохідні молитви, пояс «живий в допоміжі», мезузи, талеси, тфіліни (філактерії), скульптурні зображення святих, хоругви, фани, маца, проскури, облатки, богослужбова література.

Слід відзначити, що згідно п. 197.4 Кодексу звільнення від оподаткування перелічених товарів поширюється також і на операції із ввезення на митну територію України, тобто імпорт. Таким чином, кодексом передбачено звільнення від оподаткування, зокрема, операцій з ввезення в Україну богослужбової літератури.

Отже, попри кризове становище держава надає релігійним організаціям ряд пільг, у тому числі й у сфері оподаткування.

*Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Дмитрик О. О.*

*Булгакова А. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Альтернативи розбудови відносин між школою та церквою в Україні: конституційно-правовий аспект

Свобода совісті – природне право людини, закріплене багатьма нормативно-правовими актами як на міжнародному, так і національному рівні.

Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Конституція України 1996 р. проголошують свободу віросповідання в якості невід'ємного права кожного індивіда. У ст. 35 Основного закону нашої державі законодавцем було закріплено право кожної людини та громадянина на свободу світогляду і віросповідання. Окрім іншого, воно передбачає відокремленість школи (державної системи освіти) від церкви (релігійної організації). На виконання даної конституційно-правової норми Верховна Рада прийняла Закон України «Про свободу совісті та релігійних організацій» від 23.04.1991 р. Отже, в Україні є законодавчо закріпленою сепараційна модель державно-церковних відносин: церква та релігійні організації відокремлені від держави, а школа від церкви.

Однак на сьогоднішній день є актуальним питання збалансування духовного і світського в освітньому процесі з метою морального оздоровлення і релігійного просвітництва нації, виховання в індивідів толерантного ставлення до предметів навколишнього світу, які перебувають за межами їх ціннісних орієнтирів. Це питання є дискусійним переважно через те, що дотичним до процесу інтеграції релігійного компоненту у зміст освіти є теологічна та світоглядна концепція креаціонізму, згідно з якою основні форми органічного світу (життя), людство, планета Земля, а також світ в цілому були створені Богом. З усієї сукупності креаціоністських концепцій найбільшу загрозу для наукового співтовариства та світського характеру державної системи освіти представляє науковий креаціонізм, який наголошує на тому, що має власне наукове підґрунтя. Це означає, що запровадження наукового креаціонізму в якості дисципліни навчальних програм для загальноосвітньої школи, теоретично може призвести до конфлікту теологічної та еволюційної теорії походження людини, поступового витіснення останньої та загострення соціального конфлікту. З огляду на це, а також на відповідні процеси впливу церкви на освітньо-навчальний процес, що мають місце в світі, Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Резолюцію 1580 (2007) Небезпечність креаціонізму для освіти (The Dangers of Creationism in Education), проголосивши тим самим серйозну занепокоєність можливістю підміни наукового знання віруванням. У даній Резолюції зазначається, що головною мішенню креаціоністів, більшість з яких сповідує іслам чи християнство, є освіта. Також ПАРЄ наголошує, що центральне місце в учбовому плані має займати еволюційна теорія, натомість ідеї креаціонізму можуть бути представлені в якості доповнення до культурної та релігійної освіти, однак у жодному разі не можуть претендувати на визнання їх науковими. Оскільки викладання креаціонізму в школах як окремої дисципліни є не законним і не конституційним, тому що порушує положення ч. 3 ст. 35 Конституції України про відокремленість школи від церкви, то найбільшої уваги потребує питання власне пошуку шляхів збалансування духовного і світського в освітньому процесі та найдоцільніших способів інтеграції релігійного компоненту у зміст освіти.

Більшість дослідників, які розробляють дане питання, погоджуються із можливістю запровадження факультативного курсу «основи християнської етики», який згідно із затвердженими Міністерством освіти і науки України типовими навчальними планами для 12-річної школи та відповідними листами МОН України буде викладатися для учнів 5-6-х класів загальноосвітніх шкіл паралельно з предметом «Етика». Згідно зі ч. 4 ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права батьки і законні опікуни мають право забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань. Отже, рішення про необхідність вивчення школярами факультативного курсу «основи християнської етики» будуть приймати батьки цих учнів відповідно до власних переконань. Доцільність запровадження подібного курсу обґрунтовується його спрямуванням на впровадження в систему освіти традиційних для України християнських цінностей: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов'язку, совісті, честі. Цей курс не пов'язаний із релігійними обрядами, матеріалом вивчення в курсі слугують кращі надбання християнської культури й філософії України та світу. Тому прибічниками запровадження «основ християнської етики» підкреслюється його загально соціальна цінність через поглиблення духовно-моральної кризи в суспільстві. Для учнів 10–11-х класів рекомендовано вивчення курсу «Релігієзнавство», акцентованого на осягненні сутності, закономірностей походження й функціонування різних релігій на всіх етапах розвитку людства. Він є важливим для засвоєння всеосяжних знань про світові релігії, а також формування релігійної свободи на основі отриманих у школі знань.

Отже, рекомендовані курси «Основи християнської етики» та «Релігієзнавство», спрямовані на духовно-моральне виховання школярів, є способом інтеграції релігійного компоненту у зміст освіти. Їх запровадження не порушує положення ч. 3 ст. 35 Конституції України, школа лишається відокремленою від церкви, натомість рівень загальної освіти та культури учнів підвищується, а корисні знання допомагають краще усвідомлювати та реалізовувати надані права та свободи.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

*Вакулова О. М.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Рішення Європейського суду з прав людини як джерело прецедентного права у сфері свободи совісті та релігії для країн Європейського Союзу

Рішення Європейського суду з прав людини є актуальними для країн, що є членами Ради Європи і ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Всі 28 держав-членів, що утворюють Європейський

Союз, зрозуміло, відповідають вищезазначеним вимогам, а отже виконання рішень Європейського суду з прав людини є обов'язковим для них. При цьому рішення Суду обов'язкові не лише як рішення у конкретній справі, але є прецедентними за своєю суттю, тобто є загальнообов'язковими до застосування при вирішенні аналогічних справ у майбутньому.

Визнання (щонайменше в загальних рисах) Європейським судом права на свободу думки, совісті та релігії, закріпленого в статті 9 Конвенції вперше відбулося в 1976 році в рішенні по справі *Prais v. Council*. В своєму рішенні Суд затвердив право особистості на індивідуальні релігійні потреби. А рішення, в якому вперше констатовалося порушення 9 статті Конвенції країною-членом ЄС (Грецією) з'явилося доволі пізно – лише у 1993 році в справі *Kokkinakis v. Greece*. В інших випадках, на протязі останньої третини ХХ століття справи Європейського суду стосовно релігійної сфери тісно перетиналися головним чином зі сферою економічного життя Європейського Союзу. І це можна пояснити довгою історією об'єднання Європи, яке в першу чергу розглядається і здійснювалося як економічний процес. Зокрема, справа *Baghwan* 1988 року підтвердила, що оплачувана праця та послуги в рамках економічної діяльності релігійної громади можуть бути частиною економічного життя Європейського Союзу. Цікавою в цьому контексті є справа *van Rosmaalen v. Bestuur van de Bedrijfsverenigingen* 1986. Ван Росмаален, священик і місіонер з Бельгії, протягом декількох десятиліть отримував платню від прихожан своєї місіонерської громади, але не від свого ордена, тому Європейський суд визнав його людиною, яка обслуговує власне підприємство, в тому сенсі, як це розуміється європейським правом, та відповідно йому була призначена пенсія згідно до законів держав-членів ЄС. Це рішення ясно дало зрозуміти те, що протягом довгого часу європейське право не було в змозі адекватно оцінювати ситуацію, що стосується церков, незважаючи на те, що в певних справах було винесено вірне рішення. Однак у той же час ця справа підкреслила необхідність формулювання певних положень щодо релігії в рамках європейського права, підтримуючи тим самим усвідомлений і відкритий підхід до релігійної сфери. В ХХІ ст. серед справ Європейського суду достатня кількість присвячена організації навчального процесу, наприклад, коли представникам мусульманської віри у Франції заборонили носити хіджаб у школі.

Слід зазначити, що відповідно до представлених на офіційному сайті Європейського суду з прав людини даних, починаючи з 1959 року (рік створення) і до 2013 включно до Європейського Суду жителями держав-членів Європейського Союзу була направлена 10381 скарга. Серед них лише 27 стосуються порушення статті 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, тобто пов'язані зі сферою свободи совісті і релігії. Не важко підрахувати, що це складає близько 2,6 % від загальної кількості поданих за 54 роки до Суду скарги. При цьому є держави, жителі яких протягом зазначеного часу не скористалися такою можливістю жодного разу, тобто не подали до Європейського суду жодної скарги щодо порушення в сфері свободи совісті та релігії. Це, наприклад: Швеція, Хорватія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Данія, Угорщина, Італія, Ірландія, Литва, Мальта, Словаччина, Словенія,

Іспанія. А найбільша кількість скарг (11) подавалася жителями Греції. Така «байдужість» дає нам змогу говорити про недостатню розвиненість і доскональність прецедентного права у сфері свободи совісті і релігії для країн ЄС, а з іншого боку, про відпрацьований механізм вирішення подібних справ національними судами.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Гаврюсєв М. С.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Перешкоди реалізації права на свободу віросповідання в Україні

Проблема реалізації права на свободу віросповідання є досить актуальною та важливою для українського народу, який протягом багатьох років фактично був позбавлений права на власні релігійні переконання. Та все ж настав час, коли будь-яка особа може цілком реалізувати своє право, і це право буде перебувати під охороною держави. І навіть якщо знайдеться фізична чи юридична особа, яка буде порушувати право на свободу віросповідання, то дії цієї особи будуть кваліфікуватись як протиправні, та, відповідно до цього, вона понесе юридичну відповідальність.

Як у міжнародному, так і в національному законодавстві закріплено, «що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання», але, на жаль, цій нормі не надають особливо важливого значення. Це не означає, що в нашій державі ця норма «мертва». Ні, навпаки, вона діє, регулює відносини в релігійній сфері, але все ж таки розвивається недостатніми темпами. «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання». Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово, колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежено законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. Свобода світогляду й віросповідання в Україні включає:

- а) свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, вільно входити до релігійних громад чи виходити з них;
- б) свободу вільно відправляти релігійні культу й ритуальні обряди;
- в) свободу вести релігійну діяльність, створювати нові релігійні течії та напрямки.

Наведені дані переконують, що з кожним роком чисельність релігійних організацій зростає. Але це, у свою чергу, породжує суперечки та конфліктні

ситуації серед віруючих, які в окремих випадках закінчуються трагічно. Наприклад, греко-католики не можуть знайти компроміс із православ'ям, внаслідок чого у православ'ї відбувся розкол: в 1993 році з'явилася Православна церква Київського патріархату. Зросла також кількість зловживань правами, які надає держава людині для здійснення свого релігійного переконання. Наприклад, громадянин України, що досяг вісімнадцятирічного віку, зобов'язаний вступити на службу до Збройних Сил України. Але ч. 4 ст. 35 Конституції вказує, що виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням, то виконання цього обов'язку може бути замінене альтернативною (невійськовою) службою. Відповідно, велика кількість громадян несвідомо, без будь-якого релігійного переконання поповнює лави членів окремих релігійних організацій, що дають це право не нести військового обов'язку. Саме на цю проблему держава повинна звернути особливу увагу та знайти законодавчі шляхи її вирішення.

Отже, можна зробити висновок, що чинне законодавство України про свободу совісті та релігійні організації виглядає далеким від досконалості. Воно позбавлене на сьогоднішній день органічності, та є, так би мовити, формально-ситуативним. Відтак деяким підзаконним нормативно-правовим актам притаманна надуманість і не конструктивність, тобто витворення під конкретний історичний момент чи подію. У результаті нехтуються об'єктивні потреби та інтереси релігійних інституцій і віруючих громадян, що тільки нашаровує додаткові проблеми, породжує напруження у міжконфесійних взаєминах. Чинним правовим документам також не вистачає логічної впорядкованості, інколи вони навіть суперечать один одному. Тому у майбутньому українське законодавство стосовно свободи совісті і релігійних організацій з необхідністю очікують серйозні трансформації. Без них воно неспроможне належним чином обстоювати національні інтереси Українського народу. На мою думку, пріоритетними напрямками законодавчого унормування релігійно-церковної сфери сьогодні є наступні: виробити алгоритм, який би максимально чітко окреслював спрямованість перебігу процесів у конфесійному середовищі країни. Я вважаю, що доцільно було б розробити новий Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», та проаналізувати його узгодженість з нормативними актами, які так чи інакше стосуються конфесійної сфери. Також я вважаю, що одним з основних заходів повинна бути конкретизація правових санкцій, котрі стосуються відповідальності конфесій та їхніх окремих представників за вчинені правопорушення. Такі заходи дозволять не лише модернізувати суспільно-релігійні відносини, у тому числі й державно-церковні, а й сформуують надійний фундамент гармонізації взаємин Української Держави зі світовим співтовариством як у релігійній сфері, так і в гуманітарній політиці в цілому.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

*Глушко Д. А.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Зародження і розвиток хасидського руху в Україні

На теренах України з'явився релігійний феномен, котрий дав нове дихання стародавній релігії. Йдеться про течію іудаїзму – хасидизм, що виникла на території українського Поділля. Біля її витоків, як традиційно вважається, стояв Бешт (аббревіатура імені Баал Шем Тов – «той, хто має добре ім'я»). Течії, які називали себе хасидами (благочестивими), існували задовго до XVIII ст. Це хасиди, що залишалися вірними іудаїзмові під час гонінь Антіоха Епіфана в II ст. до н. е., а також хасиди в Німеччині XII–XIII століть.

Учені вирізняють такі основні етапи розвитку хасидизму, від його виникнення і до початку XX ст., що базується на визначенні впливу хасидизму на іудейське суспільне життя:

I етап – 1730-ті – 1770-ті роки – виникнення і поширення хасидської ідеології, зародження цадикізму і початок поділу руху на три гілки;

II етап – 1770-ті – 1804 р. – подальший розвиток хасидизму у трьох напрямках, боротьба з міснагідами;

III етап – 1804 – 1917 роки – об'єднання хасидів з рабіністами для боротьби проти Гаскалі і перетворення ортодоксального іудаїзму на консервативну силу. Надалі ж, до нашого часу хасиди займають в громадах ортодоксального іудаїзму основні позиції, й узагальнюють доробок знань, накопичених з започаткування. Таким чином, друкуючи буклети, журнали, книги про часи зародження хасидської течії.

Хоча хасидизм постав як наслідок розвитку єврейської містики, поява його фази саме в Україні є, звичайно, не випадковою. Українське єврейство, яке діяло на великій території, відчувало потребу в релігійній реформі, а саме: зміні безглузвих приписів і забобонів, процедури богослужіння, піддання сумніву авторитет Талмуду. Посилюється невдоволеність діяльністю вчених-талмудистів. Вони були надто відірвані від повсякденних проблем єврейської громади. Знавці й коментатори Талмуда еволюціонували в напрямі до соціальної та інтелектуальної аристократії, котра разом із заможними євреями формувала еліту громади. Між тим, більшості євреїв потрібний був не тільки вчений-талмудист, здатний пояснити книжкову загадку, а й, і можливо передовсім, релігійний і соціальний лідер, наділений особистою харизмою. Бешт кидає, по суті, виклик еліті: нерівність, яка існує в цьому світі, не впливає на відносини між людиною і Богом. Проста людина, позначена справжнім благочестям, беззастережно вища за тих, хто хизується високою вченістю. Справжнім праведником є не той, хто проводить усе життя за сакральними текстами, а той, хто справами втілює Закон у життя. Служити Богові треба радісно, навіть спокута має стати не скорботою про минуле, а радістю віднайдення рівноваги з Богом і душевної гармонії. Молитва, в процесі якої людина зливається з божеством, є головним знаряддям проникнення в

найвищий сенс. Звісно, хасидизм не послабив месіанських очікувань, але проголосив, що саме ця мить, просто нині, може виявитися вирішальною у справі спасіння кожної окремої душі і наблизити увесь народ до обіцяного визволення.

Демократизм нового вчення, його релігійний темперамент та містична напруга, що впали на підготовлений ґрунт, сприяли надзвичайно швидкому поширенню хасидизму, який у досить стислий термін охопив третину світового єврейства. Поширення ідей Бешта, певний час популярних у колі хай і не вузького, але все ж обмеженого зібрання учнів, і перетворення на широкий динамічний рух здійснив Дов Бер з Межиріч — великий Маггид, «рабі усіх синів діаспори». Він переніс центр руху з Поділля на Волинь і постійно розсилав емісарів у Литву, Білорусь, Польщу. Група виникала за групою і на чолі кожної з них ставали учні Дов Бера. Хасидське керівництво децентралізується і кожний керівник групи — цадик здобуває дедалі більшу владу. Поклоніння цадикау набирає часом гіпертрофованих форм. Ця обставина активно використовується в антихасидській пропаганді противниками нового вчення — міснагдім.

На сучасному етапі в Україні переважають хасиди групи Хабад, які претендують на верховенство в головних організаціях громад ортодоксального іудаїзму і висунули своїх головних рабинів. На цей час, вони мають великий фінансовий ґрунт, що дозволяє відкривати в Україні нові синагоги, школи, інші заклади освіти й культури.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Думчикова Ю. А.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Коран як історико-літературний пам'ятник мусульман

Важливою пам'яткою світової культури є Коран — головна священна книга мусульман, запис проповідей, що виголошені пророком Мухаммедом в формі пророчих одкровень. Велика частина положень Корану носить казуальний характер і являє собою конкретні тлумачення, дані пророком у зв'язку з окремими випадками. Але багато встановлень мають вельми невизначений вигляд і можуть набувати різного значення в залежності від того, який зміст у них вкладається.

Релігійно-догматичні, міфологічні, законодавчі матеріали Корану розпадаються на кілька груп, з яких — одні більш давнього, інші — більш пізнього походження. Незаперечно доведено, що найстаріші з рукописів, які збереглися з тексту Корану, можуть бути датовані кінцем VII або початком VIII ст. До них належить і складений за наказом халіфа Османа так званий єдиний текст Корану, який, за запевненнями богословів, є першим і з якого нібито знімалися копії.

Досліджуючи Коран, вчені не тільки акцентують увагу на існуючих у ньому запереченнях, але певний інтерес викликає опис у цій книзі давніх звичаїв, моментів боротьби із стародавніми віруваннями, пережитками патріархально-общинного ладу тощо. В Корані є місця, що стосуються регламентації торгівлі, майнових, сімейно-шлюбних, моральних відносин, але головна його тема – утвердження релігійних принципів, приписів, які стосуються обов'язків віруючих щодо Аллаха – єдиного бога, якому слід безвідмовно поклонятися.

При ознайомленні з текстом Корану людина християнського віросповідання зауважує багато біблійних імен і персонажів, новозавітних і старозавітних. Наприклад, в Корані йдеться про першу людину Адама, якого створив Аллах, всесвітній потоп. Наведено інформацію про народження і пророцтва Іси (Ісуса) тощо. Також є переказ про політичного діяча Александра Македонського, якого Мухаммед називає Зулькарнай – Дворогий, тобто «Володар символу божественної могутності». Отже, ця книга увібрала різноманітні джерела духовно-релігійного життя Близького Сходу, насамперед Старий і Новий Завіти, легенди і перекази арабського фольклору.

У ході соціально-ідеологічних процесів Коран став головним джерелом релігійних приписань і соціальних установлень, етико-культурних норм і стандартів спілкування. Вивчення Корану мусульманськими богословами й лінгвістами викликано в першу чергу необхідністю його коментарію. Мова Корану зіграла важливу роль у складанні на території Халіфату нової соціально-комунікативної системи. Однак з часом ця літературна пам'ятка перестала відповідати новим запитам, оскільки, написана в родоплемінному суспільстві, вона не могла пояснити складних явищ феодальної дійсності.

Отже, Коран – це святе письмо мусульман, їхня історія. Одна з найважливіших і значущих книг історії не тільки мусульман, а й всього людства, оскільки дає своє роз'яснення виникнення світу, людства, тих моральних і культурних засад, за якими ми повинні жити.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Дьяченко А. В.,
студентка 2 курсу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Этнорелигиозный терроризм: понятие, суть, противодействие

Этнорелигиозный терроризм в современном мире является самым распространенным и опасным видом терроризма.

Под этнорелигиозным терроризмом предлагается понимать такой, при котором преступление стимулируется мотивами обеспечения торжества своей нации или религии; реализации своих националистических и религиозных идей, в том числе сепаратистских, за счет подавления или даже уничтожения других национальных или религиозных групп (при чем и в рамках одной

религии). Такой терроризм вырастает на почве экстремизма, национальной или религиозной нетерпимости, вражды и ненависти, неумения и нежелания видеть в других группах партнеров для переговоров и компромиссов, уважения и учета их интересов.

У этнорелигиозного терроризма есть одна отличительная черта. Поскольку обычно имеют место человеческие жертвы, такой терроризм необратим, память о нем, точнее, – ненависть к виновным, сохраняется у многих поколений на неопределенно долгое время. Но это не просто такое отношение к убийцам и поработителям, священная ненависть к врагам. При этом «мы» – совсем другие, чистые и благородные, исповедующие одну единственную подлинную веру, а «они» верят в несуществующего и бессильного бога. Поэтому ненависть функционирует не только на повседневно-бытовом, но и выше – на духовном, виртуальном – следовательно, исключительно значимом уровне.

Этнорелигиозный терроризм ни в коем случае нельзя сводить к столкновениям между исламским и христианским миром, поскольку он проявляется и в каждом из них. Например, такой терроризм имеет место между ирландцами-католиками с шотландцами и англичанами-протестантами, а в исламе – между шиитами и суннитами.

Мы называем современный этнорелигиозный терроризм мусульманским или исламским вовсе не потому, что ислам является террористической религией или призывает к террору. А потому, что к терроризму сейчас чаще всего прибегают лица, которые исповедуют эту религию и, прикрываясь ею, ведут террористическую войну якобы за ценности ислама.

Для борьбы с этнорелигиозной преступностью важное значение имеет различие общесоциальных и специальных мер. Общесоциальный уровень включает меры экономического, социального, политического, культурно-воспитательного, правового, иного характера, в том числе принятие важных политических решений, направленных на совершенствование общественных, а также сглаживание и снятие конфликтов в области национальных и религиозных отношений. Эти меры имеют широкий диапазон и столь же широкий резонанс; оказывают позитивное воздействие на множество самых разнообразных причин террористической преступности.

В отличие от него специальный уровень, как известно, носит целенаправленный характер, ориентированный на недопущение преступлений, выявление, устранение, нейтрализацию причин, условий этнорелигиозной террористической преступности, на коррекцию в сторону общепринятых норм поведения лиц с антиобщественной позицией относительно межнациональных и межконфессиональных противоречий и способов их решения.

В настоящее время создана правовая основа противодействию терроризму, адаптация к современной криминологической ситуации. Она учитывает отечественный и международный опыт предупреждения и пресечения террористической деятельности.

*Научний керівник: к. филол. н., доцент кафедри логіки
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –
Качурова С. В.*

*Задоянчук О. О.,
аспірантка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

Національне законодавство в питанні діяльності релігійних засобів масової інформації

Релігійні засоби масової інформації (ЗМІ), виступаючи сьогодні важливою складовою українського інформаційного простору, зобов'язані дотримуватися норм чинного законодавства України, що регулюють відносини держави та ЗМІ в цілому. Здійснюючи спробу зафіксувати у понятійно-категоріальному апараті релігієзнавчих досліджень поняття «релігійні ЗМІ», останні ми визначаємо, як такі, що засновані різними релігійними організаціями, в цілому присвячені релігійній проблематиці та виконують місіонерську й просвітницьку функції в її межах.

Мета дослідження полягає в аналізі правового забезпечення діяльності ЗМІ в релігієзнавчому аспекті та експертна оцінка сьогоденних реалій в діяльності моноконфесійних засобів масової інформації України.

Правові норми функціонування засобів масової інформації викладені у ряді нормативно-правових актів, зокрема у **Конституції України (стаття 35)**, котра гарантує кожному право на свободу світогляду і віросповідання [6]. Відповідно до цієї статті було прийнято **Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»**, в якому визначені обов'язки держави щодо релігійних організацій та обов'язки релігійних організацій перед державою та суспільством, надано право релігійним організаціям засновувати засоби масової інформації та «виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту» [3].

Правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України визначено в **Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»**. [1]. Тоді як **Закон України «Про інформацію»** регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Регламентация відносин, що виникають у сфері телебачення та радіомовлення на території України відбувається на основі **Закону «Про телебачення та радіомовлення»**. У ньому визначено правові, економічні, соціальні, організаційні умови функціонування сфери, що спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань [4].

Принагідно зазначимо, що конфесійно-орієнтовані ЗМІ, незалежно від різновиду, повинні, як і світські ЗМІ, прагнути до повного дотримання

принципів толерантності, виконувати інформативну функції, сприяти вирішенню міжконфесійних конфліктів, не розпалювати релігійну ворожнечу. На практиці ж, на відміну від світських, у них повністю відсутнє утвердження права на вибір іншої релігійної конфесії, оскільки це суперечить самій ідеї поширення ЗМІ, що орієнтовані на просвітницьку та місіонерську діяльність в межах певної релігійної організації.

Сьогодні українське суспільство сприймає всю палітру релігійних відносин та конфліктів переважно крізь призму мас-медіа, а значить останні повинні відповідати чинному законодавству у питаннях діяльності засобів масової інформації. Толерантність в пресі повинна зайняти місце ключової морально-практичної цінності та визначати взаємовідносини усіх учасників релігійної комунікації. Порозуміння в суспільстві, якого ми сьогодні прагнемо, можливе за умов сприяння формування релігійними ЗМІ України поміркованих міжконфесійних відносин та виваженого ставлення у питаннях як релігії так і особистісних культурологічних та ціннісних орієнтацій.

Отже, правове регулювання діяльності релігійних засобів масової інформації в межах сучасного інформаційного суспільства здійснюється на основі норм чинного законодавства України, що регулюють відносини держави та ЗМІ в цілому. Будучи складовою українського інформаційного простору, релігійні ЗМІ не мають окремого статусу в українській державі, їх діяльність регламентується на рівні зі світськими ЗМІ.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2782-12/> (20.10.2014). — Назва з екрану.
2. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (20.10.2014). — Назва з екрану.
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (20.10.2014). — Назва з екрану.
4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (20.10.2014). — Назва з екрану.
5. Колодний, А. М. Україна в її релігійних виявах [Текст] Монографія / А. Колодний — Львів: СПОЛОМ, 2005. — 336 с.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.

*Науковий керівник: д.філос.наук, доцент кафедри релігієзнавства
філософського факультету Київського національного університету імені
Тараса Шевченка — Швед З.В.*

*Заказнова А. А.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Традиції дохристиянського релігійного світогляду наших предків

Глибинний шар народної культури – вірування й повір'я, а відтак і увесь світ фантазій, до якого особливо чутливими були українці, викликає неабиякий інтерес.

Звернення до зазначеної теми диктує нинішня етнонаціональна ситуація, яка характеризується зростанням національної самосвідомості населення, підвищеним інтересом до витоків традиційної культури, етнічної історії тощо. Незаповнена прогалина у системі міжпоколінної передачі етнокультурної інформації може призводити до збіднення духовності етносу, а його національне відродження уможливлується, наряду з економічним зростанням, засвоєнням духовних багатств народу. Саме в цьому криється практичний інтерес до вивчення народних вірувань і уявлень, які увібрали в себе усе різноманіття ідей, що панували в різні епохи. Якщо спробувати простежити усі ці нашарування, можна «прочитати» не тільки історичну долю країни, а й духовний рух та зростання її народу.

Метою роботи є введення сучасника у надзвичайно цікавий і дещо таємничий духовний світ наших предків. Основу ж становлять оригінальні матеріали, що належать перу відомих українських етнографів, таких як Тадей Рильський, Василь Милорадович, Володимир Гнатюк, Іван Франко та інші.

Наші давні предки були з огляду на віру пантеїсти. Вони вірили, що весь світ, небо, повітря й уся земля заповнені богами, та що вся природа жива, повна всякого дива, а в ній усе думає і говорить нарівні з людьми та богами. На чолі світу стояли боги, що всім керували, за ними тягнулася ціла низка нижчих божеств та демонів, які прислужували старшим богам; на кінці стояли люди, обдаровані надприродною силою, які могли не лише конкурувати з демонами та сперечатися з ними, а й навіть примушували виконувати їхню волю, коли цього вимагали обставини.

Наші предки поклонялися силам природи, на що маємо письмові вказівки. У Густинській літописі, наприклад, маємо виразний натяк на культ дерев, рік і джерел: «Иные кладезем, зером, рощевием жертву приношаху». Пращури вірили в існування духів: домовиків – домашніх духів, лісовиків – пастушків звірів, що живуть у лісах, водяників – господарів водоймищ, а також мавок, вовкулак і русалок.

Поширення християнства супроводжувалось розщепленням надприродного у релігії та віруваннях, яке раніше було, як правило, цілісним явищем, рівною мірою характерним як для міфології, так і для демонології. Утвердження дуалізму звичайно є результатом боротьби різних релігійних систем, у цьому випадку язичницької та християнської.

Боротьба ідей не була однозначною і одномоментною, оскільки давні вірування й повір'я становили не тільки широку сферу ритуалізації життєдіяльності людей, а й основу їхньої самосвідомості.

Мушу зауважити, що українська міфологія не є в цілості автохтонним витвором нашого народу, а є спільним добром усіх слов'ян, хоча поодинокі подробиці є оригінальними.

Отже, пам'ятки української етнографічної спадщини тепер мають змогу наблизитись до сучасника, на якого чекають незвичне і захоплююче пізнання

минувшини. Адже він увійде до таємничого світу народної уяви, звідки є лише один вихід – через збагачення власної духовності.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Мельничук І. І.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Міжнародно-правовий захист прав на свободу совісті та віросповідання та їх гарантування в Україні

Релігія як форма суспільної свідомості тісно пов'язана з правом. Цей зв'язок існує не лише на рівні релігійних і нормативних систем, а і на рівні формування загальнодержавної волі та її закріплення у системі законодавства, що регулює діяльність церкви (релігійних організацій) у суспільстві.

У сучасному релігієзнавстві та юридичній літературі досить актуальною є тема свободи совісті та віросповідання. Зміст цих категорій складає право громадян сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу або додержуватись атеїстичного світогляду. Ці права на сьогодні визнаються усім цивілізованим світом та закріплюються в міжнародних актах з прав людини. Стаття 18 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії. Це право передбачає свободу змінювати свою релігію чи переконання – як одноосібно, так і разом з іншими, публічно або приватно. Стаття 19 цього документа додає, що кожен має право дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами незалежно від державних кордонів. Європейська конвенція з прав людини підтверджує право кожної людини на свободу думки, совісті та релігії, підкресливши, що воно включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на власний розсуд і свободу сповідувати свою релігію і переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватно. Підсумковий акт наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р., Паризька хартія для нової Європи 1990 р. також проголошують право кожної людини на свободу думки, совісті, релігії.

Українське законодавство також закріплює ці принципи. Ст. 35 Конституції України проголошує відокремлення церкви від держави. Поряд з даною статтею правовий інститут свободи совісті включає в себе такі конституційні норми: рівність громадян перед законом незалежно від їхнього відношення до релігії, їх рівні права в економічному, політичному, соціальному і культурному житті; використання громадянами прав і свобод не повинні перешкоджати інтересам суспільства і держави, правам інших громадян; здійснення прав і свобод невід'ємне від виконання громадянином своїх обов'язків.

У нашій країні діє Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., з доповненнями і внесеннями. Даний законодавчий акт став першим нормативним актом, що визначав нові підходи до взаємодії держави та церкви і був спрямований на реальне забезпечення свободи совісті. Стаття 3 цього Закону конкретизує поняття «свободи совісті», а саме наголошує, що це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії.

Як бачимо, на даний момент аналіз міжнародних правових актів з прав людини і актів національного законодавства дає можливість зробити висновок про те, що вони цілком закріплюють та гарантують право свободи совісті та віросповідання. Адже демократичне суспільство зобов'язане робити більше, аніж просто поважати релігії. Воно і повинне створювати умови для того, щоб людям було легко реалізовувати свободу совісті та сповідувати свою віру – настільки, наскільки це можливо.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

*Ніколаєнко С. С.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Державно-конфесійні відносини в Україні: складнощі розвитку на сучасному етапі

Актуальність цієї теми виявляється в тому, що наявні проблеми державно-конфесійних відносин створюють несприятливі умови для реалізації прав та свобод громадян не тільки у сфері релігійного життя, але і серед приватного. Ці проблеми розглядали зокрема такі діячі та науковці як Васін М., Заєць О., Плахотніков Є., Тимофеев Д., дослідження і розгляд продовжуються і дотепер.

Гарантування права громадян України на свободу совісті та віросповідання, визначення обов'язків держави по відношенню до релігійних організацій, та їх обов'язків по відношенню до держави, а також гарантування сприятливих умов для розвитку гуманізму та суспільної згоди на основі рівності всіх конфесій повинен забезпечувати закон «Про свободу совісті і релігійні організації», прийнятий Верховною Радою ще на початку процесу незалежного державотворення. Проте на практиці існує безліч розбіжностей. Зокрема, спостерігаються проблеми появи в державно-конфесійних відносинах в Україні тенденцій до порушення з боку держави принципу рівного ставлення

до всіх Церков і релігійних організацій України, припинення державно-церковного діалогу на рівні перших осіб держави та лідерів Церков і релігійних організацій, курсу влади щодо надання пріоритету однієї з Церков.

Прикладом цього може слугувати прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”» від 16 жовтня 2012 р. Цей закон недарма називають «кінцем свободи віросповідання», адже він містить безліч положень, які дуже важко трактувати однозначно, що створює певну можливість для посадовців щодо зловживання цим законом на користь тієї або іншої конфесії. Проблема цього закону полягає в двох його основних положеннях, одне з яких полягає в ускладненні порядку реєстрації релігійних організацій, а інше стосується розширення переліку органів контролю за діяльністю релігійних організацій.

Вважається, що таке ускладнення реєстрації передбачає дві малоузгоджені між собою процедури, при чому їх послідовність не зазначається.

Також занепокоєння викликає перелік контролюючих органів, що сприймається Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій як крок у минуле тотального контролю за діяльністю віруючих.

Ще однією проблемою державно-конфесійних відносин є те, що деякі положення законодавства не відповідають положенням Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та переліку обов'язків та України, що впливають з її членства в Раді Європі. Зокрема визначаються такі проблеми :

— законодавству України все ще бракує ефективних правових способів повернення церковного майна;

— брак прозорості в питанні того, які організації реєструються обласними державними адміністраціями, а які – Державним комітетом України у справах релігій;

— проблема розширення в законі підстав для відмови від військової служби за релігійними переконаннями, і щоб будь-яка альтернативна служба для відмовників за ідейними міркуваннями здійснювалась без дискримінації;

— проблема практики пріоритетності певної Церкви та політизації конфесійних, культурних, мовних та інших відмінностей українського суспільства.

Для розв'язання цих проблемних питань, на мою думку, слід почати з дослідження європейської практики вирішення цих питань, враховувати досвід сусідніх країн. Водночас потрібно узгоджувати національне законодавство, надавати офіційне тлумачення положенням Конституції та Законів України, які стосуються питань релігійного життя і свободи віросповідання.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

Острожна Г. М.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Втілення принципів протестантизму в Загальній Декларації прав людини

У наш час у більшості держав відповідно до їх правових документів жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Проте, як не парадоксально, наявні приклади впливу принципів протестантизму на формування теорії лібералізму та їх втілення в правових документах, а саме в Загальній декларації прав людини 1948 р.

Як відомо цей напрям християнства виник ще у XVI ст. і дістав поширення у вигляді декількох течій. Утім, поступово його вплив зростав і призвів до певних змін у європейських ціннісних та світоглядних орієнтаціях. Проаналізувавши положення течій раннього протестантизму, стає можливим виділити такі принципи як рівноправність націй та мов, принцип багатоманітності, принцип реалізації людиною свого покликання, свобода світогляду та віросповідання, право на працю та підприємницьку діяльність.

Розглянемо докладніше наведені принципи. По-перше, *принцип рівноправності мов*. Його поява була підготовлена ще католицизмом створенням Вульгати та діяльністю Еразма Ротердамського, а розвиток продовжився у боротьбі протестантів за можливість друку Біблії рідною мовою віруючих, адже тривалий час такого питання взагалі не існувало – Біблія була викладена виключно латинською мовою. По-друге, логічним продовженням початого розгляду є *принцип рівноправності націй*, оскільки нерівноправність у використанні мов веде до нерівноправності націй. Основи цього принципу були закладені ще раннім християнством: «У Христі немає ні елліна, ні іудея». Історично під впливом цих ідей відбулися зміни в моральних цінностях, що знайшло своє втілення, наприклад, у ст. 2 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища».

По-третє, *принцип багатоманітності світоглядів*. Протестантизм виступив проти офіційної ідеології католицької церкви, що призвело до поглиблення суперечностей між цими напрямками християнства.

По-четверте, *принцип реалізації людиною свого покликання*. Якщо до початку Реформації людина була лише гвинтиком механізму і її бажання та сподівання не відігравали жодної ролі, то з появою протестантизму увага акцентується саме на реалізації людиною свого покликання, адже таким чином проявлялося, наприклад, чи обрана ця людина Богом для спасіння (це положення особливо виявилось у вченні кальвінізму). На це принцип звертав увагу і Макс Вебер, вказуючи на появу нових термінів, що характеризували поняття «покликання». По-п'яте, *право на підприємницьку діяльність та*

працю. Якщо до появи протестантизму торгівля вважалася негідною справжніх віруючих справою, то вчення протестантизму стверджувало, що саме успіх у справі та накопичення багатств свідчили про обрання людини Богом для спасіння. Наслідком сприйняття населенням цього твердження став значний економічний підйом. Відповідно до ч. 1 ст. 23 Декларації «людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття».

Таким чином, під впливом наведених ідей та принципів сталися зміни у системі цінностей, що знайшло відображення в Загальній декларації прав людини та продемонструвало взаємозв'язок між такими регуляторами суспільних відносин як право та релігія.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С.В.

*Попов Я. О.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проблема участі священнослужителів в якості свідків у кримінальному процесі в Україні

Держава, як офіційний представник суспільства, юридично закріплює права та обов'язки людини й громадянина. Одним з основних елементів судово-правової реформи нашої держави є законодавче забезпечення системи прав людини в суспільстві і, перш за все, реальних гарантій прав і законних інтересів особи.

Все частіше джерелом отримання необхідної інформації про обставини, що мають значення для справи, стає церква. В такій ситуації постає питання правомірності органів слідства, суду залучати в якості свідків по кримінальній справі священнослужителів. А також співвідношення, з точки зору моралі, громадської правосвідомості священника (його морального обов'язку допомогти державі у виявленні злочинця), який дає свідчення в інтересах слідства, і норм етики релігійних канонів, що забороняють розголошувати змістовну сторону сповіді. Сповідь є одним з семи таїнств – таїнство відпущення гріхів, скоєних після хрещення. Інститут церковної сповіді оснований на словах Христа: «Кому простите гріхи, тому простяться, на кому залишите, на тому залишаться» (Ин. 20, 23).

Окремі аспекти участі священнослужителів у кримінальному судочинстві розглядалися сучасними науковцями, серед яких – Ф. Агаєва, І. Вельш, К. Гуценко, Т. Шмарева, Д. Тат'янін, Л. Закірова, Н. Літвінцева. Наприклад, Д. Тат'янін та Л. Закіров пропонують внести до кримінально-процесуального законодавства доповнення про виключні випадки, за яких інформація, яка стала відома священнику із сповіді, може бути ним розкрита за власним волевиявленням. До таких випадків, на думку вказаних авторів, слід віднести інформацію про злочин.

Розглядаючи дане питання, звернемося до діючого законодавства, яке регламентує взаємовідносини священників з правоохоронними органами. Ця регламентація здійснюється: Конституцією України; ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» та діючим кримінально-процесуальним кодексом.

Дане питання не знайшло свого повного вирішення і в КПК України, прийнятому у 2012 році. У ст. 65 «Свідок» КПК України, зазначається, що не можуть бути допитані як свідки священнослужителі про відомості, одержані ними при сповіді віруючих. А вже у ч. 3 даної статті зазначене уточнення, що священнослужитель з приводу довірених відомостей може бути звільнений від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила йому ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, яка довірила зазначені відомості.

Я вважаю, що ст. 65 КПК України слід доповнити нормою, згідно якої священнослужителі вправі відмовитися давати свідчення про обставини, які стали їм відомі при здійсненні релігійної діяльності. Але і така норма буде недосконалою. Вона буде містити дві точки зору. З першої точки, священнослужитель розглядається як громадянин держави, обов'язком якого є допомога правоохоронним органам, це закріплюється в ст. 6 ЗУ «Про міліцію». З іншої сторони, він повинен зберігати всю інформацію, яку отримав при сповіді, як таку, що становить професійну таємницю.

Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами. А що стосується участі священнослужителів як свідків в кримінальному процесі щодо відомостей, одержаних ними не як особа, яка здійснює обов'язки церковної служби, а як звичайний громадянин, він законно виступає свідком і може бути допитаний про обставини злочину на загальних підставах.

Що стосується випадку, коли людина сповідається у вже вчиненому злочині – тут ситуація складніша. Він повинен понести як суспільне покарання, винесене йому вироком від імені держави, так і духовне покарання – накладання епітемії, схилення людини до полегшення своєї вини шляхом звернення із зізнанням до правоохоронних органів. Важливо при цьому, щоб ініціативу він проявив сам і вона була свідомим виявом його волі.

Отже, чинне кримінально-процесуальне законодавство України передбачає відносний імунітет для священнослужителів, як свідків. На мою думку, священнослужителі повинні допомагати правоохоронним органам у здійсненні їх професійних обов'язків, але так, щоб не порушувати своїх релігійних норм. Така допомога повинна виявлятися в допомозі розкриття особливо небезпечних та тяжких злочинів, а особливо злочинів проти життя, здоров'я та гідності людини. Щоб вирішити питання, які будуть регулювати взаємодопомогу релігійних організацій правоохоронним органам, потрібно створити колегіальний орган або палату при релігійних організаціях, які будуть складатися з священнослужителів. Вони колегіально будуть вирішувати з яких питань буде допомога, а з яких – ні. Завдяки такій взаємодії буде розквіт держави та зменшення кількості випадків правопорушень, люди завдяки вірі в

Бога будуть усвідомлювати значущість своїх протиправних дій і ступінь їх покарання.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

*Рева В. А.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Взаємодія креаціонізму з наукою та її проекції на врегулювання освітнього процесу

Питання про співвідношення між біблійними історіями і даними сучасної науки здавна займало і продовжує займати увагу як віруючих, так і атеїстів. Перші хотіли б примирити релігійну та наукову точки зору всупереч їх очевидним розбіжностям, а другі – знайти докази на користь або Біблії, або науки.

В цьому ракурсі, з нашої точки зору, відкривається особлива площина наукового дослідження з приводу креаціонізму та можливості його вписування в освітній процес, засобів його правового нормування. Креаціонізм – філософсько-теїстична концепція, що зародилася серед християнських вчених, що затверджує походження всесвіту, Землі, людини і всіх форм життя в результаті творчого акту особистого надприродного Абсолюту, Творця всього суцього – Бога. Креаціонізм має два джерела. З одного боку, своїм становленням він зобов'язаний священним текстам християнської релігії, що стверджують генезис буття через творчий акт Творця, що створив Всесвіт з небуття (нічого), а потім всі види живого в земній біосфері і людини з різних форм неживої природи (шестиденне творіння). З іншого боку, своїм становленням він зобов'язаний цілій серії наукових фактів, пояснити які неможливо з точки зору еволюціонізму.

До таких фактів відноситься, наприклад, неможливість природного пояснення появи духовного життя людини, яка відділяє його від світу тварин, позбавлених самосвідомості, абстрактного мислення, граматично структурованої мови, всіх форм духовної творчої активності – науки, мистецтва, релігії. До таких фактів також відноситься відсутність безперечних наукових даних на користь доктрини прогресивної біологічної макроеволюції, до того ж суперечить зростання ентропії згідно з другим законом термодинаміки; неможливість редукувати біологічні явища до фізичних, невирішеність проблеми фізико-хімічного пояснення походження біологічного життя, що ставить під сумнів ідею природного самозародження біологічного життя; неможливість для сучасної фізики відмовитися від антропного принципу, який стверджує, що значення всіх фізичних і космологічних величин обумовлені вимогою можливості існування на Землі людини; суперечливість моделі «вічно існуючого всесвіту», не узгодженою з другим законом термодинаміки і розглядаємому космічному мікрохвильовому фону; наукова

обґрунтованість теорії «Великого вибуху» і «розширення всесвіту», в контексті якої затверджується існування початку всесвіту у часі, під яким розуміється початок розширення і т. д.

Проблема полягає в тому, що вчені в більшості своїй дотримуються теорії Дарвіна, але не можуть пояснити, як відбувалася світобудівля і чому зародилося життя. Базові принципи теорії еволюції самі по собі не пояснюють ні різноманітності видів, ні їх одноманітності; ні ускладнення чи спрощення організмів. Зрештою, все визначається заданими початковими умовами. Можна пролити світло на питання, чому в сприятливому середовищі повинні були виникнути ссавці, але що є джерелом цього середовища? Як пояснити, чому в умовах, що поєднують наявність морської води, насиченого вуглекислотою повітря і сонячного світла, зародилося все різноманіття життя?

Головним доводом креаціоністів залишається їх посилення на те, що теорію творіння не можна назвати богословською наукою, так як вона спирається, виключно, на дані природничих наук. Праці вчених-креаціоністів відповідають абсолютно всім вимогам науковості. При цьому, вони переконані, що теорія творіння не тільки відповідає накопиченим науковим даним, а й пояснює їх набагато краще, ніж теорія еволюції.

Разом з тим, ці теорії не можуть експериментально довести свої вихідні постулати. Креаціоністи не мають можливості в лабораторних умовах відтворити акт творіння, бо це під силу тільки Богу. З іншого боку, еволюція протікає так повільно, що абсолютно не піддається фіксації в короткі проміжки часу. Послідовників цих двох теорій зближує віра. Креаціоністи вірять в початковий акт творіння, еволюціоністи – в поступовий розвиток всього живого.

До розгляду згаданої проблеми звертаються на найвищому церковному рівні. Так, у 1996 році Іоанн Павло II підкреслював, що еволюція – більше, ніж гіпотеза. Зараз цю теорію в рамках лекцій по космології католики вивчають у духовних навчальних закладах як офіційно прийнятну більшістю вчених. У книзі «Бог після Дарвіна» відомий католицький богослов Джон Ф. Хот стверджує, що полеміка, яка триває між еволюційними біологами й християнськими апологетами йде в помилковому напрямку: обидві сторони звертають увагу на фундаментальний задум і порядок у всесвіті. Хот вважає, що те, чого не вистачає обом сторонам – є усвідомлення чогось нового, тобто необхідного компоненту еволюції й сутності, що лежить у підставі розкриття божественної таємниці. Він стверджує, що картина життя, розкрита Дарвіном, може забезпечити дійсно плідну підставу для зрілої рефлексії богослів'я, аніж, як найчастіше думають ворожі до релігії вчені – скептики, а з ними й багато віруючих. Хот пропонує засноване на науковому знанні пояснення відносин між богослів'ям і еволюцією.

Проблема сполучання точок зору еволюціонізму та креаціонізму набула особливої гостроти щодо методології підходу до освітнього процесу, змісту його нормування, особливо у США. Суперечність позицій в цій площині ми споглядаємо в окремих судових справах, присвячених вирішенню питань, які як точки зору можуть бути представлені у фундаментальних наукових

дисциплінах, а які ні, і в зв'язку з чим (відмова в окремих школах США від викладання еволюційної теорії Дарвіна або навпаки, вираженої у конфейсійності версії креаціонізму).

Отже, на мою думку, проблема взаємодії креаціонізму з наукою потребує додаткового аналізу, особливо її проекція у площину нормування освітнього процесу.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — Барабаш О. В.

*Сачалко Ю. М.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Християнська концепція природного права за теорією неотомізму

Протягом історичного розвитку людства релігія і право мали різний характер взаємодії, а на певному етапі розвитку філософсько-правової думки релігія стала певним тотожним поняттям природному праву. Зокрема, видатні філософи Середньовіччя визначали природне право виключно з теократичної точки зору, причому визнавали його таким, що передує позитивному і, безперечно, є вищим усілякого законодавства. Основні систематизовані християнські ідеї містяться в трактаті Томи Аквінського «Сума теології», в якому автор вступив в полеміку з Аристотелем, адаптуючи його погляди під християнський світогляд. На сьогоднішній день дещо доповнена релігієзнавцями та філософами концепція томізму є офіційною філософською думкою католицької церкви, вона є трансформованою у формі неотомізму. Найвидатнішими представниками цієї школи є Жак Марітен, Етьєн Жільсон та П'єр Шарден, які протягом ХХ ст. внесли значний внесок в розвиток та доповнення цієї філософсько-релігійної концепції.

Розглядаючи неотомізм, слід зазначити його основні риси, якими є: божественна першооснова права (Бог як першоджерело всього сущого), метою права є слідування загального блага всіх людей, право має відповідати законам природи і вічному закону як розуму Божому.

З точки зору неотомізму, право і закон не є тотожними поняттями, а складають собою взаємопов'язану систему елементів світового порядку, що встановлений Богом. Такий порядок визначається сукупністю законів, що не суперечать праву, яке має в своїй основі справедливість, а всі закони (людські) мають відповідати Божому закону та Божому замислу. Людські закони, що не відповідають божественним, є перекрученими і несправедливими. Справедливість тут визначається як певний поділ та зрівняння, відповідно до якого всі люди отримують справедливість за принципом *suum quique* (кожному своє).

Таким чином, можна сказати, що Божественне право має зовнішню форму вираження в Біблійних Завітах, що встановлюють вказівки на кінцеві цілі людського буття, абсолютні і вічні принципи природного права, такі як

свобода, справедливість, благо, солідарність, що переходять до людини від Бога. Позитивне право, що твориться державою й закріплюється в законах, має відповідати Божим принципам.

На сучасному етапі ідеї неотомізму мають значний вплив на концепцію природного права в багатьох країнах світу, таких як Франція, Англія, Німеччина, деякі штати США. Для багатьох віруючих така концепція праворозуміння здатна задовольнити духовні потреби, при цьому не перетворюючись на певну ідеологію, а навпаки, закріплюючи на духовному рівні демократично-ліберальні цінності. Деякі вчені, зокрема, розглядають неотомізм як засіб забезпечення існування й розвитку соціальної держави, що закріплює загальнолюдські цінності справедливості, здійснює політику соціальних послуг.

Враховуючи, що в багатьох суспільствах релігійні засади виступають міцними регуляторами суспільних відносин, тісно переплітаючись з мораллю, – вони є основами формування правової культури та праворозуміння. Можна вважати, що християнські уявлення про природні права притаманні людству, оскільки християнство підготувало ґрунт для народження ідеї прав людини своїми думками про єдність людського роду, рівність його членів, неповторність і гідність кожної особи, яка потребує відповідальності та любові до ближнього.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Стельмах М. В.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Релігійні війни та ісламський фундаменталізм

Багато очікувань було на те, що XXI століття стане віком наукового перевороту. Здавалося, що відкриття космосу, відкриття в галузі генетики та створення нових комп'ютерних технологій лише посилять позиції атеїстів та не залишать місця релігійним війнам. Але ми все частіше чуємо про конфлікти, котрі виникли на основі релігійної неприязні.

Однією з подій кінця XX сторіччя стала поява ісламського фундаменталістського політичного руху. Екстремізм являє собою потужну течію в рамках сучасного ісламізму, що розуміється як політичний рух, що прагне вплинути на процес суспільного розвитку виходячи з релігійних норм. Розгорнувши свою діяльність майже по всій планеті, цей рух фактично перетворився на загальносвітове протистояння сил ісламу решті світу.

У широкому плані фундаменталізм давно вийшов за рамки чисто релігійної течії, перетворившись на один з напрямків суспільно-політичної думки. Це може бути не тільки теологічна позиція, що протистоїть лібералізму, а й політична ідеологія, що обернулася в релігійну оболонку.

«Солдати» ісламу вже багато років ведуть безперервну війну в багатьох куточках земної кулі (Алжир, Єгипет, Індонезія, Філіппіни і багато інших

країн). Не випадково, що атаку на всесвітньовідомий торговий центр (11 вересня 2001 р.) майже моментально стали приписувати радикальним ісламським угрупованням. А одну з них – «Аль-Каїда» – Сполучені Штати Америки фактично визнали організаторами цієї операції.

Практика ісламських радикалів полягає в активних і негайних, а тому зазвичай, агресивних діях щодо встановлення ісламської держави та приходу до влади справжніх мусульман. Рушійні сили сучасного ісламського екстремізму складають в основному студенти, робітники, дрібні торговці, інженери, лікарі. Розширенню рядів релігійних екстремістів сприяє процес в сучасному мусульманському світі щодо впровадження неприйнятної для ісламу західної культури і культурна деградація населення. На сьогоднішній день, за приблизними підрахунками, під знаменами різних екстремістських угруповань, які сповідують іслам, перебувають близько шістдесяті мільйонів бійців.

Західні експерти відзначають, що для надання протидії ісламському екстремізму необхідно ефективно і вміло використовувати суперечності, наявні в фундаменталістському русі. Так, слід залучати на свою сторону помірну частину ісламістів, які виступають проти використання насильства для досягнення політичних цілей. Велике значення має підтримка релігійних реформаторів, що висловлюються за адаптацію мусульманської релігії до сучасного життя. Разом з тим, досвід багатьох світських режимів в мусульманських країнах показує, що кожного разу після чергового наступу влади на ісламістів відзначаються деякі поступки з боку місцевих жителів, зокрема, у визначенні статусу ісламу в державній структурі.

В цілому роль ісламського фактора в сучасному світі продовжує зростати і фундаменталісти ще далеко не повністю використали всі наявні способи досягнення мети. У цих умовах не можна допускати перетворення боротьби з ісламським екстремізмом в протистояння між релігіями, а тим більше, – у відкритий конфлікт, здатний втягнути в свою орбіту багато країн і народів.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

*Чобу Я. В.,
студент 2 курсу Національного юридичного університета
імені Ярослава Мудрого,
г. Харків*

Вызовы системе международных отношений на современном этапе её развития

Современная система международного права и межгосударственного сотрудничества постоянно сталкивается с новыми вызовами, на которые она должна уметь адекватно реагировать, дабы погасить в зародыше возможность возникновения войны. Ближний Восток является одной из «горячих точек планеты», а возникновение т. н. Исламского государства только усугубило ситуацию. Целью данной работы является освещение вопроса о том, что такое ИГИЛ (ныне – ИГ), на какой нормативной основе держится это образование, а

также взгляды на деятельность ИГИЛ с точки зрения современных исламских теологов и с точки зрения международного права.

ИГИЛ (Исламское государство Ирака и Леванта) – исламистская террористическая организация (признана таковой в том числе и Лигой арабских стран), действующая преимущественно на территории Сирии и **Ирака**. По форме правления ИГИЛ является халифатом, то есть, теократическим государством, возглавляемым халифом (Абу Бакр аль-Багдади). Правовую систему ИГИЛ составляют нормы шариата, из которых особый упор делается на понятие джихада в исламе. Утверждается, что шариат обязал мусульман джихадом для установления религии, но он не будет действителен, если не придерживаться Корана и сунны («Вам предписано сражаться, хотя это вам неприятно» (2:216)). Джихад нужен для того, чтобы охранять границы религии, применять наказания и не бояться порицания порицающих на пути Аллаха. Для большего убеждения делаются ссылки на различные аяты из Корана. Например: «Нашим посланным рабам уже было сказано Наше Слово. Воистину, им будет оказана помощь. Воистину, Наше войско одержит победу» (37:171–173). Если обратиться за разъяснением, то выяснится, что данный аят подразумевает ситуацию, когда многобожники возжелали ясного и понятного Писания, говоря, что при этом уверуют. Но они лгали, так как Аллах уже открыл им его, и потому должны радоваться воины Аллаха, так как он им поможет в битве против неверных. Или, к примеру, другой аят: «Когда же завершатся запретные месяцы, то убивайте многобожников, где бы вы их ни обнаружили, берите их в плен, осаждайте их и устраивайте для них любую засаду ...» (9:5), который обязывает после 4-х месячного перемирия вести борьбу с многобожниками.

Однако деятельность ИГИЛ и их идеологическое подспорье вызывает множество вопросов как у шиитских теологов, так и у суннитских. Если первых можно понять даже не углубляясь в их позицию (ИГИЛ называет шиитов рафидитами (отвергающие) и уничтожает их точно так же, как и всех других, кто не признает идеологию ИГИЛ), то позицию вторых стоит рассмотреть подробнее, так как ИГИЛ относит себя именно к суннитам.

Шейх Аббад, известный учёный-теолог города Медины, выражается так об ИГИЛ: «Их описания и деяния свидетельствуют о том, что они хариджиты (отсупившие – прим. авт.). Это не Исламское Государство, а ИГИЛ. Не следует называть их «Исламское государство». Их нужно называть ИГИЛ. Это имя для них более подходящее. Разве в Исламском Государстве людям режут головы ножами? Разве в Исламском Государстве распространяется нечестие и убивают невинных людей? Все это не имеет никакого отношения к Исламу». Видный сирийский проповедник шейх Аднан аль-Арур также раскритиковал боевиков ИГИЛ, напрямую обвинив их в неверии: *«Разногласия между нами и ИГИЛом ... касаются фундаментальных и сугубо шариатских вопросов. Ибо они отвергают основы основ религии ... Среди мусульман Сирии и Ирака есть множество людей, дети или братья которых были убиты ИГИЛ. Они требуют шариатского объяснения убийства их родственников. Но ИГИЛ отказывается отвечать или объяснять свою позицию и игнорирует*

Шариатский суд. В этом есть доказательство их лицемерия ... Я обратился к ИГИЛ с несколькими вопросами, на которые по сей день не получил ответа. Меня интересовали основания, на которых они выносят такфир (кого и в каких случаях они называют неверными)? Кто из ученых пользуется у них авторитетом, и кому они следуют? Кроме того, я призывал их к разбирательству в Шариатском суде. Но ответ был ясен – отказ».

С точки зрения теории государства и права данная организация не может быть названа «государством», т. к. не обладает рядом определяющих признаков. Во-первых, территория этого образования юридически закреплена за признанными государствами, в частности Ираком и Сирией. Во-вторых, в ИГИЛ отсутствует система права, ибо нормы шариата, на которые ссылается ИГИЛ, являются нормами религиозными, представляющими собой высший закон в мусульманских странах, но для современного государства этого недостаточно. В-третьих, в ИГИЛ отсутствует бюджет и система финансовых органов, а мусульманская система налогообложения на современном этапе не может покрыть запросы «Исламского государства».

На современном этапе развития международных отношений любой захват территорий с точки зрения международного права признается актом агрессии и строго осуждается вплоть до применения силы в отношении захватчиков. Я считаю, что относительно ИГИЛ нужно действовать как против международной террористической группировки со всеми вытекающими последствиями. Однако любые действия, направленные на ликвидацию террористических организаций (которой признана ИГИЛ), должны соответствовать международным нормам и Уставу ООН, так как цивилизованный мир не может позволить себе действовать неправовыми методами. Потому я считаю, что ИГИЛ не может считаться государством и не может быть признано равноправным субъектом международного права.

Научный руководитель: к. филос. н., доцент кафедры логики Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

*Шовковий М. Д.,
студент 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Загроза поширення ісламського екстремізму та тероризму в Україні

В останні десятиліття ХХ та на початку ХХІ століть на політичну обстановку у світі все сильніше почало впливати поширення ісламського фундаменталізму й екстремізму, а також пов'язана з цим терористична загроза. Таким чином, зростаючий вплив ісламського фактора на регіональні та глобальні процеси є однією з найактуальніших проблем, які на даний час Україна має враховувати в процесі реалізації своєї внутрішньо- та зовнішньополітичної стратегії. За останні роки опубліковано чимало праць, присвячених проблемі ісламського радикалізму та його впливу на регіональні та світові процеси. Суттєвий внесок у дослідження ісламського чинника в

Україні внесли українські вчені О. В. Богомолів, В. Григор'янс, В. І. Швед, С. І. Данилов, І. М. Семиволос і Г. М. Яворська.

Сьогодні іслам усе більше перетворюється у зручний засіб досягнення конкретних політичних цілей, обумовлених не релігійними цінностями, а інтересами політичної боротьби як усередині мусульманських країн, так і на регіональному й глобальному рівнях. Принципово важливим є розрізнення між такими явищами, як ісламський фундаменталізм та ісламський екстремізм. Переважно, фундаменталісти – це мирні люди, які є цілковито відданими захисту традицій ісламу. З позицій Корана і сунни вони засуджують неприйнятні факти світського життя. Основною метою прихильників ісламського екстремізму є досягнення не релігійних, а політичних цілей. Вони виступають під прапором загальної радикальної ідеології, стрижневою установкою якої є боротьба за розповсюдження ісламу у їхньому власному розумінні та інтерпретації. Вони вибудовують лінію на насильницьку ісламізацію із застосуванням різноманітних проявів войовничого ісламу – від політичного екстремізму до озброєного насильства. Сьогодні особливу увагу світової громадськості привертає ціла низка екстремістських організацій ісламістського спрямування – «Аль-Каїда», «ХАМАС», «Хизбалла», «Брати-мусульмани», «Ісламський джихад» та інші. Захоплення іноземних заручників, терористичні акти за межами мусульманського світу, а також спроби ісламських екстремістських кіл отримати зброю масового ураження торкається інтересів національної безпеки всіх держав світу, у тому числі, України.

Однією з головних причин поширення популярності ідей ісламо-екстремізму та посилення його впливу на процеси, що проходять у мусульманських країнах Близького Сходу, залишається сукупність внутрішніх проблем, а саме: збереження в більшості країн регіону авторитарних режимів, а також швидке зростання населення близькосхідних країн в умовах хронічного відставання темпів економічного й соціального розвитку. За прийнятим Держкомстатистики поділом, в Україні можна виділити 40 етнічних груп, які традиційно сповідують іслам. Насамперед, проникненню впливу радикальних ісламістських ідей у мусульманську умму України сприяє відсутність її організаційної єдності. Так, три великих ісламських об'єднання – ДУМУ, Духовне управління мусульман Криму (ДУМК) та Духовний центр мусульман України (ДЦМУ), які контролюють релігійну діяльність мусульман нашої країни, на сьогодні не можуть домовитися про створення єдиного загальноукраїнського мусульманського духовного центра. Однією з причин такого положення є різна гео-етнічна орієнтація керівництва вищезазначених релігійних центрів. Відсутність організаційної єдності українських мусульман призвели до того, що ініціатива опинилася в руках закордонних релігійних центрів.

Таким чином, для України надзвичайно актуальним стає питання про встановлення надійного заслону ісламському екстремізму, а також вироблення такої політики, що належним чином враховувала б роль ісламського фактора як всередині України, та і в її міжнародній, зокрема, близькосхідній, політиці. На мою думку, із метою запобігання проникнення в Україну ідей радикальної

ісламістської ідеології, необхідне посилення контролю з боку держави за діяльністю всього спектру релігійних ісламських центрів, змістом і характером релігійної пропаганди, насамперед – релігійною літературою, що ними поширюється. Також я вважаю, що не менше значення у запобіганні проявів радикального ісламу має чітка й зважена зовнішня політика України на міжнародній арені. Першочергового значення у цьому контексті набуває чітке дотримання позиції України стосовно необхідності розвитку всебічного співробітництва нашої держави з ісламським світом – як шляхом проведення двосторонніх діалогів з мусульманськими країнами, так і шляхом посилення взаємодії з міжнародно-регіональними організаціями. Необхідним кроком у реалізації цих зусиль є підтримка постійного політичного діалогу й взаємодії із США, провідними країнами ЄС, а також посилення української участі у миротворчих операціях ООН. Таким чином, беручи активну участь в боротьбі з ісламським радикалізмом та його терористичними проявами як на регіональному, так і міжнародному рівнях, Україна зможе зміцнити не тільки свою власну безпеку, але й підвищити роль нашої держави в міжнародному співтоваристві.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Барабаш О. В.

*Юрченко Ю. П.,
студентка 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Державно-релігійні взаємовідносини в Україні

В Україні церква відокремлена від держави в порівнянні з іншими країнами світу. Секулярний характер проявляється через конституційне закріплення: відокремлення держави від церкви та школи, державна реєстрація релігійних організацій із наданням їм статусу юридичної особи, відсутність державної релігії, державний контроль за дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Тобто, ні владні органи не обтяжують себе зобов'язаннями релігійного характеру, ні церква не бере на себе державних функцій.

Основою для правового регулювання відносин держави й церкви в незалежній Україні є Конституція України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», в якому визначені демократичні принципи: захист прав і рівність громадян незалежно від їхнього ставлення до релігії, свобода совісті та пропаганди релігії, нейтралітет у питаннях світогляду й віросповідання. Закону властива соціально-гуманістична спрямованість, орієнтація на критерії міжнародного права, толерантні відносини між церквою та державою. Відокремлення церкви від держави створює передумови для досягнення юридичної рівності в галузі релігії й запобігання дискримінації віруючих та невіруючих.

Водночас, держава сприяє встановленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між людьми, охороняє законну діяльність релігійних організацій та право віруючих на відправлення релігійних культів і ритуальних обрядів, здійснює державний контроль за дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Релігійні організації позбавлені права втручатися у справи держави, брати участь у діяльності політичних партій, висувати кандидатів до органів державної влади, але мають право на участь у суспільному житті та використання засобів масової інформації на рівні з об'єднаннями громадян. Вони займаються винятково питаннями, пов'язаними із задоволенням релігійних потреб громадян.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, забезпечує проведення державної політики щодо релігій і церкви шляхом:

- здійснення реєстрації статутів релігійних організацій, а також змін і доповнень до них;
- офіційного погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю, виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами й тимчасово перебувають в Україні;
- сприяння зміцненню взаєморозуміння й терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань;
- сприяння участі релігійних організацій у міжнародних релігійних рухах, форумах, ділових контактах із міжнародними релігійними центрами та зарубіжними релігійними організаціями.

Державно-релігійні взаємовідносини в Україні є необхідними як для побудови демократичної правової держави, зобов'язаної забезпечити реалізацію права громадян на свободу совісті, так і для розвитку громадянського суспільства.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Качурова С. В.

ЗМІСТ

Передмова		3
	<i>Логіка і право</i>	
Невельська-Гордєєва О. П.	Опанування логічних навиків як «зона найближчого розвитку» особи в умовах модернізації вищої освіти.....	4
Павленко Ж. О.	Юридичний дискурс в контексті діалектичного підходу до юридичної аргументації: особливості і функції.....	7
Шестопал С. С.	Особенности дефиниций в правовом поле.....	13
Шутенко О. В.	Логика баланса системы правосудия.....	16
Коваленко Г. В.	Аналогія закону та аналогія права: аргументоване тлумачення за Роналдом Дворкіним.....	22
	<i>Трибуна молодого вченого</i>	
Абдувелієва Е. У.	Мистецтво переконання.....	31
Андрущенко Г. Ю.	Щодо проблеми співвідношення ознак в змісті назви та диспозиції статті 200 Кримінального Кодексу України	32
Анісімов К. Г.	Проблематика аргументів <i>ad hominem</i> в судовому процесі.....	33
Астахов М. В.	Основні принципи ефективної аргументації в позовних заявах та скаргах.....	35
Безхутра М. В.	Діалогічний підхід до теорії юридичної аргументації....	36
Бешлей Б. В.	Типи (моделі) юридичної аргументації.....	37
Богатюк О. В.,	Логічний аналіз поняття «бюджетний процес».....	39
Боднарчук В. М.	Зарубіжні концепції юридичної аргументації.....	40
Бойко В. О.	Характерні особливості сучасної логіки.....	42
Бойко В. О.	Аргументація в юридичній практиці.....	43
Борох А. Ю.	Логічний аналіз поняття «тероризм».....	44
Буряк Н. Г.	Парадоксальна поведінка: логічні протиріччя «дилеми в'язня».....	47
Вишневська І. А.	Особливості юридичної аргументації в кримінальному судочинстві.....	48
Ворожба В. В.	Закони логіки у процесі прийняття рішення судом.....	49
Ганжа О. Г.	Доктринальне тлумачення нормативно-правових актів як умова їх ефективності.....	51
Гипколенко І. А.	Психологічна складова аргументації.....	53
Голубнича В. М.	Колізії в українському законодавстві щодо податкових пільг інвалідів та ветеранів війни.....	55
Гончар Є. В.	Логічний аналіз визначення поняття «посадова особа»..	56
Гут В. М.	«Спір щодо способу доказування» у судовій практиці Верховного Суду України.....	57
Данко Н. С.	Логічна характеристика поняття «склад злочину».....	59
Диба І. Б.	Використання методів психологічного впливу на особистість в юридичній аргументації.....	61
Дудкевич С. Е.	Цілі юридичної аргументації.....	63
Дутко С. С.	Становлення і значення юридичної аргументації в період античності.....	65
Єрмолич В. В.	Співвідношення змісту поняття «діяння» об'єктивної сторони частини 1 та 2 статті 194 Кримінального Кодексу України (умисне знищення або пошкодження майна).....	66
Єременко Д. В.	Внесок Демокріта і Сократа в розвиток логіки.....	67
Журавель Я. С.	Значення аргументації і доказів в судовому процесі.....	68

Журба Ю. А.	Використання аналогії в українському праві.....	70
Зархіна М. О.	Деякі особливості практичної аргументації.....	72
Зеленчук В. О.	Обвинувальна промова як різновид судової промови....	74
Івановська М. Д.	Особливості доведень у кримінальних справах.....	75
Іванців Д. З.	Логічний аналіз поняття «корупція».....	76
Йілмаз Т. М.	Поняття націоналізму і юридичне закріплення терміну «українська нація».....	78
Кабабян В. В.	Методологічна функція аргументації у правовому... міркуванні.....	80
Касторная Е. О.	Проблема юридической аргументации в сфере трансплантологии в Украине.....	81
Клімов О. А.	Роль мови жестів та тіла в аргументації.....	82
Коваленко В. В.	Визначення концепції аргументації.....	83
Колдашов А. О.	Доказування в кримінальному процесі.....	85
Кондратенко Т. М.	Деякі дієві засоби нейтралізації маніпуляції.....	86
Коновалова А. І.	Роль аргументації і доведення в практичній діяльності юриста.....	88
Корицький В. А.	Запитання і відповіді в аргументації.....	89
Крайнюк М. В.	Логічні помилки у нормотворчості.....	90
Лейковська А. О.	Юридичні проблеми захисту права інтелектуальної власності.....	92
Лигун Є. А.	Види логічного мислення у юристів.....	94
Лісняк А. А.	Специфіка доказування в судовому спорі.....	95
Лопатюк Ю. Л.	Мастерство юридической аргументации Александра в деле Веры Засулич.....	97
Луцюк К. Л.	Логічний аналіз поняття «право».....	99
Максименко А. В.	Логічні помилки в юридичних термінах.....	101
Мандровская Э. И.	Смертная казнь: «за» или «против»?.....	102
Марченко В. Ю.	Логіка як наукова спадщина Аристотеля	105
Матюшко О. А.	Роль та місце використання софізмів в юридичній аргументації.....	106
Мельник А. В.	Використання аргументу <i>ad hominem</i> у юридичній практиці.....	108
Мещеряков В. В.	Результат використання методу непрямої аргументації.....	110
Мініч Д. С.	Значення юридичної аргументації при винесенні судових рішень.....	111
Мягка А. Г.	Співвідношення змісту частини 4 статті 169 та статті 224 Цивільного Процесуального Кодексу України.....	113
Назарова В. В.	Логічний аналіз ЗУ «Про питну воду та питне водопостачання»	114
Нескородь Н. В.	Практичне застосування в адвокатській захисній промові раціональної та емоційної складової юридичної аргументації.....	116
Озеров І. Д.	Типи правил ведення дискусії у межах прагма- діалектичного підходу до аргументації.....	117
Острожна Г. М.	Чи виправдане застосування аналогії в праві з точки зору логіки?.....	118
Панченко П. М.	Евтаназія: нова ступінь розвитку чи легальний спосіб самогубства?.....	120

Паращенко О. К.	Чи можна виокремити основну причину частих абортів в Україні?.....	122
Перепелиця Д. О.	Колізії між положеннями законів України та Конституції України.....	123
Погребкова М. Г.	Проблема коректної побудови понять у процесі законотворчості.....	125
Приймак Є. П.	Значення принципу несуперечності у правотворчій діяльності.....	126
Прудникова Ю. Г.	Роль юридичної аргументації в процесі нормотворчості	128
Савенко А. Ю.	Використання умовного та умовно-категоричного умовиводів при аналізі та оцінці судових доказів.....	130
Салтиков С. М.	Логічні прийоми і тактика проведення допиту у кримінальному провадженні.....	132
Сас Ю. В.	Правова аргументація в діяльності Конституційного Суду України.....	134
Сергєєва К. С.	Юридична аргументація в судових рішеннях.....	135
Сытник Ю. А.	Анализ структуры нормы права.....	137
Сіврюк К. О.	Особливості судової риторики.....	139
Скарлат О. Ю.	Проблематика логічно некоректних запитань в процесі судочинства.....	141
Старих К. О.	Психологічні методи аргументації та їх значення в процесі аргументування.....	143
Стець А. О.	Гендерна нерівність: логіко-понятійний аналіз.....	145
Стрюк М. П.	Поняття «точка зору» в раціональній юридичній дискусії.....	147
Тарадуда О. Є.	Логічна класифікація юридичних колізій.....	149
Тарасова Т. В.	Докази як основний вид юридичної аргументації.....	151
Тимошніченко А. В.	Аргументація як метод правового міркування.....	153
Тібабішева В. В.	Логічні помилки кримінального правозастосування: причини, види, приклади.....	154
Ткаченко Р. О.	Обґрунтування та спростування в юридичній аргументації.....	156
Третьякова О. О.	Проблема розмежування понять «докази», «доведення» та «доказування» у цивільному судочинстві.....	157
Тындик М. П.	«Понятие, содержание и роль преюдиции в уголовно – процессуальном праве».....	159
Фіонова О. В.	Вклад давньогрецьких філософів в юридичну аргументацію.....	161
Харченко О. О.	Відмінності в герменевтичній логіці східнослов'янської культури та західноєвропейської культури	162
Цимбаленко К. В.	Контраргументація як протидія анексії Автономної Республіки Крим.....	164
Чижик Т. В.	Практичне застосування юридичної аргументації в промовах видатних адвокатів ХІХ ст.....	165
Шарнопільський В. Л.	Аргументативне мислення юриста.....	166
Шинкарчук М. Б.	Логічні аспекти способу запам'ятовування інформації (за серіалом «Шерлок»).....	168
Ярмольська Я. І.	Загальні правила обґрунтування в полеміці та суперечках.....	169
Яцкевич Д. С.	«Справа спелеологів»: техніка використання аргументів	171
Bulgakova A. V.	A critical discussion in the strategic maneuvering.....	173
Vakulenko Bohdan	Classical Picture of Judicial Decision-Making.....	175

Chobu Yaroslav	Fact-Argument Schemes to Prove a Crime Commission....	176
<i>Круглий стіл «Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи»</i>		
Барабаш О. В.	Загальний екуменізм та «екуменізм права»: шляхи сучасної уніфікації.....	179
Воскресенский Б. А.	«Ложная мистика» как клиническая и культурно-историческая проблема.....	182
Качуров Е. В.	Философия судебного религиоведения.....	185
Качурова С. В.	Новые религии в средствах массовой информации.....	188
Грибовський Б. О.	Причини та природа скоєння злочинів на підставі релігійної ненависті чи ворожнечі. Аналіз мотивів.....	190
Пащенко О. О.	Релігійна обумовленість кримінально-правових норм... <i>Трибуна молодого вченого</i>	192
Богатюк О. В.	Оподаткування доходів релігійних організацій.....	195
Булгакова А. В.	Альтернативи розбудови відносин між школою та церквою в Україні: конституційно-правовий аспект.....	196
Вакулова О. М.	Рішення Європейського суду з прав людини як джерело прецедентного права у сфері свободи совісті та релігії для країн Європейського Союзу.....	198
Гаврюсєв М. С.	Перешкоди реалізації права на свободу віросповідання в Україні.....	200
Глушко Д. А.	Зародження і розвиток хасидського руху в Україні.....	202
Думчикова Ю. А.	Коран як історико-літературний пам'ятник мусульман..	203
Дьяченко А. В.	Этнорелигиозный терроризм: понятие, суть, противодействие.....	204
Задоянчук О. О.	Національне законодавство в питанні діяльності релігійних засобів масової інформації.....	206
Заказнова А. А.	Традиції дохристиянського релігійного світогляду наших предків.....	207
Мельничук І. І.	Міжнародно-правовий захист прав на свободу совісті та віросповідання та їх гарантування в Україні.....	209
Ніколаєнко С. С.	Державно-конфесійні відносини в Україні: складнощі розвитку на сучасному етапі.....	210
Острожна Г. М.	Втілення принципів протестантизму в Загальній Декларації прав людини.....	212
Попов Я. О.	Проблема участі священнослужителів в якості свідків у кримінальному процесі в Україні.....	213
Рева В. А.	Взаємодія креаціонізму з наукою та її проєкції на врегулювання освітнього процесу.....	215
Сачалко Ю. М.	Християнська концепція природного права за теорією неотомізму.....	217
Стельмах М. В.	Релігійні війни та ісламський фундаменталізм.....	218
Чобу Я. В.	Вызовы системе международных отношений на современном этапе её развития.....	219
Шовковий М. Д.	Загроза поширення ісламського екстремізму та тероризму в Україні.....	221
Юрченко Ю. П.	Державно-релігійні взаємовідносини в Україні.....	223

Наукове видання

Логіка і право

**Матеріали VII Регіональної науково-практичної конференції та
круглого столу «Правове регулювання релігійного життя:
історія, сучасність, перспективи»**

Харків, 15 травня 2015 р.

Відповідальна за випуск: О. М. Юркевич

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77.

Видавництво
ФОП Корецька Л. О.
61024, Харків, вул. Пушкінська, 63.

Тези друкуються мовою оригіналу і відображають позицію авторів.
Відповідальність за зміст тез несуть автори.